

Handwritten signature or mark in the top right corner.

ქართული

გრამატიკა

(ეტიმოლოგია და სინტაქსი).

თხზულა და გამოცემულა თ. ჯორჯანიასხვან.

ბუღალტრისგან ვუბრუნე პატივცემულს პროფესორს ილია ჭავჭავაძეს და
თქრამჭედლოშვილს, მადარველს ქართულის სიტყვიერებისას.

ტფილისი

Типографія В. Хеладзе. ♦ ე. ხელაძის სტამბა, სპ. მახლობლი.
1889 წ.

Handwritten signature or initials in the top right corner.

ქართული

ბრამმეტიკა

(ეტიმოლოგია და სინტაქსი).

35618

თხზული და გამომცემული თ. ყორღანისაგან.

გულსავსებით ვუძღვნი პატივცემულს პროფესორს ილია ლაზარეას ძეს
ოქრომჭედლიშვილს, მფარველს ქართულის სიტყვიერებისას.

ტფილისი.

Типография Е. Хеладзе. ♦ ე. ხელაძის სტამბა, საგ. სახლებში.

1889 წ.

Дозволено Цензурою, Тифлисъ, 22 Августа 1889 года.

ი ს უ ი დ ე ბ ა

«წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების» წიგნთ საწყობში.
(Дворцовая ул., Караванъ-Сарай Земельнаго Банка, № 102).

ჩვენდა დაუკითხავად ნუ ვინ ინებებს ამ განმმარტვის გარდა-
კეთებას ანუ სხვა-ენაზე გადათარგმნას.

ხ ა რ ი კ ე ვ ი .

კრამპტიკა და ნაწილნი მისნი (გვ. 3—5).

ნაწილი პირველი. ასოთათჳს და მარცვალთა. საზოგადო განხილვა. როდის განხდა ქართული ანბანი? (გვ. 6—9). ხმარება ასოთა: ზ, ძ, ნ, უ, კ, ჳ, ჭ. (გვ. 9—18). საზოგადო დასკვნა ქართულ ანბანებზე (გვ. 19). — ხმარება ასოთა რიცხვების გამოსახატავად (გვ. 19); ფულის ანგარიში (გვ. 20) და წელთა აღრიცხვაში (გვ. 21). მწერლობითი ნიშნები (გვ. 22).

მარცვალი და ლექსი; ძალი მარცვალი (გვ. 24—25). გამოკლება, ჩართვა და შეტვლა ასოთა და მარცვალთა (გვ. 26—32).

საზოგადო განხილვა: 1) წინადადებათა (გვ. 33—45), სიტყვის ნაწილთა (გვ. 45—47), სიტყვების წვლეუბათა: საქვემდებარეთა (გვ. 47—50), საშესემნალოთა (გვ. 50—66) და საწარმოებოთა (გვ. 66—70).

ნაწილი მეორე. კერძო განხილვა წინადადებათა და სიტყვის ნაწილთა.

წ) ცვალება სიტყვის ნაწილთა საწარმოებო:

ა) საწარმოებო ანსებოთთა: მმ-*ხ*-მ (გვ. 73—74); მმ-*ხ*-მ (გვ. 74—76); სპ-*ხ*-მ და სპ-*ხ*-მ (გვ. 76—79); სი-*ხ*-მ (გვ. 79—81); *ხ*-მბა, *ხ*-მბა, *ხ*-პა (გვ. 81—85); *ხ*-ბ, *ხ*-ია (გვ. 85—87); ნაკვეთნი დაკნინებოთნი: *ხ*-პი, პა, აპი, აპა, უპი, უპა, უნა, ანა, უა, ალა, ილა, ა, ია, (გვ. 87—88); *ხ*-ეთი, ტანი (გვ. 88); *ხ*-ელი (გვ. 89); *ხ*-ეული (გვ. 90), სპ-*ხ*-ისი (გვ. 91—92), *ხ*-მბა-ნა (გვ. 92); *ხ*-სანელი (გვ. 92).

ბ) საზედშესრულო ნაკვეთები:

სამიმეობოთნი (გვ. 94—99); სასარისხოთნი (გვ. 99—101); ზედშესრულად მატყვენნი: *ხ*-რივი, მბ-რივი, მბრივი (გვ. 101);

უ—x—ო (გვ. 101); ნა—x—ი (გვ. 103), x—ული, ური, იული, იური (გვ. 104); x—იანი (გვ. 106); x—ოვანი (გვ. 107), x—ოსანი (გვ. 107—108), x—იერი, იელი (გვ. 108), x—ადი, ედი, ითი (გვ. 109—110); x—ი (გვ. 110—112), x—ინდელი, ანდელი, დელი (გვ. 112).

რინსვითნი სასკლნი (გვ. 113—116).

ნაცვალ-სასკელი (გვ. 116—119).

ჟ) ცვალებს სიტყვის ნაწილთა საკანკლედო (ბრუნვა)

ბრუნვანი საქემდებარანი (გვ. 120—121). ხმატება ბრუნვათა: მიცემითსა (გვ. 120—122); მოთხრობითისა (გვ. 122); მოქმედებითისა (გვ. 123—125), ზმნის-ზედითისა (გვ. 125—126), წოდებითისა (გვ. 126); ნათესაობითისა (გვ. 127).

საბოლოო ბრუნვათა: საზოგადო და სათუთო (გვ. 128—134). საზოგადო კანონის წინააღმდეგნი შემთხვევანი (გვ. 135—145); ბრუნვა ნაცვალ-სასკელთა (გვ. 145—149).

თანდებულნი და ზმნისზედანი სხვა-და-სხვა ბრუნვათა მთხოველნი (გვ. 150—156).

შენიშნვა ზმნის-ზედათათჳს (გვ. 156—157).

რთულ ბრუნვა.

შეთანხმება განმმარტველთა არსებითთა მთავარ-სიტყვებთან (გვ. 157—160); ორკეცი ბრუნვა (გვ. 160); სამკეცი და მრავალკეცი ბრუნვა (გვ. 162—166).

ხმატება ორკეც და სამკეც ბრუნვათა დაბიურს ენაში (გვ. 166—173).

შეთანხმება არა-არსებითთა განმმარტველთა სიტყვათა მთავარ-სიტყვებთან. (გვ. 168—173).

ბოლო-სიტყვაობა (გვ. 174).

გრაგმატიკა ქართული.

§ 1. გრაგმატიკა ქართული არის კრებულ ქართულის ენის კანონებისა.

შენიშვნა: კანონი ენისა შეადგენს უმკვიდრესს მისს ნაწილს; ყოველივე ენისა იცვლება, ხალხი თუ კანონები მისი შეუცვლელად რჩება სწორედ ისე, როგორც ბუნების მოკლებანი სხვა-და-სხვაობენ, მაგრამ კანონი ბუნებისა უცვლელადია. ამის გამო საგრაგმატიკო მსალად ასე წყაროდ უნდა იქმნენ აღჩეულ არათუ მსალად წარჩინებული ნაშთი მწერლობისა, არამედ ეროვნული, ანუ ხალხური ენაცა და თქმანი, რადგან საზოგადო კანონი მათი ერთიან და რადგან, გარდა ამისა, ენა ერისა ის დაუშრობელი წყაროა, რომლისაგან მიუღამ და შეუწყვეტელად იზრდება დიდებული მდინარე მწერლობითის ენისა.

თუმცა საზოგადო კანონი ენისა უცვლელადია, განსა დროთა ვითარებას შემოუღია მრავალ-გვარი ფონეტიკური გარდი-გარდმოსხმანებისა, გამოკლება, შეცვლა, ჩამატება, შემოკლება და სხვა ამ გვარი ცვლილება. უცხო ენათაც, რომელთაგან ჩვენი მწერლობითი ენა იღებდა შინაარსს თარგმანებითა მათგან, თუ საკუთარი ბეჭედი დაუსვამთ ძველს მწერლობითის ენის გრაგმატიკულ აგებულობაზე, ლექსთ-წყობილობაზე და ტერმინოლოგიაზე. ყოველივე ესე ხშირად იმდენად აბნელებს თუთ დედა-ძარღვს ბუნებითის ჩვენის ენისას, რომ გრაგმატიკოსი მსალად ეროვნულის ენის და კილოთა შესწავლით შეიძლება ნამდვილის ქართულ ენის კანონების გამოცნობას.

და აღდგენას. მეორის მხრით ხალხურ ენასაც და თქმათაცა ზოგს შემთხვევაში იმდენად შეუმოკლებიათ და ფონეტიკურად შეუცვლიათ გარკვენი სხვა სიტყვებისა და მათის წყობილებისა, რომ გამოსაცნობლად და დასამყარებლად ჭეშმარიტის ჩვენის ენის საგრამმატიკო კანონებისა გრამმატიკოსი იძულებულ ხდება თვალი მიაპყრას უშუალოდ ჩვენს მწერლობასა, სადაცა შეუმოკლებლად და შეუცვლელად დაცულია ის, რასაცა დროთა-ცვალებისაგამო სხუ უცვლია ერის თქმაში.

§ 2. გრამმატიკის ნაწილი.

ენა კაცისა არის მისი ჭაზრის გამოსათქმელი საჭურველი.

ყოველი სულიერი გამოსთქვამს თვის ჭაზრსა ხმითა ანუ ბგერითა. ბგერა პირუტყვისა არის ერთგვარი, ნაწილებად გაყოფილი და ამისთვის უნაწევროდ წოდებული. ბგერა კაცისა ადვილად გაყოფის ნაწილებად ანუ მარტივ ხმებად; ამისთვის ენა კაცისა აწოდებს ნაწევროვანად. მაგ. «ხ-ე» შესდგება ორის მარტივ ხმისაგან. «ე-ნ-ა» სამისაგან, «თ-კ-ა-ლ-ი-ბ-ე-რ-ი-ს-ა-გ-ან» და სხვა.

ქართულს ენას აქვს 39 მარტივი ხმა, რომელიც გამოიხატება ამდენთავე გარკვეანითა ნიშნებითა ანუ ასოებითა.

მარტივი ხმები ის ქვა-აგურება, რომლითა აღგებულა მრთული შენობა ენისა; მათგან აღშენდება მარცვადი, მარცვალთაგან— სიტყვა ანუ სახელები და სიტყვათაგან— წინადადება.

განხილვა ასოთა, მარცვალთა და სახელთა შეადგენს პირველ ნაწილს გრამმატიკისას, რომელიც აწოდებს დიქს-წარმოებად ანუ ეტიმოლოგიად, ხოლო მათგან შედგენა წინადადებათა დიქს-სობა-თხზულებად, ანუ სინტაქსი-დ.

ჩვენ კი ქართულ ენის აღგებულების მიხედვით უფრო მოხერხებულად მიგვაჩნია განვაერთოთ ორივე ნაწილი გრამმატიკისა (ეტიმოლოგია და სინტაქსი) და ვაკეთოთ იგი ორ უმთავრეს ნაწილად: 1) საზოგადო განხილვად და 2) კერძო განხილვად.

პირველ ნაწილში მოვაქვეყნოთ საზოგადო განხილვას, ასოთა, მარცვალთა სიტყვათა, და წინადადებათა; მეორე ნაწილში კი

ვრცელს, ყოველ-მხრითს განხილვას შიშველის ნაწილის შინაარსისავე.

შიშველსა ნაწილსა გაყოფით ორ უმთავრეს განყოფილებად. შიშველს განყოფილებაში მოკაქტვეთ განხილვას ასეთს და მარცვალ-თას (ამ განყოფილებასავე ეკუთვნის ფონეტიკური ქტეკა ასეთს და მარცვალთას); მეორე განყოფილებაში განვიხილავთ წინადადებათს და სიტყვის ნაწილთას.

უკანასკნელი განყოფილება იქმნება აღწერილი მოკლედ, რომელს მოითხოვს კონსტრუქციული მეთოდი, რომელიც აღვირჩიეთ; ხოლო შიშველი განყოფილება, წინააღმდეგ ამ მეთოდისა, იქმნება ცალკე განხილული დაწვლილებით, და ამ უკუდგომას ჩვენგანვე აღვირჩეულის მეთოდისას ვამართლებთ. შემდეგის მოსაზრებითა: 1) ასეთს და მარცვალთ არ აქვთ ისეთი შინაგანი ვაკშირი ენის კანონებთან, რომელს დანაწილს საგარეობითი კითხვებსა, 2) ხსალ-მწერლობაში უნაყოფილია ანუ საცილობოდ დადებული უმეტესი ნაწილი იმ საგნისა, რომელიც გამოძიებულია ამ ნაწილში. მხოლოდ ძველს მწერლობაშია ესენი აღიარებული და მაშასადამე უფრო ძველის მწერლობის შემსწავლებელთათჳს საჭირო.

მეორეს ნაწილსა გაყოფით აგრეთვე ორ უმთავრეს ნაწილად: შიშველს განყოფილებაში მოკაქტვეთ დაწვლილებითს განხილვას ქვემდებარისას (სახელი არსებითი და ნაცვალ-სახელი), განმმართველთა მისთა (სახელი, ზედშესრული, მიმღეობა და რიცხვითი) და სიტყვათა წარმოებსა; ხოლო მეორეს განყოფილებაში დაწვლილებითვე განვიხილავთ შესმენილთა თვისებასა (უღვლილება ზმნათა და შეთანხმება დაუღვლილებულის ზმნებისა ანუ შესმენილთა დანაწილს ნაწილებთანა წინადადებათს).

ნაწილი პირველი.

სასოგადო განხილვა ასოთა, მარცვალთა, სიტყვათა და
წინადადებათა.

განყოფილება პირველი.

ასოთათჳს და მარცვალთა.

§ 3. ასოთათჳს.

ქართული ხმები გამოიხატება 39 ნიშნებითა, ანუ ასოებითა, რომელნიც ერთად იწოდებიან ან-ბანად. ქართული ან-ბანი ორგვარია: 1) ხუცური, რომელიც განიყოფება ასო-ძთაჳრულად და ნუსხურად (ხუცური-ნუსხა) და 2) მხედრული, რომელიც აგრეთვე ორგვარია: სტამბური ანუ რგვალი-ხელი და მხედრული ნუსხა ანუ წერილი-ხელი.

მხედრული ან-ბანი ხუცურისაზე უძველესია; იგი შემოღებულის შესამე საუკუნეს ქრისტეს დაბადებამდე საქართველომს მეფის თარნაოზისაგან ზენდურის ან-ბანების მიმსგავსებით. თითქმის ოც-და-ორი საუკუნე გასულა მას შემდეგ, გარნა ქართული მხედრული ან-ბანი ახლაც ძალიან წააგავს ზენდურისას; ხოლო უმეტესი ნაწილი ზენდურის ასოებისა (ოცამდე) თითქმის

შეუცვლელად დარჩენილა ქართულისაში. სხვა ხალხთა ანბანებს კი ქართული მხედრული სრულიად არ ემსგავსება.

როდის და რის გამო შემოუღიათ ხუცური ანბანი? ხუცური ანბანი, როგორც თვით სახელწოდება აღმოაჩენს, მოგონილია ხუცებისათვის, ე. ი. მღვდლებისათვის, და იხმარებოდა მხოლოდ საღმრთო და საეკლესიო მწერლობაში. ეს ანბანი გაჩნდა მეხუთე საუკუნის დამწყებსა არჩილ მეფის დროს.

ხუცურ ასოებით სწერდენ ხუცები და საზოგადოდ ვინც საღმრთო საგნებზე სწერდა; ხოლო საერისკაცო საგნებზე სწერდენ მხედარნი ძველის ასოებით, რომელსაც ამისთვის დაერქვა მხედრული (ძველად მღვდლების გარდა მხოლოდ მხედარნი იუვენე განათლებულნი და გავლენიანნი).

— რასა ჭირო იყო ახალ ანბანების შემოღება, თუ უკვე გვქონია მზამწელობა? ამის გამოცნობა არ არის ძნელი. ახლისა სარწმუნოების წარმომადგენელი სამღვდელოება (ხუცობა) სასტიკად სდევნიდა ყოველსავე, რაც კი ერს ძველს წარმართობას მოაგონებდა. მთელი კერპთთაყვანის-მცემლობის დროინდელი ანბანი, რომლითა იწერებოდა საწარმართო სწავლა და კერპთ-მსახურების რიგი (ქურუმთა წიგნები) ხუცების თვალში, რასაკვირველია, იგივე უწმიდური კერპი იყო, წარმართობის მომაგონებელი და მოქადაგე. ამისგამო საქრისტიანო სამღვდელოება კერპთ-თაყვანის მცემლობასთან ერთად ფიცხლად სდევნიდა თვით ძველს მწერლობასაც. ჩვენს მატიანეებში ეს მოვლენა ნათლად აღნიშნულია. ამ გარემოებითა იხსნება ისიც, რომ ჩვენს დრომდე ვერ მოუღწევია არც ერთს წარმართობის დროინდელს მწერლობის ნიმუშსა. რასაკვირველია, სამღვდელოებამ უარ ჰყო რა ძველი წარმართებური მწერლობა, არ შეიწყენარა არც ძველი ანბანები და საჭიროდ იცნო შემოელო ახალი ანბანები საქრისტიანო მწერლობისათვის. ნიმუშად ახალ ანბანისა აღიარია ის ოთხ-კუთხიანი გამოხატულება ასურულ და ებრაულ ასოებისა, რომელზედაცა ჩვენმა მწიგნობრებმა პირველად გაიცნეს საღმრთო წერილი და რომელიც ამისგამო საღმრთო გამოხატულებად მიჩნდათ. ეს ჰაზრი ადვილად განზორციელებულ იქმნა ახალ-ანბანების შემადგენელთაგან: მხოლოდ გარეგანი სახე ანუ გამოხატულება შეუცვალეს ძველს წარმართულ ანბანს, გრგვალის გამოხატულების მაგიერ ოთხ-კუთხედი სახე მისცეს, ზოგიერთი ასოები ცოტათი შესცვალეს და ამ გვარად ქართული ანბანები მხოლოდ გარეგანად დაამსგავსეს ასურულ-ებრაულს ოთხ-კუთხიან ანბანებს; თვით ძირეული გამოხატულება კი ისევ ძველის მხედრულისა დარჩა, რომელიც ეხლამდისაც ძალიან ჰგავს ხუცურს. დასამტკიცებლად ამისა საკმაოა შევათარღოთ სამგვარივე ანბანი.

ს	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	ც	მხედრული.
წ	ყ	ჩ	ც	ყ	ჩ	წ	ჩ	სსომთავრული.
რ	კ	გ	წ	რ	რ	ჩ	ჩ	ხუცური.
ფ	ა	ბ	ღ	მ	ნ	ო	ლ	მხედრული.
ჭ	ყ	ჩ	წ	ჩ	ჩ	წ	ო	სსომთავრული.
თ	რ	ჩ	რ	მ	ჩ	ო	ა	ხუცური.
ჰ	ჟ	რ	ს	ო	რ	წ	ფ	მხედრული.
შ	ყ	ჩ	ს	ღ	ო	ყ	ფ	სსომთავრული.
ა	რ	ჩ	ს	ღ	აყ	ყ	ფ	ხუცური.
ბ	ღ	ა	მ	ჩ	წ	მ	წ	მხედრული.
ჭ	ა	ყ	მ	ჩ	წ	ჩ	ჩ	სსომთავრული.
ძ	რ	ყ	ყ	ს	ღ	ჩ	რ	ხუცური.
ჭ	ს	ბ	ჰ	ჰ	ჰ	ჰ		მხედრული.
წ	ჩ	ყ	ჩ	წ	ჩ	ფ		სსომთავრული.
გ	ღ	ყ	რ	რ	ჩ	ფ		ხუცური.

შესწორებითგან აღმოჩნდება, რომელ შემდეგი ასოები ხუცურისა და მხედრულისა ძალიან ჰგავს ერთმანეთს: ე, ვ, ზ, თ, მ, ნ, რ, ს, უ, ფ, ყ, ძ; შემდეგი ასოებიც რამდენადმე ემსგავსება ერთმანეთს:

ბ, გ, დ, თ, ჳ, ყ, ქ, შ, ჩ, ჯ; დანარჩენი ასოები: ა, ლ, მ, ზ, ტ, ღ, ც, წ, ჭ, ხ, ჴ, ჰ, თუმატა ჰირველ შესედეით სრულად ერთმანერთს არ ემსგავსება, მაგრამ დაკვირვების შემდეგ მსგავსება მათი ადვილად აღმოჩინდება; მაგ. ზ, ც, მ, ჳ. წ ძალიან წაგავს მხედრულს; და მათგან განიჩხევა მითუ რომ ანუ გვერდზე ანუ უკუდმა დაწვენილება; დანარჩენ ასოებს ან რომელიმე ხაზი დამატებული აქვს, (მაგ. ა, ს, ე) ანუ დაკლებული (მაგ. ღ, წ, ჭ); ანუ ოდნად შეცვლილი.

§ 4. შემოსსენებულ ასოთაგან განსაკუთრებულს ყურადღების ღირსია: წ, ა, შ, (სუცურში), ,ჟ, ჴ, კ, ჰ და აგრეთვე წასრულ საუკუნეში შემოდებულნი: ფ და ჳ, რომელნიც თანამედროვე მწერალთაგან განდევნილან, როგორც «ძეტი ასოები».

მაგრამ რადგან ზოგნი აწცა ესარჩლებიან ამ ასოებს (მაგ. ვახტანგ და გრიგოლ ორბელიანები) და თვთ განმდევნელობანცა არ არის ნაჩვენები საკმაო საბუთები განდევნისა, არცა სჩანს, რომ ამ უკანესკნელთ სცოდნოდესთ ჭეშმარიტი მნიშვნელობა იმ ასოებისა, ამისთვის გრამმატიკამ ეს «ძეტი ასოებიცა უნდა განიხილოს, უჩვენოს მათი მნიშვნელობა და ხმარება ძველს მწერლობაში. ეს რომ შემთხვევაშიც საჭიროა ვიცოდეთ, თუ შემდეგი თაობაცა არ შეიწყნარებს ამ ასოებსა, რადგან თითქმის თხუთმეტი საუკუნე აღიარებდა მათ საჭიროდ მწერლობისათვის.

1. ასო წ, უუძველესს ასომთავრულ-ხუცურს მწერლობაში უხმარნიათ ძალიან სშირად მაგიერ ხმოვანისა ე: ა) ყველგა სიტყვებში, რომელთაც საბოლოოდ ჭქონიათ ასო «ე» არა ბუნებრივი, არამედ წარმოებული, მაგ. სი-ლამაზ-წ (ძირი სიტყვისა არის „ლამაზი“ და არა „ლამაზ-ე»), მე-ამბოხ-წ (ძირი: ამბოხ-ი), ღელ-წ (ღელ-ვა), მონადირ-წ (ნადირ-ი) და სხვ. ბ) სათვთო სიტყვებში, მაგ. პეტრ-წ, იოვან-წ და სხ. ც) სიტყვის შუა უხმარნიათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ ასოს (ე) წინაუძლოდა სხვა ხმოვანი; მაგ. ი-წ-რიქონ, ისრა-წ-ღი, სამო-წ-ღი და სხ. ს) სიტყვის თავში უხმარნიათ მხოლოდ სიტყვაში „წე“ (წე-წე!). აწინდელს ნუსხურ ხუცურში ეს ასო იხმარება „ე“-ს მაგიერადვე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს ხმოვანი მისდევს ასოსა „უ“ (უნსა ბრძგუიანსა) მაგ. ქი-წ-ყანა, ჩე-წ-ნი, მეზე-წ-რე და სხ.

2. ასო «ა» გამოითქმას როგორც შემოკლებული

«ი» და შერიცხულია ნახევარ-ნმოვან ასოებში (ა, ბ, ჰ, უ.)

შუალს მწერლობაში უხმარნით, როგორც მწერლობითი ნიშანი გასარჩევად ერთისა და იმავე სახელოს მექანე ბრუნვებისა და ორჭაზროვნებისა ასაცდენად: ა) გასარჩევად სახელობითის ბრუნვისა შესმენილობითისაგან ყველა სიტყვებში, რომელნიც არ არიან დაბოლოებული «ი»-თა (ე, ა, ო, უ); უმ-ასოად ხშირად მრთელი წინადადება ორ-ჭაზროვნება, მაგ. «მეფეს აკეს ციხე მტრებითა»: ამ წინადადებაში თუ «ციხე» დადებულია უნიშნოდ, იგი სახელობითია და მაშასადამე ქვემდებარედ დადებული, (ციხე მეფისა აღესებულ იქმნა მტრებითა) და თუ დადებულია ნიშნითა (ციხე-ა), მაშინ იგი ბრუნვილია შესმენილიად და წინადადებაში ძიებაა ზმნისა ანუ დამატებითი, რისგამო ჰაზრიცა იცვლება: თუთ მეფეს აკესა ციხე-ა მტრებითა. ავილოთ სსკა მაგალითები: ჰატარძალს გაეშალა სუფრა (ე. ი. სუფრა იქმნა გაშლილ ჰატარძალსთჳს, და «ჰატარძალს გაეშალა სუფრა-ა» (ე. ი. თუთ ჰატარძალს გაეშალა სუფრა-ა), აგრეთვე: დედს შეეტყო ავადყოფობა (თუ ავადყოფობა-ა) შვილისა; მტერს მიეცა სიტყვა (მტერი ქვემდებარეა); მტერს მიეცა სიტყვა («სიტყვა» ქვემდებარეა); «ჰაკლე დაგეოსოთ» (ჰაკლე მოქმედია); «ჰაკლე-ა დაგეოსოთ» («ჰაკლე-ა» ვნებულია); — «მოიშალეს მტრობა-ა» — (მან მოიშალეს მტრობა); — «მოიშალეს მტრობა და შური» — შური და მტრობა მოშლილ იქმნენ; «უნდა აღიძლეს ხმა ა» — მან (ვინმე) უნდა აღიძლეს თჳსი ხმა; ხოლო: «უნდა აღიძლეს ხმა» — ხმა უნდა იქმნეს აძაღლებულ. თუ სიტყვა დაბოლოებულია «ი-ნიშთა», იგი მიიღებს შესმენილობითად ნიშანს: მანვილსა: (ე), მაგ. «გლესს მოეწმიდა პირი» (თუ «გლესი» მოქმედია და «პირი» — თუ ვნებულია). — ბ) გასარჩევად ნათესაობითის ბრუნვისა მიცემითისაგან, მესამე კანკლელობით საბრუნავ სიტყვებში და ორ-გვერდ ბრუნვებში (იხ §§ 66, 77), მაგ. ათინა-ას მცხოვრებნი (ხოლო «ათინა-ს» — მიცემითია); პეტრე-ას სიმტკიცე; აქრო-ას ფასი; სიტყვითა უფლია ს-ათა (ანუ უფლისათა-ა), მეფისა ქართველთა-ასა (ანუ ქართველ-

თასაჲ) და სხ. უამ-სლოდ ჳაზრი სშირად მრუდდება, მაგ. «ჩემს ძეგლ-
 ბარს არსენადს ლექსი მოეწონა» — ე. ი. ლექსი არსენასი მოეწონა
 და არა ჩემს მაგობარს, არსენად წოდებულს, მოეწონა ლექსი და
 სხ. მრავლობითისა ნათესაობითი მიცემითისაგან. განიჩხევა იმავე
 ასოთი, რომელიც უკანა დაესვიძის; მაგ. სიტყვა-თა-ჲ (ნათეს.) და სიტ-
 ყვა-თა (მიც.) ც) გასარჩევად მოქმედებითის მხოლოდობითისა
 მრავლობითის ნათესაობითისაგან, მიცემითისა და სხვა
 ბრუნვათაგან, რომელთაც აქეთ ერთგვარს საბოლოო «თა»; მაგ.
 მოვიდა იესო გალილია-ჲ-თ; «აქრო-ჲ-თა მოისყიდეს მაცხიკარი»
 (რითა?) და არა: აქრო-თა (ე. ი. აქრობმა) მოისყიდეს!! «მოკლე
 ასო-ჲთა სწერდენ» (რითა?) და არა: მოკლე ასო-თა (ე. ი. მოკლე
 ასოებსა) სწერდენ (რასა?); საღმრთო-ჲთა მადლითა; სიტყვითა
 უფლისა-ჲთა; «გაღლილიაჲთ არა იქმნების წინასწარ-მეტყველი»;
 დროჲთ მოვიდნენ და სხ.

ეს ასო წინ-დაედება აგრეთვე შორის-დებულსა:-ჲი! და უკან
 მოექცევა ყოველ შორისდებულთ, დაბოლოებულთა ორის ხმოვანი-
 თა, რომელთაგან უკანასკნელი არის «ი», მაგ. უჲ! ვა-ჲ! ო-ჲ!
 ჳა-ჲ! ვა-ჲჲ! ჳჲ-ჲ! ე-ჲ! ა-ჲ! და სხ.

3. ასო **ოჲ** ანუ **აჲ** შესდგება ორ ასოთაგან: ო და ჯ და
 გამოითქმის როგორც მარტივი ხმოვანი უ. უუბველესს მწერლობაში
 ეს ასო სრულიად არ ჳქონიათ და «უ»-ნის მაგიერ სწერდენ
 ასომთავრულად: «**ოჲ**», და როდესაც ნუსხური მოიგონეს, ეს ასო
 იწერებოდა ესე; **აჲ** (განყოფილად); შემდეგ ორივე ასოები შეერთ-
 და ერთ ასოდ (ხუთგბილიანი) და მხოლოდ ძე XI საუკუნითგან
 შეიცვალა იგი აწინდელ **აჲ**-სე (ოთხგბილიანი). ამ დროჲთგან ძველებური
ოჲ, დაიწყოებულ იქმნა და ხუცურში ჳხმარობენ მხოლოდ:
 ა) საღმრთო სიტყვებში, მაგ. **Опшрѣиу**, **Опш** და ბ) სათაურ
 ასოთა მაგიერ (თავ-სტრიქონებში), თუ პირველი ასო იწყება ასოთი
 «უ». მთაქსემეტე საუკუნეში ზოგთ შემოიღეს სახლი ასომთავრული
 ძველებურის **ოჲ** მაგიერ ესეთი: **О** (გბილი ჳვემო დაწეული) და ამ ასო-
 საც ხმარობენ.

4. ასო **ჲ** («უნი ბრჯგუიანი» ანუ «უნი-ბრჯგუ») გამოითქმის

როგორც «კ», გარნა უფრო თავისუფლად, ძალ-დაუტანებლად; იგი საშუალო ხმაა «უ» და «კ» შუა. უუბკელებს მწერლობაში ეს ასო არ არის ნახსარი. მის მაგიერ ყოველგან უხმარნით ასო «უ», რამსაგანაც ცხადია, რომ «ჩ» წინეთ გამოითქმოდა როგორც „უ“-ნი და არა როგორც «კ» და მხოლოდ შემდეგ ზოგიერთ სიტყვებში «უ»-ნი «კ»-ნად შეცვლილა; მაგრამ მწერლობაში კი მაინც ძველებურად უწერიან და მხოლოდ „უ“-ზე „ბრძეუ“ დაუსვიათ (ი) ნიშნად ეგრეთის ამ ასოს შეცვლისა. ამ გვარად «ჩ» შემოღებულ იქმნა იმ სიტყვებში, რომელთა ძველად ძირში ჰქონიათ ასო „უ“ და შემდეგ ეს ხმა გარდაქცეულა „კ“-დ. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი ამისი. — „ჩ“-თი იწერება მაგალითებ: ყურიძალი, ჭკუიანი, საშუალო, სასმჭრალი, თქარემ. მიზეზი ეგრეთის მათის მართლ-მწერლობისა არის ის, რომ „ყური-ძალი“ წარმოსდგა სიტყვისაგან „ყური“, — „ჭკუიანი“ — ჭკუა, საშუალო — შუა (და არა შვა, რომელიც წარმოსდგა სიტყვისაგან შობა), «სამსჭრალი» — ჭული (ტკვილი), ე. ი. ირალი ტკვილის აღმგზნები „თქარემ“ — თუ არა.

ავილოთ კიდევ მაგალითები: 1) სიტყვა «სიკრდილი» (უუბკელებს მწერლობაში „სიკუდილი“) წარმოსდგა ძირისაგან „კუდი“ წინ დასვით ნაკვეთისა „სი“ და ბოლოს „ილი“ (იხ. § 32), როგორც მაგ. ყვარება=სი-ყვარ-ული, ხარება=სრ-ხარ-ული, ნანება=სი-ნან-ული, ღამაზი=სი-ღამაზ-ე და სხ. ამგვარადვე კუდი=სი-კუდ-ილი=სი-კრდ-ილი, რამცა აღნიშნავს კედსა ანუ ბოლოს ე. ი. დასასრულს ცხოვრებისას.

2) სიტყვები: ქჩა, ქჩაბი, რჩა ძველად გამოითქმოდა, როგორც სჩანს ძველის მწერლობისაგან: ქუა, რუა, ქუაბი; ამას ცხად ჰყოფს აგრეთვე მეგრული ენა, რომელიც ეხლამდე აგრეთ ჰხმარობს ამ სიტყვებს.

3) სიტყვა «კრძევა» — წარმოებულია სიტყვისაგან «კუმალი» ანუ «კუმა» (ძველებურად); ამისთვის ძველს მწერლობაში იხმარება «კუმოლიან», ე. ი. კვამლი ასდიოდათ. «საკრძეველი», კრძევა» და არა «საკუმეველი», «კუმევა» მეგრულს ენაში ეხლამდე შენახულა «კუმა». აგრეთვე მეგრულს ენაში შენახულა ძველებური გამოთქმა სიტყვათა: მწიკრლი=წიკუა (გაუწმიდურება), წჩა (ცეცხლით დაწვა)=ჭუა (ხოლო «დაწვა» დაწოლას ნიშნავს). და სხ.

4) ავილოთ სიტყვები: სჩმა, სასჩმელი, ცჩმა, წჩვა. რომ ამ სიტყვებს ძირში «უ» ჰქონიათ, ამას ჯერ მეგრული ენაც გამოაჩინებს (შუმა, ოშუმალი) და აგრეთვე საზოგადო კანონი ქართულ ზმნათა რყევისა, რომლის ძალით „მა“-ზე დაბოლოებული ზმნები აწმყოში ამ მარცვალს შეიცვლის. «ამ»-დ, „ვა“ --- «ავ»-დ. თუ ამ კანონით დავაუღვლილოთ ზემო ნაჩვენები სიტყვები, უნდა ვთქვათ: ს-მა=ვს-ამ (ხოლო «სე-მა»=ვსე-ამ), ცმა=ვიც-ამ (ცჩ-მა=ვიცჩ-ამ), წვა=ვწ-ავ (წჩ-ვა=ვწუ-ავ) და სხ.

არც უნდა დაიწეროს სვამა, რომელსაც სჭვა მნიშვნელობა აქვს: კოჭი დავსვი, ბავშვსა ვსვამ. აგრეთვე «აჭრვა» (დარტყმა) — ვაკრავ (ხელსა), ხოლო «კრვა» (თოკით შეკრვა) — ვაკრავ (ძნასა). არ შეიძლება დაიწეროს «შრომა» (მუშაობა), არამედ «შჩრომა» — ვშჩრები (და არა «ვშრები») მაშჩრალი (და არა მშრალი). ა ვ ი ლ ო ზ კ ი დ ე ვ ს ი ტ უ ვ ა : «წჩწლი» ეს სიტუა ძველად აღნიშნავდა პირველად ამოსულს ბაღასტ ანუ ჯე-ჯიღს, ანუ საზოგადოდ მცირეს რასამე, ნამცეცს, ფიჩხს. მეგრულს ენაში „წუ“ ეწლაც პურის ანუ მდელოს ღეროებს ნიშნავს. უეჭველია, ამ სიტუვისაგან წარმოდგარან შემდეგნი, რომელნიც ძველს მწერლობაში «ჩა»-თი იწერებიან: წჩწრი (ასონი „ლ“ და «რ» ხშირად ერთიმეორეს სცვლიან) — მცირე, გამოწვეტილი დაბოლოება რისამე (ხის წვერი, პირის თმა). «წჩწლი»-საგანვე წარმოსდგა: «წჩალეხა» ანუ დაყოფა ნიწილ-ნაწილ, მცირედ განდობა, «მწჩალებელი» ანუ განმყოფელი ეკლესიისა, ერეტიკოსი. აქიდამვე წულილი ანუ «წურილი» (გაყოფილი, განცეცებული). «წული» — პატარა (ყმა-წული).

როგორც სჩანს, «ჩა» უკაზროდ არ უხმარნიათ ჩვენს ძველებს, რომელთაც ჩვენზე ნაკლე არ იცოდნენ ენა ქართული. ეს ასო ფრიად საჭიროა მწერლობაში და გამოსადეგი. ყოველი განვითარებული მწერლობა სცდილობს ძველი ძირი სიტუვათა დაიცვას შეუცვლელად ორთოგრაფიულის ნიშნებით და თუ-ცა, მართალია, ამის გამო მართლ-მწერლობა როულდება და ძნელდება, მაგრამ ენის ღრმად შესწავლა და მწერლობითი მისი განვითარება ისეთი მაღალი და მრავალ-ნაყოფიერი მიზანია, რომ ამ მიზანს ანაცვალებენ ხოლმე ეგრეთს მცირედს მსხვერპლსა.

სამწუხაროდ, ძველს მწერლებსაც ერთგვარად არ უხმარნიათ „ჩ“, რის-

*) მოხსენებული ჰაზროდ ფრიად გამოსადეგია მათთვის, ვინც ჩვენს ენას ფულოლოგიურად იკვლევს. ბევრს სიტუვებში ოხმარება „ჩ“, რომელთა წარმოება ჩვენთვის ჯერ გაუგებარია. მეცნიერი ფილილოგი კი, თუ ამ გზას არ გარდუხვია, ბევრს ჰაზრს შეიგნებს, თუ არა ჭეშმარიტს, ჭკაუხე მანც ახლოსა. ავიღოთ მაგ. სიტუვები: ლჩმერთი, მღჩღელი, ჯჩარი, კჩალი, ლჩწელი, ლჩიძლი, ნაღჩწლი, უკჩწ.

უნდა ვიფიქროთ, რომ სიტუვა ლჩმერთი წარმოსდგა ორის სიტუვი-საგან: «ლუ» და «ერთი». «ლუ» აღბათ იყო საზოგადო სახელი წარმოადგენ-ღმერთებისა. «ლუ-კაიმი» ჰნიშნვიდა ღმერთს გაჩს, «ლუ-გაციმი» — ღმერთს გაციმს, «ლუ-არმაზ» — ღმერთს არმაზს და სხ. რადესაც შემოვიდა ქრისტიან-

გამო ძნელია ვუჩვენოთ ჭეშმარიტი სია იმ სიტყვათა, რომელნიც უნდა იწერებოდენ ამ ასოთი. მოვიყვანთ დაახლოვების სიას (ფრჩხილებში ჩასმულნი არიან წარმოებულნი წინამდებარე სიტყვათაგან).

გუარი (გუარიანი, გუანება, შავგურემანი): გურა; გუამი; გუტრდი; გუტმა (გურინვა, გურემა); გურიტი; გულარძა; ექტსი, ერქტანი; ვარსკჳლავი; ზღტნა (ზღტტნი ანუ ძღტტნი, ზღტტვა, ზღტტევა); ზღტა (საზღტარი) ზტტრი (მეზტტრე, ზტარი); ზტარა-კი (ზორვა); ზტარვა, თტალი (თტლა, თტლები, თტლემა; შეთტლა); თთტტ (სთტტლი); თაყტანი, თქტმა (რქტმა, თქტტნ, იტნისი, კტრვა (დარტტმა); კტალი (კტლევა, კტალად, კტლავ, უკტტ), კტნესა; კტნეტა, კტტთა, კტტევა, კტტრთნი, კტდომა, (სიკტდილი; მკტდარი; ეკტტერი); კტტრცხი, კტართი, ლოცტა, მკტარი; მტტალი; მოხტტვა; მტტრევა; მტტკტარი, მტტრევა; მარცტალი; მსხტტრპლი; მარხტა, მწტანე, მწტრილი მწიკტლი მღტდელი; მოძღტარი; მეყტსეულად (მეყტსი); მარჯტტ (გამარჯტტა); მთტარე (მთევარე), ნაღტტლი, ნაქტთი, პირტტლი, უღტლემა; რტა, რგტალი, რღტნა, რთტტლი, რყტნა; რტტმა სტრა, სტმა, სტლევა, სიტყტა, სიძტა, სკტნა, სხტა, ტყტტ, ტანჯტა (სი)-ტყტა, უკტტ, ფქტა, ფხტნა, ფხტრა, ფცქტნა, ქტა (ქტაბი), ქტტ (ქტტყანა, ქტტლის-მოქმედი; ქტტვრი), ქტრივი; რქტმევა, ქართტტლი, ღტრა (მღტრივე); ღტწა (ლუაწლი) ღტმერთი; ღტტზელი, ყტტლა, ყტარვა (მოყტასი), ყტტდრება, ყტლეფა, შტრომა, შტლევა, შტტზა, ჩტტნ, ჩხტლევა, ჩტტნება, ცტლა, ცტმა, ცტა, ცტრე-

ნობა, ქართველთა იცნეს «ლუ-ერთი» ანუ ლუ-მ-ერთი(ასო «მ» ჩაემატება ხშირად, მაგ. თუ-მ-ცა, რა-მ-ოდენ და სხ. იხ. § 14) ე. ი. ერთი ღმერთი.

ამ სახითვე სიტყვა „ლუ-დელი“ უნდა ჰქნიშნვიდეს ღმერთს დელის. „დელი“ რომ ღვთის სახელი იყო, ამაზე დარჩენილია მითოლოგიური ცნობები და თვით ხალხის სიმღერაში გვეხმის: „დელი-ვო-დელი-ო-დელა“! სიმღერა დარჩენილია, ალბათ, წარმართობის დროათგან, როდესაც ღმერთებს სიმღერითა და მსხვერპლებით ემსახურებოდენ.—ამ სიტყვისაგანვე (ლუ-დელი) უნდა იყოს წარმომდგარი „მ-ლუ-დელი“ (მიმლეობითი სახე), ე. ი. მსახური ლუ-დელის ანუ ღვთის დელის (სამლუდლო პირი).

ამავე სიტყვისაგან (ლუ) უნდა იყოს წარმოებული: ღტტ-ზელი ანუ ლუ-ზელი (ღვთისთვის ზელილი პური), ლუძლი ანუ ლუ-ძლი; ე. ი. ლუს-ძალი ღვთის ძალი, მისი ნება. რომ ჩვენი წარმართობის დროინდელი წინაპრები პირუტყვების ღვიძლზე ამოიკითხვიდენ ღვთის ნებას, ეს ცნადია იმისაგან, რომ ეხლამდე დარჩენილა ეს ჩვეულობა ჩვენში. ამ ლექსთანვე უნდა ჰქონდეს კავშირი სიტყვასა „ნა-ლუ-ტლი“ (მიმლეობითი სახე).

ვა, ცუარი. ციქუა, ცუჭთა, ძუალი, ძღუნა, ძერომა, ძუჭლი, ძარცუა, წუჭდიადი, წუა, წუჭლი (წუჭრი, წუჭლილი, წუჭრიმალი) წუალება, (მწუალებელი), წურთა, წუჭვა, წუდენა, ჭურეუა, ჭუალება; ხურეუა, ხულოვი, ხუჭლა; ხუავი (სი-
უხუჭ); გუმევა (საგუმილი), გუდომა, გუმილვა, გურელი. ფუარი. ამ სიისა-
გან ცხადია, რომ ასო «უ» ძალიან ხშირად იქ უხმარიათ, სადაცა ამ ასოს
წინ უძღვის რამდენიმე უხმო.

«უ» ინძარება აგრეთვე შემდეგ შემთხვევაში.

ა) უოველი სიტყვა დაბოლოვებული ასო «ჟ»-ზე იცვლის
ამ დაბოლოებას «უ»-ზე ბრუნვებში: მიცემითს, მოთხობითს
ზმნის-ზედითს და წოდებით მხოლოობითის რიცხვისა და
უოველს ბრუნვაში მრავლობითის რიცხვისაში (§ 67). მაგ.
თაგჟ: თაგჟსა, თაგჟმან, თაგჟად, თაგჟო; თაგჟები... და სხ.
თაგჟნი, თაგჟთა... და სხ. (მსგავსადვე: ჟაჭჟ, ნეზჟ, მოწცხჟ და
სხ. საზოგადოდ «ჟ»-ზე დაბოლოებული სიტყვა მიდიებს «უ»-სა
უოველს შემთხვევაში, თუ ამ ასოს (ჟ) ან მისდეგს ხმოვანი «ი»,
მაგ. მეთაგჟს, ჟაჭჟოსანი, ფიჭჟ-ნაწი.

ძირი სიტყვისა: „ფ ჟ-ა რ ი“ უნდა იყოს „ფ უ“; მეორე ნახევარი მისი
(„არი“) არის საბოლოო მიმღობისა (როგორც. მაგ მკუდ-არი, მწვ-არი,
მედ-არი და სხ.). რას ნიშნავს „ფუ“? ძველს ენაში ეს მარცვალი ყველა
იმ სიტყვების ძირში იპოვება, რომელნიც აღნიშვენ წვალებას, ტანფვას,
დასფას. ამისთვის არ იქნება სრულიად უსაფუძვლო ვსთქვათ, რომ „ფ უ“
აღნიშნავს წვალებასა, დასფას. აქითგან «ფ უ-ა რ ი» (მიმღობა) ნიშნავს ია-
რალს სასფელისას; ტ ა ნ-ფ ჟ —ატანის დასფა, ფიზიკური სასფელი, ქ ე ნ-
ფ ჟ ა; „ს-ფ უ ლ ი—კანონი დამფელი დამამრღვეველთა.მისთა. (ასო „ს“ ჩამა-
ტებულია, იხ. § 14); მ-ს ა ფ უ ლ ი—დამსფელი წინააღმდეგთა; ფ უ-რ ღ მ უ-
ლ ი—ღრმად ამოთრილი დასასფელად; ს ა-მ ს-ფ ჟ-ა გ რ ი ანუ, შემოკლებით,
სამსფავრო—სადაც სფიან დამნაშავეთა და სხ.

ძირი სიტყვისა „უ კ უ ლ“ არის „კ უ“, რომელიც ნიშნავს: წ ი ნ, კ ი დ ე ვ ა.
აქითგან უ-კ უ —უკან, უკუნ; საუკუნე—უკან დარჩენილი დრო; უ-კუჭ —
რაც უკან დარჩენილა, რაც მომხდარა კიდევ; უ-კულ-თუ (შემოკლებით „უკუ-
თუ“) —თუ კიდევ მომხდარა, ყოფილა; კუ-ალი—წინ მავალი; კუ-ალად—
რაც წინ გვიძევს, კიდევ; რაც უნდა მოხდეს ანუ იქმნას; კუ-ლევა—წინ
წაწევა საქმისა, გვალში ჩადგომა და სხ.

ბ). ზმნების მიმოქცევაში მაპიროვნებელი ასოები «გვ» და «გვე», თუ უხმო ასოებს შეხვდა, შეიცვლება «გუ»-დ ე. ი. უკანასკნელი ასო «ვ» იქცევა «უ»-დ, მაგ. მოგუცა, გუგო, მოგუმი-დღე, გუძის, კელ-გუშწიფების (და არა კელ-გვეწიფების) გუწწამს, მოგუშწნიჭა, შე-გუგრიბა და სს.

კ). აგრეთვე თუ «ა», «კა» «კე» და «კა»-სე დაბოლოებულ სიტყვებთან ლექსთ-წარმოების დროს შეიკრიბა რამდენიმე ძველად გამოუსათქმელი უხმო ასოები, მაშინ მოხსენებელი ასო და მარცვლები შეიცვლება ნახევარ-ხმოვანად — «უ»-დ, მაგ. მსატ-კა-რი=სამსატ-უ-რო (და არა სამსატკარო ან-უ ს-მსატკარო); ერქ-კა-ნი=მეერქ-უ-ნი; აკ-კა-ნი=აკ-უ-ნი; მაყ-კა-ლი=მაყ-უ-ლი, მარც-კა-ლი=მარც-უ-ლისა, წ-კე-ნი=წ-უ-ნისა, ც-კე-ოა=ც-უ-თება, ფ-ინ-კე-ლი=ფ-ინ-უ-ლისა, შ-კე-ლი=შ-უ-ლისა, შიშ-კე-ლი=შიშ-უ-ლები, ფოცხ-კე-რი=ფოცხ-უ-რისა, მთ-ეკ-არე=მთ-უ-არე. ეგრეთვე: მეცხ-ურე (ცხკარი), მტ-უ-რისა, გაიუწხეს (გაყ-ო-ვა), იყ-უ-ნეს (ყ-ოფხა), დაამს-უ-ნა (მხ-ო-ბა); გ-მომცხ-უ-არი (ცხ-ო-ბა); მინდ-უ-რისა (მინდ-ო-რი), მიწ-უ-დენა (მიწ-ო-დენა), ცხ-უ-არი (ცხ-ო-არი).

4). ასო «ჳ» გამოითქმის როგორც «ვი», მაგრამ უფრო მსუბუქად; ეს ასო იძლევა საშვალო ხმას «ვი» და «ჳი»-ს შორის. იხმარება:

ა). შუა სიტყვებისა, თუ ბევრი უხმოები შეიკრიბა (განსაკუთრებით: გ, ზ, თ, კ, ს, ტ, ყ, შ, ჩ,) მარცვალთან «ვი», მაგ. მჳდრი, მღჳბე, ლაგჳნი, სჳმირი, სჳმრა, ტჳრთი, სტჳრი, გჳრბი, გჳმრა, გჳრგჳნი, მეყჳნი, მჳრცხლი, აღჳრი, სჳნიდისი, მღჳძარე, ძჳრი, ცჳლი, ცჳრი აგრეთვე წარმოებულნი სიტუისაგან «თაჳი»: თჳსი (და არა თაჳისა: ნაცვალ-სახელია), თჳთ, თჳთო, თჳნიერ, თჳსება, თჳთონ, თჳს (თანდებელი), სათჳთო და სხვანი ამათგან წარმოებულნი.

ბ.) შემდეგთ სიტყვათა საბოლოოებში: ჳაჭჳ, ნეზჳ, მეყჳ, მოგჳ, თაგჳ, ხნარცჳ, ცაცხჳ, მორცხჳ, ფიჭჳ, ნესტჳ, ფესჳ ხახჳ, ლელჳ, ვეფხჳ, ძეძჳ, ციფჳ ვჳჳ, ეჭჳ, უხჳ, ბორცჳ, ღაწჳ, რიცხჳ

გ). უოველს შემთხვევაში, როდესაც «ჟ» გარდადის მარცვალზე «ვი» დაბრუნების დროს, მიმოქცევის ანუ სხვა რიგს სიტყვების ტრიალში, მაგ. ნათესაობითს და მოქმედებითს ბრუნებში სიტყვები «ჟ»-ზე დაბოლოებული (§ 67): სიტყუა=სიტყუ-სა, სიტყუთა, ზღუსა, ზღუთა, დაცუა=დაცუთა (ხოლო «დაცუთა»=მან დაცუთა). სიტყუა=სიტყუარი, ფქუა=ფქული, წისქული (წულით დაფქილი), თქუა=თქუს, თქუან სუს (სუმს); დაწუს, დაუწუს (წუა) და სხ.

დ). ზოგიერთი ძველი მწერლები ამ ასოთი სწორდენ უოველს უცხოენისაგან შემოღებულ სიტყვებს, რომელნიც დაიწებებიან მარცვლებითა: «ვი», მაგ ჯდრაველიკა, ჯბოტეტიკა და სხ.

5618
35618
3 უ). ასო «კ» (კარ) გამოითქმის როგორც «ხ», მაგრამ უფრო ღრმად უელში. ეს ხმა ეხლამდინაც ისმის ერის საუბარში და განსაკუთრებით მთიულეთში, სადაც უფრო წმინდათ მენახულა ენა ძველებური. ძველი ჩვენი მწერლობაც, ცხადია, არჩევდა ამ ხმებს («ხ»-ს «კ»-ისაგან) და ხმარობდა ორსავე.

ასო „კ“ ხმარებელია შემდეგს სიტყვებში (და რასაკვირველია მათგან წარმოებულებშიაც): კელი (წარმოებულნი: კელ-და-კელ, კელადა, ერთ-კელ; კელ-ახლა, კელ-მწიფე, კელოვნება), ფერკი ანუ ფეხი (საფრე), კდომა, კუდომა, მკედარი, კედნა, კდა, გზვკლი ე. ი. განვკდებ; წარკდომა, წამკდარი, მკდალი, მიკდება), კმევა (კვამს, მიკმს, ვკმიე); მკარი, კმარება, კმა (გულის-კმიერი); მუკლი; ზაკილი, კორცი, კოცვა, კერხი, კრა, კარო, კარი, კევა (მკევალი), კევი, მკევე, კევსური, კრმა (მიკრმა=მიიკრმა); ხარისკი, ინკი, კვმიერი, კსნა, კორხი, კსონა (კსენება); კამი (ხაქსოვი), კვადაგი ანუ კვასტაგი.

ძველს მწერლობაში ამ ასოას ხმარება, როგორც «ჟ»-სა, ძალიან არეულია. ერთი და იგივე მწერალი ერთს-და-იმავე სიტყვაში ხან «კ»-ნსა ჰხმარობს და ხან «ხ»-სა. ჭეშმარიტების გამოკვლევა მომავალთა მივანდოთ და ჩვენ მხოლოდ შევნიშნოთ, რომ მოხსენებულის ასოას ხმარება განსაკუთრებით საჭიროდ უნდა ცნობილ-იქმნას იმ შემთხვევაში მაინც, როდესაც ერთს-და-იმავე სიტყვას ორ-გვარი მნიშვნელობა ეძლევა. მაგ. კელი (ნაწილი სხეულისა) და ხელი (გიჟი); ხერი (ოსტატობა) და კერი (იარალი). კდომა (დაცემა რაზედმე) და ხდა, ხდენა (გარდაქცევა, გაკეთება), კდომა.

(ხმის გაცემა) და ხმოვა (ხმელი, განხობა), მკობელი (მწოდებელი) და მხმობელი (ვინც ახმობს); ხარი („ძე ჩემი ხარი შენ“), ხართ (ზმნა, ყოფნა), და კარი, კართ (ცხოველი); კამი (ნაქსოვი მსხვილი) და ხამი (გამოუცდელი); კევა (დაგლეჯა) და ხევა—გზის მიცემა, დაწევა. ხურვა (დაბურვა) და კურვა (მკურვალეობა), კაში (პურის ამაფუეველებელი მასალა და ხაში (საჭმელი). კრა (ძვალისა) და ხრა (თავისა) და სხ.

6) ასო «ჟ» რთული ხმოვანია, იგი გამოითქმის როგორც «ჰოჟ» ანუ «ჰი» და იხმარება ძველს მწერლობაში მხოლოდ ამ შორისდებულის გამოსახატავად; მაგ. «ჟ-მე სულოჩემო» (ჰოჟ-მე)

7). ასო «ღ» შემოდებულია ნტონ I კათალიკოზის მიერ XVIII საუკუნეში და ჩარიჩხულია მისგან «თან-ხმოვან» ანუ «მოკლედ აღმოსაოხვრელ» ასოებში, როგორც, მაგალითებრ, ჰ, ჯ და ჴ. ამ ასოს ხმაკებდენ მხოლოდ იქ, სადაც რამდენიმე უხმოები შეიკრიბება; ამ უხმო ასოებში ერთი სხვაზე გრძლად და გამოჩენით გამოითქმის ე. ი. ერთზე ხმა უფრო მძლავრად, ვინემ სხვაზე; სწორედ ამისთანა ასოსა გვერდს მოუსვამდენ ამ ნიშანს: მაგ. სზინდენ, მუფარავი, ვაქემ, ზემნა, სესკა, ვრეტეს და სხ. თუთ ნტონ ირეკა ამ ასოს ხმაკებაში და მისნი მიიღეკარნი ხომ უარესად; სჩანს, რომ ამ ასოს თვალ-საჩენი საფუძველი არა აქვს და ამისთჴს სამართლიანად განდევნილია თანამედროვე მწერლობისგან. მხოლოდ მეგრულს ენას, ამ ქართულის შტოს, შერჩენია ეს ხმა, მაგ. სიტყვებში კეზი (კოვზი), კეჩები (ვრავი), ქეკეთენქ (კაკეოებ ანუ რაჭულად: ქეკეკეთებ).

8). ასო «ფ» შემოდებულია მე-XVII-XVIII საუკ. იმ უცხო ენათაგან შემოტანილ სიტყვების დასაწერად, რომელთაც ურევია ეს ხმა. ძველს მწერლობაში ამ გვარ შემოსევაში «ფ»-ს მაგიერ არა უსაფუძვლოდ ვხმარობდენ «ფა»-ს; მაგ. ფ-ილოსოფია, ფ-ინიგია, ფ-იზიკა, ფ-ეპიკრალი, ფ-რანგი რა სხ.

§ 5. საზოგადო დასკვნა ქართულ ანბანებზე.

ამ ნაირად, ქართული ასოები სრულად გამოქსატვენ ყველა მარტივ ხმებს ჩვენის ენისას. არა თუ აღვიღად გასაგონი, არამედ მხელად გასარჩევი ხმებიც კი აღმოუჩენიათ მეანბანებს და საკუთარის ასოთა აღუნიშნავთ, მაგ. ჟ, უ, ჯ, კ. ამ მხრით ქართული ანბანი სამართლიანად აღიარებულა როგორც უჩვეულო და წარხინებული სხვა ერთ ანბანებში. აქ არც აურევიათ ხმები (როგორც მოსლავიათ «გა»-სა და «ღ»-ს აღმრევთა, მაგ. БО-и-н და и-рѢВА) და არცა ორი გინა სამი ხმები ერთ ხმად მიუღიათ და ერთის ასოთა აღუნიშნავთ, როგორც მაგ. III=შ+ჩ; IV=ძა; IO=ძჟ, e, ჩ=ძჭ და სს.

ქართულ ანბანებში «მეტ-ასოდ» შეიძლება შევარცხნათ მხოლოდ ჰ (გარდა ჯ და ჭ), რომელიც შესდგება სამის ხმისაგან: ჰ-ო-ი. გარნა მწერლობითგან მისი განდევნა იქნება უსამართლო, რადგან, პირველად, ათხუთმეტ საუკუნეს ვერ აღმოუფსურია იგი ჩვენის წიგნებისაგან, და მეორედ, რადგან თვლამდე მნიშვნელობა აქვს. —

§ 6. ასოები განიყოფება ხმოვანად: ა, ე, ზ, ი, ო და უ; ნახევარ ხმოვანად: ძ, უ; რთულად, ე. ი. რამდენთამე ხმათა შემდგარად: ჯ=კ-ი, ჳ=ჭ-ო-ა ანუ ჰ-ა, და უხმოოდ, რომელიც ცალკე თუ ავიღეთ გრძლად ვერ გამოითქმის. — უხმო ასოთა გამოთქმაში უმეტესს მონაწილეობას იღებს 1) ანუ ხორხი; ესენი არიან ხორხის-მიერნი, მაგ. გ, კ, ჭ, ღ, ყ, ხ, კ 2) ანუ ბაგე; ბაგის-მიერნი, მაგ. ბ, ვ, მ, თ. 3) დანარჩენ ხმების გამოთქმაში მონაწილეობას იღებს ენა გბილების ანუ სასის დახმარებით; ესენი არიან ენის-მიერნი. იმის მისეღვით, თუ რომელი ამ სამეტყველო ორგანოთაგანი უმეტესად დაეხმარება, ენის-მიერნი ასონა ქვე-დაიყოფებიან: ა) გბილის-მიერად: დ, ზ, თ, ყ, ს, ტ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჯ. და ბ) სასის-მიერად: ლ, ნ, რ. — ასო «ჰ» გამოითქმის სუფთებით და არის «სუფთ-თქმითი».

§ 7. ანბანები იხმარება აგრეთვე რიცხვების გამოსახატავად ა) ერთეულებისა: ა—თ; ბ) ათეულებისა: ი—ყ; ც) ასეულებისა: 2

სა: რ — შ; d) ათასეულების: ჩ — ჯ. დაწერილებით შემდეგი ცხრილი უჩვენებს რიცხვითს მნიშვნელობას ასოებისას.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ერთეული:	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	თ	ი
ათეული:	ი	კ	ლ	მ	ნ	ო	პ	ჟ	რ
ასეული:	რ	ს	ტ	უ	ფ	ქ	ღ	ყ	შ
ათასეული:	ჩ	ც	ძ	წ	ჭ	ხ	ც	ჯ	ჰ

უკანასკნელი ასო „ჰ“ აღნიშნავს ასი-ათასსა (10,000) ანუ ერთს ბევრეულს, და რამდენი რიცხვი ამ ასოს წინ დაუფდება, იმდენად უნდა განიმრავლოს ათი-ათასი, მაგ. ბ'გ=2×10,000 ანუ 20,000 (ორი ბევრეული ანუ ორი ბევრი). ი'გ=100,000, რ'გ=1,000,000 ე.ი. ასი ბევრი ანუ უშქარი (ერთი მილიონი); ჩ'გ=10,000,000 ე.ი. ათი უშქარი ანუ უშტი; გ'გ=ბევრის ბევრი, ასი უშქარი ანუ ათი უშტი; იგ'გ=ერთი მილიარდი (ათი ბევრის-ბევრი); იბ=12; რბ=102; ცღვ=2036; ჩეპზ=1888, იღ' გწტმ=144,349 და სხ. ზოგნი დაუსვამენ სამრავლებ ასოებსა უხმოსა „ჩ“, მაგ. იბ'ჩ=12,000; რ'ჩ=100,000, ფნა'ჩუ=52,400; ჩ'ჩ=1,000,000 და სხ.

§ 8. ფულის ანგარიშშიც ქართველებს ასოები უხმარნიათ, ფულსა ქართველნი ანგარიშობდენ ა) «ფლურობით» და ბ) «თუმნობით».

ა) ყოველი ასო აღნიშნავს იმდენსავე ფულურს, რამდენის რიცხვითის მნიშვნელობისაა იგი, მაგ. ა=1 ფლური, ი=10 ფლური, რ=100 ფლური, ჩ=1000 ფლური; წუქდ=4444 ფლური და სხ. გ=10,000 ფლური.—ფლური უდრის ერთს მუათედს (1/10) კაპეიკისას; ამისგამო გაჰყავით ათად ყოველი რიცხვი ასოთაგან აღნიშნული და გამოვა კაპეიკობით ანგარიში, მაგ. ი=10 ფლური=10/10=1=

ერთი კაპეიკი; ნ=50/10 (5 კაპ.); ჩ=1000/10=100 კაპ. ანუ მანეთი (მიწალოენი), ც=2000/10=ორი მანეთი, გ=10000/10=1000 კაპ.—ერთი თუმანი-

ამ სახითვე: ნგ=53 ფლური, ანუ 5,3 ანუ $5\frac{3}{10}$ კაპეიკისა, ტუთ=399 ფლური ანუ 39,9 ($39\frac{9}{10}$) კაპეიკისა; კქა=7660 ფლური ანუ 766 კაპეიკი, ანუ 7 მანეთი და 66. კაპ.

ფლურზე ეფრო მსხვილი ფული იყო «ფულა»; იგი უდრის ხუთს ფლურს ანუ $\frac{5}{10}$ კაპეიკისას; ა=60 ფლური=6 კაპეიკი=თორმეტი ფული; ე= $\frac{5}{10}$ კაპ.=1 ფული ანუ გროზი; ი=10 ფლური=1 კაპ.=2 ფული; სმ=

240 ფლური=24 კაპ.=48 ფული და სხ. ფულზე მსხვილი ფული იყო: ბისტი=2 $\frac{1}{2}$ კაპ. (კე); შაური (6)=5 კაპ.; აბაზი (ს)=20 კაპ.; მარჩილი (ქ)=60 კაპ.; მინალთენი (ჩ)=ერთი მანეთი; იუმანი (ჭ)=ათი მან. და სხ.

ბ.) «თუმნობითა» ფულს ანგარიშობდენ იმავე ასოებით, მხოლოდ «პატივებს» დაუსვამდენ ასოებზე, ე. ი. ამ გვარს ნიშანს :— ამ ნიშნის ქვეშ მოყოლებდენ ასოებსა თუმნების (და არა ფლურების) აღმნიშნველებს, მაგ. ა=ერთი თუმანი, კბ=22 თუმანი (220 მან.).

თუ რიგზე დაწყობილ ასოებში რამდენსამე პატივი ათარია და სხვებს არა, „პატივიანები“ თუმნობით იანგარიშება და სხვები ფლურობით, მაგ. იგ ჭტმ=13 თუმანი, 5,340 ფლური ანუ ხუთი მანეთი ექვსი შაური და ოთხი კაპ. სულ 135 მან. 34 კაპ.

§ 9) ასოები იხმარება აგრეთვე დრომს ანგარიშში ანუ წელთა აღრიცხვაში. ქართველები აღრიცხავდენ წელს ინდიკტიონებად ანუ მოქცევად და ქორონიკონებად.—ინდიკტიონი შეადგენს მრთელ 552 წელს (ფლობ); ხოლო ყოველი წელი 1—532 შუა იწოდება ქორონიკონებად. მოხსენებული 532 წელი (ერთი ინდიკტიონი ანუ ერთი მოქცევა) იმისთვის არის აღებული ერთეულ რიცხვად, რომ რა 532 წელი გაივლის, შემდეგის წლების დღესასწაულნი, კვირიაკეების დღეები, მზის და მთვარის ბრუნვა და საწელიწადო დღენი წინანდელ მოქცევის რიგს მისდევნ სრულიად შეუცვლელად ამისგანმო კალენდარი 532 წლისა ყველა მოქცევის კალენდარი იქნება, ანუ «საუკუნო კალენდარი». —წელთა აღრიცხრავდენ ქართველები ქვეყნის დაბადებიდან; რის შემდეგ გასულა 1888 წლამდის 14 მოქცევა (ანუ ინდიკტიონი) და 44 წელი, ე. ი. თოთხმეტ-ჯერ გათავებულა 532 წელი და მეათხუთმეტ-ჯერ დაურიალებულა და ამ უკანასკნელის მოქცევისაგან გასულა 44 წელი ანუ ქორონიკონი. ქრისტე დაბადებულა 284 წელს მეორმეტის მოქცევისას, რომელიც გათავებულა 248 წელს ქრისტეს შემდეგ. მეორმეტე მოქცევა გათავებულა (248+532=78) წელს, მეცამეტე მოქცევა შესრულებულა

(780+532)=1312 წელს და მეოთხმეტე (132+532)=1844 წელს. *)

თუ გინდათ ქართული წელთა აღრიცხვა ბერძნულისაზე გარდაიღოთ, საჭიროა მხოლოდ რიცხვი ქორონიკონებისა შეუერთოთ წინეთ გასრულ ინდიკტიონების რიცხვსა; მაგ. სტამბა დაარსდა ქორონიკონსა ტუზ(397) მეოთხმეტის მოქცევისას, ე. ი. 1312+397=1709 წ. თამარ მიიცვალა ქორონიკონს „უკვ“ მეცამეტე მოქცევისას, ე. ი. 780+426=1206 წ.

§ 10. მწერლობითი ნიშნები.

გარდა ასოებისა ჩვენს მწერლობას შემოუღია სხვა-და-სხვა ნიშნები, რომელნიც დაისკიან ასოებზე (და არა ასოს უკან): ქარაგმა, მასვილი, გლებული, კითხვითი, ბრჯგუ, შემაერთებელი.

ა) ქარაგმები შემოღებულია აღმოსავლეთის მწერლობათა მისედვით შესამოკლებად სიტყვათა და უბეტესად სმოვან ასოებისა. — ქარაგმები ორ გვარია: ა) საუფლო, რომელიც დახვების მხოლოდ სადმართო სასკლებს იმჱ (დმერთი), იჱს (იესო), ოჱჱ (უფალი) და სს. ბ) მეორე გვარი (ჲ) დანარჩენ სიტყვების შესამოკლებლად იხმარება, მაგ. ჲშჩი (აძინ); ჲშ (არამედ); ჲჱ (გიორგი); შჱჱ (დიდება); იჱჱ (კითხვაც); იჱს (კითხვ); იჱჱ (კიდრე); იჱშ (კითხვმედ); ჲჱ (ზედა); მჱ (თანა), ჲშ (კვლად), შჩ (მეგრ), შშჩ (მარადის), მჱ (რამეთუ), იჱჱ (რათა), იჱჱჱ (რომელი), მჱჱ (რომელ); იჱჱ, იჱჱჱ (უგუნითი უგუნისამდე); ჲშ (ფრიად); ჲჱჱ (ქრისტე), იჱჱს (ქორონიკონს), იჱჱჱჱ (ქეჭყანს), იჱ. (ქრისტთანე; იხმარებოდა ძველად სიგელების სათაურში), იჱ (ყოველი), ჲშ (ყოვლად), იჱ (შინა), იჱშ

*) ქართველები ქრისტემას დაბადებამდე აღრიცხავდნენ 1604 წელს და არა 5508, როგორც ბერძენნი, ე. ი. 96 წლით მეტს ანგარიშობდნენ. აიღეთ ეს 5604 წელი შეერთეთ 1888 წელს=7492, გაყავით ეს 532 (7492:532=14), დარჩება 44, ე. ი. 532 გათავებულია 14-ჯერ და მეათეუთმეტის მოქცევისა 44 წელი გასულა.

(შემდგომად), ყნი (შენი), ყნი (შეიწყალენ), ყნი (შორის), ჩი (ხე-
მი), ჩნი (ჩუჭნი), ჩნი (წმიდა), ჩნი (წმიდა), ჩნი (წინაშე),
ჩნი (წინასწარ), ჩნი (წინასწარ-მეტყველი), ყნი (ჭეშმარიტი),
ყ (ხალა), ყნი (ჯუჭარი).

ბ) მახვილი, (1) როგორც ქვემო ცხადად აღმოჩნდება, დაის-
ვმოდ: ა) მეორე კანკლედობის შესმენილობითს ბრუნვასე გასარჩევად
სახელობითისაგან, ბ) ბრძანებითს სქესზედ გასარჩევად ნამყო სრუ-
ლისაგან, რომელნიც სხვებრ არა რადთა განიჩქევინ, მაგ. შენი
ხმაჲ გამაგონე (წარსული სრული); შენი ხმაჲ გამაგონ-
ე-*ჩ*-(თხარ-
ნაჲ ანუ ბრძანება); განკედ (სრული) და განკე*ჩ*დ (ბრძანება), მობრძან-
დით (სრული) და მობრძან*დ*ით (თხარნა) და სხ. გ) აღკრძალვითს
სქესში, როდესაც ზმნებს წინ უძღვის: ნუ და არა; ამ უკანასკნელებ-
ზე დაისვმის მახვილი: ნაყ წარსულმდთ ქვეყნასა, *ჩ*რ დაეცეთ სული-
თა; «ავისა ვაი ნაყ გინდა, ნაყრც მისი გამონაგები» დ) აგრეთვე ნატ-
რვითის სქესის გასარჩევად ნამყო სრულისაგან: «სიტყვა მათქმევი-
ნი*ჩ* და მომკლ*ჩ* (ნატრასა და არა სრული დრო): «შენი სახე წინ
დამიდგ*ჩ*» (ნატრვა).

ც) კლებული (2) დაისვმის სიტყვებზედ მოთხრობითად დაბრუ-
ნებულებზედ, თუ მათ მოკვეცილი აქვთ ამ ბრუნვის საბოლოო («მან»)
მაგ. განიყვანა იესა*მ* პეტრ*ჩ* (იესომან); ჳრჳა მათ პეტრ*ჩ* (პეტრე-
მან); მოწაფეთ*ჩ* მისთა წარაყლინეს იგი (მოწაფეებმა) და სხ.

დ) კითხვითი (3) იხმარებოდა აგრეთვე განკვირვების და
წოდების აღსანიშნავადც; ძველს მწერლობაში დაისმოდა ლოგიკურად
უუპირატესს სიტყვასე, მაგ. «*ჩ*რ*ჩ*, *ჩ*რ*ჩ*, *ჩ*რ*ჩ* *ყ*ნი». მ-
ლიან ხშირად ამ ნიშნის მაგიერ საკითხავ სიტყვასა მრუმატებდენ ხალხე
ხმოვანსა «ა», რომელსედაც ხმაცა აღიმალლებოდა, მაგ. მოხვალ*ჩ*-*ჩ*ემ-
თან; გრწამს*ჩ* უფალი; გიყვარ*ჩ*მე-*ჩ*რ სხვათ*ჩ* და სხ. თანამედროვე
მწერლობამ უარყო ეს ნიშნები.

შემკერთებელი ნიშანი ორგვარია: ა) ხაზი (-), რომლითაც შეიკრ-
თება რთული სიტყვები, მაგ. ღვთის-მოყვარება, ქველ-მოქმედება,

წინასწარ-მეტყველება, სასო-წარკვეთილება, ოქრო-მკერდი, სძალ-და-სძალ, და სხ. ბ) გადაბმითი, (-) რომლითაც შეუერთდება დაუბრუნებელი განმმარტველი სიტყვა მთავარსა მომასწავლებლად მისა, რომ განმმარტველი სწორედ იმ სიტყვას ეკუთნის ბრუნვითაც, რომელთანაც იგი გადაბმულია, მაგ. გ უ ლ ი ო კეთილი მეფისა, (ამაზე ვრცლად § 81).

§ 11. მარცვალი და ლექსი.

ასრთავან წარმოსდგება მარცვალი. მ ა რ ც ვ ა ლ ი არის ერთი ანუ რამდენიმე უხმო ასო ერთს სმოკანთან შეერთებული, მაგ. ხე-მი, სძ-ტევა, ეგ-რე; ოქ-რო და სხ. ლექსი არის ერთი ანუ რამდენიმე მარცვალი, დამსასხელებელი რომლისაზე წარმოდგენისა, ცნებისა ანუ გრძნობისა, მაგ. წყალი, ზე, შავი, ჭრა, ვაჟი ამისთვის შეიძლება ლექსს ეუწოდოთ «სახელად». თუ სიტყვა შესდგება ერთის მარცვლისაგან, იგი ერთ-მარცვლოვანია (მაგ. ძმა, შენ, და სხ); თუ ორისა, სამისა ანუ მრავალისაგან მარცვლისა, იგი ორმარცვლოვანია სამ-მარცვლოვანი და მრავალ-მარცვლოვანი. მაგ. მნა-თი, ნა-თე-ლი, გა-ნა-თლე-ბუ-ლი, გა-უ-ნა-თლე-ბელი, უ-გა-ნა-თლე-ბუ-ლე-სო-ბა და სხ.

სტრიქონითგან სტრიქონში გადატანის დროს მარტივი სიტყვა უნდა დაყოფილ იქმნეს შემადგენელ მარცვლებად შემდეგის კანონით:

1) რადგან ქართული სიტყვები (გარდა რომელთაზე უცვალებადთა) დაბოლოვდება ხმოვანითა, ამისთვის მარცვლები უნდა დაყოფილ იქმნეს ისე, რომ ყოველი მარცვალი დაბოლოვდებოდეს ხმოვანითა ე. ი. ყოველს ხმოვანს უსათუოდ უნდა წინ მისდევდეს უხმო; მხოლოდ უკანასკნელს მარცვალს შეიძლება უკანა დაუყდეს უხმო. მაგ. ბე-გა-რა (და არა ბეგ-არ-ა), მო-რე-ვი (და არა: მორ-ევი) წე-ღან (და არა: წელ-ან); 2) თუ სიტყვა ხმოვანით იწყება, მაშინ შემდეგ ხმოვანამდე დასმული უხმოები, გარდა უკანასკნელისა, პირველს ხმოვანს ეკუთნის, ხოლო უკანასკნელი უხმო შემდეგს ხმოვანსა,

მაგ. ინწ-ლი, აკლ-და-მა, იფქ-ლი, ურთ-სე-ლას, ეშ-მა-ვი და სს. მაგ-
 რამ თუ პირველს და მეორე სმოკანებს შუა ერთის მეტი უხმო არ
 მოიპოვება, უკანასკნელი შეუერთდება მეორეს სმოკანსა და არა პირ-
 ველსა, მაგ. ი-რე-მი (და არა: ირ-ემ-ი), უ-ფა-ლი (და არა: უფ-აღ-ი);
 იმავე კანონით, თუ სიტყვებს შუა შეიკრება რამდენიმე სმოკანი, პირ-
 ველი მათგანი წინა-უხმოს ეკუთნის და შემდეგნი შეადგენენ ცალკე
 მარცვლებსა, მაგ. წყლი-ა-ნი და არა: (წყლი-ან-ი).

3) მაგრამ თუ სიტყვა წარმოებულია ანუ რთული, მაშინ მანა-
 შოვე ნაკვეთები ანუ შეადგენი სიტყვები არ ცაიჭრება, მაგ. გან-
 გება, ცალ-ცალ-კე, ი-ფიჩა; ამ-გერა (და არა: გა-ნგება, ცა-ლცა-ლკე,
 იუ-ვი-რა, ამ-გე-რა, გუ-ღმა-ვი-წყი და სს).

მაღალი მარცვლები.

§ 12. როდესაც მარცვლებს და სიტყვებს შეჰადგენთ ასოთა-
 გან, უურადდება უნდა მივაქციოთ ორს მოკლენას: ა) შედგენილს
 სიტყვებში ზოგი მარცვლი გრძელდება, ე. ი. სსკებზე უფრო გა-
 მოხენით და მალე გამოითქმის და ბ) სიტყვების ტრიალში ზოგჯერ
 ასოები იკარგება ანუ სსკა ასოებზე გადადის.

ა) მრავალ-მარცვლოვან სიტყვებში გრძელად ანუ მაღალი
 მარცვლი ეოკელთვის არის შესაძებ ბოლოდგანს,
 მაგ. *) ღეთუ-ება, სა-რწმუნა-ება, წინასწარმო-ტყვე-ლი, უსამღვე-
 ლოჟსობა და სს. ორ-მარცვლო-ვანში გრძელია პირველი მარცვლი
 მაგ, სწლი, დჭდა; ყნა და სს. ერთ-მარცვლოვანი ეოკელთვის
 გრძელია. — რადგან სიტყვების ტრიალში მარცვლები გრძელდება ანუ
 მოკლდება, ამის გამო გრძელი მარცვლიც ადგილს იკვლის იმავე კანონით.
 მაგ. სჯუ, გუსჯა, სუსჯელი, მსჯულობა, გასება, კონჩებისა
 კონებისასა; ძლიჩება, კადჩება, გამიძლიერება და სს. რთულად
 სიტყვებიც ერთ სიტყვად მიიღება.

წინადადებაში ეს კანონი იქნის იცვლის შემდეგს შემთხვევაში:

1) კითხვით წინადადებაში ლოგიკურად უპირატესის სიტყვის ბოლო
 მარცვლია მაღალი. მაგ. გინდუ^რ მოვიდუ^რ — აგრეთვე ბოლო მარ-
 ცვლია მაღალი ხეებებითის სიტყვებისა: აჭუ, აჩ, ეჭუ.

*) ხუცურ ასოებზე უნდა აღიმადლოს ხმა.

2) კუთვნილებითნი (ხშირად ჰიროვანნიც) ნაცვალ-სახელნი და თანდებულნი მუდამ ერთ სიტყვად თვლებიან მთავართან, რომელსაცა განმარტვენ და ამისთვის გრძელი მარცვალი ის იქმნება, რომელიც არის მესამე ბოლოდგან, მაგ. სიტყუა-ჩემი (და არა: სიტყვა ჩემი), ჩემს-სიტყვის, შენს-მოკვლ, სახლს-შენსა, სახლს-შინა, თავს-აზვდა, ჭკურისაგან; მეგობართ-განი; ჩემს-თანა; ჭკურს-გარდა, მინდვრის-იქით და სხ. საზოგადოდ, თანდებულები, განმმარტველი და მთავარი სიტყვები ჩქარს ლაზარაკში და კითხვაში ხშირად ერთ სიტყვად მიიღება: აგრეთვე არსებითი ზმნა წინა-მდებარე სიტყვასთან და ამის-და-მინდვით იცვლება მაღალი მარცვალი, მაგ. «თეთრ-სხული შავ-თესლი»... ღვთის-მძიერ დუცულ-გარ, დაცულ-კივავ, დაცულ-უამ-ფილ-ვარ.--3) ლექსებში ანუ სიტყვა-გაზმულში ერთ სიტყვად მიიღების ცეზურა და ამისდა მხედვით მაღალი მარცვალი იქნება ბოლოდამ მესამე ყოველ ცეზურისა. მაგ.

- 1) ანაზდ-დ-ცენი || გუჭესლეს || მათრახმ-შეჭმნს || წრისლი, რანახის-გარნი || გუახვნეს || ქადაქით-გაჭნდა || რისლი; სამთავრ-სამგნით || მრჭმართეს || თავს-ამრ-თუყვას || რისლი; იკრეს-ნახს-და || დუბდაბსა || შეიქმნ-ბ-უეთა || ტვტრისლი...
- 2) მამინ-ქაჯეთს || მოწინა || უს-ზომო || რისს-დ-ღვთისა...

შენიშ. ქართული ენა მტვიცვალ, და თუ მტვიცვლ გამოთქმულ არ იქმნა სიტყვები, ენას ეკარგება ის მუსიკალური სასიათი, რომელიც შეადგენს უწარჩინებულესს მისს გარეგანს ღირსებას.

ბ) სიტყვათა წარმოების დროს უ) ზოგი ასოები იკარგება (გამოეკლება) ყ) ანუ სხვა ახალი ასო ჩაერთვის წარმოებულს სიტყვას, უ) ანუ, უკანასკნელ, ერთი ასო მეორეზე იცვლება.

დ) გამოკლება ასოთა და მარცვალთა.

§ 13 ასოები იკარგება: ა) შესამოკლებელად გრძელის სიტყვისა, რამათვის გამოეკლება ანუ შუა-ასოები: მამის-და=მამიდა, დედის-და=დედა, დიდრო(ვა)ნი, მამა(ვა)ცი, დედა(ვა)ცი=ღიაცი, დი(დი)დედა, ნათლი(ს)-დედა;

ბი(ძის)ცოლა, კა(რგ)ი, მა(გ)რა(მ), ახ(ლა)ვს, უც(ე)ბად ანუ უცებ(ად), უ(მ)ე
 ც(ა)რ(ად), სულსული=სულილი და სხ. ანუ, უფრო ხშირად, გამოიკლება
 ბოლო მარცვალი; გინა უკანასკნელი უხმო, მაგ. შო(დი); წა(დი)
 გამო(დი); რომ(ელი), სითხლე=სითხე, ეს=ე; ის=ი, შენ=შე; ვით(არცა);
 უარე(სი); მანამ(დის), სანამ(დის); მივე(ცი); მომე(ცი), წავყე(ვი); არი(ს), დგა(ს);
 ვქექ(ავ), ვწერ(ავ), ვფხვ(ავ), ვზღლ(ავ...)-. — ეს რეთვე თანდება უღებო:
 გან=გა, წა(რ), აღ=ა, აღმო=ამო; ზე(და); ში(ნა); ქვე(შე), მაგ. გა(ნ)ვიდა;
 ა(ლ)ვიდა; გა(რ)დავიდა. ბრუნვითნი საბოლოონიცა შეიმოკლებიან
 (იხ. ქვემო). რიცხვითნი სახელნიცა ძალიან შემოკლებულნი
 არიან, მაგ. ათ-ერთ-მეტი=თერთმეტი; (ა)თხთმეტი ანუ თხუტმე, (ა) თქვსმეტი...
 ორ-მ(ე)ოცი, ოთხ-მ(ე)ოცი (იხ. ქვემო). -- ო რის ანუ სამის სიტყვის შე-
 დგენის დროს წინასიტყვის ხშირად მოეკვეცება ბო-
 ლო მარცვალი (ი, ის, აღ და სხ). მაგ. ქველ(ის)-მოქმედი; მჭე-
 რ(ად)-მეტყველი; სახელ(ით)-განთქმული, ხელ(ის)-მანდილი; დედ(ა და)-მამა;
 ცხენ(ით)-მავალი; ავშარ(ი)-ლაგამ(ი და)-უნაგირი; ხელ(ად)-და-ხელ(ად);
 ბერი(ს)-ძე; ფავლენი(ს)-შვილი; ციცი(ს)-შვილი და სხ.

ბბ) როდესაც ერთად თავს მოიყრის რამდენიმე უხმო ასოები, განსა-
 კუთრებით ისეთები, რომელნიც ერთმანეთს არ მიუდგებიან, მაშინ კეთილ-
 ხმოვანებისათვის ხშირად გამოიკლება ერთი მათგანი ანუ მეტი; უფრო ხშირად
 გამოიკლება ასო „რ“, მაგ. ზ(რ)დილობა, მი(რ)ქმა, მ(რ)ქვიან, ხ(რ)მალი,
 ბ(რ)ძენი, დაბ(რ)ძანდი, ყ(რ)მა, ყ(რ)მა-წული, ფ(რ)ჩხილი, ფ(რ)თა, ბ(რ)ჭყა-
 ლი, ა(რ)ლარა, ფ(რ)ცქვანა, ვე(რ)ცხლი, ძ(რ)იელ, ფ(რ)ქვევა, გ(რ)ძელი,
 ბ(რ)ტყელი, ვებ(რ)ძვი, ბიმ(რ)თელი, ფე(რ)ხი, პატ(რ)ონი=ბატონი, დგ(რ)ომა,
 შენებ(რ), ბ(რ)ჯგუ, შეძ(რ)წუნება, ზრქელი=სქელი და სხ. აგრეთვე ხში-
 რად გამოიკლება ასო „ვ“, მაგ ს(ვ)ინიდისი, პატ(ვ)ოსანი, ტყუ(ვ)-
 ილი შ(ვ)ინდი, ს(ვ)იმონ, მე-ვ-თქ-ვ-ი=მეთქი; კ(ვ)იპაროსი, ვეფხ(ვ)ის-
 ტყა(ვ)ოსანი, თა(ვ)ოსანი, მეთა(ვ)ური და სხ.

ყ) ჩართვა ასოთა და მარცვალითა—

§ 14. საჭიროდ ჰხდება იქ, სადაც ერთად შეიყრება ძნელად გამოსატქმე-
 ლი ასოები (იხ. ქვემო § 16, შენიშვნა). სიტყვა ძნელად გამოსატქმელია, თუ
 მასში ერთად შეიყრება ა) მრავალი უხმო ანუ ბ) მრავალი ხმოვანი.—ა)
 პირველს შემთხვევაში უხმოებში ანუ აა) ხმოვანი ჩაემატება (მაგ. წვრთა=
 ვწვ-ა-რთე, ჭრა=ვჭ-ე-რ, სჯა=ვს-ა-ჯე; მოწყლვა=მოვწყ-ა-ლ; მოკლვა=
 მოკ-ა-ლ; ადგომა=ავდ-ე-გ (ამაზე ვრცლად იხ. ზმნებში); ბბ) ანუ ჩაე-

მატება უხმოვე, მაგრამ მტკნარი, ადვილ-გამოსათქმელი; ეგრეთნი არიან ასონი: რ; კ; ქ; ლ; ნ; მ; ჰ; აქ შესანიშნავია ის, რომ იგივე ასო „რ“, რომელიც გამოეკლება ხოლმე გასამსუბუქებელად მრავლისა უხმო ასოიანის სიტყვებისა (§ 13), ხშირად ჩაერთვის ანუ წინ დაუდდება შესამსუბუქებელადც მრავალ-უხმოიანსავე სიტყვას, დაწყებულსა უხმოთაგან: წ, კ, ჯ, ქ, მ, ვ; მაგ. მ-რ-წამს (წამება=მწამს), რ-კვევა (კვლევა), რ-წყვა (წყვა, სა-რ-წყული (წყალი, წყვა), ყ-რ-მა (ყმა-წყული), რ-ჯული ანუ ს-ჯული (ძირისაგან „ჯუ“). ს-ვლა, ს-პილენძი, ს-რბოლა, ს-ძალი (რ-ძალი).

ბ) თუ სიტყვაში ხმოვანები შეიკრიბა, მაშინ კეთილ-ხმოვანობისათვის ჩაემატება უხმოები: რ, ვ, ტ, ღრ, დ, მ, ნ; მაგ. ნბო-რ-ები, გემ-რ-იელი (გემო-იელი=გემოიანი); მეუდაბნო-ვე, განცალ-კე-ვება, გამზე-ვება; ვა-ტ-არებ (სიტყვისაგან რება, არება=ვა-არებ), ბინა-დრ-ობა, ვი-დ-რე (ვირე), თუ-მ-ცა, რა-მ-ოდენ, და-ნ-აშურე.—ასო ევა ხშირად წინ წაემატება სიტყვებს დაწყებულებს ხმოვანი თა «ი». მაგ. ვიწრო (იწრო), ვიშ, ვისსოპი, ვ-უა.—უხმო ასო «ნ» ხშირად ჩაერთვის სიტყვების ბოლოში უკანასკნელ ასოთ-შუა კეთილ-ხმოვანებისათვის, მაგ. მეშურ-ნ-ე, ძებ-ნ-ა (ძიება), სიმსივ-ნ-ე, დაულევ-ნ-ელი, გაუყიდ-ნ-ია, უქადაგ-ნ-ია, ხევ-ნ-ები, აქა-ნა.

ჟ) შეცვლა ასოთა და მარცვალთა სხვა ხმებზე.

§ 15. შეცვლა მარცვალთა. მარცვლებში მხოლოდ «ვა», „წა“, «ვე» და „ვი“ შეიცვლება სხვა ხმებზე: «ო»-დღე „უ“-დ და წინაუემოცა, მაგ. ეჩ-ვი=ეჩ-ო, ცხ-ვა-რი=ცხ-ო-რი, ცოდ-ვა=ცოდ-ო. აგრეთვე: დად-ო (ვა), დაიწ-ო (ვა), გ-ო ლე (გ-ვა-ლე), თ-ო-რემ (თ-ვა-რემ, თუ-არა-მ), ხ-ო-მალდი (ხვამალდი), ხ-ო-რბალი (ხ-ვა-რბალი), ხ-ო-ნთ-ქარი (ხ-ვა-ნთქარი), კ-ო-მლი (კ-ვა-მლი), როგ-ო-რ (რაგ-ვა-რ), ვთქ-ვი=ვთქ-ე; ვს-ვი=ვს-ე; ჭკუა=ჭკ-ვი-ანი, ღ-ვე-ზელი=ღ-უ-ზელი, ფრინ-ვე-ლი=ფრინ-ე-ლისა, ნალ-ვე ლი=ნალ-ე-ლისა (ნალ-ე-ლობს), ღ-ვი-ძლი=ღ-უ-ძლი. — იგივე მარცვალნი ხშირად შეიცვლებიან აგრეთვე: ვი=„მი“-დ, ავ=„ამა“-დ ანუ „ავ“-დ მაგ. ვი-თომ=მი-თომ (ვით—რომ); ვი-ნემ=მი-ნემ; ვხედ-ავ=ვხედ-ამ, ავ-შარი=ავ-შარი, ნავთი=ნავ-თი. — მარცვ-ლები: ი-თ-გ ან=ი-და-მ, ო-დ-ენ ი=მ-დ-ენ ი, მაგ. წელით-გან=წელი-დ-ამ, ზე-ვ-ითგან=ზე-ი-დ-ამ; ამოდენი=ამ-დენი, ამ-ტენი, ამ-ტელი, ამ-ტონი, ამ-ტოლი, (აქიდგან: ტოლი=სწორი). ესრეთვე მარცვალი «ოდენ» იქ-ცევა «დე-ნა»-დ, ანუ «დე-ა»-დ; ხოლო «დ-მ-დ-ე»=მ-დ-ი, მ-დ-ის, მ-დ-ის, მ-დ-ის, მაგ. ეს(ო)დენ (ეს-ტენ;=ეს-თე=ას-თე=ის-რედ=ეს-რედ); —

ზღვ-ად-მდე=ზღვ-ამდე, ზღვ-ამდი, ზღ-ვამდის და სხ.—აგრეთვე «შთა»
 შეიცვლება «ჩა»-დ, „რჩ“-ად, „ხრჩ“-დ, «ხჩა»-დ, მაგ. შთა-ვიდა=ჩა-
 ვი-და, და-შთ-ენილი=და-რჩ-ენილი, დანა-შთ-ენი=დანა-რჩ-ენი, შთ-ობა=ხრჩ-
 ბა=ხჩ-ობა; დაი-შთ-ო=დაი-ხრჩ-ო, შთ-ომა,=რჩ-ომა, ვ-შთ-ები=ვ-რჩ-ე-
 ბი —(ჩჩ-ვილი=შ-ვილი; სულთ-თქმა=სუ-ნ-თქ-ვა).

შეცვლა ხმოვანთა ასოთა. ხმოვანი ასოები იშვიათად
 გარდავა სხვა ხმად. გარნა სხვა-და-სხვა ტომთა ენაში და დაბიურს ლაპარა-
 კში ხშირად სცვლიან, მაგ. იმერეთში ასოთა: „ა“ და „ო„-ს ხშირად სცვლი-
 ან «ეა»-დ, მაგ. წა-ვიდეთ=წ-ევიდეთ, წა-იკითხა=წე-იკითხა და სხ. ქართლ-
 კახელები კი, წინააღმდეგ, «ოა»-ს სცვლიან «აა»-დ, მაგ. მ-ო-მეც=მ-ა-მეც,
 მო-მკლა=მ-ა-მკლა და სხ. აგრეთი დამახინდება ხმათა შეუწყნარებელია
 მწერლობითს ენაში. ასო „უ“ იშვიადად შეიცვლება «ოა»-დ და წი-
 ნაუკუღმაცა, მაგ. დედ-უ-ფალი=დედ-ო-ფალი, მ-ო-ახლე=მ-უ-ახლე, გ-ო-
 ნიერი=გ-უ-ნერი, გ-ო-ნება=გ-უ-ნება. ასო „ო“ და „უ“, თუ მათ წინ უზის
 ხმოვანი, ხშირად იქცევა «ვა»-დ, მაგ. რა-ო-დენი=რა-ვ-დენი, ძმა-ო=ძმა-ვ,
 ყანა-ო=ყანა-ვ... იო-რი=ი-ვ-რისა (ი-ჩ-რისა), ნი-ო-რი=ნი-ვ-რისა.

შეცვლა უხმოთა ასოთა. უხმო ასოები ხშირად ერთი
 მეორეზედ იცვლება. უფრო ხშირად ერთმანეთს სცვლიან მონათე-
 სავე ასონი, ე. ი. ბაგის-მიერნი სცვლიან ბაგის-მიერთა, ზორნის-მიერნი—
 ზორნისმიერთა და სხვ. გარდა ამისა ცვალება ჳნდება კეთილხმოვანებისათჳს,
 როდესაც სიტყვათა წარმოების დროს ერთად შეიკრიბება ძნელად შესა-
 თანხმებელი ხმები *).

*) ესენი არიან:

ბ:	კ, ჰ, ს.
დ:	ბ, თ, კ, ჰ, ს, ტ, ვ, ქ, ძ, წ, ჳ.
ზ:	თ, კ, ჰ, უ, ს, ტ, ფ, ქ, უ და დანარჩენნი.
თ:	დ, ზ, კ, ჰ, უ, ს, ტ, ჩ, ც, დ, სხ.
კ:	ბ, ზ, თ, ჰ, უ, ქ, და შემდეგნი.
ღ:	ძ, დ, ზ, თ, კ, წ, ს, ჳ.

შ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი .

1) ასო «ბ» ხშირად შეიცვლება ასოებზე: დ, პ, ფ, მ, ვ; მაგ. ბ-ილ-წი=პ-ილწი, ბ-რტყელი=პ-რტყელი, ბ-რიალი=პ-რიალი; უც-ბ-ალ=უც-ფ-ად, ნა-ბ-ერწკალი=ნა-პ-ერწკალი, ბდ-ღვნა=პტ-ყვნა, ყ-ბ-ელი=ყ-მ-ელი (ყბა).

წ ი ნ ა ა ლ მ დ ე გ , «ბ»-დ ი ქ ც ე ვ ი ა ნ ხ შ ი რ ა დ შემდეგნი მონათესავე უხმონი: ვ, პ, ფ, მ, ვ; მაგ. ქალა.მ-ანი=ქალა-ბ-ანი, მ-ოქ-ლონი=ბ-ოქლომი, მ-რუდე=ბრუდე (ბრუნდი); აგრეთვე: ფ(ბ)-ქვილი, სე-ფ(ბ)ისკვერი, თევ(ბ)-ზი, ავ(ბ)-ყანდი, სავ(ბ)არცხელი, ვ(ბ)ი-სონი, ებ(ბ)-ისკობსი, ეპ(ბ)-კურე, პა-ტრონი=ბა-ტ(რ)-ონი=ბატონი; სა-პ(ბ)-ყრობილე, საფ(ბ)რხე, ფ(ბ)-ცქენა, კრე-ფ(ბ)ა, ა-ფ(ბ)-თარბ, უ-ფ(ბ)-სკრული (ფსკერი, უფსკერო).

2) ასო «რ» იცვლება «ლ»-დ.—თუ ორი ანუ მეტი „რ“ შეიყარა სიტყვაში, ერთი მათგანი, სახელდობრ უკანასკნელი, შეიცვლება „ლ“-დ; აგრეთვე თუ ორი „ლ“ შეიყრება, პირველი მათგანი გარდაიქცევა «რ»-დ, მაგ. ლ-ბილი=რ-ბილი, წვ-ლ-ილი=წვ-რ-ილი, მად-ლ-იერი=მად-რ-იელი (მადლიერი), ძლ-იერი=ძ-რ-იელი, ცალ-იერი (ცალი, ცლა)=ცა-რ-იელი;

ნ:	ზ, კ, ლ, მ, პ, ფ.
პ:	ბ, ძ, დ, ვ, ზ, მ, ყ, ფ, ქ, ლ, ძ, ჯ.
ყ:	ზ, კ, პ, ს, ტ, ფ, და შემდეგნი.
რ:	ზ, ლ, ყ.
ს:	ზ, ყ.
ძ:	დ, ზ, თ, ზ, ყ, ს, ქ, შ და შემდეგნი.
ფ:	ბ, გ, დ, ვ, ზ, კ, მ, პ, ყ, და სხ.
ჭ:	ტ, ზ, კ, მ, ლ, ძ, ჯ.

მარგა-რ-იტი==მარგა-ლ-იტი; ორჯე-რ==ორჯე-ლ (მაგრამ ლელწამი==
ლე-რ-წამი).

ე გ ე ვ ე ა ს ო ნ ი (ლ, რ) შ ე ი ც ვ ლ ე ბ ი ა ნ პ ი რ ვ ე ლ ი
„ნ“-დ და მეორე „ს“-დ და წინააღმდეგ „ს“—„რ“-დ, მაგ.
სასიკვდი-ლ-ე==სასიკვდი-ნ-ე, სიცი-ლაი==სიცი-ნ-ი. აგრეთვე: ქორწი-ლ(ნ)-ი
სე-ლ(ნ)-ი; ძი-ლი==ძი-ნ-ავს; სიმშილი==სიმში(ვ)-ნ-ე, ბალ(ნ)-ანი, ლ(ნ)-იტ-
რა; ს-ძალი==რ-ძალი, ჩემთვი-ს==ჩემთვი-ნ; ს-ჯული==რ-ჯული. (ა გ რ ე თ ვ ე
„მ“ ხშირად იცვლება, „ნ“-დ, მაგ. სა-მ(ნ)-დურავი, მ(ნ)ეფე; მ(ნ)-ორჩი,
მ(ნ)-ტვრევა და სხ).

3) ხ ო ლ ო ე ს ე უ კ ა ნ ა ს კ ნ ე ლ ი ა ს ო «ს» შ ე ი ც ვ ლ ე ბ ა
ხ შ ი რ ა დ: «შა-დ და „ზ“-დ, თუ უკანასკნელი «ზ» წინ უზის
უხმოთა: «გა და „დ“, მაგ. ს-ჯული==შ-ჯული, მ-სჯელობა==
მ-შ-ჯელობა; ს-იმშილი==ში-მშილი (შივილი), სი-შველი==ში-შველი,
ქ-ს-ინავს==ქ-შ-ინავს, სი-ნჯვა==შინჯვა; აგრეთვე: ს(შ)-ვლევა, ს(შ)-კოლა,
ზე-ს(შ)-თა, უზე-ს(შ)თაესი, ს(შ)-ჩივიან, ს(შ)-ჭრიან, ა-ს(შ)-ტარხანი; სი-
ში==ში-ში (შინება, მეშინის; ფესო არის „ში“ და არა: «შიში»); ანგაარი-სი==
ანგარი-შ-ი (სიტყვისგან: ანგაარი, ანგაარის ანუ ანგაარი-სი), სი-შთვილი==

დ:	გ, ლ, კ, ზ, ტ, ქ, ყ, შ, ს.
ე:	გ, თ, კ, ზ, ყ, ქ, ლ, შ, და უკმდ.
შ:	ბ, დ, ზ, ზ, ყ, ს, ლ, ანუ უკმდ.
ჩ:	გ, დ, ზ, ყ, ს, ლ, და უკმდ.
ც:	გ, ზ, კ, ზ, ყ, ს, ლ, ყ და უკმდ.
ძ:	ბ, დ, ზ, თ, კ, ზ, ყ, ს, ფ და უკმდ.
წდაჭ:	გ, ზ, თ, ზ, ყ, ს, ტ, ფ, ლ, შენ სხ.
ხდაგ:	გ, ზ, ხ, ზ, ყ, ქ, ლ, ყ, ჩ, ც, ძ, ჯ.
ჟ:	ზ, თ, კ, ნ, ზ, ყ, ს, ტ, ფ, ქ, ყ და უკმდეგნი.

ში-შთილი (შთობა), მ-ს-გავსი—მ-ზგ-ავსი, მი-სდ-ევს—მი-ზდ-ევს, და-სდ-ო—და-ზდ-ო—აგრეთვე ბერძული საბოლოო „ოზი“ იქცევა „ოსი“-დ, მაგ. კათალიკ-ოსი (ოზი), ანგელ-ოსი (ოზი), გაიოსი (ოზი). მეგრულშიცა: ქალაღდ-ისა—ქალარდიშა, ს-ული—შ-ური; სჭმა (სვმა)—შუმა.

4) ა ს ო ც ა „ზ“ ი ც ვ ლ ე ბ ა «გა-დ და „ძ“—«ზა-დ, მაგ. საბ-ძ-ელი (საბზევე); საგ-ზ-ალი—საგ-ძ-ალი (გზა, საგზაო), ზ-როხა—ძ-როხა; აგრეთვე: დაძ-(ზ)-რული, ზ(ძ)-ღვენი, ზ(ძ)-ლოლა, ბ-ძ(ზ)-არვა, ზ(ძ)-რი-ალი; ზ(ძ)-ანილი, ზ(ძ)-რახვა. გრ-ძ-ნე-ული—გზნეული.

ზ ო ლ ო „გ“, თუ მ ც ა ი შ ვ ი ა თ ა დ, რ ქ ც ე ვ ა „გე“-დ და წ ი ნ ა-უკუღმაცა, მაგ. ძ-ირაკი ანუ ძ-ირკი—გ-ირკი; გ-აბანი—ძ-აბუნი, ძ-ღარბი—გ-ღარბი, ძიძ-ლიბი—გიგი-ლიბი.—სიტყვა: ძა ლ-მ ი ძ ს ფონეტიკურად წარმოებულა ესრეთ: ძალ(ი)მიდევეს—ძალ(ი) მიძევეს—ძალ-მიძს—ძალ-მიცს, ე. ი. ასო «და» შეცვლილა ჯერ «ძა-დ და შემდეგ „ც“-დ. (მეგრულშიც: ძ-მა—გ(ი)-მა, ცი-ხე—გი-ხა).

5). ა ს ო «და» მეტად ხშირად იცვლება «თა-დ და «ტა-დ და წინა-უკუღმაცა, მაგ. მღვდლა-დ—მღვდლა-თ; ძღვნ-ათ(დ), წყლ-ათ(ად); ც-დ-ო-მა—ც-თ-ომა (ვაც-თ-უნე), რამ-დ-ენი—რამ-თ-ენი—რამ-ტ-ენი; ქვი-თ-კირი—ქვი-ტ-კირი, საყ-დ-არი—საყ-ტ-არი, მკვ-დ-არი—მკვ-ტ-არი, უპირა-დ-ესი—უპირა-ტ-ესი, მოვწყვი-დ-ე—მოვწყვი-ტ-ე, ბრუ-დ-იანი—ბრუ-ტ-იანი და სხ.

6) ზორხის მიერნი მონათესავე ასონიც: (გ, კ, ქ, ლ, ყ, ხ) ხშირად სცვლიან ერთნი მეორესა, მაგ. გ-რუტუნი—ლ-რუტუნი, ზრ-გ-ჯლი—ბრ-ყ-ჯ-ლი, ნაბერწ-კ-ალი—ნაბერწ-ყ-ალი, მუტ-რუ-კი—მუ-დ-რეგი, ღ-რძილი—გ-რძილი, მ-გ-ცემ მ-ქ-ცემ, ღ-არიბი—ყ-არიბი; ნას-კენი—ნას-ქ-ენი; ს-კა-მი—ს-ქ-ამი; კ-აშ-კ-აში—ხ-აშ-ხ-აში, ყ-ურ-დ-გ-ელი—კ-ურ-დ-ღ-ელი, (ყურ-გრძ-ელი), ყ-ივის—კ-ივის, ყ-იყინა—კ-იყინა და სხვ.

§ 16. თუ რამდენიმე ძნელად შესათანხმებელი ხმები შეკირიბება ერთად სიტყვის წარმოების დროს, მაშინ კეთილ-ხმოვანების დაურღვეველობისათვის და ადვილად გამოთქმისათვის ხშირად გარდი-გარდმოისძიან ასონი და მარც-ვალნი ერთსა და იმავე სიტყვაში, ხშირად ხმებიც იცვლება, მაგ ნა-ხ-ში-ირი—ნა-შხ-ირი, ხ-ში-ირი—შა-ირი (იმერეთში); ზა-ღა-ნი—ბა-ნა-ლი; მან-გ-ალი—ნა-მგ-ალი; რუ-ლი—ლუ-რი (მეგრ.), სუ-ლიე-რი—სუარიე-ლი, ბ-გ-ოღ-ვა—გ-ბ-ოღვა და სხვ. უცხო ენათა სიტყვებსაც ქართველი აშალაშენებს ქართულად: ა-სტ-რა-ხანი—ა-შ-ტრა-ხანი, ღუბერ-ნატორი—ღრუბელ-ნატორი და სხ.

განყოფილება მეორე.

წინადადებათათვის.

(საზოგადო განხილვა).

§ 17. როგორც რჩის ანუ მეტის ასოებისაგან შევადგენთ მარცვალსა და ლექსს, ეგრეთვე რჩით ანუ მეტითა ლექსთაგან შეიკონება წინადადება და წინადადებათაგან შეითხზვის საუბარი.

წინადადება რჩის მარტივი ჭარბი ანუ მსჯელობა რომელსაჲმე საგანსჲ. მაგ. ბუზი ბევრი ბზუვის, ფუტკართან ყველა სტყუვის. ბალი წვერში გამწარდება.

მთავარ-ნაწილი წინადადებათა. — თვით საგანი, რომელზედაც ვსჯით ანუ მოკუთხრობთ, იწოდება ქვემდებარედ (ანუ უფლად ჭარბისა); ხოლო რაც ითქმის ანუ მოთხრობილია საგანსჲ — თხრობილად ანუ შესმენილად, რადგან იგი შეგვასმენს ანუ შეგვაგებინებს თუ რა ითქვას ქვემდებარესჲ, მაგ. „ბუზი ბზუვის“ აქ თხრობილია „ბზუვის“ (შესმენილი); ვინ ბზუვის? — ბუზი ბზუვის; მასსადაჲმე „ბუზი“ საგანია თხრობილისა ანუ ქვემდებარედ. აგრეთვე წინადადებაში: „ჭკუას ასაქმებს გამოცდილება“, სიტყვა „ასაქმებს“ რჩის შესმენილი; ვინ ასაქმებს? — „გამოცდილება“, ეს საგანია მსჯელობისა ანუ ქვემდებარედ.

ქვემდებარედ გამოიცნობება კითხვებთა: ვინ-რას? — მაგ. „სვინიდიისი თვალთა“ „დიდი ღზინია ჭირთა თქმა“; — ვის-რას? „მტყუანს მოკლე ფეხი აქვს“; გონიერს უევარს სწავლა, უგუნურს — მასწავლებლობა. ვინ-რას?

სიტუვამან შენმა განგამართლოს და სიტუვამანვე შენმა წაგწყვიდოს. — ხოლო შესძენილი გამოცნობება კითხვებითა: *და მდგომარეობაშია ანუ ცოცხალი არის, იყო, გინა იქნება საგანი? ანუ რას შერებს, შერებოდა ანუ უნდა შერებოდეს იგი? მაგ. სანთელი ანთია; შაქარი ტყბილია; ბრძენმა წარმოსთქვა და სხ.*

და ესრეთ, ყოველს წინადადებას, უსათუოდ სჭირია ქვემდებარე და შესძენილი. თუ ერთ-ერთი არ არის, ჰაზრი არ გამოვა. ამისთვის ესენი იწოდებიან მთაკარ-ნაწილებად წინადადებისა. გარნა ხშირად მოხდება, რომ ერთ-ერთი მათგანი არ არის, მაგრამ იგულისხმება კი; მაგ. ვსწერ, — იგულისხმება ქვემდებარე: «მე». „დედი-ნაცვალი თვალში ნაცარი“ = იგულისხმება შესძენილი: «არის». „ბაღდადს ვირი (ღირს) კიტრადღა, ჯორი უნდა საგზადაღა“ „ერთის ფუტკრისა თაფლი მისწლისა (გამოვა).“

თუ არ იგულისხმება ქვემდებარე, ანუ იგი გაურკვეველია, თით-დაუდებარი, ამ გვარი წინადადება იწოდება უპიროვნოდ, მაგ. *„თოვს, ცივა ცხელა, ელავს, ნათქვამია, ამბობენ, ჰხამს და სხ.“*

შენიშ. ლოგიკურად უპიროვნობა შეუძლებელია, და თუ ქვემდებარე არ არის, იგულისხმება მაინც; მაგ. *„თოვს“* — იგულისხმება ვინმე, რამე, ე. ი. მესამე პირი (მე ვთოვ, შენ თოვ, იგი თოვს) ცივა — იგი (რამმე) ცივ არს; ნათქვამია — იგი (რამმე საზოგადოდ) არის ნათქვამი და სხ. გარნა საგულისხმო ქვემდებარე გაურკვეველია.

ყოველ დათავებულ წინადადების შემდეგ დაისვმის წერტილი (.); მაგ. *„მურცნალი ჭიჭიკობს. ქარი ჰქრის. ქვა მძიმეა. ჭკუა თვალია გონებითი და სხ.“*

§ 18. *გაკრთებულ წინადადება.* შეიძლება ერთს წინადადებაში იყოს არა თუ ერთი, არამედ ორი და მეტიც ქვემდებარე, ხოლო შესძენილი ერთი; ანუ წინაუგმოდ, ერთი ქვემდებარე და მრავალი შესძენილი; მაგ მზე და მთოვარე მნათობნი არიან (ორი ქვემდებარე: მზე და მთოვარე). ეს წინადადება შეიძლება გაიყოს ორად: 1) მზე მნაბი არს, 2) მთოვარე მნათობია. სჩასს, ორ ქვემდებარის მექონი წინადადება შედგენილა ორის მარტივ წინადადებისაგან, *გაკრთებულა მათგან და შემოკლებულა ერთ წინადადებად. ამის-*

თქმის ამგვარ წინადადებას უწოდებთ გაგრეთვე უ-
დად. კიდევ მაგალითები: «ზღვა სდულს, ჰელაავს, მძვინვარებს» (სამი
შესმენილი); «გული, ცნობა და გონება ერთმანერთზედა ჰკიდია» (სამი ქვემ-
დვარე); «სიცრუვე და ორპირობა აენებს ხორცსა, მერმე სულსა».

გაერთებულ წინადადებაში ქვემდებარენი განიყოფიან ერთი-
ერთმორის მძიმეთი (,) თუ მათ შორის არ არის კავშირის და,
აგრეთვე შესმენილიცა.

§ 19. არა-მთავარნი ანუ დაძოვებულნი ნაწილნი წი-
ნადადებაისნი: განმარტებითნი და დამატებითნი.

ქვემდებარესა და შესმენილსაც შეიძლება დაერთუნ თითო ანუ
მრავალნი სიტყვანი, რომელნიც იწოდებიან არა-მთავარ ნაწილებად
ანუ დაძოვებულ სიტყვებად, მისთვის რომ ესენი უსათუ-
ოდ ემორჩილებიან ანუ ქვემდებარეს და ანუ შესმენილსა, ე. ი. ანუ
ქვემდებარესა ჰსაზღვრენ და ანუ შესმენილსა.

რომელნიც ჰსაზღვრენ ქვემდებარესა იწოდებიან განმარტებულ
სიტყვებად, ხოლო შესმენილსა მსაზღვრელნი — დამატებო-
თად.

ავიღოთ მაგალითად («სიბრძნე-სიცრუვისგან») მარტივი წინა-
დადება: «ვირი გაიპარა» და განვავრცოთ იგი. ამ წინადადებაში
თუმცა არის ჰსარი, გარნა არა ცხადად გამოთქმული, ისე რომ შეიძ-
ლება ვიკითხოთ ქვემდებარეზე: 1) რამდენი ვირი? (რაოდენობა) —
ერთი ვირი; 2) რა გორი ვირი? (კითარება) — შეჭირვებული და მჭლე;
3) ვისი ვირი? (კუთვნილება) — გლანაკის ვირისა. ამ კითხვებითა ქვემ-
დებარე საკმაოდ განმარტულია და ჰსარი უფრო ცხადი: «ერთი ვი-
რი გლანაკის ვირისა შეჭირვებული და მჭლე ვაიპარა...»

შესმენილსაც შეიძლება ვიკითხოთ: 1) სად გაიპარა? (ადგილო-
ბითი) — ერთს მდალს ადგილსა, 2) რა დის გაიპარა? (დროებითი);
— ღამით; 3) რისგანა ანუ რამისგან გაიპარა? (მასულობითი)
— შიმშილისგან; 4) რა გორი გაიპარა? (სატომქედებითი) —
ერთნიდად; 5) საითგან ანუ ვისგან? — ვ. ტრონიისგან თქვისა და სს.

ქლავ ქვემდებარეც და შესმენილიც გარკვეულია და ცხადი; ამის-
გამო მრთელი წინადადებაც განსაზღვრულია რიგინად:

(ა) ერთი ვიღაც გლახაკის კაცისა, შეჭირვებული და მჭლე,

(ბ) ფრონილად გაიპარა ღამით პატრონისაგან თვისსა ერთს მა-
ღალს ადგილს.

ა) ამ წინადადებაში სიტყვანი: «ერთი... გლახაკის კაცისა, შე-
ჭირვებული და მჭლე», არიან განმმარტვითნი, რადგან ეკუთნის ქვემდე-
ბარეს და მარტვენ მას. განმმარტველნი გამოიცნობებიან შექდე-
გითა ვითხვებით, რომელნიც ქვემდებარისაგან იწარმოებიან: 1) ვი-
თარი ანუ როგორი (ვითარის, ვითარს, ვითარმა)?—ამ ვითხვებით
გამოიცნობილი განმმარტვითი იწოდება ვითარებითად; 2) რა ვდენი
ანუ მერავდენი?—ამათზე მიმგები სიტყვები იწოდება რაოდენო-
ბითად; 3) ვისი ანუ რისი? (ლარბის კაცისა)—ამაზე მიმგებნი გან-
მმარტველნი მუდამ დაიდებიან ნათესაობითობრუნვად და იწოდებიან
ეუოკნილებითად.

და ესრეთ, განმმარტველნი სიტყვანი იქმნებიან: რაოდენო-
ბითნი, ვითარებითნი და ეუოკნილებითნი.

ბ) შემო გარჩეულს წინადადებაში სიტყვანი: ფრონილად, ღამით,
შემშილისაგამო, ერთს მაღალს ადგილსა, პატრონისაგან თვისსა არიან და-
მატებითნი, რადგან საზღვრენ შესმენილსა, (გაიპარა), და მის-
განვე წარმოდინარეკითხვებით გამოიცნობებიან: როგორ გაიპარა-
რა? რა მიზეზით? როდის? სად? საითგან ანუ ვისგან?

და მატებანთა გაჭმეობითნი.

ეველა ეს ვითხვები განსაზღვრავს შესმენილის გარემოებას,
ე. ი. გვიჩვენებს, თუ რა გარემოებაში მოხდა გაპარვა. ამისთვის დამა-
ტებითი სიტყვა, ძახილებელი დრომსა, ადგილისა, მიზეზისა, მიზ-
ნისა, გვარ-მოჭმელებისა იწოდება საზოგადოდ გარემოებითი-
სიტყვებად.

გარემოებითნი სიტყვანი, ამხსნა მისედვით, იქმნებიან: გა-
რემოებითნი დრომთნი (ვითხვებუ როდის?), გარემოებითნი
ადგილმობითნი (სად? საით?), გარემოებითნი სპიომე-
...

მ. ა. ნ. ი (რის გამო, რა მიზეზით?), გაკრეპლებითნი სამიწისნი (რისთვის ანუ რად? მაგ. „სანადიროდ გამოვედი“) და გაკრეპლებითნი ხატ-მოქმედებითნი ანუ გეგარ-მოქმედებითნი (რა-გეგარ? რა-გოგარ? რა-რიგ?). —

დამატებითი საძიებო.

გაჩნა თუ წინადადებაში შესმენილი გვიჩვენებს მოქმედებას სხვა საგანზე გარდასულს, მაშინ იგი მუდამ ითხოვს ანუ იძიებს შემდეგ თვის საგანს, რომელზედაც მოქმედება ზმნისა გადადის; ეგრეთი სიტუება იწოდება დამატებითად საძიებოდ ანუ იძიებად ზმნისა, მაგ. „ძალსა სცემდენ—რძალს ასმენდენ“; „ვარდი უელოდ არავის მოუკრეფია“; წმიდამან ნინომ განანათლა საქართველო და სხ.

ძიება ზმნისა გამოიწინებების კითხვებითა: ვინ? რა? ვის? რას?

დამატებითი ბუნებრივი.

დანარჩენნი დამატებითნი, არა მხვეკებულნი არცა გაკრეპებისა, არცა ძიებისა შემოქმედებითის ზმნისა დამოკიდებულნი არიან თითქმის მხოლოდ ბუნებრივის თვისებისაგან თანდებულთა და ზმნათა (იხ. ქვემო) და გვიჩვენებენ ანუ საშუალებასა მოქმედებისა (რითა?), ანუ გარდაქცევისა რისამე რადმე (რად?), ანუ წართბეგასა გინა მიცემასა (ვის?) და ჰმისთვის იწოდებიან დამატებითად ბუნებრივად, მაგ. „სიტუება მწრელია ხმაღზედა“; „დაშვერ ძმის-თვს—მომეი შენთვს“; „ოფლით და ცრემლით ზღვაჲ დარიშრობის“; „მაღალთა გრძნობათაგან ზე-აღფრინდების გონებაცა“ და სხვ.

შენიშვნანი.

- 1) დამატებითსა და განმარტებითს სიტუებებს შეიძლება ქვემოთ თვისი განმარტებითი. მაგ. „ვგმობ კაცსა უაუგოსა, ცრუსა და დაღატიანსა“.
- 2) თუ ერთს წინადადებაში მოქცეულია რამდენიმე ერთგვარი (ე. ი. ერთს კითხვასზე მიძებული) დამატებითი ანუ განმარტებითი

სიტყვები, იგინი განიყოფებიან ერთმანერთისაგან მძიმეთი (), თუ მათშორის არ არის კავშირი «და», მაგ. «ლექი კარგია სანადამოდ, სამღერლად, სააშოკოდ, სალალობოდ (უკანასკნელი ოთხი სიტყვა ერთ კითხვასზე მიგვიგებს: რად? ანუ რისთვის?); მგლის, ვეფხვის, ღომის და აფთრის სადგური ტყეშია; ვეფხვი, მხნე და გამრდუე კაცი სამკაულია ქვეყნისა.—მაგრამ თუ სამოსათვლელი ბოლოზეა მოქცეული და გრძელიც არის, მაშინ ორი წერტილი (:) დაისვამის იმ სიტყვის შემდეგ, საითგანაც იწყება ჩამოთვლა, მაგ. გლეხ-კაცს მოჰყავს: ქერი, პური, ფეტვი, სიმინდი, ბრინჯი; ტყეში სადგურობენ: მგელი, აფთარი, ვეფხვი, ტურა და სხ.

ამ-გვარი წინადადება შეიძლება მივიღოთ როგორც ერთი გაერთებული მრავალთა მარტივთაგან, რომელთაგან შესდგება; მაგ. უკანასკნელი წინადადება გაერთებულია შემდეგთა წინადადებათაგან: ა) გლეხკაცს მოჰყავს პური, ბ) (გლეხ-კაცს მოჰყავს) ქერი, გ) (გლეხ-კაცს მოჰყავს) ფეტვი და სხ.

3) ყოველს წინადადებასა, რომელიც კითხვითი კილოთი უნდა გამოითქვას, დაესვამის ბოლოს კითხვითი ნიშანი (?), მაგ. „ავს თუ ავი არ ვუწოდო, კარგს სახელად რა დავარქო?“. ხუცუტში იხმარება ნიშანი (°), რომელიც დაისვამის ლოგიკურად შესანიშნავ სიტყვასზე და არა ბოლოს, მაგ. გინდ[°] ისწავლო „გესმის[°] რასაკითხულობ“.

§ 20. დამოკიდებული წინადადება.

დამოკიდებული სიტყვები წინადადებისა შეიძლება გარდაიქცეს ცალკე წინადადებად, რომელსაც წინანდელივე დამოკიდებულება შეჩება იმ წინადადებასთან, რომლის მთავარ-სიტყვებს უსაზღვრავს. ავიღოთ შემოკლებით იგივე მაგალითი: „ერთი შეჭირვებული და მჭლე ვირი გლახაკისა კაცისა... გაიპარა პატრონისაგან თვისისა შიმშილისაგამო“. ამ წინადადებაში განმმარტველი სიტყვები „გლახაკის კაცისა“ და დამატებითი „შიმშილისაგამო“ შეიძლება გაკავრცელოთ და ორ წინადადებად გარდაქცვიოთ, რომელთაც შეჩებათ პირველ სიტყვებთან იგივე დამოკიდებულება, მაგ. ერთი შეჭირვებული და მჭლე ვირი, რომელიც ეკუთნოდა გლახაკს კაცს, გაიპარა პატრონისაგან თვისისა, რადგან იგი იყო შიმშილით შეწუხებული. დანარჩენი

განმარტებითი სიტყვებიც: „შეჭირვებული და მჭლე, შიმშილისაგამო“
 შეიძლება წინადადებად გარდაიქცეს; გამოვა: „ერთი ვირი, რომელიც
 ეუთხოდა გლახაკს კაცს და რომელიც იყო შეჭირვებული
 და მჭლე, გაიპარა პატრონისაგან თვისსა, რადგან იგი იყო
 შეწუნებული შიმშილითა“.

ამ ნაიწად, განმარტებულადამატებით-სიტყვათა მაგიერ განხდა
 სხვა ახალი სამი წინადადება, რომელთაც იგივე დამოკიდებულება
 აქვთ მთავარ-წინადადებასთან, როგორც განმარტებულად-
 მატებით-სიტყვათა მთავარ-სიტყვებთან. ამისთვის ამ გვარნი წინადადებანი
 არიან სახელ-წოდებით „დამოკიდებულნი წინადადებანი“,
 ხოლო რომლისაგან დამოკიდებულ არიან—მთავარნი წინადა-
 დებანი, ეს ოთხნი წინადადებანი (მთავარი და დამოკიდე-
 ბულნი) იმავე ერთს ჭაზრსა ჭსატვენ, ამისათვის შეიძლება მივი-
 დოთ იგინი როგორც ერთი წინადადება, გარნა რთულად,
 შემდგარი ოთხთაგან. — და ეს რეთ, რთულ წინადადებად იწო-
 დება იგი, რომელიც შედგა ერთის მთავარ-წინადადე-
 ბისაგან და სხვათა დამოკიდებულთა, რომელნი
 ჭსაზღვრენ მისს ჭკემდებარეს ანუ შესმენილს ეგრე-
 თვე, როგორც განმარტებითი და დამატებითი სიტ-
 ყვებიცა (გარტებულ წინადადებათა ეგრეთ დამოკიდებულება არა
 აქვთ).

1) თუ დამოკიდებულად წინადადება საზღვრავს ჭკემდებარეს
 მთავარ წინადადებისას (როგორც განმარტებული სიტყვაცა მთავარსა),
 იგი იწოდება განმარტებითად-დამოკიდებულ-წინადადე-
 ბად; მაგ. დამოკიდებულნი წინადადებანი: „რომელიც ეუთხოდა გლ-
 ხაკს კაცსა“ და „რომელიცა იყო შეჭირვებული და მჭლე“, ჭმარტვენ ჭკემ-
 დებარეს მთავარ წინადადებისას; „ვირი“.

2) ხოლო თუ დამოკიდებულნი წინადადება ჭსაზღვრავს შეს-
 მენილს მთავარ-წინადადებისას (როგორც დამატებითი სიტყვებიცა),
 იგი იწოდება დამატებითად-წინადადებად; მაგ. წინადადება:
 „რადგან იგი იყო შიმშილისაგან შეწუნებული“, ჭსაზღვრავს შესმენილს
 მთავარ-წინადადებისას: „გაიპარა“ (რად ანუ რისგამო გაიპარა?).

შენი შენგა. ხშირად დამოკიდებული წინადადება ჰსაზღვრავს ანა თუ ქვედებარეს და შესძენილსა, არამედ დამატებითს და განმმარტველ სიტყვებსაც მთავარ-წინადადებისას სწორედ ისე, როგორც განმმარტველ-დამატებით-სიტყვებსაცა შეიძლება ქჭონდეთ თვისი საკუთარი განმმარტველ-დამატებითი, მაგ. „ვინ მოყვარესა არ ექვს, იგი თავისა შტერია“ (ქვედებარეს ჰსაზღვრავს). ვინც ავირა-უქმე შევაბას, ხელი შეახმეს მკლავზედა“ (ე. ი. «ხელი შეახმეს მას, ვინცა... ჰსაზღვრავს დამატებითს სიტყვასა» «მასა», რომელიც იგულისხმება). «ვპოვე კაცს, რომელსა შინა ზაკვა არა არს» (განმარტავს დამატებითსავე).

3) უკანასკნელ, თუ დამატებითნი წინადადებანი საზღვრენ შესძენილის გარემოებათა: დრუსა, მიზეზსა, მიზანსა და სსკ. მაშინ იგინი იწოდებიან დამატებით-წინადადებად გარემოებითად, რომელნიც იქმნებიან, როგორც გარემოებითი სიტყვებიცა, ხუთის სახისანი: ა) წინადადებანი გარემოებითნი ადგილობითნი, ბ) სამიზეზოანი, გ) სამიზნოანი დ) დროებითნი და ე) სატომოქმედებითნი. — მაგალითები:

ა) ადგილობითისა:

„მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება, სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი“. „იქიდან ვანავით, სადა თქვენის მადლით ხაფანგს გავეჭით“; „სადაცა იყვნეს მძორხი, მუნ შემოკრბნენ ორბნი“;

ბ) სამიზეზოანი:

ჩემი სიკვდილი შენ ჩემად პატიუად ნურად გგონია, მით რომე დამხსნი ტირილსა, შემწრების ცრემლითა ფონია, (მით რომე) ჩალად მხანს ყოვლი სოფელს, მისთვისვე შემიწონია.“

გ) სამიზნოანი:

„ესე ჩანგი მისთვის მინდა, რომ სიმართლეს მსახურებდეს“.

დ) დროებითისა:

„ვირეცოცხალ ვარ, გეყოფი სატირლად და სატკივარად“.. „ოდეს კაცსა დაეჭირვოს, მაშინ უნდა მძა და ოჯის“.

ე) ხატ-მოქმედებისა:

როგორც მოქმედი, ისე მოგაქცევიან.

4) დამატებითი წინადადება იქნებინა აგრეთვე სათუთნი ანუ პირობითნი (§ 26), მაგ. „დიდი ღვინია ჭირთა ძქმა, თუ კაცსა მოუხდებოდეს“. „თუ კაცი თვთონ არ ვარგა, ცუდია გვარი-შვილობა“. „უგანგებოდ ვერას მიზმენ, შეცა მებან ხმელთა სპანი“.

§ 21. შემოკლება დამატებითა წინადადებათა.

უკეთესი ქართველი მწერლები და თვით ხალხიც სცდილობენ, «გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქვას», რადგან «გრძელი სიტყვა საწყინოა» და ამისაგამო არ უყვართ დამატებითი წინადადებანი, რომელნიც მეტად აგრძელებენ სიტყვას და ახელებენ ჭაზრსა; ამისთან თვით ამ წინადადებათა დასაწყები სიტყვები ერთხმოვანებია და აუძნებულს ენას: ამისთვის-რომ, რადგან-რომ, რომელიც-რომ, თუ-რომ და სხვ.

შემოკლება შემოკლებულთა ორგანი: ა) გამოკლება თანდებულ-კავშირთა, რომლითაც დამოკიდებულნი წინადადებანი ეკავშნებიან მთავართა, მაგ. „ხამს (რომ) მამაცი გულოვნობდეს“; „ჩხემა ფურმა და მწინლოს, (რომ) ჩემზედ მეტს იწველივიდეს“; „ნუგეზის, (ამისჯს რომ) ღმერთი უხვია, თუცა სოფელი ძვირია“; „ნუ დასცინი სხვასა, (ფორემ) ვარდაგხდება თავსა“; „(თუ კაცი) გამდიდრდეს, (მაშინ იგი) გავირდეს“ — აგრეთვე სიტყვები: «რომელი», «რომელმანცა», «როდესცა» შემოკლებიან ესრეთ: რომ, რომ, რა, კინ; მაგ. „წიგნი რომ გთხოვე, გამომიგზავნე“ (ე. ი. წიგნი, რომელიცა გთხოვე, გამომიგზავნე); «მეფე რომ (ე. ი. რომდესც) ყარაიზს ბრძანდებოდა, მტრის შემოსევა მოხსენდა».

ბ) გარნა უფრო სშირად დამატებითი წინადადება სიტყვათა გარდი-გარდმოსმითა დამატებით-სიტყვათად გარდიქცევა ხოლმე, მაგ. „გვესმა, რომ ვარგი სანადირო არის“ = „ვარგი გვესმა სანადირო“; ავთანდილს უთხრა, რომ იგი დამედარ იყო = „ავთანდილს უთხრა დაედლომა“; ხრმალი მისთვის გვეიღია, რომ მტერს პასუხი გავსცეთ = ხრმალი მტრის პასუხის გასაცემად გვეიღია“; „გვესმა უაუქცევა ისმალთა და ალება ლორესი“ = გვესმა, რომ უაუქციეს და სხვ. „მისრულთა ლორეს ვცვანით სი-

მართლე სმენილისა“—როდესაც ჩვენ მივედით ლორეს, მაშინ ვსცანიო, რომ მართალი ყოფილ იყო ისა, რაჲცა გაგვგვგონა.

რუსთველის, ბუზიკის და ხსუიძის ნაწერებში მოკლე-სიტყვა-ობა ქართული (ლაკანიზმი) ძალა-წერტილადი აღუვანილია. არა ვკონებთ, რომ ქართული სხვა ენას დაუვარდეს ამ მხრით.

§ 22. შეკრებულნი და მატებითი წინადადება და ბუკიოდი.

როგორც წინადადებაში შეიძლება მრავალი განმარტებითი და დამატებითი სიტყვები დაიდვას, ეგრეთვე შეიძლება მრავალი წინადადება მიეცეს მთავარსა. ამ უგანსკვნიელ შემთხვევაში ერთი და იგივე სიტყვები, მაგ. რომ, სადაც, ეგრედ, სად, როდესაც, რადგან და სხვა განუმარტებისათვის მოიკვეცება სწორედ ისე, როგორც გაერთილებულ წინადადებაშიცა. ამ გვარად, დამოკიდებულნი წინადადებანიცა შემოკლებიან, განერთდებიან ურთიერთს და ამისათვის იწოდებიან განკრთებულნი და ამოკიდებულნი წინადადებად. — განკრთებულნი და ამოკიდებულნი წინადადება ერთად მთავარ-წინადადებასთან შეადგენს ერთს რთულს ერთმანერთთან მტკიცედ შეკრულნი წინადადებას, რომელიც იწოდება ბუკიოდად. — ბუკიოდი განიყოფება ორ ნაწილად: ერთი ნაწილი დამოკიდებულნი და შესდგება დამოკიდებულ წინადადებათაგან, სოლს მორე მთავარნი და მთავარ წინადადებისა ანუ წინადადებათაგან შემდგარი, მაგ.

- „ვით მამალი სხვის მამალსა დამტურდეს და წაეკიდოს,
- „მას ჰსცემოს და თვთ იცემოს, დაქორროს და დაეკიდოს,
- „რა ორნივე დალაღულნი ძაღლმა ნახოს, პირი ჰკიდოს,—
- „ეგრეთ ქართლი და კახეთი დარჩა თურქთა, ლეკთა, დიდოს“

- „თუ საწუთროპან დამამხოს ყოველთა დამამხობელმან,
- „ღარიბი მოკვდეს ლარიბად, ვერ დამიტიროს მშობელმან,
- „ვედარ შემსუდროს დაზრდილთა და ვერცა მისანდობელმან,—

„მუნ შემოწყალოლს თქვენმანვე გუღმა მოწყალო მღმობელმან“.

პირველ პერიოდში რვა დამოკიდებული წინადადებაა და ერთი მთავარი (უკანასკნელი), ხოლო მეორეში — ოთხი დამოკიდებული და ერთი მთავარი (უკანასკნელივე).

უნიშნვა. თუ პერიოდი გრძელია, მაშინ მთავარი წინადადება განერთებულ დამოკიდებულ წინადადებათაგან განიყოფება მძიმეთი და ნაზით (,—).

§ 23. მცირედ დამოკიდებულნი სიტყვანი და წინადადებანი.

ქვედებარ-შესუნილი, განმარტებით-დამატებითი სიტყვები და დამოკიდებულნი წინადადებანი ერთმანეთში მტკიცედ არიან შეკავშირებულნი არა თუ ლოგიკურად, არამედ გრამმატიკულადაც — გარნა წინადადებაში შეიძლება დაიდვას მცირედ შეკავშირებული სიტყვებიც, ესენი არიან: 1) მიმართვითი სიტყვა, 2) ამხსნელი სიტყვა, 3) ჩართული სიტყვა და ჩართულივე წინადადება, 4) შემოტანილი ანუ მოღებითი სიტყვა და წინადადება.

1) მიმართვითი ანუ წოდებითი სიტყვა აჩვენებს პირს ანუ საგანს, რომლისადმი მიმართულია საუბარი; ესეთი სიტყვა უკავშირდებოდა წინადადებაში: მაგ. „ჩემო არა გვო! რა რიგ მიყვარ-ხარ“! „გაქვებ, ხმალო, მინცა გლესა!“ „გადი-გამოდი, გუთანო!“.

მიმართვითის სიტვის შემდეგ იწერება ჭკვირვებითი ნიშანი (!), თუ ფიცი წინ მოჰყვა წინადადებას ანუ უკან მოექცა და თუ უნაშვილო მოჰყვა, მძიმეებითა ცაიყოფება წინადადებისაგან.

2) ამხსნელი სიტყვა არ მარტავს არც ერთს წინადადებას ნაწილსა, ე. ი. არ უჩვენებს არცა მისს ვითარებასა, არც რაოდენობასა და არც ვითარებას, არამედ ჰხსნის რომელსამე მათგანს, რომელსაც შეეთანხმება რიცხვით და ბრუნვით, ე. ი. იმავე ვითარებას მოუგებს; მაგ. წაველით მცხეთას, უწინდელ დედა-ქალაქს საქართველომასა, მწერს ივანე, ძმა ჩემი, „იმედი, ესე ძარღვი სიცოცხლისა, ნუ განგეშერებინ და ერთობა, ესე წინამორბედი წარმართებისა, ეგოს მარადის თქვენ შორის“.

ამხსნელი სიტყვა განყოფილება წინადადებისაგან მძიმეებითა. მაგრამ ჩართულს ენაში ამხსნელი სშირად შეუერთდება მთავარს სიტყვასა ხაზითა და მაშინ სხვა ნიშანი არ უნდა, მაგ. გიორგი-მეფემ ბრძანა; დავით-სარდალი გოლიათი იყო და სხ.

3) ჩართული სიტყვა და ჩართულივე წინადადება არის ისეთი სიტყვა ანუ წინადადება, რომელიც სხვა წინადადებაში მოყოლებულია, მაგრამ მასთან მცირე კავშირი აქვს, მაგ. ქუთაისის ძველი სოფლო, დიუბუას ჰაზრით, უწარჩინებულესი ნაშთია ქართულ ხუროთმოძღვრობისა; ომი,—მადლობა ღმერთს,—დიდ ხანს არ გაგრძელებულა; დარიალი,—სწერენ,—ბუნებითი კარია კავკასიონისა და სხვ.

ჩართული სიტყვები და წინადადება განყოფილება დანარჩენ სიტყვებისაგან მძიმეთი, ანუ ხაზითა(—), და ანუ ფრჩხილებში ჩასვმის, თუ დამოკიდებულება ძალიან სუსტი აქვს სხვა სიტყვებთან.

4) შემოტანილი წინადადება ანუ სიტყვა არის სხვისგან წარმოთქმული წინადადება ანუ სიტყვა, შეუცვლელად მიღებული, მაგ. ერეკლემ შესძახა ღმერთს: „ცხენზე! ხმალი მაგ წუნწკალეს!“ მეფე იტყუა: „მეშინის მხოლოდ ღვთისა“. მეგობარი გვწერდა: „იმედ-მოწყობილი კაცი მკვდარზე უარესიაო“.

სხვისი სიტყვები სამოწმებელ ნიშნებში დაისვმის: (⚡) და მათ წინ ორი წერტილიც უნდა დაისვას.

რაკდენივე წინადადება, რომელიც ჩვენ გამოკონატავთ სრულს ჰაზრს რომელსავე საგანზე, შეადგენს საუბარს ანუ სიტყვას. საუბარში ანუ ყოველ წინადადებას აქვს გრამმატიკულად კავშირი ერთმანეთთან, გარნა მათ აქვთ ლოდიკური კავშირი, რადგან გამოხატვენ ერთს რომელსავე ვრცელს ჰაზრს ანუ წარმოდგენას. მაგალითად ავიღოთ ზღაპარი.

დიდებული მეფე ვინმე იყო, ოც-და-ათი ვაჟი-შვილი ჰყვანდა. სიკვდილის დრო რომ მოუხლოვდა, მოუწოდა თავის შვილებსა, მოატანიხა ოც-და-ათი ისარი, შეჭკრა მაგრად, მოიზიდა, რომ გასტეხოს და ვერ გასტეხა. მერმე აიღო თითო-თითო და დაამტვრია. უთხრა შვილთა: „თუ რომ ერთად ხართ და ერთს პირზე სდგებართ, მტერი ვერ გაგტეხსთო, როგორც მე შეკრული ისარი ვერ გავსტეხეო და თუ ერთმანერთის ურჩი იქნებითო, წაუბ-

დენლი ვერ მოურჩებიო.

აქ საგანია მსჯელობისა ერთია: ძალა ერთობისა.

ს ი ტ უ ვ ი ს ნ ა წ ი ლ ნ ი .

§ 24. ესაა მოკლეთ მოკიგონათ, თუ რისგან შესდგება წინადადება. მთავარ ნაწილნი წინადადებისა არიან ქვემდებარე, რომელიც სასხელებს საგანს საუბრისას და შესმენილი, რომელიც აღნიშნავს საგნის მოქმედებას, ვნებას ანუ მდგომარეობას. ის სიტყვები, რომელიც აღნიშნავს სასხელსა საგნისას, იწოდება სასხელ არსებითად, მაგ. მამა, პური, წიგნი, სიტყვა და დაიდება ქვემდებარედ, ხოლო რომელიც აღნიშნავს მოქმედებასა, ვნებასა, ვინა მდგომარეობასა, იწოდება ზმნებად (მაგ. ვწერ, ვჭრი, ვდგამ, ანთია და სხ.) დაესენი დაიდებიან შესმენილად. ამისგანთ შესმენილსა ზოგნი უწოდებენ აგრეთვე ზმნად, მაგ. მამა ჳზის; ჩიტნი დაფრინავს, ძაღლი იკბინება და სხვ.

ამნაირად, როგორც წინადადება გაიყოფება ორ უმთავრეს ნაწილად, ეგრეთვე ყველა სიტყვაები ვადაცა განიყოფება ორადვე უმთავრეს ნაწილად: არსებით-სიტყვებად და ზმნად. არიან სიტყვანი, რომელნიც იხმარებიან არსებით-სახელთა მაგიერად, მაგ. შე (ივანე, პეტრე, ანუ სს.), შენ, იგი, ეს, ის, ვინ და სხ. ესენი იწოდებიან ნაცვლ-სახელად.

საგანნი ანუ ქვემდებარე განიხმარება განმავითარებელ სიტყვებით, რომელნიც აღნიშნავენ ვითარებას ანუ რაადენობას საგნისას ვითარებისა აღმნიშნველი სიტყვები იწოდება ვითარებით-სიტყვებად ანუ ზედ შესრულ სასხელად, რადგან ვითარება მხოლოდ ზედ საგანზეა გზმლსაგნობი და საგნის მოცილებით არ შეიძლება ჩვენგან, მაგ. თეთრია: თოვლი ბამა, შაქარი. კვერცხი თეთრია, რგვალი, გემრიელი, მსუბუქი და სხ. — ხოლო რადენობის აღმნიშნველი სიტყვები იწოდება რიცხვით-სახელად, მაგ. სამი, სამოცი, ათასი, ბევრი და სხ.

დასრულთ, სასკლნი იქმნებიან: სასკლნი ა რ ს ე ბ ი თ ნ ი და ნ ა-
ც კ ა ლ-ს ა ს კ ლ ნ ი (საგანი), ზ ე დ შ ე ს რ უ ლ ნ ი (კითარება) და რ ი ც-
ს ვ ი თ ნ ი, (რადენობა).

ასკობითნი სასკლნი აღნიშნვენ სშირად სასკლსა მოქმედებისას,
მაგ. წერა, დღობა; ესენი იწოდებიან სასკლ-ზმნად.

ზედშესრულნიც სშირად იწარმოებიან ზმნათაგან. ესენი მიმ-
დებობად იწოდებიან, მაგ. მწერალი, წერილი, საწერი (წერა); მდღობა-
რე (დღობა); მოკლული, მკვლელი, საკლავი (კლვა).

შენიშნვა: ქვემოთაგან შეიძლება დაიდგას, გარდა ასკობითისა სხვა
სიტყვის ნაწილებიცა მაგრამ ამ შემთხვევაში უსათუოდ იგულისხმება რომე-
ლიმეასკობითი, მაგ. მკვდარი (კაცი) გასკენეს; ბრმა (კაცი) წინაუძღვის
ბრმასა (კაცსა); ავადმყოფი (კაცი) მორჩა; ამპატავანი (კაცი) დაისდება
და სს.

გარდა ქვემოთაგან-შესმენილისა, დამოკიდებულ წინადადება-
თა და დამოკიდებულ სიტყვებისა საუბარში იხმირება აგრეთვე სხვა
სიტყვები, რომელთაგან 1) ზოგნი აკაკშირებენ სიტყვათა ანუ წინა-
დადებათა და მათ შუა დაიდებიან შეუერთებულად; ესენი იწოდებიან კაკში-
რად, მაგ. და, თუ, ცა, მაშ, ვერცა, რაკი, ხომ, რომ;—2) ზოგნი თან
მისდგენ სიტყვათა, შეუერთდებიან მათ წინა მხრით გინა ბოლოსა და
ამისთვის იწოდებიან თანდებულად, მაგ. გან, თვს, გამო, შინა
—ში, ზელა—ზე, ში, მო, შე, და, გარ-და: სახლ-ში, თავ-ზე, მი-
წერა, მო-წერა, და-წერა, გარ-და-წერა, გარ-დ-მო-წერა,
გარ-ე-შე-წერა და სს. წინა-მხრით თანდებულნი დაიდებიან
მხოლოდ ზმნებთან ანუ მათგან წარმოებულ სიტყვებში;—3) ზოგ-
ნი გამოჰსატვენ მხოლოდ სულის ოხვრასა ანუ მოძრაობასა, მაგ.
აჰ! ვაჰ! ვიშ! თუ! იჰ! ჰო! ჰეი! სსუ! ჩუ! და სს. ესენი იწოდებიან შო-
რის დებულად, რადგან დაიდებიან წინადადებათა შორის, გარდა
არაკაკშირებენ და არცა შეუერთდებიან მათ; წინააღმდეგ, განიყოფებიან
წინადადებათაგან განკვირვებითი ნიშნით (!), მაგ. უჰ! რაცხელა! ბუჰ!
ბუჰ! ბუზა! ბუზა! რად გეშინის სიმაართლისა, თუ! შენ ჩემო უღვაშ-ბილოა.

§ 25. საუბარში პირველი სასკ სიტყვათა (უბრალო დასასკ-
ლება საგნისა, კითარებისა, მოქმედებისა, რიცხვისა) მუდამ იცხლება

ამისთვის მოსსენებულნი სიტყვის ნაწილნი იწოდებიან ცვალებადად; ხოლო დანარჩენნი (თანდებულ-კავშირ-შორისდებულნი) არ იცვლებიან და ამისთვის იწოდებიან უცვალებადად.

ცვალება ორგვარია: 1) საქმედებად და 2) საშესენილო.

1) პირველი გვარად ცვალება არის შეცვლა საბოლოოთა; და ესე გვარი ცვალება მუდამ მისდევს საუბარში ქმედებებსა, განმარტველ-სიტყვებს ანუ დამატებითა. 2) მეორე გვარი ცვალება შეესება მხოლოდ შესმენილთ, რომელნიც არათუ მხოლოდ საბოლოოთა იცვლებიან, არამედ სათაურშიც მიიღებენ სხვა-და-სხვა ასოთა და მარცვალთა გამოსახატველად ღრთა და სასხუთა მოქმედებისა ანუ მდგომარეობისათა. — ცვლილება პირველი გვარი (ე. ი. ქმედებარე-განმარტებით დამატებით სიტყვებისა) იწოდება ბრუნვად, ხოლო ცვლილება მეორე გვარი (ე. ი. ცვალება შესმენილთა) — მიმოქცევად ანუ უღვლილებად. ავიღოთ მაგალითებ, სიტყვები: მოწაფე, ბეჯითი, დედ-მამა, ხარება. შევადგინოთ ამთგან წინადადება და დავსვდეთ, თუ რომელ შეიცვლებიან ისინი გამოსახატველად ჭზრისა: ა) ბეჯითი-ი მოწაფე-ე დედ-მამას-ა ა-ხარ-ებ-ს; ბ) ბეჯით-მან მოწაფე-მან დედ-მამამ გაა-ხარ-ა; ბეჯითს-ა მოწაფე-ესა დედ-მამამ გაუ-ხარ-ებია. აქითგან სჩანს, რომ ზმნებს ეცვლება არა თუ საბოლოო, სათაურშიც მიუმატება ზსოები და მარცვლები: მაგ. დასაწყისი სიტყვისა: «ხარება» შეცვლილა: ა-ხარ-ებ-ს; გაა-ხარ-ა, გაუ-ხარ-ებ-ია. ხოლო სხვა სიტყვის ნაწილებს მხოლოდ ბოლო ხმოვანი შესცვლიათ: ბეჯითი-ი მოწაფე-ე, ბეჯით-მან მოწაფე-ემ; ბეჯით-სა მოწაფეს და სხვ. და ესრედ, მიმოქცევიან ანუ იუღვლილებიან მხოლოდ შესმენილნი; ხოლო უკვლავ ცვალებადი სიტყვის ნაწილი იბრუნვის. ზმნანი იბრუნვიან ყოველს შემთხვევაში, თუ შესმენილად არ არიან ნასმარნი, მაგ. ჭრა=ჭრისა, ჭრასა, ჭრამან და სხ.

§ 26. ცვალებადობის კლასიფიკაციის შესახებ.

არის იმისთანა ბრუნვა, რომელიც ეკუთნის მხოლოდ ჭკმდე-
ბარეს და მისს მავითარებულს (განმარტებითი ერთგვარად იცვლება
ჭკმდეობისთან), მაგ. ზემო მოყვანილ წინადადებაში ჭკმდეობაზე
შეცვლილს სამ გვარად კითხვათამებრ:

1) ვინ (ანუ რა) ახარებს დედ-მამას? — ბეჯითი მოწათ-
სე შეუცვლელად დაჩნა სახელი სიტყვისა. და ამისგამო ამ ბრუნვას
გუწოდებთ სახელობითად (საბოლოოთი: ა, ე, ი, ო და უ).

2) ვინ (ანუ რამან) გაახარა დედ-მამა? — ბეჯით-მან მოწათ-ემან.
ამ ბრუნვას გუწოდებთ მითხრობითად. (საბოლოო მისი: ძან,
მან, მი).

3) ვინ (ანუ რას) გაუხარებია დედ-მამა? — ბეჯითსა მოწათესა. ეს ბრუნ-
ვა იწოდება მიცემითად (საბოლოო მისი: სა, ს).

სხვა ცვლილება მიესაგუთრება მხოლოდ დამატებითს სიტყვებ-
სა და მიგვიგებს კითხვებზე:

1) ვინ (ანუ რა) გაუხარებია ბეჯითს მოწათეს? — დედ-მამა. ეს სიტ-
ყვას ძიებაა ზმნისა ანუ შესმენილისა და ამისგამო იწოდება შესმენ-
ილ ბრუნვად (ეს ბრუნვა ჭკავს სახელობითსა; იხ. §§ 4).

2) როგორ (რა გვარ) ახარებს ბეჯითი მოწათე დედ-მამას? — დედა და
ეს ბრუნვა იწოდება ზმნის-ზედითად ანუ განვითარებითად, რად-
გან მუდამ ზმნებს ზედ დაერთვის დამატებითად ანუ ზმნებისაგან ნაწარ-
მოებ სიტყვებს (საბოლოო მისი «და»; ხოლო «ი»-ზე დაბოლო-
ბულ სიტყვებისთვის: «ადა»).

3) რით ახარებს დედ-მამას ბეჯითი მოწათე? — გულმოდგინებითა თხსითა.
ეს ბრუნვა მოჭმედებითია, რადგან აჩვენებს საშუალებას
ანუ ვითარებას შესმენილის მოჭმედებისას, მაგალ. ჩოხით დადის.
(როგორ? ვითარ?); დან-ით სჭრის (რით?), და მუდამ იხმარება დამატე-
ბითად.

5) იხმარება აგრეთვე ორგვარი ცვალება, რომელთაგან პირველი
მუდამ დაიდება მხოლოდ განმარტებულად ანუ განმანათესალებულად
სიტყვათა და იწოდება ნათესაობითად, (მიიღებს საბოლოოთა:

ისა, სი, ის, ეს), მაგ. ბეჭით-ის მოწათუ-ისა დედ-მამა გასარებულნი-
 არიან; — სხლელ მუარე მუდამ იხმარება წინადადებაში მხლელად მი-
 ძართულებითი სიტყვებად, მაგ. ბეჭით-ა მოწათუ-ა! გასარე გული-
 დედ-მამისა! ეს ბრუნვა წოდებითია და დაიბოლოება «ა»-დ
 ანუ «ე»-დ, თუ მას წინ უძღვის ხმოვანი (ყანა-ა = ყანა-ე, დედა-ე).
 ამ გვარად, ქართულს ეხას აქვს რვა ბრუნვა:

კით- ხვანი:	სახელნი ბრუნვათა.	I დაბოლობ. «ა» და «ე»-თა	II დაბოლოებულ- ნი «ე»-თა:	დაბოლოე- ბულნი «ე» და «ა»-თი.
1 კინ-რს?	სახელ- ობითი:	მამ-ა ს-ე	წიგნ-ე ჩიტ-ი	სბო- ბუ
2 კინ- რად?	შესმენილ- ობითი:	მამა სე-ა	წიგნ-ი ჩიტ-ი	სბო-ა
3 კისი- რისი?	ნათესაობი- თი:	მამ-ისა, ის ს-ისა, ის	წიგნ-ისა, ის ჩიტ-ისა, ის	სბო-ისი, ეს ბუ-სი, ეს
4 კით- რით?	მოქმედები- თი:	მამ-ითა, ით ს-ითა, ით	წიგნ-ითა, ით ჩიტ-ითა, თ	სბო-თი, ეთ ბუ-თი, ეთ,
5 კის- რას?	მიტყეობითი.	მამ-ასა, ას. სე-სა, ს	წიგნ-სა, ს ჩიტ-სა, ს	სბო-სა, ს ბუ-სა, ს
6 კინ- რამ?	მოთხრობი- თი:	მამა-მან, მ სე-მან, მ	წიგ-მან; მა ჩიტ-მან, მა	სბო-მან, მ ბუ-მან, მ
7 რად?	ზმნისზედი- თი:	მამა-დ სე-დ	წიგნ-ად ჩიტ-ად	სბო-დ ბუ-დ
8 კინ-რს?	წოდებითი:	მამა-ა, ე სე-ა, ე	წიგნ-ა ჩიტ-ა	სბო-ა, ე ბუ-ა, ე

გამოსათქმელად მრავლობისა იმავე ბრუნვებს ჩავმატებთ საბო-
 ლოლს წინ მარცვალად «ებ», და იბრუნება მუარე სასის ბრუნ-
 ვითა, მაგ. მამ-ებ-ი: მამ-ებ-ის, მამ-ები-თ(ა), მამ-ებ-ს(ა), მამ-ებ-მ(ა),
 მამ-ებ-ად, მამ-ებ-ა...

იხმარება აგრეთვე მუარე სახე მრავლობითისა: სახელობითისა
 და შესმენილისთვის «ნი», წოდებითისთვის «ნი-ა», დანარჩენ ბრუნვა-

თათჳს «თა» (თაჳ=ნათჳს, თჳ⁰—მოთხრ.), მაგ. მამანი, მამანჳ, მამა-თაჳ(ნათ), მამა-თა (მიც); მამა-თჳ⁰ (მოთხ); მამანო⁰ (წოდ.). — შენიშ. მოქმედებითი და ზმნისზედითი ბრუნვები ან იწარმოება აქ ფორმითა: თჳჳეჳა სიტკვის ნაწილი იბრუნვის, მაგ. თეთრ-ი, თეთრ-ის(ა), თეთრ-ით(ა), თეთრ-საჳ, თეთრ-ები... თეთრ-ნი და სხ. სამ-ი, სამ-ის(ა) სამ-ით(ა), სამ-ს(ა), სამ-მა(ნ).. სამ-ები-ი... სამ-ნი... ხნკ-ა—ხნკ-ის(ა), ხნკ-ას(ა)... ხნკ-ნი... და სხ.

§ 26. ცვალება მეორე—შესმენილთა.

უღვლილება ანუ მიმოქცევა ზმნათა.

ყოველი დაუღვლილებული ზმნა ანის შესმენილი.

ყოველი დაუღვლილებული ზმნა ანუ ყოველი შესმენილი აღნიშნავს ქვედებარის ა) მოქმედებას (ა) ანუ მდგომარეობას (ა) — და ამის-და მიხედვით სხვაობს მიმოქცევა შესმენილთა.

სახე შესმენილთა.

ა) მოქმედება ორ-გვარია: 1) სხვა საგანზე გარდასული, მაგ. «ცეცხლი განლევს ცვლსა და შური გულსა»; დედა ჰყარავს კაბასა;—აქ მოქმედება ცეცხლისა გარდავიდა ცვლზე, შურისა—გულზე, დედისა—კაბასზე, და 2) არა გარდასული სხვა საგანზე, მაგ. დედა ხუმრობს, იცინის; ბავშვი დარბის, ცელქობს; აქ აღნიშნულია თვით-მოქმედება დედისა და ბავშვისა; მოქმედება მათი სხვა საგანზე ან გადადის.

პირველს გვარს ზმნებისას ანუ შესმენილებისას ვუწოდებთ შემოქმედებითად, ხოლო მეორესა გვარსა—თვით-მოქმედებითად.

შენიშნვა: თვით-მოქმედებითნი იქმნებიან: მოქმედებ. ბ. ბ. თ. ნ. ი. მაგ. ვაღებო, ვპირიანობ, მივდივარ, და ხმ. ა. უ. რ. ბ. ი. თ. ნ. ი. მაგ. ვეცხვასებ, ვხარხარებ, წვივის, შრიალებს.—თვით-მოქმედებითთა შესმენილთა ეკუთვნის აგრეთვე აღნიშნულნი ურთ. გ. რ. თ. ბ. რ. ი. გ. ის ანუ ორ-

თა-შუა მოქმედებისა, მაგ. ვეჭიდები, ვენება, ვედავები, მეწებება, მეცემა, მხერობა და სხ.

ბ) მდგომარეობითი შესმენილებიდან ორ-გვარია: 1) აღმნიშვნელნი ქვემდებარის მყოფობისა ანუ არსებობის: უჩებებლად, მაგ. ვარ, ვზივარ, მწყინს, შინდა, შინთია (ცეცხლი), ჰყვავის (ვარდი) და სხ. და 2) აღმნიშვნელნი ქვემდებარისა ვნებისა, მაგ. სარყე იჭრება აღმასითა, უდაბნო ივსება ხალხითა; მხნეობითა იძლივნიენ მტერნი; ღვთისა-მიერ მოივლინა ანგელოზი და სხვ.

პირველი გვარი მდგომარეობითის შესმენალებისა იწოდება მყოფობითად, ხოლო მეორე გვარი ვნებითად.

მდგომარეობითის სახესა შესმენილისას ეკუთნის აგრეთვე უკუქცევითი სახე; სადაცა მოქმედება, გამომსატყუელი შესმენილითა, არ ეკუთნის ქვემდებარისა, ე. ი. ქვემდებარე არ არის მოქმედი, მაგრამ არცა ვნებულად იგი, არამედ მოქმედება უკუ-ეუბრება ქვემდებარეს; მაგ ვაშლი წითლდება, გული ნათლდება სწავლითა; წყალდება; ვაჟ-გაბდება და სხ.

შენიშნვა. უკუქცევითი სახე შესმენილისა განიჩნება ვნებითისა-გან, მაგ. სხვაგან: „ერპი-ვატი ვერ გააჩნათლება“ (ვნებითი) და „ერი ვერ განათლდება უმეცნიერებლად“ (უაშქცევითი); „სარყე ვერ გაიწითლდება ფერადებითა“ (ვნებითი) და „ვაშლი ვერ გაწითლდება უმზუოდ“ (უაშქცევითი). ვნებითი აღნიშნავს მოქმედებას ძალდატანებულს ვისგანმე, ხოლო უკუქცევითი-ძალ-დაუტანებულს. ბუნებრივსა. ორისავე შემთხვევაში ქვემდებარე არ არის მოქმედი.

არის კიდევ ერთი სახე შესმენილთა, რომელიც საზოგადოა ეგელა მოხსენებულ წმინებასათჳს, ე. ი. რომელსაც ყოველ სახის შესმენილი მიიღებს; ეს სახე არის მიკუთვნებებითი, რომელიც სხვა სახეთაგან განიჩნება არა უდავლილებით, არამედ შემდეგითა ნაკვეთებითა, რომელნიც მუდამ წინ მისდევენ: მი, გვი, გო, უ, ვი, ი (ვნებითს და ურთი-ერთობითს კი: მე, გვი, გე, ვე და სხ. ვრცლად შეიძენ ნაწილში), მაგ ვი-შენებ (მე სქმთჳს), ი-შენებ (შენ შენთჳს), ვუ-შენებ (მე მას) და სხ. ეგრეთვე: მი-ზის (იგი მე), გი-ზივარ, გვი-ზის, (და)მი-დის, (და)გი-დის.... მი-ბია, უ-ბია... მი-შავდება, გი-შავდება, უ-შავდება, გი-შავდება, მი-შავდება და სხ.

და ესრეთ, შესძენილთა აქვთ ეჭვისი სასხე: შემოქმედებითი, თვით-მოქმედებითი, ურთი-ერთობითი, ვნებითი, უგუქცეოთი და კუთვნილებითი.

არის კიდე სასხე სსმით-გარდასლვითი, რომელიც აღნიშნავს მოქმედებასა სხვისის საშვალებით ანუ ძალადა-ტანებით და რომელიც სრულად ემსგავსება შემოქმედებითისას. სსმით-გარდასლვითი მხოლოდ მით განიჩხევა სხვათაგან, რომ მიიმატებს ბოლოს აწმყოში «ინებ» (პირველის რიგის სასხელ-ზმნანი) ანუ «ეკინებ» (მეორე რიგისანი), მაგ. ვრეთ-ა—ვაკრეთ-ინებ, ვადნობ-ინებ, ვასნ-ეკინებ, ვათსრ-ეკინებ, ვათლ-ეკინებ. ხოლო წარსულში: «ინე» ანუ «ეკინე». სხვა დროები იწარმოება საყოვადოღოთავე კანონით.—სახე მრჩობლ-სსმით-გარდასლვითი აღნიშნავს მოქმედებას ძალდატანებულს სხვისითა ვისიმე საშვალებით და მიიმატებს მრჩობლს ანუ ორვეცს საბოლოოს: „ინებ-ინებ“, «ეკინებ-ინებ»; ლაპარაკში იშვიათად იხმარება: ვათ-ბრ-ეკინებ-ინებ, ავაყრ-ეკინებ-ინებ.

ამათში შემოქმედებითისა და თვით-მოქმედებითის სახასანი იწოდებიან სასხელ-ზმნისანი და, რადგან წარმოებენ პირდაპირ სასხელ-ზმნათაგან და სხვა სახის შესძენილთაგან სრულად განიჩხევიან სინტაქსიურადცა.

სასხელ-ზმნიანნი იუღველილებიან ზმნის-ზედათაგან საკუთარის კანონებით; ხოლო უღველილება დანარჩენისა სახის შესძენილთა წარმოებს არა სასხელ-ზმნათაგან, არამედ სხვა-და-სხვა ფორმებისაგან სასხელ-ზმნიანის ზმნებისა საკუთარის საწარმოებო ნაკვეთებითა (იხ. ქვემო).

ს ქ ე ს ი შ ე ს ძ ე ნ ი ლ თ ა ა ნ უ ზ მ ნ ა თ ა .

მოქმედება ანუ მდგომარეობა, გამოხატული შესძენილითა, მიეწერება ქვემდებარეს: 1) ანუ უთუოდ, ე. ი, უყოყმანოდ, დაბეჭდითებით, მაგ. ხელი ბანს ხელსა; შრომა ამშვენებს მშრომელსა; ღებერთი არ არის მიზეზი ბოროტისა და სს. 2) ანუ სათუოდ, ე. ი. საყოყმანოდ, იჭვნეულად, ნატრვით, გინა სახდომოდ ანუ საწადისად, მაგ. «(თუ) გამდიდრდე—ღებერთსა (უნდა) მა დლობდე; (თუ)

გლახაკად იქცე—ნუ გრცხვენის; ვაჟ თუ და გვძლიოს მაცთურმას; ჰხამს მამაცი გულოვნობდეს; 5) ანუ ბრძანებით, აღკრძალვით, თხოვნით, სვეწითა მავ. გაიქრც; აქ იუჟვ; ნაჟ გშურს რა მოძმისა. თვს; „გული წმინდა დაბადჟ ჩემთანა, ღმერთო“.. და სხ.

და ესრეთ, შესმენილი იუღვლილებს სამსქესად: უთუოდ, სათუოდ და ბრძანებითად.

შენიშნავ. სათუოდ-უღვლილებსა კეუთნის ნატრკითიცა, რომელიც რამდენადმე განიჩხევა მისგან, მავ. ნეტავ დამატკბჟ მისის ცქერიითა; სამსახური-თქვენი შემადლებინჟ; სწავლის ღირსი გამხადჟ, ბატონის წყალობა ნუ მომაკლჟ

დრო და რიცხვი შესმენილთა ანუ ზმნათა.

სამივე სქესი მიმოქცევათა მიიღებს სხვა-და-სხვა ცვალებას აღსანიშნავად დროისა და რიცხვისა.

დრო სამია: 1) აწმყო, ანუ ეხლანდელი, მავ. ვხედავ, ვთხრი; 2) წარსული, მავ. შევხედე, მოვთხარე და 3) მომავალი, მავ. ამოვთხრი შევხედავ და სხ.

ნამყო დრო ოთხ-გვარია:

ა) ნამყო უსრული, აღმნიშნეული მოქმედებისა დაწებულისა წარსულში და აჩ შესრულებულისა, მავ. ვხედავდი, ვთხრიდი.

ბ) ნამყო უსრულესი ანუ დრო ისტორიული, ე. ი. დრო სამოთხრობო წარსულში მომხდარისა, მავ. მეფეს მოსწონებია მხნეობა სპასალარისა, დაუსაჩუქრებია, ქებით შეუმკია და დიდებით გაუსტუმრებია.

გ) ნამყო სრული: დაწებული და გათავებულა, მავ. მეფემ დაასაჩუქრა ყმა და დიდებით გაისტუმრა.

დ) წინაჩ-წარსული ანუ ნამყო უსრულესი, აღმნიშნეული იმ გვარის წარსულისა, რომელიც გათავებულა სხვა გათავებულ მოქმედებაზე უწინ, მავ. მეფის მოსლვამდე მტრის ჯარი დაემარცხე-

პინათ; როდესაც დაიბადებით, მამა ცოცხალი არ გყოლოდათ; სანამ ჩვენ მოგწერდით, თქვენ შეგიტყობთ ჩვენი თავ-გადასავალი; «მეფეს ყური მიეგდო და იცინოდა» (პირველმა მოქმედებამ წინ უსწრო-მეორეს).

ძიმოქცევას სასულ-ჩმნიანთა ჩმნათა.

სასულჩმნიანი ჩმნები, ე. ი შემოქმედებითი და თვ-თმოქმედები, თი განიყოფება სამ ნაწილად:

1) პირველს რიგს ეკუთნის იმისთანაები, რომელნიცა დაბოლოდებიან ხმოვანითა «ა» და მესამე ასო ბოლოდგან აქვთ ხმოვანი, მაგ. ხ-ევა, ყვ-ანა, მკ-ობა, ტარ-ება და სხ.

2) ხოლო რომელსაც მესამე ასო ბოლოდგან აქვს უხმო, ეკუთნის მეორე რიგს: მაგ. თხ-რა, თხაპ-ნა, ჭრა, კრ-ვა, სხ-მა და სხ.

3) მესამე რიგს ეკუთნის ყველა სასულჩმნის, დაბოლოებული ხმოვანითა «ი» მაგ. ტრ-ილი, ქაქ-ანი.

ძიმოქცევის ანუ უღკვეფების განსამარტებლად საკმაოდ შეეისწავლათ მხოლოდ ქცევა აწმყოდრომასა და ნამყო-სრულისა, ამისათვის რომ დახარჩუნნი დრონი იწარმოებიან ამთავან სხვა-და-სხვა ნაკვეთებითა.

აწმყო დრო წარმოსდგება:

ა) პირველის რიგის სასულჩმნებს მხოლოდ უკანასკნელი ხმოვანი მოკვეციება პირველის ორის პირისათვის, რომელნიც ყოველთვის განიჩხევიან მხოლოდ მავირჩენებლას ნაკვეთითა, ხოლო მესამე-პირში მიემატება ასო «ს», მაგ. ვალობა = ვვალობ, ჭერ-ა = ვიჭერ; წევ-ა = ვწევ და სხ. დაბოლოებული «ოლა-» და «ომა-»-ზე სრულიად არ ემოჩნილებიან ამ კანონს. ბ) მეორე-რიგისანი შეიცვებიან საბოლოოს «ა»-სა სხვა ხმოვანად: «ი»-დ, მაგ. თხრა = ვთხრი, ფცქენ-ა = ვფცქენ-ი და სხ. დაბოლოებული მარტვლებითა «ვა» და «მა» უკუღმა იქცევენ ამ ასოებს: «ვა» = ა, «მა» = მ, მაგ. ვალ-ვა = ვვალ-ავ; სხ-მა = ვსხ-ამ და სხ. გ) მესამე-რიგის სასულ ჩმნებისაგანნი, რომელნიც დაბოლოდებიან მარტვლებითა «ი-ლი», მოიკვეცენ ამ საბოლოოს ანუ მხოლოდ მარტვლას «ლი-ს», მაგ. დულილი = ვდულ, დულ-ს; ტირ-ილი = ვტირ-ი, ყვი-

რ-ი-ლი==ვევირ-ი და სს. სალო დახანჩენები მიიმატებენ მარცხელს
«ე», მაგ. ტრ-ილ==ვტრიალ-ე, სისინ-ი==ვისინ-ე და სს.

ხ ა მ ე რ ს რ უ ლ ი —

ა) ზირკელის და მესამერვისა წარმოსდგება სახელ-
ზმნათგან მიმატებით ბოლოს სმოჯანისა «ე» (აა)-ს მაგიერ),
მაგ. ვე-ეთა==ვე-ეთ-ე, წერ-ა—ვწ-ერ-ე, ტრიალი==ვიტრიალ-ე და სს. დაბო-
ლოკებულნი მარცხელთა «აბა» და «ება» (ხშირად «ილია»-ზე-
დაბოლოკებულნიც) წარსულში მოიგვეტენ ამ მარცხელს და დანა-
ჩენში მიიმატებენ იმავე სმოჯანსა «ე», მაგ. შემოება==შევაბე-ე, მოტა-
ცება==მოვბტა-ე და სს. საბოლოო «ეა» გარდაიქცევა «იე»-დ და
«ესა» — «ინე»-დ, მაგ. ცდ-ენა==გაცდ-ინე, წე-ვა==ვწ-იე და სს. თუ რ-
მარცხლოვანს წარსულში რთი ანუ მეტო უხმო შეიკრება (ასო «კა»-ს
გარდა), მაშინ ზირკელი სმოჯანი «ე» იქცევა «ი»-დ, მაგ. (გა)-ჭყლე-
ტა==გა-ვჭყელ-ი-ტე, გლ-ეფა==ვგლ-ი-ფე, ფლ-ეთა==ვფლ-ი-თე (და არა
ვფლ-ე-თე) და სს.

ბ) მერვერვისა რთმარცხლოვანნი სახელ-ზმნანი
მიიმატებენ, როგორც ზირკელის და მესამერვისანა, იმავე სმო-
ჯანსა «ე», მაგ. ვარცხნა==ვვარცხნე, თარგმნა==ვთარგმნე და სს. ერთ-
მარცხლოვანნი-ვი ჩაიმატებენ უხმოებშია სმოჯანთა: «ე»-სა, თუ
სახელზმნა დაბოლოკებულია მარცხელთა «ნა», ანუ «ა»-სა, თუ სსკა
მარცხელთა, მაგ. ქმ-ნა==ვქმ-ენ, ხს-ნა==ვიხს-ენ; თხრა==ვთხ-არე
(მაგრამ წაა==უწერ, ჭაა==ვჭერ).

«კა»-ზე დაბოლოკებული ერთ-მარცხლოვანნი მოიგვეტენ ამ
საბოლოოს და უხმოებში ჩაიმატებენ სმოჯანსა: «ა» და იშვია-
თად «ე»-სა, მაგ. ძრ-ვა==ვძ-არ, ვრ-ვა==ვკ-არ (მაგრამ გვა==ვგავე).
ხასაუბროენაში ყოველ უხმო საბოლოოს დაუმატებენ სმოჯანს «ი»: (და)-
გვარ-ი (შე)გვარ-ი და სს. — «მა»-ზე დაბოლოკებული ნამყო წარულში
მიიმატებენ სმოჯანსა «ი», მაგ. ბ-მა==ვაბ-ი, დგ-მა==ვდგ-ი და სს.

შენიშნავ: სახელ-ზმნანი დაბოლოკებული მარცხელთა «ოლა» და
«ომა», არ ემორჩილებიან ზემო-ნახევრებ კანონებს მიმტკიცებით. ესენი

აწმყოში იცვლიან საბოლოოს მარცვლითა: «ები» («ვეები») მაგ. ცდომა=ვცდები ქრ-ოლა=კქრ-ები. აგრეთვე: ვკვდები, ვშვრები (შჭრომა), ვდგები, ვყვები (ყოლა), ვრჩები (რჩომა), ვთვრები (თვრ-ომა) და სხ. ნამყო უსრულში მიიმატებენ «ოდი»-ს; ნამყო სრულში მიიმატებენ ხმოვანსა «ი» სიტყვის ძირში, თუ მოხსენებულ საბოლოოთა წინ უნისთ უხმონი «დ» ანუ «თ» და «ტ», მაგ. ცდო-ომა=(შე)ვცდო-ი, კვდ-ომა=(მო)კვდ-ი (მაგრამ ჯდომა=დაკვდექ); დანარჩენ შემთხვევაში-ვი ჩაისვებენ ხმოვანსა «ე» უხმოეშუა, მაგ. დგო-მა=ავდ-ე-გ (ავდექ), ქრ-ოლა=გავქ-ე-რ, შვრ-ომა=ვშვ-ე-რ, დავცნ-ე-რ; გავწუ-ე-რ; მაგრამ თუ ძირში უნთის მეტი უხმო ან არის, მაშინ ბოლოს დაერთვის მარცვლი «ეე»: წო-ლა=(და)ვწ-ე-ვ (დავწექ), უოლა=(წა)ვ-ე-ე-ვ. ზმნები კი «სრულა» და «ბრძოლა»=ვისვარი, ვიბრძე, ვისრულე, ვიბრძოლე.

აწყო დრომხსავან იწარმოება—

ა) დრო მომავალი შემოქმედებითის ზმნებისა *) წინადავით რომლისამე საზმნებო თანხებულებისა: აღ, ა, გან, გა, და, მი, მო, შე, შთა, ში და სხ. მაგ. ვჭრი=გა-ვჭრი, ვნაზავ=და-ვნაზავ. თვთ-მოქმედებითებს კი მიემატება მაპიროვნებელათ «ვი», თუ აწყოში აქვთ მაპიროვნებელად უხმო „ვ“, მაგ. ვ-ტ რ ი ა ლ ე ბ = ვ ი - ტ რ ი ა ლ ე ბ, ვ-ხ უ მ რ ო ბ = ვ-ი ხ უ მ რ ე ბ.

ბ) ნამყო უსრული იწარმოება მიმატებითა «დი»; ხოლო სახელ-ზმნანი დაბოლოებულნი: „ოდა“, „ომა“ და ხშირად «ილია», აგრეთვე წარმოებულნი სახენი: ვნებითი, უაუქცევითი, ურთიერთობითი და მყოფობითი მიიღებენ საბოლოოდ „ოდი“. მაგ. ვჭრი=ვჭრი-დი, ვიჭრებ-ი=ვიჭრებ-ოდი, ვქრები=ვქრებ-ოდი მიხდა=მიხდ-ოდა და სხ.

*) ხოლო თვთ-მოქმედებითის ზმნების მომავალი დრო წარმოსდგება ნაკვეთებითა „ვი-ე-ები“ (მყოფობითები კი ნაკვეთითა «ვე-ე-ები»), სადაცა «ე» უდრის სახელზმნას, უკანასკნელ ხმოვან მოკვეცილსა; მაგრამ თუ სახელზმნა დაბოლოვდება მარცვლებზე: ება, ობა და ვა; მაშინ «ე» უდრის დანარჩენს ნაწილს სახელზმნისას, მაგ. ვი-გოდ-ებ, ვი-ოჩან-ებ, ვი-ღელვ-ებ, ვი-წუხ-ებ, ვი-ტიტი-ნებ. თუ აწყოსა აქვს ნაკვეთი: „ვი-ე-ები“, ანუ „ვე-ე-ები“, მაშინ მომავალი, საზოგადო-კანონისაებრ, იწარმოება თანდებულთ, მაგ. ვიგვიანებ=და-ვიგვიანებ, ვედები=და-ვედები, ვისვენებ=და-ვისვენებ და სხ.

გ) ნამყო ისტორიული იწარმოება მიმატებითა წინა-ნაკვეთისა „მი“ (გვი, გი, უ) და ბოლო-ნაკვეთისა „ია“; ხოლო დაბოლოებულნი აწმყოში: „ავ“ და „ამ“ მიიღებენ „ამ“-ს და „ავ“-ს, მაგ. ვხვევ==მი-ხვე-ია, ვა-შენებ==ში-შენებ-ია; ვ-კლავ==მი-კლ-ავს, ვ-სვ-ამ==მისვ-ამს და სხ. დ) სქესი აღკრძალვითი განიჩევა აწმყოსაგან მხოლოდ მით, რომ წინ დაესვმის «ნუ» მაგ. ნუსჭრი, ნუ ჰხვევ; ე) აწმყო სათუო მიმატებს მარცვლე მსა: დაბოლოებულნი ესრულში «დი»—«დე»-სა, და «ოდი»—„ოდე“-სა, მაგ. ვჭრიდი==რომ ვჭრი-დე, ვიჭრებ-ოდი==რომ ვიჭრებ-ოდე და სხ.

ნამყო სრულისაგან იწარმოება:

ა) ნამყო უესრულესი ანუ წინარე-წარსული, რომელიც მუდამ იწარმოება მესამე-პირისაგან წინა-დართვითა ნაკვეთებისა: მე (გე, ე, გვე), მაგ. თხარა (მან)==მე-თხარა, სჭრა==მე-ჭრა (გვე-ჭრა, გე-ჭრა, ე-ჭრა).

ბ) ნამყო სრული ვნებითის სახისა, ურთიერთობითისა და სათუო-სქესისა სრულიად ჰგავს წინარეწარსულს, რომლისაგან განიჩევა მხოლოდ ჰაზროვნებითა; ხოლო წინარეწარსული თუობითი მიმატებს მარცვლებს: „ოს“ ანუ „ას“ (იხ. ცხრილი).

გ) სქესი ბრძანებითი განიჩევა ნამყო სრულისაგან მხოლოდ ნიშნითა მხვილით, რომელიც უკანასკნელს ხმოვანს დაესვმის, მაგ. თხარე (სრული)==თხარეჲ (ბრძანება, იხ. § 10); დ) დრო მომავალი სათუო-სქესისა იწარმოება მესამე-პირისაგან სრულის დრომსა ღამატებით ბოლოს ხმოვანთა: „ო“, «ა» ანუ იშვითად «ე», მაგ. მან მიაწება==(მე უნდა) მივაწებ-ო (მიაწებო, მიაწებოს); მან დანერგა==(მე უნდა) დავნერგ-ო, მან ჩაიკვა==(მე რომ) ჩავიკვა-ა; მან მისცა==(მე რომ) მივსც-ე და სხ. (სრულიად მეორე-ნაწილში).

ე) ნატრვითი სქესი განიჩევა სრულს დრომს მესამე-პირისაგან (მიმართულებით მესამისაგან პირველისადმი: მან—მე...) მხოლოდ მხვილითა (§ 10), მაგ. (მან მე) მომცა ანუ მიმაცემინა==ნეტავ მომც-ე ანუ მიმაცემინ-ე; «ბუღბუღის ენა მასწავლ-ე თქვენს ბაღში შემომარჩვი-ე».

ამ მოკლე განმარტების შემდეგ საკმაოდ მიგვაჩნდა მიმოვლ-ქცით თითო ზმნა სამისავე რიგისაგან.

მაგრამ რადგან მდგომარეობითა ზმნები მიმოიქცევა არსებითის ზმნების შემწობით, ჩვენ ჰირველად მიმოვლ-ქცევთ არსებითს ზმნასა და შემდეგ ცხრილებში დავდებთ სხვა ზმნებსა.

მიმოქცევა ანუ უფვლილება ზმნათა.

I. მიმოქცევა უთუო:

დრო	რიცხ.	არსებითი ზმნა	პირველი რიგი	მეორე რიგი	მესამე რიგი
აწყო	მხოლ.	ვარ ხარ არ-ს	ვა-ნთებ ა-ნთებ ა-ნთებ ს	ვ-შლ-ი ჰ-შლ-ი ჰ-შლი-ს	ვ-ტრიალ-ებ ტრიალ-ებ ტრიალ-ებ-ს
	მრავლ.	ვარ-თ ხარ-თ არ-ი-ან	ვანთებ-თ ანთებ-თ ანთებ-ენ	ვშლ-ი-თ ჰშლი-თ ჰშლი-ან	ვტრიალებ-თ ტრიალებ-თ ტრიალ-ებ-ენ
მოაზიდა (მოაზიდა)	მხოლ.	ვი-ქნები ი-ქნები ი-ქნება	და-ვანთებ და-ასთებ და-ასთებ-ს	ვა-ვშლია ვა-შლი ვა-შლი-ს	ვი-ტრიალებ ი-ტრიალებ ი-ტრიალებ-ს
	მრავლ.	ვი-ქნები-თ ი-ქნები-თ ი-ქნები-ან	დავანთებ-თ დაასთებ-თ დაასთებ-ენ	ვა-ვშლი-თ ვა-შლი-თ ვა-შლი-ან	ვიტრიალებ-თ იტრიალებ-თ იტრიალებ-ენ
უარყოფი	მხოლ.	ვიუკ(ი) იუკ(ი) იუო	ვანთებ-დი ანთებ-დი ანთებ-და	ვშლი-დი შლი-დი შლი-და	ვტრიალებ-დი-ი ტრიალებ-დი ტრიალებ-და
	მრავლ.	ვიუკი-თ იუკი-თ იუენ-ენ	ვანთებდი-თ ანთებდი-თ ანთებდ-ენ	ვშლიდი-თ შლიდი-თ შლიდ-ენ	ვტრიალებდი-თ ტრიალებდა-თ ტრიალებდ-ენ
საჭირო	მხოლ.	ყოფილ-ვარ ყოფილ-ხარ ყოფილ-ა(რს)	მი-ნთებ-ია გი-ნთებ-ია უ-ნთებ-ია	მი-შლ-ია გი-შლ-ია უ-შლ-ია	მი-ტრიალ-ნ-ია გი-ტრიალ-ნ-ია უ-ტრიალ-ნ-ია
	მრავლ.	ყოფილ-ვარ-თ ყოფილ-ხარ-თ ყოფილ-(არი)-ან	გვი-ნთებ-ია გი-ნთებია-თ უნთებია-თ	გვი-შლ-ია გიშლია-თ უშლია-თ	გვი-ტრიალ-ნ-ია გიტრიალ-ნ-ია-თ უტრიალ-ნ-ია-თ

სამყო სრული	მსოფლ.	ვიქმენ იქმენ იქმენა	(და)ვანთ-ე (და)ანთ-ი (და)ანთ-ო	(გა)ვშალ-ე (გა)შალ-ე (გა)შალ-ა	ვი-ტრიალ-ე ი-ტრიალ-ე ი-ტრიალ-ა
	მრავლ.	ვიქმენი-თ იქმენი-თ იქმენ-ენ	(და)ვანთე-თ (და)ანთე-თ (და)ანთე-ს	(გა)ვშალე-თ (გა)შალე-თ (გა)შალე-ს	ვიტრიალე-თ იტრიალე-თ იტრიალე-ს
წინარე წარსული	მს.	ყოფილ-ვიყავ(ი) ყოფილ-იყავ(ი) ყოფილ-იყო	(და)მე-ნთო (და)გე-ნთო (და)ე-ნთო	(გა)მე-შადა (გა)გე-შადა (გა)ე-შადა	მე-ტრიალ-ნ-ა გე-ტრიალ-ნ-ა ე-ტრიალ-ნ-ა
	მრავლ.	ყოფილ-ვიყავი-თ ყოფილ-იყავი-თ ყოფილ-იყუნენ	(და)გვე-ნთო (და)გენთო-თ (და)ენთო-თ	(გა)გვე-შადა (გა)გე-შადა-თ (გა)ე-შადა-თ	გვე-ტრიალ-ნ-ა გე-ტრიალ-ნ-თ ე-ტრიალ-ნ-თ

II. მიმოქცევა სათუო:

სამყო	მსოფლ.	(რამ) ვიყო იყო იყო-ს	ვანთებ-დე ანთებ დე ანთებ-დე-ს	ვშლი-დე ვშლი-დე ვშლი-დე-ს	ვტრიალებ-დე ტრიალებ-დე ტრიალებ-დე-ს
	მრავლ.	იყვნენ	ანთებ-დენ	ვშლიდ-ენ	ტრიალებ-დენ
სრული	მსოფლ.	ვყოფილ-ვიყავ ყოფილ-იყავ ყოფილ-იყო	(და)მე-ნთო (და)გე-ნთო (და)ე-ნთო	(გა)მე-შადა (გა)გე-შადა (გა)ე-შადა	მე-ტრიალ-ნ-ა გე-ტრიალ-ნ-ა ე-ტრიალ-ნ-ა
	მრავლ.	ყოფილ-იყვნენ	(და)ენთო-თ	(გა)ე-შადა-თ	ე-ტრიალ-ნ-თ
წინარე უმრავლესი		(არ იხმარ- ება).	(და)მე-ნთ-ოს (და)გე-ნთ-ოს (და)ე-ნთ-ოს	(გა)მე-შადა-ოს (გა)გე-შადა-ოს (გა)ე-შადა-ოს	მე-ტრიალ-ოს გე-ტრიალ-ოს ე-ტრიალ-ოს

III. მიმოქცევა ნატრვიითი.

რიგ. მეორე რიგი პირ.	(რომ) მესა (მქმნა) გესა მესა... მამყოფი გაგყოფი ამყოფი	(ა)მანთა (ა)განთა (ა)ანთა და სხ. (ა)მანთებნი (ა)განთებნი (ა)ანთებნი...
	რიგ. მეორე რიგი პირ.	(გა)მ-შალნი (გა)გ-შალნი (გა)-შალნი და სხ. (გა)მა-შლ-ეგინი (გა)გა-შლ-ეგინი (გა)ა-შლ-ეგინი

შენიშნ. 1) ქართულს ენას აქვს აგრეთვე დრო სამარადისო ანუ გახშირებითი, რამათვის დაემატება ასო «ი», მაგ. „ვა-რი“, «ხა-რი» ე. ი. მუდამ ვარ, ხარ (და არა მხოლოდ ეხლა), მაგ. „ქე ჩემი ხარ-ი შენ“ (ფსალ. 2). ნამყო დროს კი ხშირად მიემატება: მოვიდ-ის, წარვიდ-ის, მონახ-ის... გამოვიდი, გამოვსც-ი, ვისმინ-ი და სხვ. (მრავლ. მოვიდი-ან, გამოვიდი-ან). «ხოლო გარე თუ მიიქც-ი პირი შენი შეპრწუნდ-ი-ან და მიწადვე თჳსად მიიქც-ი-ან». (ფს.)

2) სათხოვარს ანუ რჩევას მოქმედების გახშირებისას გამოვხატავთ ეგრე: ანთებდი (ხოლმე), იტრიალებდი, გამომიგზავნიდი. ხოლო დრო წარსული საწადისი: ანთებდი, იტრიალებდი, გამომიგზავნიდი.

3) მომავალი დრო სათუოსი გამოიხატება ორ-გვარად: პირველი წარმოებულია აწმყოსაგან, ხოლო მეორე იწარმოება წარსულისაგან (იხ. ზემო), მაგ. რომ ავანთებდე=რომ ავანთო; რომ დავშლიდე=რომ დავშალო, რომ ვიტრიალებდე=რომ ვიტრიალო და სხვ. პირველი სახე საწადისია, ხოლო მეორე—პირობითი. (ვრცლად მეორე-ნაწილში.)

მიმოქცევა წარმოებულთა სახეთა,

ვნებითი, ურთიერთობითი, მდგომარეობითი. უკუქცევითი და კუთვნილებათი სახე შესმენილებითა იწარმოება სასელზმნიან ზმნებისაგან სხვა-და-სხვა ნაკვეთებითა:

1) ვნებითი აწმყო იწარმოება ნაკვეთითა «ვი-ჯები», სადაცა «ჯ» უღრის სასელზმნისა, მაგ. ზრდ-ა=ვი-ზრდ-ები, შლ-ა=ვი-შლ-ები და სხ. სასელ-ზმნისა, რომელნიც დაბოლოვდებიან: «ე ბ ა», «ო ბ ა» და «ეკ ა», იწარმოებიან იმავე სახით, გარნა ნაკვეთითა «ვი-ჯ-ი», მაგ. რჩობ-ა=ვი-რჩობ-ი, ტევ-ა=ვი-ტევ-ი, ქებ-ა=ვი-ქებ-ი, და სხ. ნამყო უსრულში მიიძატებენ ბოლოში მარცვალს «ოდი» (მაგიერ «დი-სა»); ნამყო სრულში სრულად ჭკანან სასელზმნიანებს და მათგან განაჩხვიან მხოლოდ მაშინროვნებულთა: ვი, ი, გვი, გი, (მაგიერ: ვი, ვა, გვი, გვა და სხ.), მაგ. მოვი-დრივე (ე. ი. მოდრიველ ვიქმენ), დავიწვი (დწულ ვიქმენ). მრავლობითში ვი ჩატებება მარცვალი «ნი», მაგ. მოვიდრივე-ნი-თ, დავიწვე-ნი-თ, ავიყარ-ენ-ით. გარდა ამისა გასარჩევად კუთვნილებითისაგან ვნებითისა მხოლოდობითს რიცხვში დაუდება მაშინროვნებულზე «ვი» (ასო-ზე «ი») ორი წერტილი. ნამყო ისტორიული და წინარეწარსული ყველა წარმოებულთ სახეთა მიმოქცევა ვნებითის მიმდობისაგან თანდასმარებით ასსებითს ზმნისა «ვარ» (ისტორიულში) და «ვიყავ» (წინარე წარსულში), მაგ. ქებულ-ვარ, ქებულ-ვიყავ; დაბმულ-ვარ, დაბმულ ვიყავ და სხვ. (ვრცლად იხ. ზმნებში). **)

2) სახე ურთიერთობითი ეგრევე იწარმოება ყველა დროებში, როგორც ვნებითიცა, მხოლოდ მაშინროვნებულად უჯდება: ვი, გვი, ბვი, მვი და სხვ.

3) სახე უკუქცევითი იწარმოება უმეტესს შემთხვევაში

***) შენიშვნა: ვნებითი სახე ხშირად იხმარება როგორც შემოქმედებითი, და ამ შემთხვევაში აღნიშნავს სამუდამონიშანს, განმარებულს მოქმედებს ანუ სამარადისოს დროსა, მაგ. მიწა იფშვნება, ხე ითლება, ძალი იკბინება, გველი იკლავება (არა ეხლა, არა მომავალში, არამედ მუდამ ანუ ხშირად).

ამ სასჯელ-ზმნათაგან, რომელნიც წარმოდგანს სხვა სიტყვის ნაწი-
ლისაგან მიმატებითა «ება» და «ეა». აწმყო იწარმოება ნაკვეთითა
«გ-ჯ-ღები», რომელშიაც ჯ უდრის ძირს ზმნისას («ება» და «ობა»
მოკვეთილს), მაგ. ღიდ-ება—ვ-ღიდ-ღები, ცოც-ვა—ვ-ცოც-ღები; ხოლო
დახლოებულნი «ობა»-ზე იწარმოებიან ნაკვეთითა «გ-ჯ-ები», მაგ.
ჭენ-ობა—ვ-ჭენ-ები, ვ-ტებ-ები, ვ-ღებ-ები და სხვ. ნამყო უსრულს მიემა-
ტება «ოდი» და ნამყო სრულს მოეკვეთება «ები» და დაერთვის, ასე
«ი», მაგ. ვშავდებ-ი=(ვა)ვშავ-დი, ვდნ-ებ-ი=(და)ვდნ-ი და სხ.

4) სასჯელ-ზმნათაგან, რომელთაც მოეკვეთებათ «ა» და მიემატება ხმო-
ვანი «ი» და არსებითი ზმნაცა, მაგ. რევა—ვ-რევი-ვარ(ხარ,ა); ფენ-ა—
ვ-ფენ-ი ვარ(ხარ), წერ-ა—ვწერი-ვარ და სხ. ამ სასჯელ-ზმნებს, რომელ-
ნიც დახლოებულებიან «ება» „ომა“ «ოლა», «მა» და «ეა» (წინა-უხ-
მითი) მიემატება «ი» ძირში, მაგ. გდ-ება—ვგდ-ი ვარ, რგ-ება—
ვარგ-ი ვარ; ზმა—ვა-ბ-ივარ და სხ. — ნამყო უსრულს დროში მიიღებს
«ოდი» (იშვიათად «დი»-ს). ნამყო სრულად დაიდება წინა-რე-წარ-
სული დრო იმავე ზმნისა შემოქმედებითისა, მაგრამ უთანდებულად;
მაგ, ვენთე, მენთე, გვენთე, ვები, ები.— დრო მომავალი იწარმოება ნაკ-
ვეთითა «გე-ჯ-ები» (იშვიათად «ვი-ჯ-ები»): ვე-ბმ-ები, ვე-გდ-ები, ვე-
გვან-ები, ვი-დგ-ები, ვე-ძულ-ები და სხ.

5) კ უ თ ვ ნ ი ლ ე ბ ი თ ი სასჯელ-ზმნათაგან, რომელთაც წინა-რე-წარ-
სული დრო იმავე ზმნისა შემოქმედებითისა, მაგრამ უთანდებულად;
მაგ, ვენთე, მენთე, გვენთე, ვები, ები.— დრო მომავალი იწარმოება ნაკ-
ვეთითა «გე-ჯ-ები» (იშვიათად «ვი-ჯ-ები»): ვე-ბმ-ები, ვე-გდ-ები, ვე-
გვან-ები, ვი-დგ-ები, ვე-ძულ-ები და სხ.

რადგან მხოლოდ ვნებითს სასჯელ-ზმნათაგან, რომელთაც წინა-რე-წარ-
სული დრო იმავე ზმნისა შემოქმედებითისა, მაგრამ უთანდებულად;
მაგ, ვენთე, მენთე, გვენთე, ვები, ები.— დრო მომავალი იწარმოება ნაკ-
ვეთითა «გე-ჯ-ები» (იშვიათად «ვი-ჯ-ები»): ვე-ბმ-ები, ვე-გდ-ები, ვე-
გვან-ები, ვი-დგ-ები, ვე-ძულ-ები და სხ.

აქმო.		ვნიბითი	უაუძცევი	მყოფობითი
აქმო.	მხოლოდ	ვი დიდ-ები ი-დიდ-ები ი დიდ-ებს...	ე-დიდ-ები დიდ-ები დიდ-ებს...	ე-კლ-იკან ე-კლ-იხან ე-კლ-ი-ე...
	მრავლ	იდიდები-ან	დიდები-ან	აკლი-ან
ნამყო უსრული	მრ. მხოლოდ	ვიდიდებ-ადი იდიდებ-ადი იდიდებ-ადა...	ვიდიდებ-ადი იდიდებ-ადი იდიდებ-ადა...	ეკლ-დი ეკლ-დი ეკლ-და...
	მრავლ	იდიდებ-ად-ენ	იდიდებ-ად-ენ	ეკლ-დ-ენ
ნამყო სრული	მხოლოდ	(გა)ვი-დიდ-ე ი-დიდ-ე ი-დიდ-ა	(გა)ვიდიდ-დი დიდ-დი დიდ-და	ეკლ-ო ეკლ-ო ეკლ-ო
	მრავლ	ვი-დიდ-ენი-თ ი-დიდ-ენი-თ იდიდ-ენ	(გა)ვიდიდ-დი-თ დიდი-თ დიდ-დ-ენ	ეკლ-ო ეკლ-ო-თ ეკლ-ო-თ
ნამყო ისტორ.	მხოლოდ	(გა)დიდ-ებ-ულ-ვან დიდ-ებ-ულ-ხან დიდ-ებ-ულ ა(ის)... დიდებ-ულ-ანი-ან	(გა)ვიდიდ-ებ-ულ ვან (გა)დიდ-ებ-ულ ხან (გა)დიდებ-ულა(ის) (გა)დიდებ-ულ(ანი)ან	ე-კლები-ვან ე-კლები-ხან ე-კლები-ა... ე-კლ ბი-ან
	მრავლ	(გა)დიდ-ებ-ულ-ვაჟაკ. (გა)დიდ-ებ-ულ-იყო (გა)დიდებ-ულ-იყვნენ	(გა)ვიდიდებ-ულ ვიჟაკ. (გა)დიდ-ებ-ულ იყო (გა)დიდებ-ულ იყვნენ.	ე-კლებ-ვიჟაკ. ე-კლებ-იყო ე-კლებ-იყვნენ

სათუო სქესი ამათგან იწარმოება საზოგადო კანონით
 a) აქმო: (რომ) ვიდიდებ-ადე; (რომ) ვიდიდებ-ადე; (რომ) ვაკლ-დე...

აკლდ-ენ... ანუ: (რომ) ვეკლო, ეკლოს... ბ) ნაძყო სრულდი (რომ).
 გადიდებულ-ვიყავ; (რომ) გავდიდებულვიყავ; (რომ) ვალეზ-ვიყავ...
 ც) მოძავალი-არ-გვანია: (რომ) გავდიდებოდე=(გა)ვიდიდო; (რომ) გავ-
 დიდებოდე=(გა)ვიდიდე.

მყოფობითს აქვს განსაკუთრებულ მოძავალი-
 ეთო: ვეკლები, ეკლები, ეკლება (მეკლება, გეკლება, გვეკლება...) სათო:
 (რომ) ვეკლებოდე, ეკლებოდე...

შენიშვნანი: 1) კნებითს და ურთიერთობითს წარსულს დროშიც
 შეიძლება დაედვას თანდებული, ხალხ მყოფობითისას არ დაედება არც
 წარსულში და არც მოძავალში; 2) კნებითს სახეს წინარე-წარსულ-
 ში ისტორიულში არ დაედება მაშინროვნებელი და არსებითი ზმნა
 შეეკავშირება საზითა; ხალხ უგუქტვეითს სახეს დაედება მაშინრო-
 ვნებელი და საზით არ შეიკვრება არსებით-ზმნასთან. მყოფობითსაც
 დაჰყვება მაშინროვნებელი.

3) ზმნა, აღმნიშნველი მოძავლობისა, მიმოქტვეა თა-
 ვისებურად სამისა ზმნის შემწობით: სკლას, რება, დენა, მაგ. აწყო:
 ვალ, ხვალ, ვალს ანუ: (და) ვდივარ, (და)დიხარ (და)დის (დენა); ვიარებო
 იარები, იარება (რება). წარსული სრული: (წარ)სულვარ (ხარ;ა)... მივლია,
 გივლია, უვლია, გვივლია. წინარე წარსული: მევლო, გევლო, ევლო
 გეარნა, გეარნა... 4) აღმნიშნველი ლაპარაკისა იუღვლება ზმნებითა: სიტ-
 ყვა, თქვა, ამბობა, მაგ. აწყო: ვამბობ (ძველს ენაში: ვიტყვი)... წარ-
 სულნი ვამბობდი... ვთქვი (ძველს ენაში «ვოქუა»); მითქვამს... მეთქვა..
 ნომავალი: ვიტყვი. ბრძანებითი: თქვი. აღკრძალვითინუ იტყვი — სიტ-
 ყვისაგან „სვამ“ აწყო: ვსვამ; წარსული: დავლიე (ლევა), ნუ სვამ; და-
 ლიე.—სიტყვა: „ცოდნა“ — ვიცი, ვიცოდი; მცოდნა, მცოდნოდა, მეცოდი-
 ნება და სხვ. სიტყვა: „ქმა“ — ვიქმ (ვშვრები), ვიქმოდი, ვქმენ, ვიქმ და სხ.

4) ზემო ნახვენები მიმოქტვეა არ არის სრული: იმ მიმო-
 ქტვეაში ნახვენებია მოქმედება მხოლოდ შირველის შირისა მე-
 სამისადმი. ქართულ ზმნების სრული მიმოქტვეა უხვენებს ყო-
 ველის შირის მოქმედებას ყოველ დანარჩენის შირი-
 სდმი, მაგ. 1) მმ: (შენ)გა-ნთებ, (თქვენ) გა-ნთებ-თ... 2) მმნ:
 (მე)მა-ნთებ, (ჩვენ)გა-ნთებ; 3) იმნი: (მე) მა-ნთებს, (შენ) გა-ნთებს,
 (ჩვენ) გა-ნთებს, (თქვენ) გა-ნთებ-თ; 4) იმმნ: (შენ)გა-ნთებ-თ...

5) ოქვი: (მე) მანთებ-თ, ჩვენ გვანთებთ; იზინი: (მე) მანთებენ, (შენ) განთებენ და სხ.

აკილოთ მაგალითად ისტორიული დრო: მმ: მინთებისარ, მინთებისართ; შმნ: გინთებივარ, გინთებივართ, მას: უნთებივარ, უნთებისარ, უნთებია... ჩმმნ: გვიანთებისარ... ოქვი: გინთებივარ... მამ: უნთებივარ (ხარ...).

წინარე წარსული დრო: 1) მმ: (ა)მენთე(შენ), (ა)მენთო (იგი), (ა)მენთეთ (თქვენ). 2) შმნ: (ა)გენთე (მე)... 3) მას: (ა)გენთე (მე)... და სხ.

მდგომარეობითი სახეცა მიმოვაქციოთ: მმ: (2) მა-კლიხარ; (3)მა-კლია... შმნ: 1) გა-კლივარ(თ), 3) გა-კლია... მას: (1)გა-კლივარ, აკლიხარ... დრო ისტორიული: მმ: (2) მე-კლებიხარ(თ)... (3)მეკლებია... შმნ: (1) გ-კლებივარ, (3)გ-კლებია... მას: გ-კლებივარ, ჰკლებიხარ, ჰკლებია... დრო წინარე-წარსული: მმ: (1)მეკლებიყავ, მეკლებიყო... (ანუ მეკლებოდა), შენ: გ-კლებიყავ, გ-კლებიყო (ანუ გკლებოდი...); მას: გ-კლებიყავ (გკლებოდი), ჰკლებიყავ (ჰკლებოდი), ჰ-კლებიყო (ჰკლებოდა) და სხ. — შენიშვნა: დრო ისტორიული მეოფობითის სახისა განიხილავა შემოქმედებითის სახისაგან მით, რომ მოკვეთება ასე „ი“ მაპირფენებელთა (მი, გი, გვი, უ, მ, გ: ბე, ჰ).

შეთანხმება ქვემდებარეთა შესმენილთან.

I. ყოველს სასკელ-ზმნიან ზმნებსა, ე. ი. შემოქმედებითსა და თვით-მოქმედებითსა (და აგრეთვე სხვა სახეთაგან შემოქმედებითად ხმარებულსა, მაგ. კუთვნილებითს, სხმი-გარდასლვითსა და სხვ.) ქვემდებარე შეთანხმება:

ა) სასკელობითად — აწმყოში და აწმყოდსაგან წარმოებულ დროებში: მომავლისაში, აღკმაღვითისა და ნამყო სრული-საში: მაგ. მეზა სჭრის, მღერის; მეზა სჭრიდა, მღეროდა; მეზა უნდა სჭრიდეს, მღეროდეს (თუობითი); მეზა დასჭრის, იმღერებს; მეზა ნუ სჭრის,

ნუ შდერის და სხ.—მხალხად შესმენილება: «იცის», «უწყის», „იცო-
და“, „უწყოდა“ აწმყო დროშიც ითხოვს ქვემდებარეს მოთხოვნი-
თად; ღმერთმან იცის, უწყის, იცოდა, უწყოდა და სხვ.

ბ) მოთხოვნი თად: ნამყო სრულში და მათგან წარმო-
ბულებში: მეუ-ამ დასჯრა, მეუა მან იმღერა; მეუ-ამ დასჯრას, იმღეროს
(ბრძანებითი), მეუ-ამ უნდა დასჯრას, იმღეროს (მომავალი საწადისი).

ც) მიცემითად: ნამყო ისტორიულში, წინაბუ-წარსულში და
მათგან წარმობულებში; მაგ. მეუ-ას დაუჯრა, უმღერნია; მეუ-ას დაეჯრა,
ემღერნა; მეუ-ას რომ ემღერნა, დაეჯრა (წარსული საწადისი).

შემოქმედებითა აქეთ მიება ცა ზმნისა, რომელიც ჰიბ-
ველს ზემოაღნიშნულ შემთხვევათაგანში (ა) დაიდება მიცემითად,
სოლო მეორე და მესამე შემთხვევაში (ბ, ც) — შესმენილობითად, მაგ.
მეუა სჯრის მეუ-ასა, მეუას დაეჯრა (ანუ დაუჯრა) მეუ-ამ; მეუამ დასჯრა
მეუ-ამ და სხ.

II წარმობუელი სახე (ვნებითი, უკუქცევითი, უპთიერ-
თობითი და მოთფობითი), აგრეთვე სახელზმნიანებაცა დაბოლოებუ-
ლები მარცვლებითა «ოლა» და «ომა», უკვლად დროებში მიიღებს
ქვემდებარეს სახელობითად, *) მაგ. სანთელი ანთია (ენტო, ენ-
თება), ვაშლი წითლდება (გაწითლდა, გაწითლდება), ქაღალდი იხე-
ვის (იხელდა დაიხევა); ამასე იხილე ქვემო (§§ 59 და 60).

§ 28. ცვალება მესამე: საწარმოებო.

სიტყვს ნაწილნი არა თუ იბრუნვიან (ქვემდებარენი და მიმდ-
ვიარნი მისნა) და მიმოიქცვიან (შესმენილნი); არამედ შეიცვლებან

*) მაგრამ თუ ამ სახეში დადებული შესმენილი ხმარებულია როგორც
შემოქმედებითი ანუ თვთ-მოქმედებითი, მაშინ ქვემდებარესაც მიიღებს მოქმე-
დებითის ზმნისაებრ, მაგ. მტერი იმუქრება (ვნებითია, მაგრამ შემოქმედები
თად ხმარებული), მტერ-მან დაიმუქრა, მტერსს დაუმუქრნია და სხ. მეგობარი
იწერება, (სახით ვნებითია, ჰაზრით — შემოქმედებითი), მეგობარ-მან მოიწერა
(ვრცლად მეორე ნაწილში).

სხვა სიტყვის ნაწილებად სხვადა-სხვა საწარმოებში ნაკვეთების
დამატებით.

ყოველი სიტყვის ნაწილი შეიძლება გარდაკეთდეს ყველა
დახარხენ ცვალებად-სიტყვის ნაწილებად, ე. ი. ყოველი, მაგა-
ლითებს, ზმნა შეიძლება გარდაქცეს სახელ-აწსებითად, აქითგან
ზედშესრულად, ისევე ზმნად ქცეს, მიძლეობად, ისევე აწსებითად
და სხვ. ეგრეთვე აწსებითნიცა, ზედშესრულნი, რიცხვითნი საწარ-
მოებში ნაკვეთების დამატებით ქცევიან სხვა-სიტყვის ნაწილებად.

აკილეთ, მაგ. სიტყვა «დიდი» (ზედშესრ.) აქითგან: დიდ-ება,
დიდ-ობა (სახელ-ზმნა), დიდ-ებისანი; დიდ-ა (მაგ. თავ-დიდ-ა),
დიდ-ებ-ულ-ება, უ-დიდ-ებ-ულ-ესი, უ-დიდ-ებ-ულ-ეს-ობა, უ-დიდ-ე-
ბ-ულ-ეს-ობ-ითი, მ-დიდ-ებელი, მ-დიდ-ებ-ელ-ობა, სა-დიდ-ებელი,
სი-დიდ-ე, მ-დიდ-არი, მ-დიდ-რ-ული, მ-დიდ-რ-ულ-ობა დიდ-რ-ობა,
დიდ-რ-ობა, დიდ-რ-ობანი, დიდ-რ-ობან-ობა, დიდ-რ-ობნ-ული, მე-
დიდ-ური, მე-დიდ-ურ-ობა. სამე-დიდ-ური, მე-დიდ-ურა, მე-დიდ-ურ-
რ-ობ-რები, მე-დიდ-ურ-ობ-რებ-ობ-ითი და სხვ. და სხ.

ერთის სიტყვისაგან აღმოცენდება მრავალი სხვადა-სხვა სიტ-
ყები, რომელთაც აქვთ ერთი ფესვი. ფესვი არის ის ნაწილი
სიტყვისა, რომელიც ყოველ წარმოებში შემდეგ შეუ-
ცვლელად რჩება, მაგ. ზემო მოყვანილს მაგალითში ფესვი არის
მარცვლი «დიდი». ხოლო ყოველს წარმოებულს ცვალებადს სიტყვას აქვს
თვისი ძირი, რომელსაც შეადგენს ის ნაწილი სიტყვისა რომე-
ლიც დაბრუნების შემდეგ ასევე შემდეგ მიმოქცევისა
შეუცვლელად რჩება, მაგ. ქმრ-ისა (ქმარი), აქ ძირი ბრუნვისა
არის «ქმრ», ენ-ისა—«ენ». ძირი ზმნებისა, რომელნიც დაბოლოვდუ-
ბიან მარცვლებზე: ება, ობა, ოლა, ომა, ოლი, ვა, მ-არის დახარხენი
ნაწილი სიტყვისა, რომელიც არ იცვლება დგომს—უ-ღბ-ები.

თუთ ცვალებადი ხმოვანი ანუ ასო სიტყვისა იწოდება საკეცვლად.
სიტყვანი, რომელნიც წარმომდგარან რომლისაჲ ფესვსაგან, იწოდე-
ბიან წარმოებულად, მაგ. ნთ-ება, სა-ნთ-ელი, სა-ნთ-ებელი, სი-ნ(ა)ტ-
ლი; ნ(ა)თელი.—ფესვსაგან «ტყე» წარმომდგარა? სი-ტყეა, მე-ტყე-ელი,
უ-ტყე ვი-ტყე-ი, მე-ტყე-ელ-ობა სამე-ლყე-ელი, მარცვლსაგან „თავ“—თავ-ი,

თავ-ოსანი, თავ-ოსნ-ობა, სა-თავ-ე, მო-თავ-ე, მე-თავ-ე, თავ-იანი, თავ-თავი და სხვ. ერთს ფესოზე აშენებული სიტყვები იწოდება მონათესავედ. — თუთმაწარმოებული ასოები და მარცვლები იწოდება ნაკვეთებად, რომელნიც განიყოფებიან წინა-ნაკვეთად, თუ სიტყვის ფესოს წინ უჯდება ანუ ბოლო-ნაკვეთად, თუ საბოლოოში მოჭყვას, მაგ. ზემო-მოყვანილი მარცვლები: სა, სი, მე, მო, ვი არიან წინა-ნაკვეთნი; ხოლო: ელი, ლე, ობა, ება და სხ. — ბოლო-ნაკვეთნი.

ხშირად ორის ანუ მეტის ფესუსაგან იწარმოება ერთი სიტყვა, რომელიც არის შედგენილი ანუ რთული, ხოლო ერთის ფესოსაგან წარმოდგარა — პატრიკი, მაგ. წინას-წარ-მეჭყველი; დიდ-სულოვანი; დედ-მამა, ღვთის-მეჭყველება და სხ. მრავალ ცვალებად-სიტყვათაგან შედგენილი სიტყვა გარდაიხმება ურთაერთ-შორის საზითა: დედა-კაცი, სახლთ-ხუცესი, ღვთის-მოსხავი, ძირ-ტებილა და სხვ.

შენიშვნა. შინაგანის მნიშვნელობით სიტყვა იქმნება:

1) თან-ჭარბი ანუ სინონიმი, რომელთაც ერთი ჭარბი ანუ ცნება აქვთ გარნა სხვა-და-სხვა სახელი, მაგ. მღვდელი, ხუცესი, საყდარი, ტაძარი, ეკლესია.

2) წინააღმდეგ, ურთხმოვანი სიტყვები, გარნა ჭარბითა სხვაობი, იწოდება თან-სახელგანად ანუ ანონიმად, მაგ. სერხი = (იარაღიცა და მოხერხებაცა), თვალისამხედველო, ურმის თვალის, ძვირფასი თვლები); მიხდება (თავს მესხმება, მშვენის და სხ.).

უძთავრესნი საწარმოებო ნაკვეთნი არიან შემდეგნი:

1) წინა-ბოლო ნაკვეთებითა:

ა) მმ-*ხ*-მ (გამკობითი არსებითი), მაგ. მმ-ხარკ-მ, მმ-ნადირ-მ....

ბ) მმ-*ხ*-მ (მონაწილეობითი ზედშესრ.): მმ-ხარკ-მ, მ-ონადირ-მ..

გ) სა-*ხ*-მ (ადგილ-შემცველობითი არსებ.): სა-ნემს-მ, სა-ძრო-ხ-მ, სა-ნა-წილ-მ.

დ) **სა-*x*-*ლ*** (საფერ-საკუთხლ ზედშ.): **სა-*ნემს-*ლ****, **სა *მეფ-*ლ****,
სა-*ნაწილ-*ლ**,

ე) **სი-*x*-*მ*** (განყენებული, *ა*რსებ.): **სი-*თეთრ-*მ****, **სი-*მშვიდ-*მ****,
სი-*ვაჟკაც-*მ**.

ვ) **შ-*x*-*მ*სი** (უაღრესობითი ზედშ.): **შ-*თეთრ-*მ*სი***, **შ-*მშვიდ-*მ****-
სი, **შ-*ახლ-*ც*სი***.

ზ) **ნა-*x*-*ი***, *ა*ღ*ი*, *ა*რ*ი*, *ე*კ*ი* (ყოფილობითი): **ნა-*თათრ-*ა*ლი***
ნა-*ნადირ-*მ*ვი*, **ნა-*სახლ-*ა*რი***.

ბ) **შ-*x*-*ლ*** (უარყოფითი ზედშ.): **შ-*სახლ-*ლ****; **შ-*ჭკუ-*ლ****, **შ-*მიწაწულ-*ლ****.

2) ბოლო ნაკვეთებითა;

ა) ***x*-*მბა*** და ***ა**x*-*მბა*** (სასახელზმნლ). **ერთ-*ა*ბა**, **ერთება**;
შენ-*ა*ბა==**შენ-*ე*ბა**; **საქმ-*ა*ბა**==**საქმ-*ე*ბა**; **თათრ-*ა*ბა**==**თათრ-*ე*ბა**. *)

ბ) ***x*-*მ*სი** (ადგილ-სამყოფელლ *ა*რსებ.): **სპარს-*მ*სი**, **რუს-*მ***-
სი, **მკვდრ-*მ*სი**.

გ) ***x*-*მ*ლი** (გაცთათვს) და ***x*-*შ*ლი**, **ში** (ნიკთათთ-ის), — **სა-*ა***-
და *უ*რ*ა*ბ*ი*თ*ი*, **მაგ. კახ-ელი**, **სპარს-ელი**, **ინგლისე-ლი**; **კახ-ური**,
სპარს-ელი, **ინგლის-ური**.

დ) ***x*-*რ*ივი**, **რი** (მამსგავსებითი): **დედობ-*რ*ივი**, **კაცობ-*რ*ივი**.

3) ნაკვეთნი ქონებითნი:

ა) ***x*-*ი*ანი**, (ნიშანნი შემთხვევითნი): **მტკვრ-*ი*ანი**, **წულ-*ი*ანი**,
მზ*ი*ანი; ბ) ***x*-*ი*ერი**: **მეხს-*ი*ერი**, **გონ-*ი*ერი**, **სულ-*ი*ერი**; გ) ***x*-*ლ***-
სანი (სიმბოლიური ანუ სანიშნლ): **ქუდ-*ლ*სანი**, **წკერ-*ლ*სანი**, **ჩოხ-*ლ***-
სანი; დ) ***x*-*ლ*ვანი** (მდიდრად ქონებისა აღნიშნველი): **მყუღ-*ლ***-
ვანი, **კლდ-*ლ*ვანი**, **წულ-*ლ*ვანი**.

4) ნაკვეთნი სამიმღერობანი: ა) **მ-*x*-*მ*ლი**, **ა**ვი ანუ
მბ-*x*-*ა*ლი, (აწ-მოქმედებითი) **მ-*ხატე-*მ*ლი***, **მ-*ჭრ-*მ*ლი***, **მ-*ხატ-*ა*ვი***,
ბ) **სა-*x*-*მ*ლი**, **ი** (ვნებითი): **სა-*ჭრ-*მ*ლი***, **სა-*ხატ-*ა*ვი***, **სა-*ტეს-*ი****,
გ) **ნა-*x*-*ი*** (ყოფილი): **ნა-*ძლ-*მ*ვი***, **ნა-*წერ-*ი****, **ნა-*ხატ-*ი****; დ) ***x*-*შ*ლი**;

*) შენიშნ.ნიშანი ესე «*x*» აღნიშნავს ნათესაობითად დაბრუნებული სიტყვის ძიქსა.

(წარსული ენებულის): დასატ-ული, დაჭრ-ილი; გატეხ-ილი. . (იხ. ქვემო ვრცლად).

შესანიშნავია, რომ ქართულს ენაში ყოველ-გვარი წარმოება წარმომდინარეობს ნათესაობითის ბრუნვის ძირისაგან, მაგ. ბრძნ-ისა = ბრძნ-ული, სი-ბრძნ-ე; უ-ბრძნ-ესი, ბრძნ-ობა, (გან)ბრძნ-ება, ბრძნ-ობრივი, მ-ბრძნ-ობელი; (გან)მა-ბრძნ-ებ-ელი, სა-ბრძნ-ობ-ელი, ნა-ბრძნ-ობ-ი; ნა-ბრძნ-ევი, ნა-სი-ბრძნ-ნი; (გან)ბრძნ-ობილი და სხ.

ნ ა წ ი ლ ი მ ე რ ო რ ე

კერძო განხილვა წინადადებათა და სიტყვის ნაწილთა.

§ 29. განყოფილება გრამმატიკის მეორე ნაწილისა.

სახეგადმო განხილვისაგან გრამმატიკის აღმოჩნდა, რომ სამგვარად ცვალებას სიტყვათა: 1) ცვალებას შესმენილისა ანუ უღვლილებას, 2) ცვალებას ქვემდებარისა და მიმდევართა მისთა დამატებითის სიტყვებითურთ ანუ ცვალებას საკანკლელო (ბრუნვა) და 3) ცვალებას საწარმოებელი სიტყვის ნაწილთა სსკათა სიტყვათაგანს.

ამისდა მიხედვით კერძო განხილვა გრამმატიკისა უნდა გაიყოს სამ ნაწილად. მაგრამ რადგან ყოველი წარმოებული სიტყვა ბრუნვილია და მასსადაცე ეკუთნის ქვემდებარეს და მიმდევართა მისთა, ამისთჳს ცვალებაცა საწარმოებელ უნდა მივსაყუთროთ ქვემდებარის განხილვასა.

ამისგამო მეორე ნაწილი გრამმატიკისა გაიყოფიება ორად: 1) განხილვა ქვემდებარისა და მიმდევართა მისთა, 2) განხილვა შესმენილისა.

პირველი განყოფილება (განხილვა ქვემდებარისა) ქვედაყოფიება ორ ნაწილადეუ: 1) ცვალებას სიტყვის ნაწილთა საწარმოებელ (წარმოება სიტყვათა), 2) ცვალებას სიტყვის ნაწილთა საკანკლელო (ბრუნვა).

გ ა ნ უ ო ფ ი ლ ე ბ ა ჰ ი რ ვ ე ლ ი .

განხილვაჲ ქვემდებარისა და მიმდევართა მასთა.

წ) ცვალებას სიტუვის ნაწილთა საწარმოებო.

§ 30. წარმოება სახელთა საჭიროაჲ ჰირველადგე განვიხილოთ, რადგან ცვალებაცა სავანელებო და საუფლებილო მისგან დამოკიდებულია.

ცალ-ცალკე განვიხილოთ წარმოება სახელთა: არსებითთა, ზედშესრულთა, რიცხვითთა და ნარცვალ-სახელთა. ზედშესრულ სახელთ ეკუთვნის მიმდებარება.

I. სახელი არსებითი.

სახელი არსებითი, რეგულრც სხვა სახელიც, იქმნებიან ჰირველ-სახეანი, ე. ი. რომელიც არ წარმოადგინან სხვა სიტუვის ნაწილთაგან, მაგ. ხე, მიწა, მზე, გზა და სხვ. და წარმოებულნი სხვა სიტუვის ნაწილთაგან, მაგ. სი-ლაშაზ-ე, სი-ანჩხლ-ე, ცხენ-ოსნ-ობა და სხ.

სახელ-არსებითი ჰირველ-სახეანი.

არსებითნი ჰირველ-სახეანი ასახელებენ: ანუ 1) თუთო საგანსა, მაგ. პეტრე, მესხეთი, მტკვარი, მცხეთა და სხ. ესენი იწოდებიან სათხოთლოდ გინა საკუთრებითად; 2) ანუ მრავალს ერთ გვარს სახელს, მაგ. სახლი, მუხა, პირუტყვი, კაცი, ფრინველი და სხ. ესენი იწოდებიან საზოგადოებითად, 3) ანუ მხოლოდ ერთგვარად საგანთა ერთად შეკრებილობას, თაჲ-მოყრას, მაგ. ტყე, გუნდი, ჯარი, ხროვა, ჯოგო, — ესენი იწოდებიან შემკრებელობითად; 4) ანუ იმისთანა საგნებსაც, რომელთა ნაწილსაც კი ერთი და იგივე სახელი აქვს, რეგულრც მრთელს საგანსა; მაგ. წყალი, ქვიშა, რკინა, ოქრო, ქვა, სისხლი და სხ. ყოველს ნაწილს რკინისას და ქვისას ქვადგე და რკინადგე ეწოდებთ; — ამ გვარის საგნები იწოდება უორგანოდ ანუ უწასვად. — 5) ანუ არსებითნი ასახელებენ მოჭიმუბებსა, გინა მდგომარეობასა

განუსაზღვრელად, ე. ი მიუჩემებლად თუთ მოქმედთა, გინა მდგომარეთა საგანთა, მავ. წერა, დგომა, არსება, სიტყვი და სხვ. ერთის სიტყვით, ყოველი ზმნა განუსაზღვრელად სმარებული იგივე არსებითი სასულია განყენებითი; ამისთვის ამ გვარ სასულებს ვუწოდებთ სასული-ზმნად.

შენიშნავთ. თუ საზოგადოებითი სიტყვა წარმომდგარა არა არსებითის სასულისაგან, არამედ ზედშესრულის და ზმნისაგან და აღნიშნავს ვითარებას ანუ მოქმედებას, როგორც გასრულებულს, საგნად გარდაქმნულს, მაშინ ამ გვარ წარმოებულ სასულებს ვუწოდებთ განყენებითად: რადგან ვითარება ანუ მოქმედება განყენებულია, მოშორებული თუთ საგანთაგან, რომელზედაც იგინი მოკიდებულ არიან. ამისთვის საგნისაგან მოუშორებელი სასული (ვითარება გინა მოქმედება) იწოდება მოკიდებულ არსებითად, მავ. სიტყვა: «თეთრი» მოკიდებული სასულია, ხოლო სი-თეთრ-ე, თეთრობა, თეთრება — განყენებითი.

§ 31. სასულინი არსებითნი წარმოებულნი.

ძირეული არსებითი ცოტაა ქართულს ენაში; ეს მით იხსენება, რომ ენის აქვს საკმაოდ ძალა და საშუალება თვისსავე გრამატიკულ აგებულებაში, რომ გაასრულებით-სასულს ყოველი სხვა-სიტყვის ნაწილი ანუ თუთ ძირეულის არსებითისაგან წარმოაყენოს მრავალი მისგან წარმოებული სიტყვები და განასკეცოს მისი ჭარბობითი მნიშვნელობა.

ამ სასიქადულო-ღირსებას ჩვენის ენისას უნდა მიუქცეს სრული ყუარდლება გრამატიკაში, მით უმეტეს, რომ მწერალნი არა საკმაოდ გაწვრთილნი და შეგნებულნი ეგრეთის ჩვენის ენის ღირსებისა, სშირად ირევიან და მრავალ-სიტყვაობენ იქ, სადაც ენა ნებას ვკადლეეს მოკლედ გამოვთქვით ჭარბი.

არსებითნი იწარმოებიან ნაკვეთებითა: ა) მმ-*x*-მ; ბ) მმ-*x*-მ, გ) სა-*x*-მ, დ) სა-*x*-მ; ე) სი-*x*-მ; ზ) *x*-მბა; ს) *x*-მბა, *x*-ბ) *x*-ნი; ი) *x*-ა, კა, უკა, უნდა *x*-მთი; იბ) *x*-ისი; ივ) *x*-სქნელი

ა) ნაკვეთი მმ-ჯ-მ, გამგეობითა.

ეს ნაკვეთი მიემატება ნათესაობითად ბრუნვილს ძირს სიტყვისას, რამელიც შუა მოქცეულია და აქცევს არსებით-სახელად აღმნიშნველად განმგეობისა ანუ ხელობისა იმ საგნისა, და ამისგამომ ნაკვეთი ესე იწოდება განმგეობითად, მაგ. ტაძრ-ისა==მმ-ტაძრ-მ; შანდლ-ისა==მმ-შანდლ-მ. ეგ სახელე: მე-სუფრ-ე; მეძროხ-ე, მე-პურ-ე,==გინტ განაგებს, კისაც ახარია ანუ უგლეს ტაძარს, სუფრასა, ძროხებს და სხ. მე-საათ-ე, მე-ნაბდ-ე, მე-თოფ-ე==გინტ აკეთებს ანუ განაგებს საათს, ნაბადს და სხ. მე-დას-ე, მე-ხევ-ე, მე-ასპარეზ-ე, მე-მარჯვ-ე==გინტ უფროსია ანუ გამგე დასისა, ხევისა და სხ.

ერთ-მარცვლოვანი სიტყვები სშირად იწარმოება არა ნათესაობითის ძირისაგან, არამედ სახელოობითისაგან. რ-სმოკანებში ჩვეულებრივ ჩამატება <ე>, მაგ. რძე==მე-რძე-ვ-ე (და არა: რძ-ისა==მე-რძ-ე); ეგრეთვე: მე-ბზღ-ვ-ე; მე-ხე-ვ-ე და სხ. გარნა თავი==მეთაური; შური==მე-შურ-ნ-ე; ამაგი==ამბ-ისა==მე-ამბ-ე (და არა მე-ამბავ-ე).

ეს ნაკვეთი სხვა სიტყვის ნაწილთა და წარმოებულ სიტყვათადა მიემატება, თუმცა იშვიათად; მაგ. ა) წარმოებულ არსებითთა: ნა-გავი (გვა)==მე-ნავა-ვ-ე, სა-ყვირ-ი==მე-საყვირ-ე. ეგრეთვე: მე-საწოდ-ე, მე-საზღვრ-ე, მე-სარეცხ-ე, მე-სამოს-ლ-ე; ბ) ჩეღ შესრულთა: მე-ბოროტ-ე, მე-ავ-ე==გინტ მიაგებს ბოროტს; ავსა, მე-ადვილ-ე; მე-იაფ-ე, მე-ძვირ-ე ==გინტ აადვილებს, აიაფებს; გ) ჩმნებთა: მე-ძულ-ე (სიძულილი)—მე წველ-ე (წველა), მე-გლოვ-ე, მე-ქონ-ე, მე-ბრძოლ-ე (მებრძოლი); დ) უცვალეხადთა სიტყვებთა: მე-წინა-ვ-ე, მე-ადრე-ვ-ე, მე-კვლად-ე (კვლად==მეკვალად).

შენიშნვა: მოხსენებული ნაკვეთი, სასოგადოდ, სიტყვას აღუკის მიძლეობითს მნიშნველობისა.

§ 32. ბ) ნაკვეთი «მმ-ჯ-მ», წოდებული ძირსაწილეობითად,—

იმეკ რიგით მიემატება სიტყვას და ჭეოფს წარმოებულსა ძირსაწილედ ძირეულის სიტყვისაგან გამომსატულის ჭყარისა ანუ შითა-

რიცხულად ამ ჭაზრისა სივრცეში, ამისთვის წარმოებული ეძიება
 ლება ანუ ეჭვემდებარება ძირეულს, რეგულარულ კერძო
 საზოგადოებას, მისს ჭაზრისა ეზიარება, მაგ. სწავლა—
 სწავლ-ისა=მმ-სწავლ-მ, ე. ი. ვინც ნაწილს იღებს სწავლაში,
 ჭაზრულად. დაშქარი=მო-დაშქარ-ე, — ვინც ირიცხება დაშქარში;
 მმ-ნათესავ-მ— ვინც ირიცხება ნათესაობაში. — ამ ნაკვეთით წარმოე-
 ზულს ზმნებსა აქვს ჭაზრი მდგომარეობითის მიმდევრისა (§ 44).

რადგან მწერლობაში და ზეპირ-სიტყვაობაშიც სძივდა ურვევნი
 ამ ორს სხვა-და-სხვა მნიშვნელობის ნაკვეთებს («მე-*ხ*-ე» და «*მო*-
ხ-ე»), ამისგან სხვა მაგალითებსაც ვუხსენებთ.

1) მმ- <i>ხ</i> —მ (გამგებობითი).	2) მო- <i>ხ</i> —მ (მონაწილეობითი).
მე-ხარკ-ე მე-ბეგრ-ე მე-ხარჯ-ე	მო-ხარკ-ე მო-ბეგრ-ე მო-ხარჯ-ე
მე-ჯამაგირ-ე	მო-ჯამაგირ-ე
მე-დას-ე	მო-დას-ე
მე-ტადრ-ე	მო-ტადრ-ე

აგრეთვე:

მე-ღონე-ე, მე-ლაშქრ-ე, მე-ხევე-ე, მე- ვასწ-ე; მე-ვალ-ე, მე-ისრ-ე, მე-ნადი- რ-ე, მე-მიჯნავ-ე, მე-ასპარეზ-ე.	მო-ღონე-ე, მო-ლაშქრ-ე, მო-ხევე-ე, მო-ვასწ-ე, მო-ვალ-ე, მო-ისრ-ე, მო- ნადირ-ე, მო-ჭადრა-ე, მო-ნაპირ-ე, მო-მიჯნავ-ე, მო-ასპარეზ-ე.
--	---

ამ განმარტებისავე მიხედვით ბევრს უფროსეში უმთავრესი უნდა იყარ-
 მოვოს გამგებობითის ნაკვეთითა და მისნი ხელქვეითნი კი—მონაწილეობისათი,

მაგ. მე-თავ-ე (ანუ მეთაური) — ყველაზე უფროსი, მო-თავ-ე — ერთი მეუფროსეთაგანი, უფროსებში ჩარიცხული; მე-წეს-ე — ყველაზე უფროსი, გამგე წესისა; მო-წეს-ე — ერთი წესის დამცველად დაყენებულთაგანი; მე-დარაჯ-ე — დარაჯების უფროსი; მო-დარაჯ-ე — ერთი დარაჯთაგანი. ეგრეთვე: მე-დარბაზ-ე, მო-დარბაზ-ე; მე-ღარ-ე, მო-ღორ-ე; მე-წინავე-ე, მო-წინავე-ე; მე-ასპარეზ-ე მო-ასპარეზ-ე და სხ.

ზოგს სიტყვებს უჭაზროვნობისაგამო ორივე ნაკვეთი ერთად ზრ შვიწყობა: მო-ძმ-ე («მე-ძმ-ე» არ იხმარება), აგრეთვე: მო-ყმ-ე, მო-ანლი-ე, მო-მხრ-ე (არ ითქმის: მე-ყმ-ე, მე-მხრ-ე) და სხ.

ზმნებისაგან წარმოებულ სიტყვებს ეძლევა მიმღობითი ჭაზრი, აღმნიშნველი მდგომარეობისა: მო-სეირნ-ე, მო-სურნ-ე, მო-წადინ-ე; მო-ძულ-ე, მო-ამბ-ე, რთულს სიტყვებში: მე-პურ-მარილ-ე, მე-ჭირისუფელ-ე და სხვ.

§ 33. ნაკვეთები: სპ — x — მ და სპ — x — მ.

პირველი ნაკვეთი ჭეოფს წარმოებულს სიტყვას ადგილშემცვლელად, ე. ი. აღმნიშნველად ადგილისა, რომელშიც იხსებება იმყოფება, ანუ ისადაგურებს ძირეულის სიტყვით გამოთქმულა პირი ანუ საგანი, მაგ. მარილ-ისა — სპ-მარილ-მ, აბჯრ-ისა — სპ-აბჯრ-მ, ეგრეთვე: სა-წიგნ-ე, სა-სანთლ-ე, სა-ქათმ-ე. ამავე ჭაზრით ითქმის სშირად: სა-ვენახ-ე, სა-ბაღახ-ე და სხ., რომელნიც აღნიშნვენ ადგილსა, სადაც გაშენებულია ანუ ხარობს კენახი, მოდის ბაღახი, თუ ყანა.

ხორც ნაკვეთი «სპ — x — მ» ჭეოფს წარმოებულს სიტყვას უკედ შესრულად, აღმნიშნველად ვითარებისა შესატყურისა ანუ მისაკუთნისა, ძირეულისადმი აჩსებითისა. ამისთვის ეს ნაკვეთი იწოდება მიკუთნისაგან ანუ შესატყურისაგან, მაგ. მეფ-ისა (აჩსებითი), აქითგან იწარმოება: სპ-მეფ-მ (ზედშესრული) — რამე მეფის შესატყური ანუ მისაკუთნი, მაგ. სა-მეფ-ო შესა-

მოსელი, სამეფო ქცევა და სხ. აგრეთვე: სა-ზათხულ-ო, სა-აღდგომ-ო, სა-აშიკ-ო, სა-ცოლ ქმრ-ო, სა-ბედ-ო, სა-პეტროპავლობ-ო, სა-აღების-დღე-ო — რაც ეკუთნის, საჭირთა ანუ შესაფერა აღდგომისა, აშიკობისა, ცოლ-ქმრობისა და სხ. ამავე ჭარბით ნაცვალ-სახუნნიც იწარმოებიან: მე-ჩემ-ი (ნათესაობითია) — სა-ჩემ-ო; შენ-შენ-ი — სა-შენ-ო; იგი-მისი — სა-მის-ო; იგინი-იმათი — სა-იმათ-ო — რაც მიეკუთნება ანუ შესაფერა ჩემი, შენი და სხ. ამავე ჭარბით იხმარება აწ არსებითად გადაჭრული სიტყვები: სა-მეგრულ-ო — რაც (ადგილ-მამული) ეკუთნის მეგრელებს; აგრეთვე: სა-გურამ-ო, სა-ერისთ-ო (სა-ერისთავ-ო), სა-დროშ-ო (ყოველი მხარე, საიდგანაც შემოძარბი ეკუთნოდენ ამას თუ იმ დროშას).

ჩვენს მწერლობაში ხშირად არეულად ხანძარების ორივე ნაკვეთები; ეს არევა, ალბათ, იმისგანა წარმომდგარა, რომ განჩევს მათ შორის ძნელად შესამჩნევია. ამისთვის მუდამ უნდა გავხსოვდეს, რომ პირველის ნაკვეთით ნაწარმოები ყოველთვის არსებითად ადგილ-შემცველობის აღმნიშნველი და სხვას არ მიეწერება, ე. ი. სხვა-სიტყვების განმმარტველად, რომელიც ზედშესრული, არ დაიდება; ხოლო მეორე მუდამ დამოკიდებულია სხვა-სიტყვისაგან (განმმარტველია), რომელსაც ეთანხმება რიცხვითა და ბრუნვითა.

შენიშნავ. თუ სიტყვა, წარმოებული ნაკვეთითა «სა-*x*-ე» წინა დაედება განმმარტებითად სხვა-სიტყვას, მაშინ ნაკვეთიც „სა-*x*-ე“ იცვლება საზედშესრულად ნაკვეთად „სა-*x*-ო“-დ, მაგ. «სა-აგურ-ე» არსებითა, მაგ. სააგურე დაიწვა, სააგურეში ისხდენ. მაგრამ თუ ეს სიტყვა განმმარტველად ვაჭციეთ მაშინ უნდა ვთქვათ „სა-აგურ-ო“, მაგ. სა-აგურ-ო მასალა, მიწა; სა-აგურ-ო შენობა დაიწვა (და არა; სააგურე შენობა); სა-შაქრ-ე დაიმტვრა — სა-შაქრ-ო ქარხანა დაიწვა და სხვ.

ადვილად გამოასარჩევად ორთავ ნაკვეთითა მნიშნველობისა მოვიყვანთ რამდენსამე მაგალითს.

სა-ჯ-მ (აღვილ-შეგულობითი).

სა-ჯ-მ (საფერ-საყუთნი).

სა-აბჯრ-ე
სა-ღარ-ე
სა-ნემს-ე
სა-დროშ-ე

სადაც იხანება აბ-
ჯრეულობა (არ-
სენალი), ნემსი,
ღარი, დროშა და
სხ.

სა-ცხენ-ე
სა-დალაქ-ე
სა-დურგლ-ე
სა-მუახლ-ე
სა-ფეიქრ-ე

სადგომი ცხენები-
სათჯს, დალაქისა,
ფეიქრისა, დურ-
გლისა, ოთანა მო-
ახლისათჯს მიჩე-
ნილი და სხ.

სა აბჯრ-ო
სა-ღარ-ო
სა-ნემს-ო
სა-დროშ-ო

რაც ეყუთნის, საჭი-
როა ანუ გამოსადევი
აბჯრისთჯს (სააბჯრო
რკინეულობა), ნემსისა
თუ დროშისთჯს, მაგ.
საღარო სახლი, სა-
ნემსო ქარხანა, სა-
დროშო ფარი.

სა-ცხენ-ო
სა-დალაქ-ო
სა-დურგლ-ო
სა-მუახლ-ო
სა-ფეიქრ-ო

რაც საჭიროა ანუ შე-
საფერი ცხენისთჯს,
დურგლისთჯს და სხ.
მაგ. სადურგლო საქ-
მე, სადალაქო ხელო-
ბა, საფეიქრო სწავლა
და სხ.

ნაკვეთი „სა-ჯ-ე“ უჭარბოვნობისაგამო შეიმატება მხოლოდ არსებით-
თა სახელთა და ამათშიც მხოლოდ მოკიდებულთა; ხოლო «სა-ჯ-ო» მიემა-
ტება ყველა სიტყვის ნაწილებს, მაგ. სა-მანინფ-ო, სა-ყუთილ-ო, სა-ერთ-ო,
სა-ჩემ-ო, სა-გამზრდელ-ო, სა-საუბრო, სა-მანარებლ-ო, სა-აქა-ო, სა-იქი-ო,
სა-დილა-ო, სა-ვიშ-ო, სა-ადრე-ო, სა-ჭარიალადი-ო.

ზოგს სიტყვებს, უფრო-კი ერთ-მარცვლოვნებს, დროებისა აღმნიშნველებს
საბოლოო ნათესაობითის ბრენკისა (იქსა) შერჩება მოუკვეცველად, მაგ. სა-
დღე-ის-ო (და არა: სა-დღე-ო), სა-ზუგ-ის-ო, სა-სვალ-ის-ო, სა-მარად-ის-ო,
სა-კვლადი-ო (კვლად) და სხ.

ზმნებსაც, თუმცა იშვიათად, მიეცემა ეს ნაკვეთი; გარნა ჩვენს მწერლო-
ბაში მეტად არეულად ხმარებულთა და ძნელია განონის დადება იმაზე, თუ
რა რიგ იხმარება. ზოგს შემთხვევაში მხოლოდ ზმნის ძირი მოჰყვება ნაკვე-
თებზეა, მაგ. სა-ქადაგ-ო (სიტყვისაგან: ქადაგ-ება), სა-სეირნ-ო (სეირნ-ობა),
სა-მწყს-ო (მწყს-ვა), სა-თნ-ო (თნ-ევა), სა-ვარჯიშ-ო (ვარჯიშ-ობა), სა-რ-
გ-ო (რგ-ება). სხვა შემთხვევაში მრთელი ზმნა მოჰყვება შუაში უკანასკნე-
ლის ხმოვანისა გარდა, მაგ. სა-ლალობ-ო (ლალობა), სა-საცილ-ო (სიცი-
ლი), სა-ლაპარაკ-ო (ლაპარაკი), სა-ვაებ-ო (ვაება) და სხ. *)

*) შენიშნ. გარნა აქ ღირს-შესანიშნავი ის არის, რომ უმეტესობა-

შენიშნავ: ძალიან იშვიათად ნაკვეთი «სა-*ხ-ო*» შეიცვლება ნაკვეთებად: «ს*ა*-*ხ-შლი*», ს*ა*-*ხ-ბლი*, «ს*ა*-*ხ-პრი*», მაგ. ს*ა*-ბეჭ-ური, ს*ა*-დგ-ური (ს*ა*-დგომ-ი), ს*ა*-ბარ-კული (ს*ა*-ბარკულ-ო), ს*ა*-ამ-ური (ს*ა*-ამ-ო) ს*ა*-გზ-ალი (ს*ა*-გზ-ო=ს*ა*-გზა-ო) ს*ა*-მწ-არი (ს*ა*-მწრ-ო=ს*ა*-მწარ-ო), ს*ა*-ყან-ური (ს*ა*-ყან-ო), ს*ა*-მაგდენ-ი (ს*ა*-მაგდენ-ო, ს*ა*სოღმისა). ერთ მანკვლიანსი სიტყვანი (მაგ. ქვა, კლდე, ზნე, ტყე, გზა, წრე, სმა, თოვე) იწარმოებინ არა ნათესაობითისა, არამედ სრულის სასხელოობითის ბრუნვისაგან მოუკვებულად ნაკვეთისა: ს*ა*-ქვა-ო, ს*ა*-ზნე-ო, ს*ა*-გზა-ო და სხ. (და არა: ს*ა*-ქვ-ო, ს*ა*-ზნ-ო); ხოლო: «და», „ძმა“ „ყოველი“=ს*ა*-დებ-ო, ს*ა*-ძმ-ო ანუ ს*ა*-ძმებ-ო, ს*ა*-ყოველ-თა-ო (მრავლობითით). ზოგნი სმარობენ სრულს ნათესაობითს ბრუნვას: ს*ა*-თხის-ო (და არა: სათხო ანუ სათხაო) ს*ა*-ძმის-ო, და სხ.

§ 34. ნაკვეთი «ს*ი*-*ხ-ი*», განყენებითი, საგულის-ხმიერად.

ეს ნაკვეთი იმავე რიგით (ე. ი. ნათესაობითის ბრუნვის ძირს) მიემატება ზედშესრულთა, მიმდებარათა, იშვიათად სასხელო-არსებითთა, ზედშესრულის ანუ მიმდებარისაგან წარმოებულთ, და აქცეეს ძირეულს სიტყვას არსებითი-სასხელოად განყენებითად, საგულის-ხმიერად, ე. ი. ვითარებასა და მოკიდულ ნაშეულობათა მოაწილებს თვით საგანს, განაყენებს მათგან და ჰყოფს გონებათად, წარმოსადგენ საგნად, გაზოგადებულ არსებითი-სასხელოად, მაგალითებრ: თმთრ-ისა (ზედშესრული)=ს*ი*-თეთრ-ი (განყენებული); მალღ-ისა=ს*ი*-მალღ-ე, მუხთლი-ისა=

ში. ზმნებს არ მიემატება მოხსენებული ნაკვეთები. რისგამო? ალბად იმისგამო, რომ ზმნების ზედშესრულად გარდასაქცევად გვაქვს სხვა ფორმა— მიმდებარითი, მაგ. წერა: აქითგან მიმდებარნი: მ-წერ-ალი (ანუ მ-წერ-ი), ნა-წერ-ი, წე-რილ-ი, სა-წერ-ი. ერთ-ერთი ამ ფორმათაგანი მაგიერობს «სათერ-საკუთხო» ნაკვეთებს, მაგ. „სასვენო ნიშნები“-ს მაგიერ—«სა-სვენ-ი ნიშნები», „სა-სწავლო ნივთები“-ს მაგიერ—«სა-სწავლი ნივთები», «სა-რწყა-ო «იარაღები»-ს მაგიერ—„სარწყავი იარაღები“ და სხ. მაგრამ ეგრეთი ხმარება ხშირად რევს ჰაზრსა, რადგან „სა ფერ-საკუთხო“ ფორმისა და მიმდებარობათა ჰაზრი სხვაობს ურთი-ურთარს, მაგ. „სასწავლო ნივთები“ აღნიშნავს ნივთებს სწავლისათვის გამოსადეგს, საჭიროს; ხოლო „სასწავლი ნივთები“—ნივთებს, რომელნიც შესწავლულ უნდა იქმნენ.

სი-მუხტლ-ე, მშვენიერ-ისა = სი მშვენიერ-ე, მდაბლ-ისა = სი-მდამბლ-ე, მდი-
დრ-ისა = სი-მდიდრ-ე. აგრეთვე: სი-დარბაისლ-ე, სი-უხვ-ე, სი-მართლ-ე (მარ-
თალი), სი-გულად-ე, სი-ბედით-ე (ბედითი). რთულს სიტყვებსაც კმატება
ამ სასიტვე: სი-ავ-კაც-ე, სი-ერთ-გულ-ე, სი-ფეხ-მარდ-ე, სი-ბინძ-ბუნძ-ე,
სი-კეთილ-გონიერ-ე, სი-ვაჟკაც-ე, სი-ალ-ფერ-ე და სხ.

ზედ შესრულნი დაბოლოებულნი მარცვლებზე:
ილი, ირი, ელი, თუ ამ მარცვლების გარდა ხმოვანი
აჩა აქვთ, სშირად მოიკვეცენ ამ მარცვლებს და და-
ნარჩენს ჩაისვძენ ნაკვეთებში: «სი—*ხ*—ე», რომელიც ამ შემთხვევაში
კეთილ-ხმოვანებისათვის სშირად იცვლება «სი-*ხ*-ო»-დ, მაგ. თბ-ილი =
სი-თბ-ო (და არა: სი-თბილ-ე), მსხვ-ილი = სი-მსხ-ო^ფ (და არა: სი-მსხვილ-ე),
ლობ-ილი = სი-ლობ-ო ანუ სი-ლობ-ე (და არა: სილობილ-ე); ზშ-ირი = სი-ზშ-ო;
ხმ-ელი = სი-ხმ-ო (და არა: სიხშირ-ე). ეგრეთვე: სი-ტკბ-ო (ტკბილი), თხელი =
სი-თხ-ე; გრძ-ელი = სი-გრძ-ე, ცხ-ელი = სი-ცხ-ე (სი-ცხელი-ე), ვრც-ელი =
სი-ვრც-ე, ზრქ-ელი = სი-ზრქ-ე (ანუ სისქე), (მაგრამ: ბნელი = სი-ბნელი-ე,
მრთ-ელი = სი-მრთელი-ე, ძველი = სი-ძველ-ე, სველი = სისველე; სი-ქველ-ე;
ძვირი = სიძვირ-ე და სხ.

მაგრამ სახელზმნებთაგან იწარმოებან ნაკვეთითა «სი-*ხ*-ილი»;
საბოლოო «ილი» სახელზმნებურ საბოლოოს მაგიერ დაისვძის, მაგ.
კვდ-ომა = სი-კვდ-ილი, რბ-ენა = სი-რბ-ილი, ძულ-ვა = სი-ძულ-ილი, მშ-ევა =
სი-მშ-ილი. ზოგი სახელზმნები (უძეტესად «კა»-ზე დაბოლოებულნი)
დაბოლოვდებიან მარცვლებითა «ული», მაგ. ყვარ-ვა = სი-ყვარ-ული,
ზარ-ება = სი-ზარ-ული, ქად-ება = სი-ქად-ელი, რება ანუ არ-ება = სი-არ-ული,
ნან-ება = სი-ნან-ული, წყალ-ვება = სი-წყალ-ული, ბრალ-ება = სიბრალ-ული.

«ო» და «უ»-ზე დაბოლოებულ სიტყვებს და აგრეთვე ერთ მარცვლო-
ვანებს სშირად ჩაერთვის ასო «ე», მაგ. ცრუ = სი ცრუვ-ე, სი-მჭიდრო-ვ-ე
სი-ვიწრო-ვ-ე, სი-ურუ-ვ-ე (მაგრამ ნოტიო = სი-ნოტი-ე, ამო = სი-ამ-ე).
ასო «ე»-ზე დაბოლოებულნი არ განიმეორებენ ამ ხმოვანს, მაგ.
მძიმ-ე = სი-მძიმ-ე (და არა სიმძიმე), სი-მჭლ-ე, სი-მარჯვ-ე და სხ.

როგორც აღვნიშნეთ, ეს ნაკვეთი, თუძცა იშვიათად, მიეძატება
წარმოებულს აჩსებითს სახელსაც, ზმნებსა და მიმ-
დებობათაცა, მაგ. აჩსებითათა: სი-ყმ-ე (ყმა), სი-ყრმ-ე (ყრმა), სი-ყმა-
წვილ-ე, სი-ჩხვილ-ე, სი-ვაჟ-ე, სი-ვაჟკაც-ე, სი-ჭლექ-ე, სი-ავდრ-ე, სი-ობლ-ე,

სი-ნაშბ-ე, სი-დედღ-ე. ზოგნი თუთ ძირეულ არსებითთაჲ უმატებენ: სი-ძაღღ-ე, სი-ლორ-ე, სი-ვირ-ე; ო მ ს ე ბ ს ა: სი-მღერა, სი-ტყვა, სი-ცილი (ცინება), სი-კაწკაწ-ე, სი-ლაქ-ლაქ-ე, სი-ფანჯღ-ე; მ ი მ ლ ე ო ბ ა თ ა: სი-მაძღრ-ე სი-მორჩილ-ე, სი-ცოდვილ-ე, სი-მშრალ-ე.

ამ ნაკვეთით ნაწარმოები სიტყვები წინადადებაში იხმარება არა თუ როგორ განუენებითი, არამედ, არა იშვიათად, როგორც შემოკლებს ამ გვარ არსებისა: ამისთანა მაღალი—ამ სიმაღლე; წმინდა როგორც ცა—ცის სიწმიდე; იმისთანა ლამაზი—იმ სილამაზე, მაგისთანა ტკბილი—მაგ სიტკბო; აი იმისთანა მძიმე—ამ სიმძიმე.

§ 35. სასკელ ზმნანი წარმოებულნი ნაკვეთებითა «*ხ-მბა*» და «*ხ-მბა*».

ყოველი ზმნა განუსაზღვრელად ხმარებული, როგორც ზემო აღვნიშნეთ, იმავე დროს არის სასკელი არსებითი განუენებითი, წოდებული სასკელ-ზმნად. გარნა არიან სასკელ-ზმნანი წარმოებულნი სხვა სიტყვის ნაწილთაგან ორგვარის ბოლო-ნაკვეთებითა: *ა) ხ-მბა* და *ბ) ხ-მბა*. ჩვენი ენა ფრიად ხშირად ჳხმარობს ამ ნაკვეთებს განუებულ არსებითთა წარმოებულად, გარნა მნიშველობა მათი მეტად სხვაობს და მწერლობაშიც მეტად არეულია მათი ხმარება. ამისგამო უფრო დაკვირვებით უნდა გაჩხრდეთ ამ ნაკვეთებზე.

*ა) ნაკვეთი «*ხ-მბა*»* მიემატება ჩვეულებრივ ნათესაობითის ბრუნვის ძირს ყოველ-სიტყვის ნაწილისას და აქცევს მათ სასკელ-ობითად განუენებითად სხვა-და-სხვა მნიშველობით:

ა) აღნიშნავს ერთობასა რაოდენობრივსა (მაგრამ არა შეკრებულობასა ერთს ადგილას), მაგ. სომენი—სომხ-ისა—სომხ-ობა (ე. ი. ყველა სომხები), თათრ-ობა, რუს-ობა, ოფან-ობა, ქრისტიან-ობა, ახალ გაზდ-ობა, ე. ი. მრთელი ოფანი, ყველა ქრისტიანები ერთად და სხ. ამ სახითვე: პირუტყვ-ობა, მწერლ-ობა (ყოველი სახე მწერლობისა ერთად); თევზეულ-ობა, მფრინველ-ობა, ოთხფეხ-ობა, მცენარე-ობა, თავად-აზნაურ-ობა, სასმელ-საჭმეულ-ობა.

აღსანიშნავად ამ ჳარისა მოხსენებული ნაკვეთი მიემატება თითქმის მუდამ მხოლოდ მოკიდებულთ არსებითთა სასკელთა.

ბ) აღნიშნავს ერთობასა, თვსებათა, ე. ი. ერთობლივ შეუძლებ
 თვსებათა ანუ მოქმედებათა, რომელნიც შეეფერებიან ძირში მოქცე-
 ულ წიტიყვას, მაგ. მასპინძლ-ობა=ერთობლივი თვსება მასპინძლობისა
 (გმასპინძლობ); ტარიელ-ობა=ყოველი განერთებული თვსება ტარიელისა.
 აქითგან ფრასებიცა: ვ-კალმობ, ვ-უცხოობ, ვტარიელ-ობ, ვ-მასპინძლ-ობ
 აღნიშნავს, რომ აღმოვიჩინებ ერთობრივსა თვისებასა, მოვალეობათა
 წესსა, გინა მოქმედებას ვაღმისას, მასპინძლისას, უცხოობისას,
 ტარიელობისას და სხ. ამ გვარადვე სიტყვებში: ძმ-ობა დ-ობა, ყმ-ობა,
 შვილ-ობა, ერეკლ-ობა, ვარდ-ობა, ლაშქრ-ობა, პურ-ობა, თაუ-ობა, ხელ-ობა,
 მშვილდოსნ-ობა, მღვდლ-ობა და სხ. აღნიშნავს ანა თუ სოფელ ერთე-
 ბას რადენობითა, ანამედ საყოველთაოსა წესსა, რიგსა, მოვა-
 ლეობასა ანუ თვსებათა და მოქმედებათა, შესაფერთა მისას, დისა,
 ერეკლესი, ვარდისა, ლაშქრისა, პურ-მარადობისა, თაოსანისა,
 მღვდლისა და სხ.

გ) ჩაღიანს შიდად აღნიშნავს დროსა, მაგ. ერეკლ-ობა=ერეკლეს
 დროება, სოველ-ობა (სთველის დრო), ვარდ-ობა (ვარდის მოწვევის დრო),
 ლაშქრ-ობა დადგა (დრო ლაშქრობისა), აგრეთვე: პატარძლ-ობა,
 მღვდლ-ობა, მონუცებულ-ობა, ღარიბ-ობა, ერ-ობა, მწყემს-ობა, რუს-ობა, ღე-
 კ-ობა, ქალაქ-ობა, უქმ-ობა, მამა-დავით-ობა, თათრ-ობა, ალა-მაჰმადნან-ობა,
 მცხეთ-ობა და სხ. მეფე უცხო-ობაში მოკვდა, ე. ი. როდესაც უცხოად იყო, სხვა
 ქვეყანაში მოკვდა; სადილ-ობა მონალოვდა (დრო სადილისა), ეხლა კრებ-ო-
 ბაა, ბანკ-ობაა (ე. ი. დრო კრებისა. ბანკის მოქმედებისა), ეხლა ჩვენ-ობაა,
 (ე. ი. ჩვენი დროა), დადგა რუსობა (დრო მათის ბატონობისა). ძნავად
 სიტყვა იწარმოება შიმატებითა ნაკვეთათა: «იან-ობა», მაგ. ომი=ომ-იან-
 ნი=ომ-იან-ობა (და არა ომობა), ეგრეთვე: ჭირ-იანი=ჭირ-იანო-ბა, ცოლ-
 იან-ობა, ქარ-იან-ობა, წყლ-იან-ობა, ფარ-იან-ობა, წვიმ-იან-ობა, ტაძრ-იან-
 ობა, შიშ-იან-ობა და სხ.—წარმოებულსა სიტყვებისაცა მიემატება, მაგ.
 უ-თავ-ურ-ობა, უ-დრო-ობა და სხ.

ნაკვეთი «ობა» გარდა აჩსებითისა მიემატება ზედა-
 შესრულთა: გულ-კეთილ-ობა, გიჟ-ობა, შინაურ-ობა, ტანად-ობა, მრეწველ-
 ობა... რიცხვითთა: ერთ-ობა, პირველ-ობა, ათ-ობა, ათას-ობა... ნა-
 ცვალ-სასეულთა: (მე—ჩემი—) ჩემ-ისა=ჩემ-ობა (და არა: მეობა), შენ-ობა,
 თქვენ-ობა, მის-ობა, იგივე-ობა; ზმნებსაც კრება=კრებ-ობა, ბანა-ობა, ჭი-

და-ობა, ჭინჭყლა-ობა, ზტუნა-ობა (და არა ზტუნე-ობა), მკითხ-ობა და სხვ. ზოგს ძირეულ ზმნებსაც დაჭყეება ეს დაბოლოება, გარნა არ აძლევეს მათ არა-კითხვის განსაკუთრებით მნიშვნელობას, მაგ. ჰერ-ობა, ჰობა, გმ-ობა, დნ-ობა, ც-ობა; — მიმდებარეობა თა მიემატება ყოველ გვარ-თა: მტირალ-ობა, მწერლ-ობა, მხრძანებლ-ობა... უცვალეებელთ სიტყვათა: გარე-ობა, ქვეშ-ქვეშა-ობა, არა-ობა, არა-რა-ობა, ზე-ობა, ჰა-რიალად-ობა და სხ.

§ 36: ბ) ნაკვეთი «*ხ-მბ*» დაერთვის ყოველ სიტყვის ნაწილს და იწოდება ნაკვეთად გარდამატეკად, რადგან ამ გვარში წარმოება აღნიშნავს ძირეულ სიტყვად გარდატეკას, მაგ. წიგნი = წიგნ-მბ, ე.ი. წიგნად გარდა-ქცევა (ვა-წიგნ-ებ), ათი = ათ-ება (გავათი), წყალი = წყალ-ება, ე.ი. წყლად ქცევა (ვა-წყალ-ებ). აგრეთვე: შა-ვე-ბა, შე-შ-ება, მკვდარ-ება, კაც-ება და სხ. = შავად, შეშად, მკვდრად, კაცად გარდატეკა და სხ.

პირველ-სახე ზმნებსაც მიემატება «*ება*» და აღნიშნავს ძალდატანებით აღმოჩინებას იმ მოქმედებისას, რომელიც აღნიშნულია ძირეულ სიტყვითა, მაგ. თრთოლა = თრთოლ-ება (ვათრთოლებ), ხანა = ხან-ება (ვახანებ), წოვა = წოვ-ება (ვაწოვ-ებ), ტრიალი = ტრიალ-ება = ვატრიალ-ებ) და სხვ.

აგრეთვე ამავე განხს ეჭვემდებარება სხვით-გარდასვლითა სახე სახელ-ზმანათა, წარმოებული ნაკვეთითა «*ხ — ინ — ებ*», მაგ. წერ-ინ-ება, ცემ-ინ-ება, დგი-ინ-ება, ცემე-ინ-ება, თქმე-ინ-ება, ე.ი. ძალდატანებით ანუ სხვისის ნებით იძულება ვისიმე თქმად, ჩაცმად და სხ.

შენიშნვა. ამ ნაკვეთით ნაწარმოებნი სიტყვანი აღნიშნვენ არა თუ მხოლოდ გარდატეკასა იძულებითსა, არამედ ხშირად განყენებულსა სახელსა არსებითსა. ძველს მწერლობაში პირველ-მნიშვნელობის სახელ-ზმნას დაუმატებდნ ბოლოს ასოსა «*და*», და ამ გვარი სახელ-ზმნა შეადგენს განუყოფელს ნაწილს შესმენილისას, მაგ. «*იწყო ზიარება-და*» აღნიშნავს მოქმედებას (ზიარ ყოფად), და არის შესმენილი; (ხოლო ქვემდებარე არის საგულისხმიერა: «*მანა*»); ხოლო წინადადებაში: «*იწყო ზიარება*», ქვემდებარე არის «*ზიარება*» და შესმენილი «*იწყო*» (ზიარება და იწყო).

§ 37. c) ნაკვეთი: «*ხ-შა*»-სა *შკა*-მ *ოქმ* ედებ ითი.

ქართულს ენას აქვს კიდევ ერთი ნაკვეთი გარდაძვეული სხვა სიტყვის ნაწილთა არსებითი-სახელად. ეს ნაკვეთი არის «*ხ-შა*», რომლითაც იწარმოებიან ზოგნი ზედშესრულნი, არსებითნი, მიმდებარნი და თვით ზმნებიცა, მაგ. *ზედშესრულნი*: თეთრ-ისა—თეთრ-ვა—(ვ-თეთრ-ავ—გავ-თეთრ-ე, ე. ი. თეთრად შევლეთ); ყვითლ-ისა—ყვითლ-ვა (ვ-ყვითლ-ავ, ე. ი. ყვითლათ ვლეთავ); ბილწი—ბილწ-ვა; ბასრი—ბასრ-ვა და სხ. — არსებით სახელს ძალიან ხშირად მიემატება და აქცევს არსებითად სახელ-ზმნად: *ფოხ-ისა—ფოხ-ვა, გა-ფოხ-ვა* (გავეფოხავ, გავფოხნე), აგრეთვე:—*თოვ-ვა, ბეჭდ-ვა, კბილ-ვა, სპინ-ვა, ფაჭ-ვა, სანთლ-ვა, ბაწრ-ვა, კეჭ-ვა* (კეჭის გაურა, დავეჭე), *ტუფ-ვა, ფიბ-ვა* და სხ. აქითგან მიმოქცეული ზმნები: *გავთოვავ, გავფოხნავ* (ფოხითა ვცემ), *გავსაპნავ, გავბაწრავ, გავნემსე* (გავნემსავ), *დავპანღურ-ავ, ვ'აღვავ* (აღვი, აღვი გავატარებ), *ვ'ადღავ* (ადლით ვზომავ), *ვ-ჩოთქ-ავ* (ვწმედ ჩოთქით); *ვ-ლაგამ-ავ* (ლაგამს ამოუღებ), *ვ-ღურსმნ-ავ, კვამლ-ავ* (კვამლში ვავლებ), *ვ-ჭაზრ-ავ, დავბალიშე* (ბალიშივით გავხადე, ანუ ბალიშებით მოვფინე), *დავ-ბამბ-ე* (ვბამბავ). *გვესლავ* (გესლი), და სხ.

ამ მაგალითებიდან ვხსიანს, რომ ნაკვეთითა «*ვა*» წარმოებული სიტყვები არ აღნიშნავს გარდაქცევასა, როგორც ნაკვეთი «*ება*», ანუ აღმოჩინებასა ძირეულ სიტყვის შესაფერის მოქმედებისას, როგორც «*ება*», არამედ მოქმედებს ის იმ საგნის სა *შკა* ებ ით, რომლისაგან იწარმოება სახელ-ზმნა და ამისთვის ე უწოდებთ სა *შკა*-მ *ოქმ* ედებ ით ად.

შენიშნვა. აგრეთვე პირველ სახიანი ზმნებიც ხშირად გარდაიქცევა არსებითი-სახელად. ამისათვის სახელ-ზმნას საბოლოო მოეკვეცება და მის მაგიერ დაესვმება ასო „ი“ და იშვიათად «*ა*», ანუ „*ო*“, მაგ. *თონ-ნა—თონი; ბარ-ვა—ბარი, ბურ-ვა—ბური* (თავ-საბური), *ჭერ-ა—ჭერი* (ე. ი. რაც იჭერს სახლის საბურავს), *ზომ-ვა—ზო-მა, წონ-ვა—წონ-ა, წუნ-ება—წუნ-ი, ლარ-ვა—ლარ-ი* (იარალი), *ოჭვა* (ბოჭვა)—*ნა-ოჭ-ი, მზად-ება—მზა, ხრაკვა—ხრაკი, კინძვა—კინძი, ღობ-ვა—ღობ-ე, ცოდ-ვა—ცოდ-ო—ცუდ-ი, ხარშ-ვა—ხარშ-ო; ფისვა—ფის-ი, ხევა—ხევ-ი, ხვანჯ-ვა—ხვანჯ-ი, ხვრინვა—ხვრინი, ჭირ-ვა—ჭირი, ჭიმ-ვა—ჭიმი, აკიდ-ვა—აკიდ-ო; ჭეჭე-ა—ჭე-ნჭე-ო, ცხადება—ცხად-ი, ხარვა—ხარი, ხვარ-ვა—ხვარ-ი, ხარგ-ვა—ხარგ-ი. აგრეთვე შემდეგნიცა: *ქმ-ა—ქმარი, შლ-ა* (ვშლი, გავ-შალ-ე)—*შალი, რჭვ-მა—მჭვალ-ი, სამსჭვალ-ი; ხურ-ვა—ხურ-ო* (ვინც ვხურავს სახლს); *ბრძანება—ბრძენი, ბერება—ბერი, ტარება—ტარი, ღება—ღია* და სხ.*

ჩვენი ენა ფილოლოგიურად გამოკვლეული არ არის და ამის გამო შესაძლებელია საცილობოდ დაიდვას ზემოხსენებული დასკვნა, მაგ. შეიძლება «ჭიმი»-საგან წარმომდგარ იყოს «ჭიმ-ვა» და არა წინა-უგმო, «თკალი»-საგან — თკლა; «ბურღი»-საგან — ბურღვა; «კილი»-საგან — კილვა და სხ. და არა წინა-უგმო, ე. ი. ზმნისაგან არსებითი.

§ 38. ზ) ნაკვეთები: «x - ა» ანუ «x—ი» —

მიემატება თითქმის ყველა სიტყვის ნაწილებს, რომელნიც დაბოლოვდებიან ხმოვანითა «ი» და აქტუეს მათ სრულად სხვა ჯაზრისა მექონესასკელ-არსებითად სხვა-და-სხვა მნიშვნელობისად:

ა) აღნიშნავს წარმოებულის სიტყვის მსგავსებასა ძირეულისადმი გარეგნობით, ანუ რაღმეთესებით, მაგ. სადაფი—სადაფა (მცენარეა სადაფის მსგავსი), თითა. (ყურძენია თითის მსგავსი, გრძელ მარცვლებიანი); გოჭა (მსუქანი თევზია მომსგავსო გოჭისა); ქუდა ანუ ქუდუნა (სოკოა), სანთელა (ბალახია), გვერდ-წითელა (მსხალია); აბრეშუმა (მდელოა) ბოსტანა (მატლია ბოსტანში ჩვეული); მუცელა (მუცლის ტვივილია), წითელა (სენი წითელი); ტრედა (ტრედისფერი სოკო), უკვდავა (ბალახია), ქერა (ქერის ფერი თმია), კვიცა (საახალწო პური კვიცის მსგავსად გამოყვანილი, რომელსაც მწყემსნი შეულოცავენ ცხენებს); არა-კვიცა (მგლის, დათვის და სხვა ნადირის მსგავსი პურები იმავ მიზნისთვის გამოცხვრები), ღამურა; ღურჯა (ცხენი), ადრეულა (ადრე მოწყეული); ბნელა (ბნელი ადგილი, „ბნელაში ისხდენ“), ქოსა (ქოსსავით პირმოწყედილი, უწვერ-ულვაშო); კუზა (კუზიანი), ფქვილა (სოკო), მეჭეჭა (ბალახი) და სხ.

ბ) თუ მიემატება ზმნებს ანუ მიმღებობათა, მაშინ აღნიშნავს მიმსგავსებასაკე მოქმედებით, ანუ სამუდამო მოქმედებრივის თესებოსა ქონებას, რომელნიც ანუ გასაკიცხავად დაეჩქმება ანუ სასარჩატე რისტიკოდ, მაგ. მინარა=ვისაც ბევრი ჰსძინავს; ტრაბანა=ვინც მუდამ ტრაბანობს; აგრეთვე: მატყუარა, მკვეზარა, მაწანწალა, მშიშარა, მაჩანჩალა, ცუნცულა, მაწანწალა, კიკინა, მხზავანა, წიალა, ცქვიტინა, ტიტინა, ცქირიალა, ბზრიალა, წვიტინა, შრიალა=ვინც მუდამ სტყუვის, კვებულობს, დაწანწალებს... რაც ბზრიალებს, შრიალებს და სხ. აგრეთვე იტყვიან:

ხინინ-ა, ტიკტიკ-ა, ყროყინ-ა, ტყიპტყიპ-ა, ტუტუნ-ა, ჭიჭყინ-ა, ჩიფ-ჩიფ-ა, ჭინვინ-ა. მქავან-ა, ზოზინ-ა, დუდუნ-ა, სლოკინ-ა, სისინ-ა, მჩივან-ა, თრიოინ-ა მყივან-ა, თამაშ-ა, კიყინ-ა, შხაპუნ-ა, ხუმარ-ა, ფრიალ-ა, კოდოდ-ა (დაკოდო-ლი ცხოველი).

ამაჲ ჳანრის გამოსახატავად ზმნებს უფრო სშირად მიემატება ხოლმე ბოლოს «ია» (x—ია), მაგ. ყლაპ-ია (ვინც სულ ჳამაზე ჳფიქრობს), ბუტ-ია, პრანჭ-ია, ბრეც-ია, ქლეს-ია, კრეჭ-ია, ცაც-ია, ღრე-ჭ-ია—ვინც მუდამ ბუტიაობს, იზრანჭება, იბრეცება და სხ. აგრეთვე სშირად ორ სიტყვათაგანცა შეიღვინება. თავ-ქან-ია (ვინც სშირად თავს აქანავებს), ცნენ-პარ-ია, ნემს-ყლაპია (ფრინველია), ენა-ტან-ია, თავ-რეუტ-ია, მწყურ-ფრენ-ია (სულელზე იტყვიან), ქარი-ფანტ-ია (თავ-ქანთანს ეტყვიან), ბაყაყ-ჭამ-ია, მარხვა-ჭამ-ია, თავ-ქექ-ია, თვალ-ჭეუტ-ია, «ქაცვ-ია მწყემსი»—ქაცვ შენარჭობი; დო-ყლაპ-ია, ნაცარ-ქექ-ია და სხ.

ღ) მიმსგავსებთისაჲ და ქონებთის მინ-შნველ ობთ მიემატება მოხსენებულ იანაკვეთი; ორის, სამის და უმეტესის სიტყვათაგან შედგენილს კრთს ატსებთისაჲსაჲსა, მაგ. ვირ-თავვა, ქალ-ბიჭ-ა, ჭია-ყელ-ა (ე. ი. დიდ—ყელიანი ჭია), ძალ-ყურძენ-ა (ბალანია ყურძნის მსგავსის ნაყოფისა გამომღებელი, ძალთაგან შეყვარებული), ჩიტ-ვაშლ-ა, გველ-თევზ-ა, ლომ-თევზ-ა, ორ-ცხოველ-ა (ორჯერ გამომცხვარი—სუნარი), კოკობ-ბზიკ-ა, შავ-ტარ-ა, ღორ-მუცელ-ა, მელის-კუდ-ა, არამზად-ა (არამზადა—უსაქმური), ღობე-მპერალ-ა, დიდ-ყურ-ა (დიდ-ყურების მექონე), ძირ-ტკბილ-ა, შავ-თვალ-წარბ-ა, თმა-ხუჭუჭ-ა, მუცელ-ვეთილ-ა, ფენ-მარდ-ა, მჭადა-ქვა (მჭადის მსგავსი); ნისკარტ-კოვზ-ა (მფრთხველია), ღორ-ქლიავ-ა, ღორთა-მტვერ-ა; ხარ-ა-თუთა, კიტრ-ა-ნესვი; ქალ-ა-ბიჭა, ხარ-ა-ბუზ-ა, ფენ-შიშველ-ა; ხე-ბალახ-ა, ხელ-შუბ-ა, ტყის-ქათამ-ა, ცნენის კბილ-ა; აბლაბუდ-ა, დიდ-გულ-ა; ბალ-ა-მწარ-ა, ცის-ნათელ-ა (ციცინათელ-ა), დედის-ერთ-ა, ერთი-ხელ-ა (ერთი ხელა კაცია), ერთი-ერთელ-ა (ერთად-ერთი), ცალ-თვალ-ა, ფერ-მჭამელ-ა, ყბა-ყურა (ავათ-ყოფობაა), ბარის-პირ-ა (მდელოა), გულ-წითელ-ა (მფრანველია). აგრეთვე: ვირის-გვერდ-ა, შავ-ფურცელ-ა, კატის-თვალ-ა, ლომის-ფენ-ა, კუდ-ბეწვა (მდელოებია); ქვეშ ქვეშ-ა (კაცი თვალთ-მაცი), კუდ-ბაწარ-ა, ორ-ჭოფ-ა და სხ.

რ) ნაკვეთი ესე არა ეშვიანთად იხმარება, აგრეთვე განსახატებელ მინშნველ ობთ, (როგორც რუსულში Дѣпричастіе),

კითხვებს: რაღორ? რადის? მაგ. პერანგ-ა იჯლა (ცარკელ პერანგში), პერანგს-ამარ-ა იყო; ზეზელ-ა ჰკერავს; მდგომელ-ა უგებს (ე. ი. სდგას და ისე უგებს): მდგომელ-ა ჰსწერს, ტიტველ-ა დარბის, გვერდელ-ა მიდის, მძრომელ-ა გავიდა და სხ.

ც) ზოგს სიტყვას ეს ნაკვეთი (და სხნდისხან «ინა») მიემატება ბოლოს რაღორც ცარკეანი ნიშანი გასარჩევად მდებარებითის სქესისა მამრობითისაგან, მაგ. მეუთა ანუ მეუ-ა (დედოფალს უწოდებენ), ცესარევენ-ა, ყრმა-ა (отрочица), ჭაბუკა, წინასწარ-მეუწყველ-ა, თავად-ინა, მთავრ-ინა, მარია მაგდალინელ-ა, მეგვიპტელ-ა. ეს ფორმა შემოღებულ იქმნა ჩვენს საეკლესიო მწერლობაში მე XVIII საუკუნის დამწყებს: უცხო ენათა მიხედვით.

შენი შნვა. ქართულს ენაში სქესი ირჩევს ბუნებით და არა გრამმატიკულის ნაკვეთებითა, მაგ. მამაკაცი=დედაკაცი; ვაჟიშვილი=ქალიშვილი; ვერძი=ნრდალი, ნეზ (მწვრილ-პირუტყვობისთვის); ხარი=ძროხა, ფური (მსხვილ ფეხობისთვის); მამალი=დედალი (მფრინველთათვის და მიწა-მძრომელთა); ლაფშა=ჭაკი (ცხენი); ზვალი=ძე (მხეცთათვის).

დ) ძალიან ხშირად იგივე ნაკვეთი იხმარება თუმცა მიმსგავსებითვე, გარნა თან დაკნინებითის ანუ დამცირებითის. მნიშვნელობით, დაცინვის კილოთი, მაგ. კუდ-ა=პატარა-კუდიანი, ყურ-ა=ყურ-მოჭრილი (დიდ-ყურიანსაც დაცინვით „ყურ-ა“-დ უწოდებენ); ცვირ-ა=პატარა-ცვირიანი ანუ პაჭუ-ა (დიდ ცვირიანსაც „ცვირ-ა“-დ დასაზვენ); კისერ-ა (დიდ-კისერიანსა ეტყვიან დაცინვით); აგრეთვე: ჯიგანა (პატარა პური), ბუჭულ-ა (პატარა სახლი), ქორ-ა (პატარა ქერქი), ციც-ა, დედოფალ-ა, აყველ-ა, გიდელ-ა, გოდორ-ა, ვარ-ია, ზვარ-ა, მუჭ-ა, პამპულ-ა, და სხ. აგრეთვე ახალ-გაზდების სასკულებს ბოლოს დასაკნინებლად მიემატება; მაგ. თამარ-ა (და არა თამარი); მარი-ა, დავით-ა დათიკა, პეტრ-ია, დათიკელ-ა, დათ-უა (ის. ქვემო). უბრალო ხელობის კაცებსაც დაკნინებით უწოდებენ: თუღუ-ა მექედე, სვი მონა საბაზი, თეკლ-ა მექათმე; მინა-კა მელორე და სხ.

§ 39. ც) ნაკვეთნი დაკნინებითნი: x—ქი, ძა, აქი, აძა, უქი, უძა. უნა, ანა, უა, ალა, ილა, ა, ია.

ამ ნაკვეთებით წარმოებული სიტყვები აღნიშნავს

იმასაკე ქაზრს, რომელიც გამოხატულა: შიშის
 მოქცეულის სიტყვით, გაჩნდა ამ ციკლებით, ანუ
 დაკნინებით, მაგ. წიგნ-აგი (პატარა წიგნი), დან-აგი, გორ-აგი,
 გლან-აგი, (მეტად გლანა), უბადრ-უგი, (ე. ი. ებედური=უბადური=ებედურაგი,
 ანუ კეთილ-ნმომავანებისთვის—უბადრ-უგი), ე. ი. მეტად უბედური, უბე-
 დურზე უბედური; რემ-აგი, ძირ-აგი, ღირ-აგი (ანუ ძირ-აგი=მცირე ნაშთი
 ძირისა), კოზ-აგი, ეშმა-აგი, ზვარ-აგი, ნიშტ-აგი, წიწლ-აგი, ტაბლ-აგი,
 ჭაბ-უგი, ვაც-იგი, მაზარ-აგი, მანდ-იგი, ჭალ-აგი, აფრ-აგი, ყველ-აგი, ჭიჭ-
 ლ-აგი და სხ. აგრეთვე: სახლ-უბა, სახლ-უა (პატარა სახლი), ქალ-უნა, ქა-
 ლ-უა, გოგ-უნა, გოგ-უა, ხელ-უა, ხელ-უნა, კატ-უნა, ქედ-უნა, ძალ-უნა,
 ძალ-უა, თაგუნა, ბიძ-ია, ძ-ია, ნათლ-ია, და-ია, ბაბ-უა, ბებ-ია, ძამ-ია, პა-
 ტატა, პაწაწა, პაწია და სხ.—რადგან პატარა ხშირად საყვარელია,
 ამისაგამომ ფორმას სასაღერსო მნიშვნელობა აქვს.

ძველ მწერლობაში ნახარება: სახლ-ასი (იგივე სახლ-ასი მცირეა),
 ტრედ-აგი, დისწულ-აგი, დაბა-აკულა (დაბა).

შენიშვნა. ენა ქართული ღარიბია საკნინო და სასაღერსო ღარ-
 მმატიკული ფორმებით და ამის გამო ხალხი სცდილობს
 გამოხატოს ალერსი ანუ განკიცხვა ა) გაჩნდა კეთებულ სიტ-
 ყვებით, მაგ. სასაღერსო: ფენები=ფეფები, კბილები=კიჭები, თითები
 =თათები; საკნინოდ უხმარნიათ: ბებრეცუნა (მეტად ბებერი), გლეხუა (გაუზ-
 რდელი) და ბ) ანუ ზმნების ფორმით. ქართულ ზმნებში ბევრია
 სასაღერსო, სახარაქტერისტიკო, ანუ დასაცინია (იხ. ზემო § 38.), რო-
 მელიც რამდენადმე აღავსებენ ამ ნაკლს ჩვენის ენისას, მაგ. დასაცინისა:
 ტიპინი, გრუტინი, ტიკტიკი, ყდურტინი, ბლურტული, ბუტბუტი, ტუტინი,
 ჩიჩინი, ჭიჭინი, ჩიფჩიფი, წუწუნი, წიწინი და სხ. სიძულესა: მიდის,
 მოგორავს, მიგოგავს, მიცოცავს, მიჩოჩავს, მიცანცანებს, მიხარბაცებს, მი-
 ციმციმებს, მისრიალებს, მიტრიალებს, მიფლატუნებს, მიწანწალებს, მიზა-
 კვავს, მიეთრევა, მიიკუზება, მიიკეცება, მიიზნიქება, მიიგრინება, მიიპრანჭება,
 მიიქექება, მიიხუტება, მიიგინება, მიიფინება, მიიბრიცება, მიცქვიტინებს, მიფ-
 რიალებს და სხ. და სხ.

§ 40 თ) ნაკვეთი: ა— ეთი, ტანი, — დგილ-სამყოფელო —

მიემატება სახელ-არსებითთა. ამ ნაკვეთით წარმოებული სი-

ტყვა გვიჩვენებს ადგილს ანუ ქვეყანას, რომელშიც სცხლურობს ძირში მოქცეულს სიტყვითა ნაჩვენები ერი; ამისთვის თუთ ნაკვეთიც იწოდება ადგილ-სამყოფელობითად, მაგ. სპარს-ის=სპარს-ეთი, ოსმალისა=ოსმა-ლ-ეთი, ბერძნ-ისა=ბერძნ-ეთი, ანუ სა-ბერძნ-ეთი, ამერი=ამერიეთი, იმერი=იმერ-ეთი. აგრეთვე: რუს-ეთი, ინდო-ეთი, მესხ-ეთი, ჭან-ეთი, ლაზ-ეთი, შიიულ-ეთი, საფრან-გეთი, ბოლგარ-ეთი და სხ.

ნაკვეთის «ეთი»-ს მაგიერ სშიწად იხმარება «ტანი» და «ია», რომელნიც უცხო ენათაგან არიან შემოტანილნი, მაგ. ურია-დს-ტანი, ასურის-ტანი, არაბ-ის-ტანი, ფრანგ-ის-ტანი, ლაზ-ის-ტანი. გარჩევა წარმოებაში ის არის, რომ ნათესაობითად დაბჭუნებულს მიემატება «ტანი», მოუკვეთელად ბჭუნვის საბოლოოსა (არაბ-ის-ტანი); მაგრამ „ია“ მიემატება სახელობითის ბრუნვის ძირს, მაგ. მეგრელი=მეგრელ-ია, ბოლგარ-ია, როსს-ია, ფრანც-ია და სხ.

ნაკვეთი «ეთი» მიემატება აგრეთვე სსკა სუფიერ და უსუფლსაგნების გამომეტყველ სიტყვებსაც ემაკე მნიშვნელობით, ე. ი. აღნიშნავენ ადგილსა საყოფელსა, ანუ სადაც ხეირობს, იხსება და სხ. მაგ. ეშმაკ-ეთი, მკვდრ-ეთი=სადაც არის მათი სამყოფი; ქვესკნელ-ეთი (ეველსა საქვესკნელად ადგილები), ქვეშ-ეთი (ყოველივე რაც ქვეშ არის, «მას ქვეშეთსა გაეცინა», ე. ი. ქვეშ-მყოფსა, რ. 255), სააქ-ეთი (ეველსა ადგილები ამ მსრისა), სასულ-ეთი. აგრეთვე: საქრისტიან-ეთი, სამაჰმადიან-ეთი, აღმოსავლ-ეთი, დასავლ-ეთი... თაგო-ეთი=სადაც თაგუების სამყოფია; საპურ-ეთი, საღვინ-ეთი=სადაც იხსებენ ანუ ბეგრნი მოდის პური, ღვინო, ქერი; ქვიშე-თი=ქვიშიანი (ადგილები), სარკინ-ეთი (სადაც დადი მადნებია რკინისა), ჯოჯო-ეთი (ჯოჯობ-ეთი), სამარცხნ-ეთი; საცოლ-ეთი.

შენიშნავ: «ხომხ-ეთი»-ს მაგიერ იტყვიან «სომხ-ითი» და «სომხ-ელი»-ს მაგიერ—«სომხ-ით-არი».

§ 41. ი) «**ქ — ელი**» — სადა ურობითი —

აღნიშნავს სადაურობას კაცისას ანუ სადითურობას, გინა წარმოებას იმ თემისა, ქალაქისა, ანუ ადგილისას, რომელიც მოქცეუ-

ღია ამ ნაკვეთით ნაწარმოების სიტყვის ძირში, მაგ. სპარს-ისა==
 სპარს-მლი, ქართლ-ისა==ქართლ-მლი, რაჭ-ისა==რაჭ-კ-მლი; ეგრე-
 თვე: იმერ-მლი, გორ-მლი და სხ. — სმოკანებითა: «ე» და «ა»
 დაწებულს სიტყვებს ხშირად წინ დაკრთობა უხმო «მ», მაგ. ეგვიპ-
 ტე==მ-ეგვიპტ-მლი, ეგრი==მ-ეგრ-მლი, ახაბი==მ-ახაბ-მლი, აწუფ-
 რი==მ-აწუფ-მლი და სხ. — ამავე ნაკვეთით ნაწარმოები სიტყვებზე
 ხშირად აღნიშნავს მხოლოდ მღვდელ-მთავარს იმ ქალაქისა და ადგი-
 ლისას, რომელიც მოქცეულია ძირში, მაგ. გენათ-მლი, მოქკ-მლი,
 ბედი-მლი, ჭყონდიდ-მლი და სხ. ქალაქი დაბოლოებული ნათესა-
 რბითის ბრუნვის საკვეციითა «ისი», ამ მარცვლებს მოიკვეციენ, მაგ.
 მანგლ-ისი==მანგლ-ელი, თფილ-ისი==თფილ-ელი, ქუთა-ისი==ქუთა-თ-ელი,
 ბოლნ-ისი==ბოლნ-ელი, (გარნა ინგლისი==ინგლისელი), კუმ-ისი==კუმ-ე-
 ლი, ურბნ-ელი.

შენიშნავ: ყველა სიტყვა კი არ ემოხილება ამ კანონს, მაგ.
 რუს-ი, სომეხ-ი, გურ-ული, ბერძენ-ი, შვედ-ი, ფრანგ-ი და სხ. (და არა:
 რუს-ელი, შვედ-ელი და სხ.).

§ 42. ა) ნაკვეთი «x—მული», — განკვერძებითი —

ამავე სახით მიემატება არსებითი სახელებს და აძლევს მათ გან-
 კვერძებითს ანუ განაწილებითს მნიშვნელობას, მაგ. თევზი
 საზოგადო სახელია ყოველ გვარ თევზებისა, ხოლო წარმოებული:
 თევზ-მული აღნიშნავს ერთს ანუ რამდენსაღე მათგანს განურჩევლად
 მრთელისა გინა ნაწილსა, ეგრეთვე: ზორც-ელი, სახლ-ელი, მადნ-ელი,
 რკინ-ელი, ფარჩ-ელი, ჩით-ელი, ხილ-ელი.

გარნა ზოგს სიტყვებში ნაკვეთი «ელი» კეთილსმოკანების-
 თვს უხმარნათ «ული»-ს და «ია»-ს მაგიერად (იხ. ქვემო), მაგ.
 ეშმაკ-ელი==ეშმაკ-იანი, (ე. ი. ეშმაკის მეჭონე, ეშმაკით შეპყრობილი),
 სნ-ელი (სენი)==სენ-იანი ანუ სენით შეპყრობილი; შორ-ელი==
 შორს მყოფი, შორითგან მოსული; შიშვნ-ელი, მტკივნ-ელი (ში-
 შის, ტკივილის მეჭონე); შარშანდ-ელი==შარშანდ-ელი, მანდ-ელი,
 ათერთმეტ-ელი, ათცხრამეტ-ელი==ათცხრამეტ-ური, ათერთმეტ-ური. აგრე-

თვე: სირცხვილ-ეული, ბრალ-ეული, იმედ-ეული, შვიდ-ეული=ბრალ-იანი, იმედ-იანი და სხ. — რ ი ც ხ ვ ი თ შ ი იხმარება განმარტებულ ნაკვეთად: ერთ-ეული, თითო-ეული, ხუთ-ხუთ-ეული, შვიდ-ეული, ათ-ეული, ათას-ეული (განყენებული რიცხვებისა არსებითად ქცეულები).

სშირად მრთელი ნათესაობითი ბრუნვა მოუკვეცივლად რჩება ძირში და ამ გვარად ნაწარმოები სიტყვა აღნიშნავს ძირეულის სახელით გამოხატულის პირისაგან რისამე მოპოვებულსა ანუ ძველს ვატრონს ნაპოვნისას გინა ნასყიდისას, ნაჩუქებისას, მოკვებულსას, მაგ. მეფ-ისა—მეფ-ის-ეული=მეფისაგან ნაჩუქები (მეფის-ეული ცხენი), თომას-ეული (თომასაგან ნაყიდი), არწრუნ-ის-ეული სახლი, მღვდელ-ის-ეული. ნაცვალ-სახელთაგანაც იწარმოება: მე=ჩემ-ი (ნათესაობითია), აქითგან; ჩემ-ეული; იგი=მისი=მის-ეული, შენ=შენი=შენ-ეული; იგინი=მათი=მათ-ეული(მათ-ის-ეული), ეგე=ამის-ი=ამის-ეული და სხვ. მკრამ სიტყვები: მამ-ის-ეული, დედ-ის-ეული შემოკლდება ეგრეთ: მამ-ეული=მამ-ული, დედ-ის-ეული=დედ-ეული=დედ-ული; მამაპაპ-ის-ეული=მამაპაპ-ეული (გარნა: «მამ-ური», «დედ-ური» ზედშესრულია და სხვა მნიშვნელობისა).

§ 43 ნაკვეთი «სა-ჯ—ისი»=საშუალ-საიარაღო—

აღნიშნავს იარაღსა, მოწყობილობას ანუ საზოგადოდ საშუალებას, საჭიროსა იმ მოქმედებისა შესასრულებლად, რომელიც გამოთქმულია ძირში მოყოლილის სიტყვითა, მაგ. ზომევა=სა-ზომ-ისი (ყოველი საზომავი იარაღები); ზნევა=სა-ზნ-ისი (იარაღი სასწავლი); დგ-მა=სა-დგ-ისი (იარაღი სადგმელი), მზად-ება=სა-მზად-ისი (სამზადრეულო იარაღები). აგრეთვე: სა-ავე-ისი, სა-ფელომ-ისი (МЕЛОМ). ეგრეთვე იხმარება: გასა-ძლ-ისი=რაც საჭიროა გასაძლევად, სა-წვი-მ-ისი=რაშიც აგროვებენ წვიმის წყალს, სა-რწყვ-ისი=(სარწყავი იარაღი); სა-მზრ-ისი=სამზრისთვის დადებული საუზმე, სა-გზლ-ისი=(საგზაო)=გზისთვის საჭირო საგზაელი, სა-ვლ-ისი=საკვლელი იარაღი; ოხს (კედრება)=ოხ-ისი=საკედრებელი ღოცვები; სა-მაგრ-ისი=დასამაგრებელი იარაღები, სვეტები. ეგრეთვე იხმარება: სა-წად-ისი, სა-კმარ-ისი, შესა-ტყვ-ისი, სა-ხმარ-ისი. ამ გვარად წარმოება სიტყვითა მით უფრო საჭი-

როს ჩვენის მწერლობისთვის, რომ მიძღვებათა, წარმომებულთა ნაკვეთითა «სა—*ხ*—ი, ავი» რა გვარს ლაღიკური მნიშვნელობა აქვთ, რისაგამო ჭაჭრი იჩვენა, მაგ. სახნავი—რაჭ უნდა მოიხნას და იარაღიცა, რათაც უნდა მოიხნას; ეგრეთვე: სარწყავი მიწა და სარწყავი იარაღი, დასაჭრელი დანა და დასაჭრელი პური, საწერი კალამი (იარაღი) და საწერი ქაღალდი, საკერავი იარაღი, საკერავი კაბა და სხვ.

§ 44. იგ) ნაკვეთი «*ხ*—**მზი**» სშირად იხმარება აჩსებითი—სახელად, ა დ გ ი ლ-მ ა ვ ი თ ა რ ე ბ ე ლ ა დ: რაგორი ადგილები?—**დაბლ-ობი** (დაბალი ადგილები), **მალლ-ობი**, **ჭა-ობი**, **ქვიშ-რ-ობი** (ქვიშიანი ადგილები); **ქვა-ობი**, **მთ-ობი**, **ახლ-ობი**, **გვიმრ-ობი** (გვიმრისანი ადგილები), **სახლ-ობი** (დასახლებული ადგილები), **ვენან-ობი** და სხ. ძველს ენაში სშირად ხმარებულა ამ ნაკვეთის მაგიერ სხვა უფრო რთული: «*ხ*—**მზ-ირი**»; მაგ. **ყან-მზ-ირი**—დათესილი ადგილები, **დაბ-ობირი**—დაბებით ანუ სოფლებით მოშენებული, დასახლებული; **სახლ-ობირი**, **მწვან-ობირი** და სხ.

ნაკვეთი «*ხ*—**ნარი**»—შეკრებილობითი გამომწესტავს აგრეთვე ადგილსა, რომელზედაც ერთად შეკრებილია, —ძირეულ სიტყვით გამოხატული საგნები, მაგ. **მუნ-ნარი**—მუნის ტყით მოფენილი ადგილები. ამ სახითვე: **ნაძვ-ნარი**, **ფიჭვ-ნარი**, **ხილ-ნარი**, **ბაღ-ნარი**, **ბუჩ-ქნარი**, **თხილ-ნარი**, **შამშ-ნარი**, **ქეძვ-ნარი**, **ბამშ-ნარი** და სხ.

შენიშვნანი: 1) ნაკვეთი «*ხ*—**მზ-ანა**» ანაუ «*ხ*—**ანა**», — მიბაძვითი, აღნიშნავს მიბაძვას მოქმედებისადმი იმ საგანთა, რომელნიც გამოთქმულ არიან ძირეულ სიტყვებითა, მაგ. **ქერა**—**ქერობა** —**ქერობანი**—**ქერ-ობანი**, **მწვერ-ობანი**, **რუს-ობანი** (მიბაძვას უკველ რუსულისა), **ორ-ობანი**, **ცოლ-ობანი** (თამაშობანი).

2) იშვიათად იხმარება ნაკვეთი «*ხ*—**სძმლი**», რომელიც აღნიშნავს სადა ურთობას და თუძცა გრამმატიკულად ზედშესრულა, მაგრამ ლაღიკურად კი აჩსებითად იხმარება, მაგ. **ქვე-სკნ-ელი**, **ზე-სკნ-ელი**, **ვარე-სკნ-ელი**, **უკან-სკნ-ელი** და სხ. — 3) მიძღვობანი, წარმომებულნი ნაკვეთითა «*მ*—**ხ-არა**» სშირად გარდაიჭვევიან ნაკვეთად «*მ*—**ხ-არ-მა**», ე. ი. უკანასკნელს ხმოვანს შესტვლიან «*ე*»-დ და იჭვევიან აჩსებით სახელად, მაგ. **მ-დინ-არი** (დენა)—**მ-დინ-არ-ე**, **მდულ-არ-ი** (დულილი)—**მ-დულ-**

ღ-არ-ე (არსებითად იხმარება); მწუნ-არი=მწუნ-არ-ე. მ-შობ(ი)არი=მშობ-(ი)არ-ე; მთევ-არი=მ-თევ-არე=მ-თვარ-ე. ეგრეთვე: მ-გლოვიარ-ე; მ-ცენ-არ-ე, სა-ქმ-ე (ქმნა). გაცნა ესევე ფორმა სშირად მიმღეობისაგან ზედშესრულებად იქცევა, მაგ. მგდ-მ-არ-ე, მ-წყრომ-არ-ე; სა-ომ-არ-ე, მოტყინ-არ-ე. მღვიმ-არ-ე და სხ.—4) ძალიან სშირად სხვა სიტყვის ნაწილები იხმარება არსებითის მაგიერ (არსებითი იგულისხმება), მაგ. ბერი, (კაცი) ბებერ-ი, დედალი, ხუცესი, კოჭლ-ი, ბრმ-ა, პირუტყვი, პურ-ადი, მ-ხედ-არი, წვა-დი, მკვიდრ-ი, მ-წერ-ალი, სა-წერ-ელი, მ-ღვდ-ელი, მ-კითხ-ავი, მშობილი, დობილი, პირველი, მათე და სხ. 5) აგრეთვე სშირად იხმარება არსებითად ზედშესრულის ნაკვეთებით წარმოებულნი: ოსანი, იანი, ოვანი, იერი, მაგ. ადამ-იანი, ქრისტ-იანი, რუსუდან-იანი, პეტრეს-იანი, ბარათ-იანი.. ცენ-ოსანი, მშვილდ-ოსანი, მანდილ-ოსანი, ფილ-ოსანი... კლდ-ოვანი, მაყვლ-ოვანი, ხე-ივანი... ხორც-იელი, სიტყვ-იერი, მეცნ-იერი, ადამი-ერი და სხვ. (იხ. § 50).

ნათესაობითად დაბრუნებული სიტყვები სანდისხან იქცევა არსებითად მიმატებითა ბოლოს ხმოვანისა («ი»-სა მაგიერად «ა»), მაგ. მამასანლ-ის-ა=მამა-სანლ-ის-ი, დედა-სანლისა=დიასანლ-ის-ი; აგრეთვე: სამთავ-ისი, თფილ-ისი, უფრომსა=უფრო-სი, ლაღად-ის-ი. გაცნა: კარ-ისა=კარ-ს-ე, ყურ-ისა=ყურ-ე (იხ. ქვემო ზედშესრულობათს).

უცხო ენათაგან შემოღებულია აგრეთვე სასასულ-არსებითი ნაკვეთები: «სანა» და «დანი», რომელთაგან პირველი აღნიშნავს სასულს ანუ ქარხანას, სადაც აკეთებენ, ამზადებენ ანუ ჭყიდისან ძირში მოქცეულის სიტყვით გამოსახულს საგანსა, ხოლო მეორე—ჭურჭელსა, რომელშიც ამზადებენ, მაგ. ყავა-ნანა (სახლი), ყავა-დანი (ჭურჭელი), ლუდ-ნანა (სახლი ანუ ქარხანა) და სხ.

II. ზ ე დ შ ე ს რ უ ლ ნ ი.

§ 46. ზედშესრულნი ანუ ვითარებითნი სასულნი იქმნებიან: 1) პირველ-სახენი, მაგ. ბოროტი, სუფთა, ავი, ბლუ, ღალი, მარდი და სხ., 2) ანუ წარმოებულნი თვით პირველ-სახეთა ზედშესრულებათგან, (მაგ. ბოროტ-ული, უ-ბოროტ-ესი, მო-დიდ-ო და სხვ.) ანუ

წარმოებულთა ზედშესრულთაგანვე გინა სსკა-სიტყვის ნაწილთა, მაგ. რქ-იანი, უ-რქ-ო, ნა-რქ-ენი, გულ-ადი, გულ-ით-ადი, გულ-ოვანი, ნა-გულ-ად-ევი, სა-გულ-ად-ო.

წარმოებულნი ნაკვეთნი სამიძეობანი.

წარმოებულთა ზედშესრულთა ეკუთნიან მიძეობანიცა, რამეულიც. რამეულიც ზედშესრულნილიცა, აღნიშვნენ ვითარებასა და იხმარების განმარტველად სსკათა სიტყვათა და ზედშესრულებრის ვითარებებზე მოკვიკებენ: ვითარი? როგორი? რომელი? და სხ.

გარნა მიძეობანი გინიწიკვიან ზედშესრულთაგან მით, რამე კვირებენ ვითარებასა: ა) მოქმედსა (მიძეობანი მოქმედებითნი), მაგ. დამხადებელი ღმერთი (რამე რამე ღმერთი?); კაცი მფარველი აბოლთა. შემწყურებელი ქვრივთა; ბ) ანუ ვნებულსა (მიძეობანი ნებებითნი, მაგ. გული მოკლული სევდათაგან; (რამე რამე გული?), მტერი ძლეული; მოსაჭრელი ხე და სხ. გ) ანუ მდგომარესა, მყოფსა (მიძეობანი მდგომარეობებითნი), მაგ. მდგომარე, მომღერალი, მძინარე, მზინარი, მაძღარი და სხ.; ხოლო ზედშესრულნი აღნიშვნენ ვითარებასა უმოქმედოსა, უმოძრავოსა, (მაგ. ფეხს, გემოს, სიდიდ-სმცირეს და სხ.), მაგ. თეთრი ქალაღი (ზღუ.) გათერებული ქალაღი (მიძღ.); ტბიღი ენა (ზღუ.); დამატებელი ენა (მიძღ.); დიდი საქმე (ზედ), გადიდებული საქმე (მიძღ.) და სხ. დ) გარდა ამისა მიძეობითთა ზედშესრულთა, რამე რამე ზმნებისაგან წარმოებულთა, აქეთ დროცა, მაგ. მწერილი ანუ მწერი (ენლა); დამწერი (გათავებული); დასაწერი (შემდეგ), დაწერიღი (გათავებული ვნებული).

ე) მიძეობათა დაერთვიან თანდებულნი, რამე რამე ზმნებსაცა, ხოლო ზედშესრულთა არა, მაგ. და-წერიღი, გარ-და-წერიღი, გარდ-მო-ნაწერი, შე-მო-წერიღი, შთა-წერიღი, შე-მო-უწერიღი, მი-მწერიღი, მო-ნაწერი და სხ.

ვ) წინადადებაში მიძეობანი, რამე რამე ზედშესრულნიც, არა თუ ეთანხმებისა ქვედებარესა რიცხვით და ბრუნვით, არამედ თუთ ითხრვენ დამატებითს სიტყვებსა დადებულსა ბრუნვებზე: ნათესაობითსა, მოქმედებითსა და ზმნის-ზედითსა; ხოლო ზედშეს-

რულთა სხვა სიტყვები არ ემოწინააღმდეგება, მაგ. კეთილი-ად მოუბარი ქალი, რკინის კალმით დაწერილსა წერილსა ვკითხულობ; ყოვლისა კეთილისა უხვად მომცემელმან ღმერთმან მოგვმადლა ქვეყანად. ერთის სიტყვით, მიმღეობა თაჲ აქვთ თჳსი დამოკიდებულნი სიტყვები, ხოლო ზედშესრულთა არა.

ზ) უკანასკნელ, მიმღეობითთა-ზედშესრულთა აქვთ თჳსი საკუთარი საწარმოებო ნაკვეთები, რომელთა განხილვას შეუდგეთ.

საწარმოებონი ნაკვეთნი მიმღეობისანი
არიან შემდეგნი:

§ 44 1) შემოქმედებითნი მიმღეობანი: ა) აწმყოფის დროისანი იწარმოებისა სახელსმნათაგან უკანასკნელთ ხმოვანთა მოკლებით და დამატებით თაგმა «მ» (ანუ «მ»), —თუ მრავალი მარცვლოვანი სახელსმნა და ბევრი უხმოები შეყრილია თაგში) და ბოლოს «მლი»: «მ-ი-ელი», სადაცა ი უდრის სახელსმნას უკანასკნელ-ხმოვანად, მაგ. ჭრ-ა-მ-ჭრ-ელი, ყივნებ-ა-მ-ყივნებ-ელი ანუ მა-ყივნებ-ელი; ბნევ-ა-მ-ბნევ-ელი ანუ მა-ბნევ-ელი; ჭამ-ა-მ-ჭამ-ელი; დგომ-ა-მ-დგომ-ელი, შლ-ა-მ-შლ-ელი, ცდ-ა-მ-ცდ-ელი და სხ.

რ და მეტ მარცვლოვან სახელსმნებში ბოლო-ნაკვეთი მიმღეობისა «მლი» ხშირად შემოკლდება «ი»-დ. მაგ. მწერ-ელი-მ-მწერ-ი, მგმობ-ი, მკეთებ-ი და სხ.

სახელ-სმნანი «კა-ი-თი, დაბოლოებულნი მიმღეობად ქცეულნი ბოლოს დაისკმენ «ავი»-ს, თუ «კა»-ს წინ უსის უხმო ასრ, («მ-ი-ავი»), მაგ. ბარვ-ა-მ-ბარ-ავი; ზიდვ-ა-მ-ზიდ-ავი, კვალ-ვა-მ-კვალ-ავი და სხ.

შენიშნვა. მიმღეობანი, დაბოლოებულნი ორკეცითა ნაკვეთებითა: «მბ-ელი, მბ-ული, მვ-ელი, მვნიელი, ხშირად მოიგვეტენ ამ საბოლოოთა და დანარჩენებენ მხოლოდ პირველს ხმოვანს «ე», მაგ. განმგ-მბ-ელი განმგ-მ, გამძლ-ებ-ელი-გამძლ-ე; დამსწრ-ებ-ელი-დამსწრ-ე, შემწევნ-ელი-შემწე-ე; მწვ-ელი-მწვ-ე, მრუდ-ებ-ელი-მრუდ-ე, მწვირ-ებ-ელ-მწვირ-ე, მდარ-ებელი-მდარ-ე. ამ სახით, წარმოებულნი მიმღეობანი ეკუთნიან მდგომარეობითთა.

ბ) ნ ა მ ე ო ს რ უ ლ ი შემოქმედებითის მიმდევობისა იწარმოება აწმყოსაგან შემწეობითა საზმნებო თანდებულთა: გა, და, გადა, შე, შთა და სხ. მაგ. მჭრელი—გა-მჭრელი; მწერი—და-მწერი, მშენებელი—აღ-მშენებელი, მქმნელი—შე-მქმნელი და სხ.

შ ე ნ ი შ ნ ვ ა . მ ე ო ბ ა დ ი დ რ ო ა რ ა ა ქ ე ს .

2) მიმდევობითი-ზედ შესრულნი კნებითი იწარმოებიან:

ა) აწმყოფის დროდსანი სახელ-ზმნების ძირისაგანვე ნაკვეთითა «სა-*ხ*-მლი», ხოლო სახელ-ზმნანი დაბოლოებული «კა»-ზედ (თუ ამ მარცვალს წინ უხმო უზის) ნაკვეთითა «სა-*ხ*-პმი», მაგ. ჩეჩა—სა-ჩეჩ-მლი ანუ სა-ჩეჩ-ი, დგომ-ა—სა-დგომ-ელი ანუ სა-დგომ-ი, წოლ-ა—სა-წოლ-ელი ანუ სა-წოლ-ი, ქსოვა—სა-ქსოვ-ი, ბურ-ვა—სა-ბურ-ავი; აგრეთვე: სალოც-ავი, სა-კლ-ავი (კლ-ვა) და სხ.

შ ე ნ ი შ ნ ვ ა . რადგან ამ ნაკვეთებითა ნაწარმოებნი სიტყვანი ორგვარს მნიშვნელობას ღებულობენ და ამით ჰაზრი ირევა (§ 41), ამისთვის საჭიროა დადებულ იქმნეს გარეგანი ნიშანი გასარჩევად იმისა, თუ როდის აღნიშნავს ნაკვეთი ვნებას და როდის იარაღსა. ვნებითს ფორმას სფობია დაესვას ასოზე „ი“ ორი წერტილი (..), მაგ- სახნავი (მიწა), დასაჭრელი (პური); საკლავი (ზროხა), საპობი (შეშა). ხოლო აღმნიშნველი სამოქმედო იარაღისა დარჩეს უამ-ნიშნოდ: სახნავი (მაშინა), საჭრელი (დანა), საპობი (იარაღი), სატყეპნი (მოწყობილობა) და სხ.

ბ) მ ო მ ა კ ა ლ ი დ რ ო იწარმოება აწმყოფისაგან დამატებით რომლისამე საზმნებო თანდებულისა: გა-საჭრელი, მო-საქსოვი, და-საწერი, წა-საშლელი.

შ ე ნ ი შ ნ ვ ა . ძველს ენაში ხმარებულა სხვა ფორმაცა, რომელიც აღნიშნავს არა მხოლოდ მომავალსა დროს, არამედ წარსულსა და აწმყოსაგა, ე. ი. ფორმა სა მ ა რ ა დ ი ს ო დ ს დ რ ო დ ს ა : სა-სხელ-ზმნას მიემატება ბოლოს მარცვალ დი, მაგ. ძიება—ძიება-დი აგრეთვე: ჭამა-დი, კლვა-დი, ქცევა-დი, ცვალება-დი, წარწყმედა-დი და სხ.

გ) ნ ა მ ე ო ს რ უ ლ ი დ რ ო ვნებითის ფორმისა იწარმოების ორგვარად ორითავე ნაკვეთითა: ა) «*ხ*-ილი» ანუ «*ხ*-ული» და ბ) «ნა-*ხ*-ი».

ა) ნაკვეთი «**ა-ული**» მიემატება «**მა**» «**კა**» და «**ბა**»-ზე დაბოლოებული სახელწმინების ძირს, გარნა «**კა**»-ზე დაბოლოებულინი ამ საბოლოოს («**კა**»-ს) სრულიად ჭკარგვენ, მაგ. ბმა==ბმ-ული დებ-ა==დებ-ული, ვსებ-ა==ვსებ-ული, ხმ-გა==ხე-ული, წამცა-ვა==წაქცე-ული, ბარჩა-ვა==გარჩე-ული და სხ.

მაგრამ თუ ასე აკადმიკვეცა საბოლოოსაცან, მაშინ «**ული**» გარდაიქცევა «**ილი**»-დ, მაგ. მოსრ-ვ-ილი, კუთხ-ვ-ილი, შემუს-რ-ვ-ილი, გლო-ვ-ილი, თხო-ვ-ილი, დალოც-ვ-ილი, დაურ-ვ-ილი, და სხ. რამდენიმე სიტყვა არ ემორჩილება ამ უკანასკნელს კანონს: კერ-ვა==შეკერილი (და არა შეკერ-ული); აგრეთვე: გალეს-ილი, გაბერ-ილი, გაზომ-ილი., გაშოთ-ილი, შემოს-ილი.

დანარჩენი სახელწმინები იწარმოება ნაკვეთითა «**ა-ილი**», (და)ფენა==(და)ფენ-ილი;—(გა)ლეწ-ილი, (და)წერ-ილი, (შო)ჭედ-ილი, (შე)-ზელ-ილი, ძმობ-ილი, დობ-ილი, ნდობ-ილი, შობ-ილი, რჩობ-ილი, წოლ-ილი, (აღ)დგომ-ილი, (და)აფდომ-ილი, (გა)შლი-ილი და სხ.

შენიშნვა. ხშირად ეს ფორმა უთანდებულოდ იხმარება, როგორც აწყო და თანდებულოდ როგორც ნაყო.

ბ) ნაკვეთი «**ნა-ა-ი**» მიემატება სახელწმინების ძირს, მაგ. ნა-ბეჭდებ-ი, აგრეთვე: ნა-ვნებ-ი, ნა-ძლევი-ი, ნა-ქცევი-ი, ნა-წყენ-ი, ნა-ბიფი-ი (ბიფება), ნა-ყმედ-ი, ნა-ცემ-ი, ნა-შობ-ი, ნა-ძმობ-ი, ნა-ბან-ი, ნა-წოლ-ი, ნა-ხტომ-ი.—იშეიანთად ბოლოს მიემატება «**არი**», მაგ. ნა-თოვ-არი, ნა-თხოვ-არი, ნა-შოვ-არი, ნა-გვემ-არი, ნა-დებ-არი.

მაგრამ «**ვა**»-ზე და «**მა**»-ზე დაბოლოებულინი სახელწმინანი, თუ ამ საბოლოოსა წინ უხმო ასე უნისთ, ამ მარცვალს ჩვეულებრივ უკუღმა გადაიბრუნებენ, ე. ი. «**ვასა**»-ს აქცევენ «**ავა**»-დ და «**მა**»-ს — «**ამა**»-დ, მაგ. ბ-მა==ნაბ-ამ-ი, თქ-ვმა==ნათქ-ამ-ი, სხ-მა==ნა-ს-ხ-ამ-ი, ბარ-ვა==ნა-ბარ-ავ-ი, ხნ-ვა==ნა-ხნავ-ი.—უფრო ხშირად «**ვა**» სრულიად გამოეკლება, მაგ. ნა-ბარ(ავ)-ი, ნა-ბურ(ავ)-ი, ნა-თხ(ავ)-ი, ნა-კითხ(ავ)-ი და სხ. რამდენიც არსებითად გარდაქცეულან, შემოკლებულან ამ სახითვე, მაგ. ნა-შთ(ენ)-ი, ნა-ბიფ(ებ)-ი.

ერთ-მარცვალ-ვან სახელწმინებს მეორის რიგისას, გარდა «**ვა**» და «**მა**»-ზე დაბოლოებულებს, წარმოების დროს კეთილ-ხმო-

ვასებისთვის ჩაემატება სმოკანი «ა», ე. ი. იწარმოება ნამეორ სრუ-
ლისს უღელელებსაგან, მაგ. თრ-ა=ნათრ-არი(და არა: ნა-თრ-ი);
შლ-ა=ნა-შალ-ი, ხდ-ა=ნა-ხად-ი, ვლ-ა=ნა-ვალ-ი და სხ. მოლოდ შემ-
დეგს სიტყვებს ჩაესვება სმოკანი «ე» («ა»-ს მაგიერ): ტრ-ა=ნა-ტრ-
ი, ჭრ-ა=ნა-ჭრ-ი, კრტნ-ა=ნაკრტნ-ი, სვენ-ა=ნასვენ-ი; აგრეთვე:
ნაძღ-ე-ნი, ნახრწ-ე-ნი, ნაღრღ-ე-ნი, ნათვზ-ე-ნი, ნათვცქ-ე-ნი.

სასხელ-ზმნას «ი»-თა დაბოლოებულს თავში მიემატება
«ნა» და ბოლოში ავირ (ნა-ჯ-მვი); ხოლო «ილი»-ზე დაბო-
ლოებულთ ეს საბოლოო სრულად ეკარგებათ, მაგ. ზან-ილი=ნა-
ზან-ი, ქად-ილი=(და)ნა-ქად-ი, დუ-ილი=(ნა)დუ-ი; ლაპარაკ-ი=ნა-
ლაპარაკ-ევი, გოგმან-ი=ნა-გოგმან-ევი.

მდგომარეობით მიმდებარა იწარმოება სახელ-ზმნათა
ძირისაგან ნაკვეთებითა: მ-ჯ-პრი, ანუ მპ-ჯ-პრი (ემპ-ჯ-პრმა),
მრ-ჯ-პრი, მმ-ჯ-პრი; ხოლო თუ საწარმოებო სიტყვაში იმაგება
ასო «რ», მაშინ იწარმოება ნაკვეთითა «მ-ჯ-პლი».

სამ და მეტ მარცვლოვანი სახელ-ზმნანი, დაბოლოებულნი მარ-
ცვლებითა «ება», «ობა», «ობა» და «ილი», მოიკვეცენ ამ საბო-
ლოლოთა; სხვები კი არ მოიკვეცენ, მაგ. დება (ორმარც.)=მ-დებ-არი (მდება-
რე), ბეზღება (სამ-მარც.)=მა-ბეზღ-არი, ეგრეთვე: მო-ცინ-არი, მო-ტყინ-არი,
მა-ქებ-არი, მ-წევ-არი (წევნა); მ-წოლ-არე, მ-ძება-არი (მე-ძებ-არი), მ-გზნებ-არი.
ხოლო დაბოლოებულნი მარცვლებითა «ობა» და «ობა» მუდამ მო-
იკვეცენ ამ საბოლოლოთა, გაძდა იმ შემთხვევისა, თუ ბეჭდი უხმო-
ები არ შეიკრება «ობა»-ს წინ, მაგ. მ-ფრთხ-ალი, მ-შთ-ვ-ალი,
(შთ-ობა), მ-რჩ-ვ-ალი, მ-თბ-არი, მ-შრ-ალი, მ-ყნ-არი, (ყნობა), მა-სწ-არი, (სწო-
ბა), მ-ჭკნ-არი, მ-ქრ-ალი, მ-დნ-არი, მ-თვრ-ალი, მ-ყრ-ალი, (მაგრამ: შო-
ბა=მ-შობ-ი-არე), კვდ-ობა=მ-კვდ-არი, შ-ვრომა=მა-შვრ-ალი, ძლ-ობა
=მა-ძლ-არი, (ა)ხტ-ობა=(ა)მხტ-არი, (გა)ხდ-ობა=(გა)მ-ხდ-არი, ცდობა=
მ-ცდ-არი, მ-დგ-არი, მ-ფდ-არი, მ-კრ-თ-ალი; — მ-ტყუ-არი (ტყუ-ილი), მ-დუ-
მ-არე (დუმილი), მ-დულ-არე (დულილი), მ-ტირ-ალი (ტირილი), მო-ჩივ-არი
(ჩივილი), მ-წუხ-არე (წუხილი). სხვათა ზმნებისაგან: მ-გლოვ-არე
(ანუ მგლოვ-ი-არე), მ-წოვ-არი (მაწოვარი), მა-თხვ-არი, მ-თრთოლ-არი
(მაგრამ ძლოლა=მო-ძლ-ვ-არი), მწოლ-არი, (მ)ქმ-არი (ქმა), მ-ხატვ-არი,
მ-დევ-არი (დევნა), მ-წევ-არი, მ-ყევ-არი, მო-მღერ-ალი, მ-თენ-არი (თევა)
მ-კვლევ-არი, მ-წყევ-არი (წყევა) და სხ.

სასკულზმნები «ენა»-ზე დაბოლოებულიები ამ ნაკვეთის გარდაიქ-
 ტევენ «ინ»-ად, მაგ. წყენა=მა-წყინ-არი, დენა=მ-დინ-არი (მ-დინ-ა-
 რე), ჩენა=მ-ჩინ-არი (მაგრამ: ვენა=მ-ვენ-არი) და სხ. საბოლოო
 «არი» ფონეტიკურად ხანდისხან იქცევა «ანი»-დ, მაგ. მ-ტყუ-არი=
 მ-ტყუ-ანი, მ-სუქ-ანი.—რამდენიმე სიტყვა ეუჩნება ამ კანონს და იწარ-
 მოება ნაკვეთებითა: ა) «მმ—ჯ—მ», მლი, ღი ანუ ბ) მმ—ჯ—ი, მ,
 ანუ გ) სა—ჯ—მ, მ, მაგ. ა) მო-თამაშ-ე, მო-ძულ-ე, მრ-ქენ-ე; მო-წყა-
 ლ-ე, მო-ანლ-ე, მო-ღვინ-ე; მო-ნატრ-ე, მო-კამათ-ე, მო-თნ-ე, მო-სწავლ-ე,
 მო-ქმ-ელი, მო-რბ-ელი (რბ-ენა; სროლო), მო-ცმ-ე დი; (მო-ცემა), მო-
 ზარ-დი, ბ) მე-ქონ-ი, მე-პრძოლ-ი, მე-ოტ-ი, მე-ტიქ-ი, მე-ობ-ი; გ) სა-
 ვს-ე (ვსება), სა-ვარგ-ო (რგება—მრგებარი).—ზიარ-ი (ზიარება), ღია (ღებ),
 საესავი (სასოება, მსასოებელი), სასო, მოსავი.

§ 47. სხვა საზედშესრულო ნაკვეთთაგან უმთავრესნი არიან:

ა) მახვენებლნი ვითარების ხარისხთა და ბ) ზედშესრულად მქცეპნი
 სხვა-სიტყვის ნაწილთა.

ა) ნაკვეთნი მასწამლებნი ვითარებისა ხარისხ-
 თა ანუ შედარებითნი არიან:

ა) ნაკვეთი «მმ—ჯ—მ» მიემატება ნათესაობითის ბრუნვის
 ძირს ეგეა ზედშესრულისას, გარდა დაწყებულთა «სა» და «მა» და
 იწოდება ნაკვლულ ეკანებითად, რადგან წამლებული სიტყვა
 უჩვენებს ნაკვლულად ქონებას ამ ვითარებისას, რომელიც გამოისახუ-
 ლია ძირეულის ზედშესრულთ, მაგ. წითლ-ისა=მმ-წითლ-მ, (ე.
 ი: არა სრულად წითელი, არამედ ნაკვლედ), მო-უვითლ-ო, მო-დიდ-ო,
 მო-მყავ-ო, მო-მდაბლ-ო, მო-მსგავ-სო, მო-მცრ-ო, მო-თბილ-ო. თუ სიტ-
 ყვის ბოლოს რიი ხმოვანი შეიკრება, შუაში ჩვეულებრივ ჩაკმას
 ასო „კ“, მაგ. მო-ყრუ-ვ-ო, მო-ძყუდრო-ვ-ო, მო-ქერა-ფ-ო („მოქერაო“-ც
 იოქმის).

შენიშნვა. ძალიან იშვიათად ზედშესრულად ხმარებულს არ-
 სებთი-სახელსაც და მიმდებარებთაც მიემატება: მო-ჩალისფერ-ო, მო-
 დიდსულოვნ-ო, მო-მშრალ-ო, მო-მთვრალ-ო და სხ. „მოწითლო“-ს მაგიერ
 იტყვიან: „მო-წითლ-ან-ო“, მოყვითლო=მოყვითლ-ან-ო.

ბ) ნაკვეთნი: უ—x—ქსი და უუ—x—ქსი იმავე სახით მიემატებიან ზედშესრულთ სახელთა, უმეტესად პირველ-სახეთა და აქვეყნ მათ ზედშესრულადვე, აღმნიშნველად პირველი უაღრესობისა გინა უმეტესობისა (წინააღმდეგ $\alpha\mu-x-\alpha-\sigma$, რომელიც აღნიშნავს ნაკლუდეკანებას), სოლო მეორე (უუ—x—ესი) — აღმატესობისა, ანუ უმაღლესის ხარისხისა, მაგ. $\alpha\beta\gamma$ -ისა = უ—ახლ—ქსი (უფრო ახალი), უუ—ახლ—ქსი (ყველასზე უფრო ახალი, ფრიად ახალი), ბრძნ-ისა = უ-ბრძნ-ესი, უუ-ბრძნ-ესი. ეგრეთვე: უ-ყვითლ-ესი, უ-მაღლ-ესი, უ-მადალ-ესი, უ-მწარ-ესი, უ-ხუც-ესი, უ-მწვემ-ესი (მრწემი). თუ ბოლოში ხმოვანები შეიკრიბება, შუაში ჩაესუმის $\alpha\gamma$, ანუ ერთ-ერთი ხმოვანი გამოკლება, უ-ფართო-ვ-ესი (უ-ფართ(ო)-ესი), უ-ვიწრ(ო)-ესი; $\alpha\mu$ = უ- $\alpha\mu$ (ო)-ესი. — ზოგი ზედშესრული შეიმოკლება: მცირე = უ-მცირ-ესი = უმც(ი)რ-ო-სი = უ-მცრ-ო-სი; უ-ვრც(ელ)-ესი, უ-ტკბ(ილ)-ესი, უ-სქ(ელ)-ესი, უ-მსხვ(ილ)-ესი და სხ. მაგრამ შემდეგ სიტყვებს ერთი საზოგადო უაღრესობითი აქვს: ჰატანა, მცირე, ცოტა = უმცირესი, უმცროსი (არა ითქმის უჰატანაკესი, უცოტესი); გრეთვე: კეთილი, კარგი = უ-კეთ-ესი, უპირატესი; „უდიდესი“-ს მაგიერ — უ-ფროს-ი, „უცუდესი“-ს მაგიერ — უარესი. (ძველს მწერლობაში უარესი და „უაღრესი“ ერთი და იგივე სიტყვაა, აღმნიშნველი უმეტესობისა განურსველად კარგისა თუ ცუდისა).

უაღრესობითი ნაკვეთი მიემატება აგრეთვე სიტყვებს, რომელნიც წარმოებულნი არიან ნაკვეთებითა: ოსანი, ოვანი, იანი, იერი, ადიური, ული, სა—x—ო, სა—x—ელი, მო—x—ე და სხვა სიტყვის ნაწილებსაც, რომელნიც ზედშესრულობითი მნიშვნელობით არიან ნახმარნი, მაგ. სვ-იან-ი = უ-სვ-იან-ესი; ეგრეთვე: უ-ჭვ-იან-ესი, უ-მხვ-ოვან-ესი, უ-პან-ოვან-ესი, უ-სათნ-იერ-ესი, უ-საჭირ-ო-ესი, უ-სა-მღვდელო-ესი, უ-პატრ-ოსნ-ესი, უ-წარჩინებ-ულ-ესი, უ-გულ-ით-ად-ესი, უ-სა-ყვარლ-ესი, უ-მ-წვერ-ვ-ალ-ესი და სხ. — რთული სიტყვები: უ-თვით-მწყობელ-ესი, უ-ცხოველს-მყოფელ-ესი, უ-კეთილ-მოქმედ-ესი, უ-ცხენ-მალ-ესი (შ. რ. 172). არსებობს სახელთა ფრიად იშვიადად: ჭიანჭველაზე უ-ჭიანჭველ-ესი; ძალზე უ-ძალ-ესი, სულზე უ-სულ-ესი, ცხოველზე უ-ცხოველ-ესი, უ-ნელმწიფ-ესი; ზმნის-ზედათა: უ-ადრ-ესი, უ-ახლო-ვ-ესი, უ-წინა-რ-ესი, უ-ქვედა-ესი, უ-ზენა-ესი, უ-ზესთა-ესი, უ-ზენა-რ-ესი, უ-შინა-გან-ესი და სხ.

იშვიათად ნაკვეთი «უ—*x*—ესი» მოკლდება «უ—*x*—ე“-დ; უ. ი. ბოლო მარცვალის «სი» მოკვეთვება, მაგ. «შაქარზე უტბილ ე და თოვლზე უ თეთრ-ე»; აგრეთვე იხმარება: უ-ამ-ე, უ-მალ-ე. და სხ.

§ 48. ბ) ნაკვეთი ზედშესრულად მატყვენი ანი-
ან: ა) *x*—რიპი, უ—*x*—*ლ*, ბ) ნა—*x*—*ი*,
გ) *x*—ული, ური, იელი, დ) *x*—იანი, *ლ*სა-
ნი, *ლ*მანი, იერი, ე) *x*—ლი, აღი, ვ) *x*—ი,
ზ) *x*—ინდელი, დელი.

ა) ნაკვეთი «*x*—რიპი» (ანუ შემოკლებით რი) მიემატება ჩვეულებრივ სახელზმნებს «ება» და «ობა»-ზე დაბოლოებულიებს, რასაცამო წარმოსდგება «*მ*ბ—რიპი», «*ლ*ბ-რიპი» (ანუ შემოკლებით «*მ*ბრი», «*ლ*ბრი») და აქცევს სახელ-ზმნას ზედშესრულად, გამომსახველად მიმსგავსებისა, დაახლოებისა იმ ვითარებასთან ანუ თვისებასთან, რომელნიც მიეკუთნებიან ძირეულს აჩსებითსა, მაგ. კაც-ობა=კაცობ-რიპი (ანუ კაცებრი), ღვთი-სა=ღვთა-ება=ღვთაებ-რიპი. ეგრეთვე: დედობ-რივი, დიაცებ-რივი, ვაჟ-კაც-ობ-რივი, მამ-ობ-რივი, მართლ-მადიდებლ-ობ-რივი, უმღვდელმთავრო-ეს-ობ-რივი, ჩემ-ობ-რივი, თქვენ-ობ-რივი და სხ.

ეს ნაკვეთი «ებრ» ანუ «მ-ებრ» თვით გარდაქცეულია სიტყვად, რომელიც აჩვენებს მსგავსებას, მაგ. იგი უსჯულოება და «მ-ებრ» (ანუ მებრივ) სხვანიცა, უ: ი. იმის მსგავსად სხვებიც.

შენი შნკა. მწერლობაში უკანონოდ ურეკენ ნაკვეთებს: «ებრია»-ს და «ურია»-ს, რომელნიც სხვაობენ, მაგ. ჩვენებური, სოფლური, იმერული, ღვთიური აღნიშნავს იმას, რაც ჩვენში, სოფელში, იმერეთში მოიპოვება, ღვთისგან მოვლენილია (მაგ. რომელიმე მისი მოქმედება, გინა, თვსება), ხოლო ჩვენებრივი, სოფლებრივი, ღვთაებრივი აღნიშნავს, რაც მიემსგავსება თვისებასა ჩვენსას, სოფლისას, ღვთისას (§ 51).

§ 49. ბ) ნაკვეთი უაჩეოებოთი: «უ-*x*-*ლ*», ი, ელი, ული, არი, ური, აპი მიემატება ჩვეულებრივ ყოველს წარმოებულს სიტყვას და აღნიშნავს აჩა-ქენებას იმ საგნის თვისებისას, მოქმედებისას და სხ., რომელიც გამოხატულია ძირეულის სიტყვითა, მაგ «სოფელი ვნახე უ-მადლ-*ლ*, შიგ გავიარე უ-ჯობ-*ლ*.

ეგრეთვე მიემატება: *ა*) *ა* რ ს ე ბ ი თ თ ა : კალმ-ისა=უ-კალმ-ო, უ-ქმრ-ო, უ-ღვთ-ო, უ-განგებ-ო, უ-წყლ-ო, უ-სიქად-უ-ღ-ო, უ-თავბოლო-ო, უ-თოთ-იარაღ-ო, უ-ავშარ-ლაგამ-უნაგირ-ო. ერთ-მარცვლოვანნი, დაბოლოებულნი ასომთას «*ე*», ჩვეულებრივ (წ 31) არ მოიკვეცენ ამ უკანასკნელს ხმოვანსა, მაგ. უ-მზე-ო (და არა. უ მზ-ო) უ-რძე-ო, უ-ზნე-ო. დაბოლოებულნი «*ა*» და «*უ*»-დ სშიძად ჩაიმატებენ ჩვეულებრივ უხმოასა «*ე*», ანუ სრულიად არა მიიმატებენ საწარმოვოსა «*ა*», მაგ. უ-ბოლო-ვ-ო (უ-ბოლო-ო)=უ-ბოლო, უ-შნო-ო, უ-შნო-ვო=უ-შნ-ო, უ-ხბო(ვო), უ-ღვინ-ო, უ-დრო-ვო. *ბ*) *ზ* ე დ შ ე ს რ უ ლ-თ ა ი შ ე ი ა თ ა დ მი ე მ ა ტ ე ბ ა : უ-სუფთა-ო, უ-თაოსნ-ო, უ-ვარგის-ო (უ-ვარგ-ო). მაგ რამ *ზ* ე დ შ ე ს რ უ ლ-თ ა ი შ ე ი ა თ ა დ დაბოლოებულნი მარცვლებითა: იანი ოვანი, იერი, უმეტეს ნაწილად იცვლიან საბოლოოს მარცვლებითა «*ური*» და «*რი*» ანუ (თუ მიწში მოიპოვება ასო «*რ*») «*ული*» და «*ლი*»-დ, მაგ. უამ-იერი=უ-უამ-ერი, გონ-იერი=უ-გუნ-ერი (უ-გონ-ერი), წვერ-იანი=უ-წვერ-ული, ზედ-იერი=უ-ბედ-ერი, თავ-იანი=უ-თავ-ერი, საქმ-იანი=უ-საქმური, დაბ-იანი=უ-დაბ-ერი, მეცნ-იერი=უ-მეც-არი, (უ-ვიცი, უ-ცები), ფერ-იანი=უ-ფერ-ული; მადლ-იანი=უ-მად(ლ)-ერი, გემ-რ-იელი (გემო)=უ-გემ-ერი, პიტივ-იანი=უ-პატი(ვ)-ერი. გარნა სიტყვა: უ-ნებ-ერი=უნებლიეთი. ძველს მწერლობაში: წყლიანი=უ-რწყ-ული (და არა: უ-წყლ-ული), კთილი=უ-კეთ-ერი, მორჩილი=უ-რჩ-ი(უ-რჩ-ული=უ-რჯული).

ც) მიმღეობასა დაბოლოებულნი მარცვლებითა: «*ილი*», შეიცვლიან ამ საბოლოოსა „*ილი*“ -დ, რთუთადაც მომავლისა სხეცა, წინა ნაკვეთისა („*სა*“) გამოკლებით, მაგ. თქმ-ული=უ-თქმ-ელი, (და)ღე-ული=(და)უ-ღევ-ელი, (და)ფენ-ილი=(და)უ-ფენ-ელი, (გა)ზრდ-ილი=(გა)უ-ზრდ-ელი, ქმნ-ილი=უ-ქმნ-ელი, (მო)ქმედი=უ-ქმი, დაბოლოებულნი «*რი*»-დ არ იცვლიან ამ საბოლოოს, მხოლოდ ხშირად ჭკარგვენ საწარმოვო წინა-ნაკვეთებს: „*მი*“, „*მა*“. მაგ. უ-(მ)ჭენარი, (გა)-უმქ-რალი, უ-მყარი, უ-ტყუ-არი (მატყუ-არი), უწყინარი (მა-წყინ-არი), უ-(მ)ებ-არი (სიტყვისაგან „მებრი“); უ-(მ)ჩინარი, (მ-ჩინ-არი).

დაბოლოება «*ილი*» შეიძლება ყოველთვის შეიცვალოს «*ი*» -დ (*ა*-ი): უ-წერ-ელი=უ-წერ-ი, იგრეთვე: უ-ცნობ-ი, უ-ხმობ-ი, უ-გვანი, უ-ქმ-ი (ქმა, უ-ქმნ-ელი), უ-კლებ-ი, უს-მენ-ი (უ-სმ-ი) და სხ.

ამ ნაიწად, ვნებითნი მიმღეობანი აქცევან წა უარყოფითად, მიიღებენ წარგვანსა ნაკვეთებს: ა) «უ—*ა*—*ი*» და «უ—*ა*—ელი», ბ) უ—*ა*—აწი ანუ უ—*ა*—ალი (თუ ძიწში „წ“ იზოკება) და „უ—*ა*—ავი.“

მიმღეობაში საწარმოებო წინა-ნაკვეთები სრულიად იგარგება, სიღრმე თანდებულები წინ დაედება ნაკვეთს «უ»-ს, მაგ. გამო-უ-ცდ-ელი (ცდა), შე-უ-ორგულ-ებელი, და-უ-ვიწყ-არი, აღმო-უ-ცენე-ლი, ა-უ არე-ბ-ელი (არება ანუ რება); ნა-კვეთი=უ-კვეთი, სა-ვ-ებ-ელი=უ-ვ-ებ-ელი.— სხვა სიტყვის ნაწილებში კი «უ» წინ უძღვის საწარმოებო ნაკვეთებს: უ-მე-დუქნ-ო, უ-სა-მართ-ლო, უ-სი-ყვარ-ულო, უ-უ-მ-ფობ-ესო (ფობ-ნ-ა), უ-სა-სა-ნთ-ლო (ნთ-ება, სანთებელი, სა-სანთ-ე).

უცვალებადს სიტყვის ნაწილებსაც მიეცემა ნაკვეთი «უ»: უ-აქა-ო, უ-მანდა,ო, უ-ვერა-ო, უ-არა-ო, უ-არა+რა-ო, უ-თუ-ო, უ-მერვის-ო და სხ.

§ 50. გ) ნაკვეთი: ნა--*ა*—*ი* (ალი, არი, ერი)—

მიემატება ყოველ სიტყვის ნაწილს გარდა ნაცვალ-სახელთა და უცვალე-ბადთა სიტყვათა და აქცევს მათ ზედშესრულად ყოფილობითად, ე. ი. წარმოებულნი აღნიშნავს წარსულს ყოფილობას ძირეულისას ანუ ნაშთს გინა ნამოქმედარს, მაგ. აწსებითთა მიმეტებით: ნა-ქალაქ-ერი (ქალაქ ყოფილი), ნა-ბატონ-არი=ბატონად ყოფილი. ეგრეთვე: ნა-სოფლ-არი, ნა-ყან-ევი, ნა-ფუძ-არი, ნა-სახლ-არი, ნა-ტაძრ-ალი, ნა-ტერფ;ალი, ნა-ქუდ-არი. დროსაც აღნიშნავს: ნა-აღდ-გომევი, ნა-აბანო-ევი, ნა-ავდრ-ევი, ნა-წვიმ-არი=შემდეგ აღდგომისა, ავ-დრისა და სხ. — ზედშესრულთაცა მიემატება: ნა-ფრთხი-ლა-რი, ნა-ძალად-ევი, ნა-ობრა-ლი, ნა-თფილ-არი=რაც ყოფი-ყოფილს ფრთხილად შენახული, ოხრად დაჩქენილი და სხ. რიც-ხვითთაც მიემატება: ნა-ათ-ალი, ნა-თონ-ალი, ას-ორმოც-და-ნა-თორმეც-ალი=რაც უკვე ყოფილს გაყოფილი ოთხად, ათად ანუ რაც დაჩ-ქენილს ოთხად, ათად გაყოფის შემდეგ.— შემნებსა მიემატება და აქცევს მიმღეობად, როგორც ზემო ვსთქვით (§ 46, ბბ). მიიღეობა ათათა აწ მიემატება გარდა იმისთანაებისა, რომელნიცა იმბარებასა სა-

სელ აწსებითობის მნიშვნელობით, მაგ. მ.ა-ძღვ-არი=ნა-მოძღვრ-ევი ანუ
ნა-მოძღვრ-ალი, მ-კვდ-არი=ნა-მკვდრ ევი. ეგრეთვე: ნა-მღვდლ-არი, ნა-
წინას წარ-მეტყველ-ევი, ნა-მ-შობია-რევი, ნა-ავად-მყოფ-ევი, ნა-მო-ქმედ-არი
და სს.

§ 51. დ) ნაკვეთები: «*ა* — შრი», «*ა* — ული», «*ა* —
იული», ,,*ა* — იური“ —

ჩვეულებრივ მიემატება ყოველ სიტყვის ნაწილს, განსაკუთრებულად
სად აწსებითთა და აქცეს მათ ზედშესრულად შეეკრებიოთა და,
რადგან წარმოებული სიტყვა აღნიშნავს ძირეულ სიტყვებითა დასა-
ხულის საგნების შესაფერისა თვისებას და მოქმედებასა, გინა
მათგანვე წარმომდინარეთა ბუნებრივთა თვისებათა და
გითარებათა, მაგ. ვაც-შრი=საქმე შესაფერი ვაცის თვისებისა
ანუ ბუნებისა, აგრეთვე: მეფ-ური, გმირ-ული, მმ-ური, მღვდლ-ური, დარ-
ბაისლ-ური, დიაც-ური, ქართ-ული...=რაც მეფეს, გმირს, მმს და სს.
შეეკრება, მათს ბუნებითს თვისებას შეადგენს, ანუ მათგან წარ-
მომდინარეობს.—ამ სახითვე მიემატება ეს ნაკვეთი სხვა სიტყვის
ნაწილებსაცა: ირიბ ული, დღეგრძელ-ური, ბრიყვ-ული, დიდსულოვნ-ური,
აქა-ური, გარე-ული და სს. ზმნებსაც მიემატება, განსა, მსო-
ლად წარმოებულითა ნაკვეთებითა «*ა*ბა» და «*ა*ბა»
და მუდამ მიიღებს ნაკვეთსა «*ა*შრი» (*ა* — ული) და აწა
«*ა*ული», რადგან უგანასკნელი ნაკვეთი ზმნებსაც მიმ-
დებოდ აქცევს, მაგ. ღვთაებ-ისა=ღვთაებუ-შრი (ღვთაებ-
ული ანუ გაღვთაებული კი მიმდებობა), სამ-ებური (სამებული, გასამებული
— მიმდებობა) ; ეგრეთვე: ოცნებ-ური (და არა: ოცნებ-ული), «*ა*რსებ-ური,
ზნეობური, ღვთისმეტყველებ-ური (ხოლო: ღვთისმეტყველ-ი=ღვთისმეტ-
ყველ-ური), მართლ-მსაფულება=მართლ-მსაფულ-ებური (მართლ-მსაფული=
მათლმსაფულ-ური), სახლობ-ური, დღეობ-ური, საზოგადოებ-ური.

ნაკვეთი «*ა*იური» და «*ა*იული» იმავე მნიშვნელობით მიემატება
ერთ-მანცვლოვან სიტყვებს დაბოლოებულებს ხმოვანითა «*ე*» (§§ 31,
38) და ანუ მრავალმანცვლოვანებს, დაბოლოებულთა «*ა*ი», მაგ. დღე=
დღ-ი-ური, მზე=მზ-ი-ური, თვე=თვე-ური (მ-გრამ „ღმერთი“=ღვთი-ური)

და სხ. იტალია=იტალი-ური (მაგრამ ფრანცია=ფრანც-ი-ცული), დინია=დან-ური, ქლესია=ქლესი-ური. — წ ა რ მ რ ე ბ უ ლ ს ი ტ უ კ ე ბ ს ა ც მ ი კ მ ა ტ ე ბ ა : ღვთაებრივი=ღვთაებრი-ული, კაცობრივი=კაცობრივ-ული, მამობრი-ული და სხ.

ნაცვალ-სახელნი პიროვანნი და ჩვენებითნი, აგრეთვე რამდენიმე სხვა ქვემო-ნაჩვენები სიტყვები იწარმოებიან მრავლობითის რიცხვისაგან ნაკვეთითა «ებ» (ნათესაობითი სბრუნვისა), მაგ. მე—ჩემი—ჩემები—ჩემებისა=ჩემებური; იგი-მისი-მისები—მის-ებ-ური, ესე-ამისი-ამისები=ამისებ-ური; ჩემისა-ჩემის-ები=ჩემის-ებ-ური; თქვენისა—თქვენის-ები=თქვენისებ-ური. აგრეთვე: ჩვენ-ებ-ური, თქვენ-ებ-ური, იმათ-ებ-ური, ძველი—ძველ-ები=ძველ-ებ-ური; მამა-პაპ—ებ-ური, დიაც-ებ-ური, აწინდ-ებ-ური, წელანდ-ებ-ური (წელანდლებური), წინანდ-ებ-ური, ვაჟკაც-ებ-ური (ვაჟკაც-ური) და სხ. (გარნა არა «დიპლომატი-ებ-ური», მაგიერ «დიპლომატიური»-სა).

წარმოებულნი სიტყვათაგან დაბოლოებულთა მარცვლებითა «ილი» ანუ «ილი» ჰკარგვენ ორსავე ხმოვანსა «ი». მაგ. კეთილშობ-ილი—კეთილშობილ-ისა=კეთილშობ(ი)ლ(ი)ური, დედობ-ილი=დედობ(ი)ლ(ი)-ური. ხოლო დაბოლოებულნი მარცვლებითა «ი-ერი» ანუ «ი-ელი» ხშირად მოიკვეცენ კეთილ-ხმოვანებისათვის სამს უკანასკნელს ასოებსა (ერი, ელი), მაგ. ადამ-იერი=ადამი-ური (და არა: ადამ-იერ-ული), მეცნიერი=მეცნი-ური (და არა მეცნი-ერ-ული), შვიდღ-იერი, შვიდღ-იური, ღმობ-იერი=ღმობ-იური, კანონ-იერი=კანონი-ური და არა (კანონ-იერ-ული). მაგრამ გონ-იერი=გონ-იერ-ული, ნებ-იერი=ნებივ-რული და არა: ნებიერ-ური, გონიერული). დაბოლოება „ელი“ (სადაურობითი) ხშირად სრულად მოიკვეცება, მაგ. მეგრელი=მეგრ-ული (და არა მეგრ-ელ-ური), სპარს-ული (და არა: სპარს-ელ-ური), რაჭვ-ული (და არა რა-ჭვ-ელ-ური, იმერ-ული (და არა: იმერლ-ური) და სხ.

ჭაზროვნებითი მნაშნველობით ეს ნაკვეთი შეეგრებოთი ძლიან წააგავს ზემო აღნიშნულს კუთვნილებითს ნაკვეთს „სა-ო-ს“ და მწერლობაშიც ხშირად აღიარება ხოლმე მათი მხარება უკანასკნელი მუდამ აჩვენებს კუთვნილებას, საჭიროებას და სხ. ხოლო პირველი — ბუნებრივს შესაფერობას, წარმოებას; მაგ. სა-ქვეყნ-ო საქმე=ისეთი საქმე, რომელიც საჭიროა ქვეყნისთვის, გამოსადეგია, წინ წამწევი; ხოლო ქვეყნი-ური საქმე=ქვეყნის შესაფერი, მისგან წარმოდენი-ლი, თუნდ რომ ქვეყნისათვის გამოსადეგიც არ იყოს, მავნელიც იყოს. სა-

შეცნიერ-ო გამგზავრება—მეცნიერებისთვის საჭირო; მეცნი-ური დასკვნა—
მეცნიერების შესაფერი, მისგან წარმომდინარე. სა-ბრძნ-ო სიტყვა: ბრძნად
გამხდელი, ბრძნობისაჲს საჭირო, განმაბრძნობელი; ბრძნული ქცევა—ბრძნის
შესაფერი, ბრძნობისაგან წარმომდინარე და სხ. —

შენიშნვა. არც ნაკვეთებთანა „ეპრივი“ და „ობრივი“ უნდა იქმნეს
ღრუელი (§ 48).

§ 52. ე) ნაკვეთნი ქონებითნი:

ჩვენს ქნას აქვს რამდენიმე ნაკვეთები, რომელნიც აღნიშნვენ რი-
სამე ქონებას და იწოდებიან ქონებითად. ესენი არიან: იანი,
ოვანი, ოსანი, იერი, მაგ. წყლი-ანი, გულ-ოვანი, ნაყოფ-იერი,
ხნ-იერი, წვერ-ოსანი.—გარნა ამ ნაკვეთებო შორის სუფეკს შესამ-
ხნევი განჩეკვა იმის მისედვით, თუ რა საჩისსობისა ანუ რა გვარს
ქონებობასა გვაჩვენებენ.

ა) ნაკვეთითა „x—იანი“ წარმოვებული სიტყვა გვიჩვენებს შემთ-
ხვევითს ქონებობას იმ საგნისას, რომელიც აღნიშნულია ძირში
მოქცეულს სიტყვაში, მაგრამ ქონებასა მცირე საჩისსით, არა
შდიდრად ანუ საჩისს-დაუდეკლად, განუსაზღვრელად რაოდენ-
ობისა, მაგ. ღვინო წყლ-იანი (თუ ღვინოს ცოტა წყალი ურევია)
და წყალი ღვინ-იანი—თუ წყალს ცოტა ღვინო ურევია. ამ სა-
სითვე: ერბო-იანი, ტალახ-იანი, მტვრ-იანი, მარილ-იანი, სისხლ-იანი, ბა-
ლახ-იანი, ქვიშიანი, ნავ-თიანი და სხ. სშირად ეს ნაკვეთი გვიჩვენებს მხო-
ლოდ ქონებასა და არა შერეკნასა ანუ შეზავებას საჩისს-დაუდე-
კლად, მაგ. სახლ-კარ-იანი, სვინილის-იანი, სვ-იანი, ფულ-იანი, ჭირ-
იანი, წვერ-იანი, ღვ-თ-იანი—ვისაც აქვს სახლ-კარი, სვინილისი, წვერი
და სხ. ღალატი-იანი—მოლალატი: „გვგომო ვაცსა ღალატიანსა“ (შ. რ.).
ეგრეთვე აღნიშნავს რაოდენობას ფულისას: სამ-აბაზ-იანი, შაურ-იანი,
სამ-მანეთ-იანი. მწერლობაში აღნიშნება უმთავრესი გმირი მოთხრო-
ბისა: ყარამან-იანი, ბეჟან-იანი, როსტომ-იანი, თამარ-იანი, დავით-იანი, ილი-
სებ-და-ზილხან-იანი. და სხ.—მრთელის გვარეულობისა ანუ მისთა მწერთა
აღსანიშნავადცა ესე ნაკვეთი იხმარება, სშირად შეცვლილი უგანო-

ნოდ „ახნი“-დ, მაგ. ბაჩათიანი (ახუ ბაჩათ-აანი), ზურაბ ციციანი (ციც-აანი), დავით მესხ-იანი ანუ მესხი-აანთ დავითი, ციცი-აანთ ზურაბი და სხ. აგრეთვე: ანაშიძიანთ(ა) ოჯახი, შარვაშიძი-ანთ დას-ბაზოხა, ფაკუნთანთ მამულა და სხ.

სწინადა იტყვიან: პეტრე-სი-ანი, ე. ი. პეტრეს შთამომავლობა, აბრამ-ის-იანი, აბრამისგან შთამომავალი. ამ სახითვე: ადამ-იანი, დავით-იანი-სოლომონ-ბაგრატიანი და სხ.

ბ) ნაკვეთი «*ა—მპანი*» აღნიშნავს ბეგრისა ანუ მდიდრად ქონებასა იმასას, რაიცა ისტება ძირეულ სიტყვაში, მაგ. ქვეყანა წყლ-*მპანი*==სადაც ბეგრი წყლებია, მდიდარია. მდინარეებით, წყაროებით და სხ. წლ-*მპანი*==გისაც მრავალი წელი აქვს, ბეგრი უცხოვრია; მინდორი ყვავილ-ოვანი==ბევრ ყვავილებით მორთული; მუნა-ვანი, ვენახ-ოვანი, მაყვლ-ოვანი, კლდ-ოვანი, ოფახ-ოვანი, მინდვრ-ოვანი, მარილ-ოვანი, ციხ-ოვანი==სადაც უხვად მოიპოვება: მუნა, ვენახი, მაყვალი, მარილი, კლდეები, ციხეები. ამ ჰაზრითვე იხარება: სუნნელ-ოვანი==რასაც მეტად სასიამოვნო სუნი უდის, ჰასაკ-ოვანი==სრულს ჰასაკში მოსული, ფურცლ-ოვანი==ბევრი ფურცლები რასაც ასხია, ჩლილი-ოვანი==კარგის ჩრდილის მექონე, ჰაეროვანი (მეტად მშვენიერი); აგრეთვე სულ-ოვანი, გულ-ოვანი==დიდისა სულის და გულის ჰატრონი. ესრეთვე: ფერ-ოვანი, ხმ-ოვანი, სახელ-ოვანი, მამრ-ოვანი==კარგის ფერის, დიდის ხმის, სახელის, მამრობის (ანუ ვაჟკაცობის) მექონე და სხ. უხმარნით ეგრეთვე: დიდრ-ოვანი, ნა-მეტოვანი, ნაკლულ-ოვანი (შეცვლილი: «ნაკლულ-ევანი»), ახოვანი, მსცო-ვანი==მოხუცი, ხე-ივანი (მაგიერ «ხე-ოვანი», -სა) და სხ.

ც) ნაკვეთი «*ა—მსანი*», წოდებული «სიმბოლოურად», აღნიშნავს ქონებას შემთხვეთის რაღსამე და არა არსებითის ვითარებისა ანუ, უკეთ ვსთქვათ, ძირში მოყოლილ სიტყვის მნიშვნელობაში უჩვენებს მხოლოდ ერთს შემთხვევითს გარეგანსა, გარნა სა-ქარაკტერულ ონბიანს, რომლითაც ამ ნაკვეთით განმარტებული საგანი გარეგნად განიჩქვას სსუათაგან. რადგან აღებული სიშანი მუდამ შემთხვეთის, გარეგანი და არა ვითარს არსებითს თვსებას საგნისას არ გვიჩვენებს, ამისგანმომოლოდ სიმბოლოურის მნიშვნელობით შეიქმნება იგი საქარტერულად, მაგ.

ქედ **მსანი**—კინც ატარებს ქედს, ე. ი. სიმბოლოურად მრთულადი მამა-კაცობა (ქედი აჩის გარეგანი შემთხვევითი, გარნა საქარ-აქტურულ ნიშანი მამა-კაცობისა; მანდილ-ოსანი—კინც ატარებს მანდილს, ე. ი. სიმბოლოურად მრთული დედაკაცობა, რომელიც ამა გარეგანითა ნიშნეულობით (მანდილით) მამაკაცობისაგან განიჩქევს; წვერ-ოსანი—წვერის მექონი; სიმბოლოურად მამაკაცობა ანუ გაყვაცობა, რადგან წვერი და ქედი სიმბოლოა მსხეობისა, გამბედაობისა, მამაცობისა (წვეროსანებად სიმბოლოურადვე იწოდებიან აგრეთვე სამღვდელონი); თუ ერთს კაცზე იტყვიან დ ი დ ი ს წვერის ქონებას აღნიშნავს, რომლითაც იგი სსეებისაგან განიჩქევს; რქ-ოსანი—რქის მექონი პირუტყვობას; თუ ერთს რომელსამე პირუტყვზე იტყვიან, აღნიშნავს დ ი დ ი ს რქების ქონებას, რომლითა ნიშნიშნით იგი გამოიჩნობება ტოლებში; მშვილდ-ოსანი, თოფ-ოსანი, შუბ-ოსანი—ვისაც (მაგალ-რანძს ჯანთა) უმთავრეს იარაღად აქვს მშვილდი, თოფი, შუბი; თუ ერთ კაცზე ითქმის: აღნიშნავს განსაკუთრებით წაჩინებულობას მშვილდ-ისრის, თოფ-შუბის სმარებაში. ეგრეთვე ცხენ-ოსანი—ჯანთა ცხენებზე აღმხედრებულად; თუ ერთს კაცზეა ნათქვამი, აღნიშნავს წაჩინებულობას ცხენის სმარებაში. გვირგვინ-ოსანი, პოროფირ-ოსანი, ჯილ-ოსანი—სიმბოლოურად აღნიშნვენ მეფეებს ანუ დადებულებს, რომელნიც ჯილითა, პოროფირითა და გვირგვინითა სსეებში გამოიჩიქვიან. «ვეფხვის ტყა-ოსანი»—გმირი ვეფხვის ტყავით შემოსილი (სიმბოლო.); ჯონ-ოსანი—ჯონით შეიარაღებული მოხელე; ყურ-ოსანი—დიდ-ყურიანი (სიმბოლოურად ვირი ანუ უგუნური), ჯვარ-ოსანი—ჯვარი ჯვრებით აღნიშნული, ჩონ-ოსანი—ჩონის მატარებელი; შა(ვ)-ოსანი, თეთრ-ოსანი—შავად (მაგ. ბერი) ანუ თეთრად შემოსილი; ხ-მ-ოსანი—ხმის ანუ სიტყვის თქმის ნების მექონი დაწესებულებაში; კალმ-ოსანი—მწერლობა; ფროსანი—მფრინველობა, ნაოსანი, თმ-ოსანი, ცხვირ-ოსანი, ხელ-ოსანი (ხელის მექონე), ე. ი. ხელოვნობის მცოდნე, ჟაოსანი (სიმბოლო უფროსობისა), და სხ.

ამ ნაკვეთათ ნაწარმოები სიტყვები უფრო სშირად იხმარება არსებითი-სახელად.

ბ) ნაკვეთი: **ა-იერი** ანუ «**ა-იელი**» (თუ ძირეულს სიტყვაში ხმარებულა **ასო** «**ა**») აღნიშნავს (წინააღმდეგ ნაკვეთებისა «**იანი**» და «**ოსანი**») ს ა მ ა რ ა დ ი ს ო დ ს და ა რ ს ე ბ ი თ ი ს ა თ ვ ი

სების ქონებას, ანუ რომელსაჲ მკვიდრს ნიშანს ვიწოდებთ, ანუ ნიკთოსას; მაგ. სიტყვი-იმრი, ხორცი-იელი, სულ-იერი, ნაყოფ-იერი, ნებ-იერი, მესხ-იერი, ზომ-იერი. წეს-იერი, მეცნ-იერი, მცბ-იერი, გულისხ-მიერი, ბედნ-იერი, გონ-იერი, გემ-რ-იელი, გრძნ-ობ-იერი, მადლ-ი-ერი, ცალ-იერი (ცარ-იელი), სახ-იერი, მშვენ-იერი=ვისაც ანუ რასაც სამაჩადისოდ და არა შემთხვევით აქვს მოხსენებულნი უშინაგანესნი და მკვიდრნი თესებანი: სიტყვა, სული, ნაყოფიერობა, სსოვნა და სს. ამ სახითვე იწარმოება სიტყვები: ღმობ-იერი, მანკ-იერი, გან-იერი, წად-იერი, კანონ-იერი, ღონ-იერი, ხნ-იერი (ხანი), წლ-იერი (მექონე ერთის წლისა), დღ-იერი, კად-ნ-იერი (კადრ-იელი), შორ-იელი, მში-ერი, წყურ(ვ)იელი, ყამიერი, თვალ-იერი (აქითგან: დათვლიერება).

შემდეგს შემთხვევაში ეს ნაკვეთი აღნიშნავს წარმომდინარეობა ბითობას, მაგ. ქვეყნ-იერი, ზეც-იერი, მიწ-იერი, ადამ-იერი, იმ-იერი.

§ 53. ვ) ზმნის-ზედითის, მოქმედებითის და მიცემითის ბრუნვათაგან იწარმოებიან ზედშესრულნი სიტყვანი, სხვა-და-სხვა მნიშვნელობისა მექონნი და აგრეთვე მრავლობითისაგან სასელობითად ბრუნვიდისა.

ა) ზმნის-ზედითის ბრუნვის საბოლოოს «ად»-ს და იშეიათად «ედ»-ს მიემატება ხმოვანი «ი», რომელიც არსებითი სასხელს შეცვლის ზედშესრულად, და აღნიშნავს სამაჩადისოდ ანუ ხვად ქონებ-ისა, მაგ. ჰური — ჰურად=ჰურ-ადი (სტუმრის მოყვარე); გული — გულად=გულა-ლი (დიდის გულის ანუ გამბედაობის მექონე. აგრეთვე: ტან-ადი=კარგის ჰასაკოვანობის მექონე, თვალად-ი=კარგი შესწედი, თავ-ადი=თავის ანუ ჭკუის მექონე, პატრონი; ფერ-ი — ფერად=ფერადი; პირადი, სულ-ადი, ძალ-ადი (ძალის მექონე, ძლიერი), ზოგა-დი, ყოველ-ადი, მეცლა-დი. მაგრამ ფერად-ფერადი=ყოველი ფერი, კაცად-კაცი=ყოველი კაცი, დღითი-დღედი=ყოველ დღიური. წარმოებული სიტყვებიც ხელახლა იწარმოება ამ ნაკვეთით, მაგ. გულ-ით-ად-ი, ძირ-ით-ად-ი, ძალ-ად-ობ-ით-ად-ი, ქვეყ-ით-ადი.

შენიშნვა. ეს ნაკვეთი, როგორც მოვიხსენიეთ, (§ 46, 2, ბ), ზმნებსაც მიემატება და აქცევს მათ ზედშესრულად მიმღეობითად აწყოფას ანუ სამარადისოდ დროსად; მაგ. ცვალება=ცვალებ-ად-ი, რაც იცვლება ანუ მუდამ ცვალებაშია; აგრეთვე: ძიებადი=რაც ძიებაშია, შობ-ადი, წარსვლ-ადი,

ხსნ-ადი, ქმნადი, ხრწნ-ადი, მყობ-ადი, რწყევ-ადი, ვსებ-ადი; რყევ-ადი, ჭამ-ადი, ხვამ-ი-ადი ანუ ხმ-იადი (ხვამევა), წვ-ადი, სვმ-ადი, თშვნ-ადი და სხ.

ამ ნაკვეთისაგან განიზიარებენ ნაკვეთი დამსგავსებითი: «**ხ-მღი**», რომელიც აღნიშნავს ვითარებასა დამსგავსებითსა, მაგ. კარკ-მღი = კარკის მსგავსი. ჯვარკ-მღი = ანუ ჯვარკ-ედ-ინი = ჯვარის მსგავსი, ეგრეთვე: ვუთხ-ედი, ქორ-ედი, -ეურედი, ფრთ-ედი (ფრთა სახლისა, ფლიგე-ლი). ხშირად ქონებასა აღნიშნისაგან, მაგ. ორ-მუხლ-ედი (ორმუხლიანი), სამ-კუთხ-ედი (სამკუთხ-იანი), ხელ-მოკლედი (ხელმოკლიანი); ფიცრ-ედი; გულმა-გრ-ედი (მაგარის გულის მექონე); რამდენსაზე მიმღობასაც ეს ნაკვეთი მის-დევს: მოქმ-ედი, მოც-ედი (მომცემელი) ანუ მოცმედი, არ-მოც-ედი; მორბ-ედი და სხ. (§ 46, 3)

ბ) მათხრობითის ბრუნვის სახელოცსაც («**ითა-ს**») მიემატება იგივე ასო „ი“ და აქტუვს სიტუვას ზედშესრულად, რომელიც აღ-ნიშნავს ვითარებასა წარმოქმნიანს ძირეულის სიტუვისაგან; მაგ. სიტუვ-ითი = სიტუვისაგან წარმომდგარნი ვითარება, საქმ-ით-ი, უმეცრე-ბ-ით-ი, ღამ-ით-ი, დღ-ითი, დღეობ-ითი, ნებ-ს-ით-ი (ე. ი. ნებ-ით-ი), უნებ-ლი-ფ-ითი (და არა უნებ-ითი), თუობ-ით-ი, არსებ-ით-ი, ფუფუნებ-ით-ი, გარემოებ-ით-ი, გონებ-ით-ი, კაცობრიობ-ით-ი, მართლ-მადიდებლობ-ით-ი, რაო-დენობ-ით-ი, უკეთურობ-ით-ი, ქცევითი და სხ. დღ-ითი-დღე, წლი-თი-წლობ-ითი, უამითი-უამად, წამ-უწუმობ-ითი და სხ. ამ-ნაირად, ყველა ცვალებადი სიტუვის ნაწილები მიიღებენ ამ ნაკვეთს და წარმოებულნიც კი ხელასლა იწარმოებიან, მაგ. თავ-იან-ობ-ით-ი, გულ-ოვ-ნობ-ით-ი, ბედ-ნ-იერ-ებ-ით-ი, თ(ვ)ოსნ-ობ-ითი, გულ-ით-ად-ობ-ით-ი და სხ. უცვალებადს სიტუვებსაც კი მიემატება „ი“, მაგ. აქა = აქ-ით = აქით-ი; აგრეთვე: იქ = იქ-ით-ი, ზე = ზე(ვ)-ით-ი, ქვე(ვ)-ით-ი, შიგ = შიგ-ნ-ით-ი, გარ-ე = გარეთ-ი, გარე-შ-ე = გარე-შ-ეთ-ი და სხ.

გ) ნათესაობითს ბრუნვასაც მიემატება იგივე ასო «**ი**» და აქტუვს წარმოებულს სიტუვას სახელობითად (§ 46; 5), მაგ. ღია-საზლ-ის-ა = დღა-საზლ-ის-ი; ეგრეთვე: მამასაზლ-ისი, სამ-თავ-ის-ი, შუად-ლი-ს-ი, ღამ-ის-ი, ექვსთა-დღეთას-ი და სხ.

მაგრამ უფრო ხშირად მიემატება ესე ნაკვეთი იმავე მნიშვნელო-ბით ნათესაობითსავე ბრუნვას, დახლოებულს თანდებულთა „გან“ მაგ. ერ-ისაგ-ან = ერისაგან-ი, კაცისაგან = კაცისაგან-ი; უაცთაგან = უაც-თაგან-ი ამ სახითვე: მოწათყე-თა-გან-ი, ფრთოვან-თ-ა-გან-ი, ქვეყნისა-გან-ი,

მხედართა-გან-ი, ფარისა-გან-ი, ჩვენთა-გან-ი; ასთა-გან-ი, შავთა-გან-ი, უმეტრებისა-გან-ი, და სხ.

შენიშნვა. სახელოობითი სამწიგნობრო ბრუნვა მრავლობითის რიცხვისა „ნი“ ზოგიერთს სიტყვაში გარდაქცეულა ბუნებითი საბოლოოდ, ე. ი. სახელად საგნისა მხოლოდობითისა, მაგ. უამ-ნი (წიგნი), დავით-ნი, მარხვა-ნი, ლოცვა-ნი, წმიდა-ნი და სხ.

§ 54. გარდა მოსსესებულ შემთხვევათა ასო „ი“ (აჲ—ი) არა იშვიათ მიემატება სსკა-სიტყვის ნაწილებსაც, რომელნიც ბუნებით არ არიან დაბოლოებულნი ამ ხმოვანითა და აქცევს ძირეულს სიტყვას ზედშესრულად - მაკითხარებად, მაგ. დღე-და-ღამი—„დღე-და-ღამი“ ფიქრი ჩემი (შ. რ.); საქ-მე—საქ-მი, უქმ-ე—უქმ-ი, უსაქ-მი, მცირე—მცირ-ი, მეტ-ნაკლ-ე—მეტ-ნაკლ-ი, დილ-დილა—დილ-დილი, (მაგ. დილ-დილი ლოცვა). ნათესაობითის ბრუნვის საბოლოოსაც მიემატება იშვიათად, „ი“, მაგ. მერმ-ისა—მერმ-ის-ი, დღ-ის-ა—დღის-ი, მამა-სახლისა—მამა-სახლის-ი, დედასახლისა—დიასახლისი და სხ. ზმნათაგანაც იწარმოება: მრწამს—მრწამს-ი, იქცევის—იქცევის-ი, (მაგ. «მახვილი იქცევის-ი»), გინაროდენ—გინაროდენ-ი, ღირს—ღირსი, ხამს (ანუ ფერარს)—ხამსი (უნამს-ი), ეგების—ეგების-ი, მგავს—მ-ს-გავს-ი, თავხედვა—თავხედ-ი, რაგინდა—რაგინდ-ი (რაგანდი საჩუქარი; რაგინდ-საჩუქარი), თა(ვ)ობა—თა(ვ)ობ-ი, გზობა—გზობ-ი, თუობა—თუობი, ერთობა—ერთობ-ი. ეგრეთვე: კარვობ-ი, ძმობ-ი, ახლოობ-ი, სახლობ-ი, მზეობ-ი, ამგზობისობ-ი, სხვაობ-ი, ზვაობ-ი, ავე-ნობ-ი, არსობ-ი; ენა-მზეობ-ი და სხ. უფრო ზშირად უცვალეობად სიტყვის ნაწილებს მიემატება, მაგ. აქამდის—აქამდის-ი («სამსახური აქამდის-ი» შ. რ. 773), დღემს იქით—დღემს იქით-ი, ზედი-ზედ—ზედი-ზედი-ი, შიგან—შიგან-ი, ოდენ—ოდენ-ი, ხან-და-ხან—ხანდახან-ი ანუ ხანდის-ხანი, (ხან-და-ხან-ი ნადირობა), წამ-და-უწუმ—წამ-და-უწუმ-ი, ამ-ჟამ—ამ-ჟამ-ი, (ამ ჟამი მისი მოსლვა), ღვთისმიერ—ღვთის-მიერ-ი, მყის—მყის-ი, ქვეშ—ქვეშ-ი. ამ გვარადვე: ზოგად-ი, თან-და-თან-ი, ხვალ-ი, ზეგ-ი, გამოის-ი, მარად-ი, მარადის-ი, ერთბამ-ი, ვიშ-ი, ჩემოდენ-ი; ძიბ-ძიბ!—ძიბ-ძიბ-ი, ჩიფ-ჩიფ!—ჩიფ-ჩიფ-ი, ახ!—ახ-ი, ვახ!—ვახ-ი, ვიშ!—ვიშ-ი, დიალ—დიალ-ი (დიალ-ი მითხრა)—ვაგლახ!—ვაგლახ-ი, მიმართ—მიმართ-ი, დასტურ—დასტური, აროდეს—აროდეს-ი და სხ. უცვალეობად სიტყვისაგან ნაწარმოები სიტყვებო ზშირად არსებობითადაც იხმარება.

არა აშვიათად თვით „ი“-თა დაბოლოებულნი არსებიანიც რთულნი შეუცვლელად საბოლოოსა იხმარებიან ზედშესრულად, მაგ. ხელ-და-ხელ-ი

(საქმე), პირ-და-პირი (კაცი), ხმალ-და-ხმალი (ბრძოლა), თვალ-და-თვალ-ი და სხ.

§ 55. ბ) სიტყვის განორკეცებით წარმოსდგება ასალი რთული სიტყვა, რომელიც: აღნიშნავს: ანუ *ა)* განყოფილებითს მრავალბასს, მაგ. დიდ-დიდი (დიდები), ცხელ-ცხელი, ტოლ-ტოლი (ტოლები), სწორ-სწორი, გრძელ-გრძელი (გრძელები), სხვა-და-სხვა (სხვები), მწკრივ-მწკრივი, ნაირ-ნაირი, ფერად-ფერადი, ცალ-ცალი, რამე-რუმე, ნაბიფ-ნაბიფი და სხ.; *ბ)* ანუ წყობასა: ორ-ორი, ცალ-ცალკე, თვს-თვსი, თითო-თითო, რიგ-რიგი, გუნდ-გუნდი, წყვილ-წყვილი (განხა ერთ-ერთი=ერთი რამდენთაგანი); *ც)* ანუ მასადისობასა: დღე-დღე=ყოველ დღე, წამ-წამი ანუ წამ-და-უწუმი=ყოველ წამს; ღამ-ღამე=ყოველ ღამე, დიდ-დილა; *დ)* ანუ განდიდებასა ვითარებისას, გამოხატულს განმეორებულის სიტყვებითა: სქელ-სქელი კაცი=ძალიან სქელი; მალაღმალალო=მეტად მალალო და სხ.—პირველს შესაერთებელს სიტყვასა უკანასკნელი ხმოვანი ია მოკეკვება.

ხშირად სიტყვანი შეერთდებიან კავშირითა ,,და“ და იხმარებიან ზედშესრულად, მაგ. სხვა-და-სხვა, ხელ-და-ხელი, გან-და-განი, გულ-და-გული, ხან-და-ხანი, პირ-და-პირი, წამ-და-უწუმი, ზე-და-ზედი, (ახლო-მახლო) და სხ.

ყოველი შეერთებული სიტყვა ზმნის-ზედითის ბრუნვით ნახმარად ხშირად სრულად მოიკვეცს ზმნის-ზედითურს საბოლოოს (,,და“-ს), მაგ. პირად-პირადად, ე. ი. პირ-და-პირად (თქმა) ანუ: პირ-და-პირ (თქმა); აგრეთვე: ხან(ად)-და-ხან (და არა: ხანად=და-ხანად), ცხენ-და-ცხენ(და არა: ცხენად-და-ცხენად), თვალ-და-თვალ(ად), გან-და-გან(ად), გულ-და-გულ(ად).

საწინააღმდეგო მნიშვნელობის სიტყვებიც შეერთდება, მაგ. შორი-ახლო, აქა-იქ (ზედშესრული: აქა-იქ-ი), ზერე-ქვერე, მეტ-ნაკლებ, გაღმ-გამოღმ, დიდ-პატარა, ჰო-და-არა, წარა-მარა, წინა-უკმო, წითელ-ყვითელ, შიგნი-გარე, ისრე-ასრე და სხ.

§ 56. ნაკვეთი: ,,ა—ინდ-ელი“, ,,ა—ანდ-ელი“, ,,ა—დელი“ მიემატება სიტყვებს დროების აღმნიშვნელებს და აქცევს მათ ზედშესრულად დროებითად, მაგ. ხვალ=ხვალ-ინდ-ელი, დღე=მდღე-ინდელი ანუ დღე-განდელი, ეგრეთვე; წელან-დელი, შარშან-დელი, თამარ ეჭის-დრო-ინდელი, უკან-დელი, წინან-დელი, ეხლ-ან-დელი და სხ. (§ 46.-)

III. რიცხვითნი სახელნი.

§ 57. რიცხვითნი სახელნი განიყოფებიან პირველ-სახელად და წარმოებითად.

ა.) პირველ-სახელნი ახეენებენ რაოდენობასა და განიყოფებიან: მარტივად, მაგ. ერთი, ორი, სამი, ოცი, ერგასი (იხ. § 50), ასი, ლუწი, წყვილი და სხ. და რთულად: ათ-ერთ-მეტი (შემოკლებით: თ-ერთ-მეტი) ათ-ორ-მეტი (თ-ორ-მეტი), ათ-სამ-მეტი (ცა-მეტი), ათ-ოთხ-მეტი (თ-ოთხ-მეტი), ათ-ხუთ-მეტი (თ-ხუთ-მეტი ანუ ხუთ-მეტი), ათ-ექვს-მეტი (თ-ექვს-მეტი), ათ-შვიდ-მეტი (ხვიდ-მეტი), ათ-ცხრა-მეტი (ცხრა-მეტი), ოც-და-ათი, ორ-მე-ოცი (ორ-მ-ოცი), სამ-მე-ოცი ანუ სამეოცი (სამ-ოცი), ოთხ-მე-ოცი (ოთხ-მ-ოცი); ოთხ-მე-ოც-და-ცხრა-მეტი (ოთხ-მ-ოც-და-ცხრა-მეტი) და სხ.

შენიშვნა. სჩანს, ქართული თვლა უფრო ოცეულია, ვინემ ათეული.

§ 58. ბ.) წარმოებითნი რიცხვითნი სიტყვანი იწარმოებიან ჩვეულებისამებრ ნათესაობითის ბრუნვის ძირისაგან ნაკვეთებითა:

აა.) მმ—x—მ, რომელიც გარდააქცევს ძირში მოყოლილს რიცხვითს სიტყვას რიგობითად ანუ წესობითად, მაგ. ორი = მმ—ორ—მ, ათი — მმ—ათ—მ, აგრეთვე: მე-ათერთმეტ-ე ანუ მე-თერთმეტ-ე, მე-ცხრამეტ-ე, მე-ერგას-ე, მე-ას-ე, მე-ხუთ-ას-ე, მე-ათ-ას-ე და სხ. «მე-ერთ-ე» ან იხმარება და მის მაგიერ ითქმის «პირველი», რთულს სიტყვებში ოცეულითგან დაწეულებში, გარდა ასეულთაგან შედგენილებისა, მოსსენებული ნაკვეთი მიემატება მხოლოდ უკანასკნელს სიტყვას, მაგ. ოცდა მე-ორ-ე, და არა „მე-ოცდა-ორ-ე“—ორმოცდა მე-ათერთმეტ-ე, ას-სამოცდა-მე-ჩვიდმეტ-ე, ათას-რვას-ოთხმოცდა-მე-რვე და სხვა.

ბბ.) ნაკვეთი: «x—მულნი» ჭეოფს ძირეულს რიცხვითს სიტყვას განუქნებითად ანუ აღნიშნავს ერთობას მრავლისას, გან-

ერთებს, შეკონებს, მაგ. ათი=ათე=ული, მაგ. ერთი ათეული, ორი ათეული (20) და სხვ. ეგრეთვე: ხუთ-ეული, ას-ეული, ათასეული, ერთეული (ე. ი. ერთი განყენებითად).—ეს ნაკვეთი აჩვენებს აგრეთვე საწყის ჭურჭლისა ანუ იარაღის ზომასა. მაგ. სამე-ული=ჭურჭელი რომელიც შეიცავს სამს ერთეულს რომლისაზე მიღებულის ზომისას (საშალნი, კოვას, კასრი, თუნგი). სასაჩებაში ეს ნაკვეთი ნასმარია აგრეთვე გამოსახატავად აღნადგინებითის რიცხვისა, მაგ. «და მოსტა ნაყოფი ოც-და-ათეული, სამოცეული და ასეული», ე. ი. ყოველი ერთეული იქცაო ოც-და-ათეულად, სამოცეულად და ასეულად.

გ) ნაკვეთი: მ—ხ—ელი, წოდებული განაწილებითად, უჩვენებს რომელსაზე ნაწილსა, მრთელისას, მაგ. მმ-სამ-ელი, მე-ათე-ელი, მე-ათცხრამეტე-ელი, მე-ას-ელი, მე-ათას-ელი. როდეს სიტყვებში ნაკვეთი მიემატება მხოლოდ უკანასკნელს სიტყვას, მაგ. ოც-და-მე-ხუთ-ელი, ორას-ორმოც-და-მე-ათორმე-ტი-ელი და სხ. «მეორედი»-ს მაგიერ იტყვიან: «ნასკვარი» (სკვას, ნასკვი, ნასკვ-არი) და «მეოთხედი»-ს მაგიერ — «ჩარქი». $\frac{2}{3}$ = ორი მესამედი; $\frac{7}{10}$ = შვიდი მეათედი და სხ.

ამავე ჭაზრის (ე. ი. განაწილების) გამოსახატავად იხმარება ნაკვეთიცა: ნბ-ჯ-ელი. მაგ. ნბ-ათ-ელი, ნა-ასა-ლი, სამი ნა-ათ-ალი = $\frac{3}{10}$, ნ-ოთხ-ალი; სამი ნა-ოთხ-ალი ანუ სამი ჩარქი = $\frac{3}{4}$. «ერთი მეათედი»-ს ანუ «ნათალი»-ს მაგიერ იხმარება: ათის-თავი, ასის-თავი, ოცის-თავი და სხ.

დ) გამოსახატავად დაახლოებისა რიცხუსა მიემატებთ ბოლოს თანდებულთა: «მდმ», რომელიც მიემატება ნათესობითად ბრუნვილსა და ფუნქტიკურად იცვლება: ოდე, ოდ, მდენი, მტენი, მთენი, მაგ. სამი-ოდ, ასოდენ (ასი-ოდე, ასი-ოდ), თხუთმეტიოდენ (ოდე, ოდ); რბ-ოდენ (რამ-დენი, რამთენი, რამ-ტენი), ამ-ოდენ (ამ-დენი), იმ-ოდენ (იმ-თენი).

ამავე ჭაზრის გამოსახატავად იხმარება აგრეთვე თანდებული «მდმ», რომელიც მუდამ მიემატება ზმნის-ზედითად დაბრუნებულს სიტყვას და ფუნქტიკურად იცვლება: მდის, მდინ, მდი; მაგ. ხუთი=ხუთ-ად=ხუთად-მდმ (ხუთ-ამდი, ხუთამდის, ხუთამდინ, ხუთამდისინ), ასად=ასად-მდე (ასამდი, ასამდის, ასამდინ), რვაას ოც-და-

ათად-მდე (ათა-მდი, ათა-მდის, ათა-მდინ) და სხ. ძველს მწერლობაში ამ გვარდაც გამომწესატადენ იმავე ჭაზრსა: «იუო კაცი ვითა რხეთათას» უხანდელ მწერლობაში: თითო-ოროლა, (ე. ი. დასწლოებით).

ე) თუ გვინდა ერთობით განუყოფელად აღება რიცხვისა, მიუმატებთ თანდებულსა: «კე», მაგ. ორი-კე, ათი-კე ასი-კე. აგრეთვე ერთბამად, ერთბა-შად.

ვ) წინააღმდეგ, თუ გუნდისაგან ანუ საზოგადო რიცხვისაგან გამყოფოთ ერთს ანუ რამდენსამე რიცხვსა ანუ საგანს, მაშინ ვსმარობთ ნაკვეთს *x*—მანი, რომელიც მიუმატება ნათესაობითად პრინციპს სიტუვასა, მაგ. ერთი ათორმეშთა-განი, შვიდთა-განი, სახლისაგანი, მეფისა-განი და სხ. მაგრამ „ერთი ორთაგანი“-ს მაგიერ ვიტყვი: ერთ-ერთი ანუ ერთ-და-ერთი.—დამცირებასა ანუ ცოტაობასა აღვნიშნავთ, რომელსაც ვიტყვი: ერთად-ერთი, ანუ ერთი-ლ, შვიდი-ლ, ორმოცი-ლ, ნახევარი-ლ.

ზ) წყობითსა ანუ გუნდობითს რიცხვსა ვაწარმოებთ განმეორებით რიცხვითთა სიტუვათა ამ გვარად: ორ-ორი, ხუთ-ხუთი, ათ-ათი დას-დასი, ტყუბ-ტყუბი, ნახევარ-ნახევარი, თითო ანუ თითო-თითო.

ესევე ჭაზრი გამოიხატება მოქმედებითის ბრუნვის საზოგადოთად (ერთა), მაგ. ათასობით, ასობით, ერთობით, ხუთ-თუშობით გარდინადა, ათასობით დაწყობ (ე. ი. ათას-ათასად); ათი-ათასობით იულიტებოდა ფარი ომში და სხ. აგრეთვე იტყვიან: ხუთ-თუშობა-ზე მამკედა, აბაზობა-ზე გამიჩიგდა, მანეთობა-ზე მიანგაჩიშა (ე. ი. თითო აბაზად, ხუთ-ხუთთუშინად) და სხ.

§ 57. ორი და მეტი რიცხვი შეეთანხმება წინადადების სხვა სიტყვებს ძველს ენაში მრგალობითად (წარმოებულად ნაკვეთითა «ნი»), ხოლო დაბიურს ენაში და თანა-მედროვე მწერლობაში—მსოფლოობითად, მაგ. ორ-ნი კაც-ნი აღვიდოდეს; ორთა კაცთა სთქვეს; ორთა ათასთა ერეკლეს მკედრობათა წარიქციეს ორმოცნი ათასნი სპარსთანი. დაბიურად კი იტყვიან: ორი მხედარი; ათასი ზროხა, სამოცი კოვა, ასი დარბაიხელი. გაჩნა უსულს საგნის თვლად ძველს ენაშიც ხშირად რიცხვი შეეთანხმებენ საგანს მსოფლოობითად, მაგ. «ხუთი კოდი ჰური», «სუკდებრისა აქეს ოცდაათი დღე»; ხოლო

სუფიერ საგანთა თელაშა, თუ თუთ საგანი (ქვემდებარე) იგულისხმება, დაბიურს ენაშიც მრავლობითად დაიდება რიცხვი: ორნი ძღერის; ხუთნი (იგულისხმება: ვანი) ისხდენ და შეეჭროდენ (და არა: ორა ძღერის; ხუთი ისხდა და შეეჭროდა).

V. ნაცვალ-სახელი.

§ 58. იმის მიხედვით, თუ ვითარის სახელის ნაცვალად ანუ ძაგიერ ხმარებულნი არიან, ნაცვალ სახელნი იქმნებიან:

ა) პირლევანნი, რომელნიც გამკაცრობებიან ვითხვითა: «ვინ?», და არიან სამნი: 1) მე—ჩვენ; (დაბიურად: ჩვე); 2) შენ—ჩვენ (დაბიურ. შე—ჩვე), 3) იგი ანუ ის; იგინი ანუ ისინი.

პირლევანთ ეგუთვნის: თუთ, — თუთ-მე, თუთ-შენ, თუთ-მან; თუთახ თუთონ), ვინ.

შენიშნვა. ზმნებში პირლევან ნაცვალ-სახელთა ძაგიერ იხმარება სხვა-და-სხვა ნაკვეთები; პირველის პირისთუს: ვ, ვა, ვე, ვი, ვუ; მ, მა, მე, მი, მრავლობითად: გვ, გვა, გვე, გვი, მაგ. ვ-ჭრი(თ), ვა-ჭრი(თ), ვე-ჭრები(თ), ვი-ჭრები(თ); მ-ჭრით; ვუ-ჭრი, (და არა: უჭრი); აგრეთვე: მ-(მა+მე+მი+გვე+გვა+გვე+გვი)-ჭრი, ჭრით, ჭრის, ჭრიან და სხ. (ვრცლად იხ. ზმნებში); მეორე პირისათუს: ჰ, (ანუ <ს>) ა, ე, ი, უ; გ, ვა, ვი, ვე; მაგ. ს-ჭრი, ა-ჭრი, ე-ჭრები, ი-ჭრი, უ-ჭრი, გ-ჭრი, ვა-ჭრი, ვი-ჭრი, გე-ჭრები მესამე-პირისათვის: ჰ (ანუ: ს), ა, ე, ი, უ.

როდესაც ეს ნაკვეთები დაერთვის ზმნებს, საჭირო არ არის პირლევან ნაცვალ-სახელთა დაწერა, თუ არ მეტად ფორგიურად საუბრადღებო-შემთხვევაში, მაგ. უნდა ითქვას: «პანღური მეწიინება» და არა: «პანღური მე მეწიინება», აგრეთვე «წინგსა გწერ» და არა: «მე შენ წიგნსა გწერ»; «დამინთე ცეცხლი» და არა «შენ მე დამინთე» და სხ. ძველს საეკლესიო წიგნებში პირლევან ნაცვალ-სახელნი მეტად ხშირად არიან ნახმარნი, განსაკუთრებით დავითნში, რადგან მეტად აუმშოებს ენას. რა საკვირველია, ეს ნაცვალ-დაიბადა მისგან, რომ სიტყვა-სიტყვა უთარგნით ჩვენს ძველებს უცხლ ენათგან.

ბ) გუთუნებოთნი, რომელნიც გამოაცხადებინან ვითს-
 ვითა: ვისი? რისი? და წინამოებინან პირიკან ნაცვალ-სასკელთა ნათე-
 სლობითის ბრუნვისაგან, მაგ. ჩემი, შენი, მისი, ჩვენი, თქვენი, მათი,
 იმისი, ამისი, იმათი, ამათი, მაგისი, მაგათი, თვისი, (თავისი), ვისი.

გ) ჩვენებოთნი, რომელნიც სასკელეებენ საგანსა, არამედ
 უთითებენ ანუ უჩვენებენ მას. იუ საგანი სასკელე მჩვენებულთან, მაშინ
 იტყვიან: ეგე, ესე, ანუ: ეგ, ეს; სასკელი შემოკლებით იტყვიან: *ეგ*;
 მაგ. *ემ ჩვენი მეფე ერეკლე*. აგრეთვე იხმარება: *ა-ი*, *ა-ი-ეს*, *ა-ი-ეგ*
ჰა, *ა*, *აჰა-ეს*, *აჰა-ეგე*, *აჰა-ეს-ე-რა*, *აჰა-ეგე-რა* (უკანასკლნი იხ-
 მარებიან *როგორც შორისდებულნიცა*). იუ საგანი მამოკლებულად
 მთქმელისაგან: მაშინ ვუჩვენებთ ნაცვალსასკელბითა: *ისი*, *იგი*, *ის*, *იგ*,
მაგი, ანუ შემოკლებით სასკელედ: *იი*, მაგ. *იი დალოცვილი უფა-*
ლია. იხმარება აგრეთვე: *აი-ის*, *აი-იგი*, *ე-მაგ* და *სხ*.

ნაცვალ-სასკლნი: *იგი*, *ის* მწერლობაში იხმარებიან განუტყველად
 როგორც პირიკან და როგორც ჩვენებითიცა. ძველს ეკლესიურს
 მწერლობაში გი პირიკანად თითქმის მუდამ იხმარებოდა «*აგი*» და
 ჩვენებითად — «*ის*». რუსთველსა ირიც მნიშვნელობით აქვს ნახმარი,
 მაგ. *„ვინ მოყვასა არ ეძებს, იგი თავისა მტურია“*; «*იგი ჭაბუკი*», *იგი*
ჰეცხლი, *იგი ქალი* და *სხ*. (სამჯერვე ჩვენებითა «*იგი*»).

დ) ჩვენებოთნი ნაცვალ-სასკელთა მიემატებათ საკვეთები: აა)
 რმ, რმნი, (რეთი); ბბ) მღმნი, მღ-დენ, მღნი, ტ-მნი, თენი; ტ-მ-
 ნი და ჰყოფენ მათ შედარებითად, მაგ. აა) *ეს-რმ*, *ეგ-რმ*, *მაგ-*
რმ, *ის-რმ*, *მ-მაგ-რმ*, *ეს-რმღ*, *ეგ-რმღ*, აქითგან: *ეს-რე-ღ-ი*, ანუ *ეს-*
რეთი, *ის-რმღ-ი*, ანუ: *ის-რეთი*. შემოკლებულად ითქმის: *ეს-მთი*,
ას-მთი, *იგ-მთი*, *ის-მთი*. ესენიც შემოკლებულან: *ის-მ*, *ას-მ*,
ეს-მ. ბბ.) საკვეთი «*მღმნი*» მიემატება უძეტესად ნათესაობითად
 დაბრუნებულ ნაცვალსასკელთ, მაგ. *ჩემ-ის-ოდენი* ანუ *ჩემ-ოდენი*,
ამ-ის-ოდენი ანუ *ამ-ოდენი*, *მაგ-ის-ოდენი* ანუ *მაგ-ოდენი* და *სხგ*.

რამდენიმე სიტყვათა შიდალეს ამ საკვეთს შეუკვლელად ბუნე-
 ბითთა თვსთა დაბოლოებათა, მაგრამ უფრო ძველს მწერლობ-
 ბაში, მაგ. *ეს=ეს-ოდენ* (ამდენი), *რა=რა-ოდენი*, *ეგ=ეგ-ოდენი*. საკვე-

თი «**ოდენი**» იცვლება ფონეტიკურად შემდეგ ნაირად: **ოდენა**, **დენი**, **ტენი**, **თენი**, **ცონი**; მაგ. **ამოდენა**, **მაგ-დენი**, **იმ-თენი**, **ამ-ტენი**, **იმ-ტონი**.

მოხსენებულ ნაკვეთების მაგიერ იმავე ჰასრის (შედაწებითობის) გამოსახატველად ჩვენებითს ნაცვალ-სასხელს დაერთობა აგრეთვე თან-დებულთა თანა და სიტყვები: **ნაირი**, **გვარი**, **ტოლი**, **ფერი** და თითქმის ყოველი განყენებითიხედშესრული სიტყვა წარმოებული ნაკვეთითა სი—**ა**—**ე**, მაგ. **ამის-თანა**, **ჩემის-თანა**, **ამ-გვარი**, **მაგ-გვარი**, **იმ-ნაირი**, **მაგ-ნაირი**, **ამ-ფერი**, **იმ-ფერი**, **მაგ-რიგი**, **ჩემ-სი-მალლ-ე**, **მაგ-სიწმინდ-ე**, (**ე. ი. მაგისტანა თეთრი**), **მაგ-სიგრძ-ე**, **იმ-სი-მუხთლ-ე**, **იმ-სი-მწარე**, **მაგ-სი-ავკაც-ე** და სხ.

ე) ნაცვალსახელი: **ვინ**, **რომელი**, **რა—აჩიან ვითხვითნი**, **თუ ვითხვა უზისთ**, **ანუ კვლავ მოღებითნი**, **თუ წინამძღოლის სიტყვების მაგიერ იხმარება**, მის მაგიერ მოიღება კვლად, მაგ. „**მიწად ვექნეთ, ვინცა მიწად მიგვყვანნეს**» (**შ. რ. 1540**); აქ სიტყვა **ვინცა** მოღებულთა მაგიერ სიტყვისა **«მას»**, რომელიც იგულისხმებს (**მიწად ვექნეთ მას, ვინც...**). განცადე სობრძნე შემოქმედისა, რომელი გამომჭვირვალეს ქმნილობათა შინა. „**რასაცა გასცემ შენია, რაც არა—დაკარგულია**“. ეს წინადადება შეუმოკლებლად უნდა ითქვას ეგრე: **ის, რასაც გასცემ, შენია**; **ის რაც არ გაეცი, დაკარგულია**. მაშასადამე აქ ნაცვალსახელი: **რასაცა**, **რაც კვლავ-მოღებითნია** (**ნაცვალსახელისა «ის»**). (შენ) ღმერთო, რომელი განაგებ ყოველსა. **«რომელი»** კვლავმოღებითთა სიტყვისა **«შენ»**, რომელიც იგულისხმებს: **დაბიუწს ენაში ნაცვალსახელი: «რომელიც»** ხშირად შემოკლდება **«რომ»-დ** და **ანუ «რო»-დ**, მაგ. **იქ რომ** (**ანუ რომ**) **გოდრები ეწყო, გაიყიდა**; შეუმოკლებლად ეს წინადადება უდრის: **გოდრები, რომელიც იქ ეწყო, გაიყიდა**. თქვენ რომ გხლებათ, ჩემი ძმა იყო, **ე. ი. ის ვაცი, რომელიც თქვენ გხლებათ, ჩემი ძმა იყო**.

ვითხვითთა და კვლავ-მოღებით ნაცვალ-სახელთა, როგორც სხვა სიტყვებსაც, ხშირად დაემატებიან ხოლმე კავშირნი: **ლა**, **მმ**, **ცა**, **რომელიც** ხშირად ისე შეეხორცებიან ფონეტიკურად ამ სიტყვებს, რომ ძნელ გამოსაცნობლად ჰხდინან, მაგ. **ვინ-ცა**, **ვინ-მე**, **ვინ-ლა**, **ვინ-ლა-ცა**,

4) დამოკიდება ქვემდებარისა შესმენილ სასჯან
გამოასატება სასჯელობითის, მიტყობითის და მოქმედებითის ბრუნე-
ბათა (§ 25) კითხვათაძებრ: ვინ? ანუ რა? ვის-რას? ვინ-რამ(ან)?

კ) დამოკიდება დამატებითთა სიტყვათა შესმენი-
ლისაგან გამოითქმის ბრუნეებითა: ა) ზმნის ძიებისა — მხ-
ტობითისა და შესმენილობითისათი და ბ) დამატებითთა ბრუნებრივთა
— მიტყობითისაჲ. მოქმედებითისა და ზმნის-სედიითისათი.

უ) განმარტებითი სიტყვები დაიდება ნათესაობითად,
თუ იგინი არსებითნი არიან (ანუ სასჯელ-ზმნანი, ანუ არსებითად
ხმარებულნი); სხვა-სიტყვის ნაწილისანი-კი მუდამ შეეთანხმებაან ქვემ-
დებარეს ანუ საზოგადოდ იმ სიტყვათა, რომელთ-ცა განმარტებ.

განმარტოთ შემული თითოეულად განმარტოთ.

§ 60. 4) ბრუნვანი საქვემდებარონი: სასჯელობითი,
მიტყობითი და მოთხრობითი.

1) სასჯელობითი ბრუნვა არსებითის სასჯელისა (ანუ სხვა-
სიტყვის ნაწილთადა, გარნა არსებითად ხმარებულთა) მუდამ დაიდება
ქვემდებარედ, თუ შესმენილი აწიგოს ან ნამყო უსრულას დროისა
არის. მყოფობითის, უკუქტევიითის და ვნებითის სახისა. შესმენილები
(ერთის სიტყვით არა სასჯელზმნანი ზმნება) ეკვლას დროებში ით-
ხოვან ქვემდებარეს სასჯელობითადჲ (§ 25), გარდა ქვემო აღნიშნულთა
შემთხვევათა, მაგ. ჩიტი გალობს, ატამი მწიფდება, ვლახს თხოულობს,
სახლი შენდება, ხნვა-თესვა იწყობა და სხ.

შენიშნვა: სასჯელობითი ბრუნვა შესმენილადაც დაიდ-
ბა, როდესაც იგი შეუერთდება არსებითს ზმნისა: ვარ, ვიყავ და სხ.
მაგ. სწავლის ძირი მწარე-ა(რს) და ნაყოფი ტკბილი (არს). თუ არ-
სებითთაგან ცალკე დადებულთა, ამ შემთხვევაში ძველი ენა გასარ-
ჩევად ქვემდებარისაგან ჰქვევს სიტყვას ხმოვანსა საბოლოოს (ი)ა
(სხვა ხმოვანები კი არ მოკვევტება), მაგ. ტკბილი არს უფალი და
გულის ხმის მყოფელ (არს); ეგე არა არს სახმარ ჩვენდა; მშვიდ
იყავ; თავი თვისი ბრძენ გიყოფიეს; მხნე იყავ და ერთგულ (იყავ)

მეფისა შენისა და სხ.

დამატებითა და წ დაიდება სასკლავობითი ბრუნვა, გაჩნა თითქმის მუდამ მიძლეობითგან წარმოებულნი ანუ მიძლეობითნი ზედ-შესრულნი, მაგ. ჭაბუკი წარვიდა მხიარული. (და არა: მხიარული ჭაბუკი; არცა: წარვიდა მხიარულად); ზეტრე ენასე ფერ-ძველთა: ლი, შუბლ-შეკრული, მოწყენილი, სქამსე მჯდადი. სიტყვები: გ-ხიარული, მ-კრთალი და სხ. ზმნებისგან წარმოებულებია (მიძლეობანი) და დამატებითად სმარებულნი.

2) ქვეყნების დაიდების მიცემითა და, თუ შესმენილი შემოქმედებითი ზმნისა და ნამყო უსრულის და ნამყო უსრულესის დრომსა, მაგ. მეფესა ბაგრატს განუმშვენებია საქართველად დაიდებულთა ტარებითა; ჩემს მოსლავადე ძმას დაეთესნა კიდევ ყანად და სხ.

მიცემითი ბრუნვა იხმარება აგრეთვე: ა) ძიებად ზმნისა, როდესაც შესმენილი შემოქმედებითი უთუო-სქესისა და დადებული აწმყოდ, ნამყო უსრულად ანუ მოძავლად, მაგ. «პური და ღვინო ახარებს გულსა კაცისასა», ვაშენებ სახლსა; «ხელს ხელივე ჰბანს»; «ნუ დაივიწყებ ძველსა სჯულსა, ნუცა ძველსა მეგობარსა» და სხ. ბ) დამატებითად ბუნებითად, თუ შესმენილად სმარებულად გუთენილებითი სასე ზმნისა; ესრეთი ზმნები იწყება წინა-სააკეთებთა: მა, გო, უ, გო, მე, გო, გო, გო, და სხ. მაგ. ამხანაგს გავუგზავნე წერილი (ანუ ვუგზავნილი, გავუგზავნი, გავუგზავნე და სხ.), ძმას ში-ვეც (ვაძლევი, ვაძლევილი და სხ.), მეფეს გამო-უღეს ციხე; ნაჩუქარს ცხენსა კბილს არ უსინფვენ; წედა უკერავს შვილსა კაბას და სხ. ვნებითის და მდგომარეობითის სახის ანუ მისა-გუთრებითისა თხრობობს მიცემითსავე საბუნებრივოდამატებასა: «გულს გაუსკდა ჩიორას»; ნაცნობს დიდი ფოგი დაუღის; «არა ფერ არს ძმის ცოლი ძმას ესვას»; ივანეს ჩიტი უზის გალიაში, უაძარს კუთხე მოეგრან, სახლს სამზარეულო მივაშენო.

აგრეთვე ურთიერთობითი ზმნა მუდამ ითხოვს დამატებითსა მიცემითად: ვუბრძვი მტერსა, შევებ სიწმიდესა, მივეგებე ძმასა, მოვეწვიენით ერთმანერთსა და სხ.

ც) გარკმობითად აღმნიშნულად დრომსა და

ადგილისა. რასაკე შემთხვევაში თითქმის მუდამ იგულისხმება მიცემითს ბრუნვასთან თანდებულება «შინა», და «ზედა», რომელნიც შეეთხზვიან მიცემითსა, მაგ. შაბათს მოვიდა (შაბათსა შინა); ჭირიანობას დაიბადა; «შობასა ბეთლემს (სადა?) ურიასტანისასა დროთა (როდის?) იროდი-მეფისათა აჰა მოგვნი მოვიდეს». «ჭირსა ჩემსა მომხედენ» (ე. ი. ჭირსა შინა, ანუ როდესაც მე ჭირში ვარ); «შემეწიენ ურწმუნობასა ჩემსა» (ე. ი. რადგან ურწმუნობაში ვარ, შემეწიე). „წმინდა იონე ვახეთს (სადა?) ზედაზენს“ (სად?) სასწაულობით ქვითკირს ცრემლს ადენს; ქართლს (სად?) წმინდა შიო მღვიმეს (სად?) ძვლებს ავლენს...

რადგან მიცემითი ბრუნვა ძრავალ-მნიშნველავანია, ამისგამოჭარბთა აღურვეკვლობისათჳს საჭირთა მძიმე დაესკას, რომელსაც მიცემითი ხმარებულთა ძიებად ზმნისა, მაგ. მოყვარეს მტერს ჟუზარავს, არა ვისი აქვს რილია; თუ მასვილით არ გაიჩნა, ჰარბი აღირკვა. რადგან უცილობოდ ვერ ვაბრუნებთ, თუ მტერს სხაგრავს მოყვრისთჳს ანუ წინა-უგუძო.

d) ნამყო სრულში მხოლოდ ერთი სიტყვა დაიდება მიცემითად და ძიებად ზმნისა: ეს სიტყვა არის ძვეკვა: «მტერსა სძლია მეფემან» (აჯობა).

e) სხმით და მარბობლ-სხმით-გარდასლგვითის ზმნების შემდეგ მიცემითი ბრუნვა დაიდება დამატებითად ბუნებითად, მაგ. უგუნურს დავაყოფებინე პირი, მკვდარს ვამარბვინებ მკვდარსა, მიწას ვათხრევიებ მუშასა და სხ.

3) მოთხრობითი ბრუნვა მუდამ დაიდება ქვედებარედ, რომელსაც შესძენილად ზის სახელზმნიანი ზმნა ნამყო-სრულის დროისა ანუ მეობადის საწადისისა, გარდა დაბოლოებულთა «ამა» და «ოლა», მაგ. უფალმან გვიხსნა; „ხმნე-მან, ვით ქარმ-ან სასტიკმან, ცანკვეთოს მთა და გორი...», მძოსრნეს მხეცი და ნადირი. ის არ-მან ჩემგან სრულმან; «უფალ-მან დავცვის მწირნი»; ერთმან მხნე-მან ასს ჯაბანს სძლია...

შენიშვნანი: a) სიტყვები: ცოდნა (ვიცი, ვიცოდი) და უწყება (უწყვი, უწყის, უწყობდა) ითხროვს თჳსს შემდეგ მოთხრობითსა აწმყოში, ნამყო-სრულში და სრულში (§ 27), მაგ. ღმერთმან იცის, იცოდა, ცნა.

b) მოთხრობითად დაისუკმის საფიცავი სიტყვები: «შენ-მა მხე-მან, უშენოსა არ-ვის მიხვდეს მთვარე შენი»; «შენ-მა გაზრდა-მა; «თავ-მან ჩემ-მან, და სხ.

§ 61. უ) ბ რ უ ნ ვ ა ნ ი ს ა დ ა მ ა ტ ე ბ ი თ ო ნ ი განიყოფიან: 1) საძიძიებოდ და 2) სადამატებითოდ ბუნებრივად.

1) საძიძიებო გამომთქვამის მიტემითის და შესქენილობითის ბრუნვებითა, რომელთა ხმარებაზედ ზემო თქმულია (§§ 10, 27, 63).

§ 62. 2. ბ რ უ ნ ვ ა ნ ი ს ა დ ა მ ა ტ ე ბ ი თ ო ბ უ ნ ე ბ რ ი ვ ნ ი : ა) მოქმედებით, ბ) ზმნის-ზედითი, გ) მიტემითი.

ა) მოქმედებითი ბ რ უ ნ ვ ა მ უ ლ ა მ მ ის დ ე კ ს შ ე ს მ ე ნ ი ლ ს, მისგან დამოკიდებულა, მისის ჭარბის აღმარებელი: აღმნიშნავს ს ა შ ვ ა ლ ე ბ ა ს მოქმედებისას ანუ შესქენილის გ ა რ ე მ ო ე ბ ა თ ა : ვითარებას, დროს, ადგილსა, მიზეზსა ანუ თან-მოქმედებას.

ა) აღმნიშნველი ს ა შ ვ ა ლ ე ბ ი ს ა მოგვიგებს ვითრებზე: რითა? რითი? ანუ ვისით? მაგ. ისრ-ითა მოიკლა. მეფე-გორგასლანი; დან-ითა გავეჭერ; ვისა-საუზმეთ პურით, ღვინით; განთქმულია ვაჟ-კაცობით და სხ.

შ ე ნ ი შ ნ ვ ა : ს შ ი რ ა დ გ ვ ი რ ვ ე ნ ე ბ ს ნ ი შ ა ნ ს ა ; ქ ე რ ა ო ბ ი თ გ ა მ ო გ ა რ ჩ ი ე (რომლის ნიშნით ანუ რასა შვალეობით?), თვალ-ჭრელობით მომეწონე; უგუნური გამოიცნობის თავ-ხედობით და სხ.

ბ) აღმნიშნველი შესქენილისა გ ა რ ე მ ო ე ბ ა თ ა მოგვიგებს ვით-რებზე:

ა) ჩ ის გ ა მ ო ? ანუ რა-მიზეზით? (მიზეზობითი), მაგ. უგუ-ნურობ-ით დავისაფე (ე. ი. უგუნუროებისაგამო ანუ მიზეზითა უგუნურობისათა); ავად-ყოფობით მოსცდა, თვალთ-მაცობით მოსტყუვდა; ერთგულობით გით-ხარ, „ერთმანერთისა ცქე-რითა სახლი აივსო მტვერით“, „ცხრა წყვილი წალა დავსცვით თქვენს სუფრაზედა რბენითა“.

ბ) რ ა რ ი გ ? რ ო გ ო რ ? ვ ი თ ა რ ? რ ა - თ რ ა დ ? რ ა - ნ ა ი რ ა დ ? (ხ ა ტ - მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი თ ი), მაგ. „სუფევით ხარმცა მტერთაგან“, „წარ-წყმდა ხსენება მათი ღალადებით“; გოგვით მიდის; მუხლ-მოყრით ღოცულობს; სიმღერით შემოვიდნენ. — შ ე ნ ი შ ნ ვ ა : ს შ ი რ ა დ აღნიშნავს ქ ო ნ ე ბ ა ს ა რ ის ა - მ ე : იუვენ გულითა ბნელითა (ე. ი. მექონენი), „ტარიელ იფდა ცხენზედა ტანითა მით წერწერტითა (წერწეტის ტანის მექონე); „დასსდენ ორნივე პირითა ელვა-მერთალითა“. «იგი ჭაბუკი შექითა ვნაზენ მზისადა მეტითა». ს შ ი რ ა დ შესაფერობასა აღნიშნავს: მამაშვილობით გუებნებით (როგორც შეე-

ფერება მამა-შვილსა), ძმობით ვამხილვე; უფროსობით გიბრძანე (როგორც უფროსმა ანუ როგორც უფროსობის რიგით, შესაფერი). იტყვიან აგრეთვე: «ძინძობენ ავთანდილობით».

გგ) რადის? რა-დრადის? რა-ყაძის? (გ ა რ კ მ რ ე ბ ა დ რ რ ა ს ა) აღნიშნავს: *aa*) დ რ რ ს ა მ ა რ ტ ი ე ს ა, მაგ. მზე დილით ამოდის; მოვედ დღისით მზისით; დღის-სინათლით მოვალწიე; დროით მოვემზადენით; *bb*) დ რ რ ს ა რ ი გ რ ი გ რ ბ რ ი გ ს ა, წესიერებითსა, დრო-გამოშვებულსა, დამაშინ იწმინდება სიტყვათაგან დაბრუნებულთა ნაკვეთითა «ობა», მაგ. სალამობით მოდიოდა, ზატუნელ-ობით აგარაკად გადიან; შახათობით ყრილობაა დანიშნული; დღე-დღე-ობით გელოდები და სს. *cc*) გ ა ნ ს ა ზ დ რ უ ლ ს დ რ რ ს ა ანუ ვადასა, მაგ. წლით დავიქირავე; ერთის დღით გესტუმრე; სამის თთვით გამოუშვეს; ყოველ დღე ორ-საათობით ვსერიწნობთ და სს.

დდ) ს ა დ - ი თ ე ანუ ს ა - ი თ ე (გ ა რ კ მ რ ე ბ ა ა დ გ ი ლ რ ბ ი თ ი): მიგება ამ კითხვასე განგვიძარცავს: *a*) ანუ მ რ მ რ ა რ ბ ა ს ა ს ა ი თ გ ა ნ მ ე, მაგ. წყლით ამოვიღე; ბანიო ჩამოვარდა; აღმოსავლეთით მოვიდნენ; „რაცა საჭურჭლე ქაჯეთით ამიკრიდა.“ გამოემგზავრნენ არაბეთით და სს. ამ გვანს მაგალითებში იგულისხმება თანდებულად «გან», რომელიც მოკვეცილია მოქმედებითის ბრუნვისაგან შესამსუბუქებელად სიტყვისა: წყლით=წყლ-ით-გან ანუ წყლ-იდ-ამ; ბან-ით=ბან-ით-გან ანუ ბან-იდ-ამ; ქაჯეთ-ით-გან ანუ ქაჯეთ-იდ-ამ და სს. *b*) ანუ გვიჩვენებს მოძრაობასავე, გაჩნა წ ა წ ყ რ ბ ი ლ ს ა, რ ი გ - რ ი გ რ ბ რ ი გ ს ა, მაგ. ზღვისპირით მოდიოდენ, ე. ი. ზღვის კიდის გაყოფებით; თფილისითგან ქუთაისით—ფოთით—ტრაპიზონით—სინოპით მივალწიეთ სტამბოლს; იქითგან მარმარილოს ზღვით, დარდანელის სრუტეთი, ხმელთა-შუა-ზღვით, გობრადტარისა სრუტეთი მივალწიეთ უკიანემდე; *c*) ს შ ი რ ა დ აღნიშნავს ადგილსავე, გაჩნა მ ყ რ თ რ ბ ა ს ა და აჩა მოძრაობასა, მაგ. გვერდით უჯდა; „მარცხნივ ება ხასრი ხრმალი და მარჯვნივ—მკლავი მძლავრია.“

ეე) რ ა მ დ ე რ ი თ ? ანუ რაოდენით? (გ ა რ კ მ რ ე ბ ა რ ა რ დ ე რ ი თ ი); აღნიშნავს: *a*) მ ე ტ - ნ ა კ ლ ე ბ რ ბ ა ს ა : ერთით მეტი; შვიდით ნაკლები; *b*) ერთობასა, თუ რიცხვითსა მისდეკს ნაკვეთითა «ობა»: ათას-ობით ვყიდი, ასობით დაეწყებენ; ვაღს ვინდი თუმნობით და სს.

ე) მოქმედებითა ბრუნვა აღნიშნავს აგრეთვე თან-მოქმედებისას ანუ ურთიერთობასა, მაგ. ჩამოველ ცოლით, ძმით და და მრთელის ოჯახობით (ვისთან?); „მეფე დაგვზვდა მხედრობით“; „ზედ ჰქონდა სრული აბჯარი ქათვითა, საბარკუულითა.“ ამ გვარად ბრუნვილ სიტყვებთან იგულისხმება თანდევნილი «ურთ», რომელიც მუდამ მისდევს მოქმედებითს ბრუნვასა და ფილალად იურად წარმოადგარია სიტყვისაგან «ერთი», მაგ. ოჯახობით-ერთ-ერთად ოჯახობასთან.

შენიშნვა. თანდებული «ერთ» შეცდომით მიუღიანთ «თერთ»-ად, რომელიც შესდგება სამოქმედებო ბრუნვის ნაკვეთისაგან (ით, ათ, ოთ, უთ) და თანდებულისა «ერთა (ით-ერთ; თთ-ერთ), მაგ. კალიმ-ით-ერთ, თავ-ით-ერთ (ერთი-ერთობა) და სხ.

§ 63 ბ) ბრუნვა ზმნის-ზედითი, წოდებული აგრეთვე განმავითარებითად, გინა ცვალებითად, მუდამ მისდევს შესქნილსა, სასკელ-ზმნათა ანუ მიმდებარსა და მათგან გამოხატულს ჭზრს შეაკვებს, ე. ი. ამ ბრუნვას სწორედ იგივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც სხვა ენებში ესრედ წოდებულით «ზმნის-ზედათა», რისგამო ჩვენცა «ზმნის-ზედითი ბრუნვად» ვუწოდებთ.

ზმნის-ზედითი ბრუნვა მოგვიგებს ვითხვას: რად? ანუ რათ? და აღნიშნავს: *aa*) ანუ ცვალებასა რისამე რადმე, მაგ. ღოვლი წყლად იქცა; კაცად გავზადე; შავად უცვლია ფერი, ტყვედ იქმნა წარყვანილი, გადაგვარდა ველურად და სხ. *bb*) ანუ მიზანსა გინა მიზნისა ვითხვებითა: რათ? რისკ? რა-მიზნით? მაგ. ნიშნად მივეც, სანახავათ მოველ; მცველად დაგვაყენეს; სამად ვსტირი; (ე. ი. ამისთვის ვსტირი); «შენი სიცოცხლე მეყოფის ჩემად იმედად გულისად»; *cc*) ანუ აღნიშნავს სატლას გინა სასკესა მოქმედებისას და მდგომარეობისას ვითხვებითა: როგორ? ვითარ? მაგ. გულ-მოდგინედ ჰსწავლობს; ღრმად აკვირდება; მწყრალად იფდა; მზად იყო; ბროტად წარწყმდა; ტკბილად დამიბერდი; *dd*) ანუ აღნიშნავს მოძრაობასა რომელსამე ადგილამდე (სალო მოქმედებითი ბრუნვა — რომლისამე ადგილითგან); ამ ჭზრითან ეს ბრუნვა უფრო მეტს მწერლობაშია ნახმარდი, მაგ. შევიდა იესო იერუსალიმად; შთაზდა ფოფონეთად; მუცლად ილო; არსებად მოგვიყვანნა უფალმან; „შენად მოსლვასა ვი-

ნატრი“ (ე. ი. შენთან მოსვლასა); შენად (ე. ი. საით?—შენისკენ) მოვილ-
ტვი, სატრფოო, სულისა დასატუბობელად (რისთვის?). ხალხიც სმა-
რობს; მაგ. ველ-ად გავიდა; მინდვრად (სად?) სძოვს საქონელი; ზღვის
პირ-ად სწვლობენ; სოფლ-ად დაწანწალობს და სხ. *ee*) აღნიშნავს რა
რა დენ რა ბას სყიდვა-გაყიდვისას (ფასისას), მაგ. ათასად გვარი
დაფასდა ათათასად ზრდილობა“, არად ფასობს, დიდათ მიღირს...

ძოთხრეხითის მაგიერ ეს ბრუნვა დაიდება აგრეთვე ძაშინ,
როდესაც იგი იქცევა უკუქცევითად, მაგ. ხელ-ით ვაკეთებ (მოქმ.)=
უ-ხელ-ოდ ვაკეთებ (ზმზ.), განგებ-ით იქმნა—უ-განგებ-ოდ არა იქმნების რა;
ღვთით ცხოველ ვართ—უ-ღმერთ-ოდ არ ვინ არს ცხოველი; გ უღ ით ამბობს
—უ-გულ-ოდ ამბობს და სხ.—*ff*) აღნიშნავს დროსაც კითხვას:
როდის? ეს ჳწრძი მისდევს იმ სიტყვებს, რომელნიც წარმოებულ-
ნი არიან ნაკვეთებით: «სა—*x*—*ა*», «უ—*x*—*ა*», «უ—*x*—
არა», მაგ. უ-დრო *ა*, სა-ღამ-ოდ, სა-ხვალ-ი-ოდ, სა მერმის-ოდ, სა-შო-
ბოდ, უცრ-ად (უცარი—*უ*-მეც-არი), უ-ცბ-ად (უ-ცებ-ი, უ-ცებ-ად—*უ*-ცბ-ად).
იხმარება აგრეთვე მარტივად: შემდგომ-ად, „ხვალის-ად (ე. ი. მეორე
დღეს) ჰკითხვიდეს მას მოწაფენი»; *hh*) რიცხვითს სახელებში აღნიშნავს
განყოფასს ანუ განაწილებას, მაგ. ოთხად გავანაწილეთ, ორ-ად გავ-
ჭერ, ათად გაჰყოფარი და სხ.

შენიშნავს ძველს მწერლობაში ზმნის-ზედითად დაბრუნებულ-
ნი სახელ-ზმნანი აღნიშვენ აგრეთვე უუახლოვესს მომავალს
დროსა, რომელიც დაუყოვნებლივ უნდა შესრულდეს, მაგ. „სადა
უკვე შობად არს ქრისტე“ (აღნიშნავს ახლოდროულს შობასა, მოახ-
ლოვებულს შემთხვევას); «ხოლო იესო განსლვად იყო სამარიად» (ე. ი.
შზად იყო წასასლველად); „ესე ყოფად არს“ (ე. ი. ეხლავე ანუ მალე უნდა
მოხდეს); ძე ვაცისა მიცემად არს სიკვდილსა და დათლვად და შესამესა
დღესა აღდგომად“ (ე. ი. ყოველივე ესე დაუყოვნებლივ მოხდება).

გ) მიცემითი ბრუნვა დაიდება დამატებითად ზემოაღნი-
შნულ შემთხვევაში (§ 62, 2).

ბრუნვა წოდებითი მოკვიკვებს კითხვებს: ვინ? და რა? და
წინადადებაში მუდამ დაიდება მიმართებითი-სიტყვად, მაგ.
„ნუ მისცემ თავსა, მე გოზარო ჩემო, სასო-წარკვეთილებასა,
არამედ განძლიერდი, კეთილ რემო, სასოებითა უფლისათა“

§ 64. უ) ბრუნვანი საგანმარტებოთისი.

განმარტებითს სიტყვებს საკუთარი ბრუნვა არა აქვს; იგიანი მუდამ ეთანხმებიან ბრუნვითა განსამარტავთა, ე. ი. მთავართა, რომელთა განმარტვენ, და ყველა ბრუნვებში მათთან დაიდუბიან მაგალითად: ერთი მდიდარი ქალი წინაპართა ჩვენთაგანი იტყოდა სიტყვასა საყურადღებოსა. ერთს მდიდარს ქალს წინაპართა ჩვენთაგანს უთქვამს სიტყვამ საყურადღებომ; ერთმან მდიდარმან ქალმა წინაპართა ჩვენთაგანმა კსთქვა სიტყვამ საყურადღებომ და სხ. ბრძენსა, ანოგანს და ღვთის მოყვარებსა შევეს ბაგრატსა აღუშენებია უმშვენიერესი ძეგლი ძველთა ქართველთა ხუროთ-მოძღვრებისა—ტაძარი ქუთაისის ღვთის-მშობლისა. მოქმედებითად ბრუნვილს მთავარს სიტყვას განმარტებითი შეუთხზვება იშვიათად ნათესაობითის ბრუნვითაცა, მაგ. კეთილის გულით გამლგე (მაგიერ: «კეთილითა გულითა»); ერთის მოქნევით (ერთითა მოქნევით) და სხ.

განმმარტველნი, დაბოლოებულნი ასოთი «ი», ხშირად მოიკვეცენ ამ ხმოვანსა და საბრუნავს ნაკვეთებსაცა, მაგ. გრძელი ცხოვრება—გრძელ ცხოვრებისა, გრძელ ცხოვრებასა, გრძელ ცხოვრებამ და სხ. (იხ. ქვემო ვრცლად).

განმმარტველად შეიძლება დაიდვას არსებითი სიხელიცა და სახელ-ზმნაცა, გარნა მხოლოდ ნათესაობითად ბრუნვილი. ყოველი ნათესაობითი ბრუნვა, საზოგადოთ, განსამარტველთა ბრუნვას; მაგ. მთა ღვთისა, პედი ქართლისა, თვალი ურმისა, ზედმოქმედება განათლებისა და სხ.

შენიშვნანი: აა) ნათესაობითი ბრუნვა იშვიათად იხმარება დამარტებითი-სიტყვებად, გარნა ამ შემთხვევაშიც ნათესაობითი, დრმად თუ დაქავიერდებით, განმარტებითადვე იხმარება იმ დამარტებითი სიტყვათა, რომელნიც გამომეგებულნი არიან და იგულისხმებიან წინანდადებაში, მაგ. მეშინის ღვთისა ე. ი. (ღვთის წყრომისა); არა მრწამს რა ბოროტის კაცისა (ბოროტის კაცის საქმისა); დავიფერე მღვდლისა (მღვდლის სიტყვა), ვერა ვცანი რა მტრისა (მტრის მოქმედება, საქმე), ბატონის არა ესმის რა და სხ. ბბ) მთავარი და განმმარტველი არსებით-

თი სიტყვები, ჰარველი სახელობითად და შეიქმნა ნათესაობითად დადებული, ჩვენის ენის განონით ერთ სიტყვად მიაღება (თუნდ განმმარტვულად რაი და პეტი სიტყვებიც იყოს) და რაინე ერთად იბრუნვიან ხელახლა; ერთმანეთს შეეთხზვიან ბრუნვითა და რიცხვითა, მაგ. ბედი ქართლისა (სახ.); ბედი-ისა ქართლის-ასა (ნათ.); ბედი-სა ქართლისა-სა (მიც.); ბედი-მან ქართლისა-მან; ბედი-თა ქართლი-სა-თა და სხ. (ვრცლად ქვემო). — გვ) შემდეგ რამდენთამე ზმნის-ზედათა იხმარება ნათესაობითი განსამარტვულად მათდა, მაგ. შემდეგ ამისა, ამიერ მთისა, ახლო სახლისა, ქვეშე ქვეინისა და სხ.

§ 65. საბოლოო ბრუნვათა: საზოგადო და სათვითო.

ყოველი ცვალებადი სახელი (არსებითი, შედქესრული, რიცხვითი, საცვალ-სახელნი, სახელ-ზმნა და მიმდევრთა), ჰარველ-სახეგინა წარმოებული, უსათუოდ დაბოლოდება სმოკან ასოებზე: ა, ე, ი, ო, და უ, და მხოლოდ ეს ასოები იცვლება ბრუნვის დროს, ე. ი. ანუ იკარგება ანუ სხვა-ასოებზე შეიცვლება; დანარჩენი ნაწილი სიტყვისა რჩება შეუცვლელად და ამისთვის იწოდება ძირად ბრუნვისა (§ 27), მაგ. სიტყვებში: წიგნი, შეშა, სოკო მარცვლები: „წიგნი“, „შეშ“ „სოკ“ შეადგენს ძირს, ხოლო ასოები: «ი», «ა», «ო» — ცვალებადს მისს ნაწილს ანუ საკვეცსა.

შენიშნვა. ყველა სიტყვები, უხმო ასოზე დაბოლოებულები (მაგ. მარიამ, დავით, ბაგრატ, ბეთლემ) იბრუნვის როგორც მექონი საბოლოოდ ზმოვანისა ია, აგრეთვე დაბოლოებულნი ასოზე «ჲ» იბრუნვიან როგორც ია-სა მექონნი.

1) ცვალებადნი სიტყვანი ბრუნვის დროს ასე თუ ისე შეიცვლიან, ანუ უცვალბელად სტოვებენ ამ ბუნებითს თჳსს საბოლოოს; ეს შეადგენს კერძო მხარეს ბრუნვისას და 2) გარდა ამისა ზედ დაირთვენ ხოლმე სხვა-და-სხვა საკვეტებს, რომელნიც არიან საზოგადონი ყოველ გვარ სიტყვებისთვის: სახელობითი სათვის — «სა», მიქმედებითისთვის — «თა», «ათა», ანუ «თი», მოთხრობითისათვის — «მან», ზმნის-ზედითისთვის — «დ», (ანუ «თა»).

წოდებითსთჳს — «**ა**», რომელნიც ხმოვანის შემდეგ სშირად შეიძლება «**გ**»-დ.

შენი შნვა. საბოლოოთა: **ასა, სა, ათა, თი, თა და სს.** შეიძლება მოკვეცილს უკანასკნელი ხმოვანი (**ას, ს, ათ, თ**); საბოლოო «**მან**» შემოკლება «**მა**»-დ ანუ, თუ წინ ხმოვანი უზის, — «**მა**»-დ, მაგ. **კაც-მან** = **კაც-მა**; **კატა-მან** = **კატა-მ** და **სს.** ხმოვანი არ მოკვეციება იმ შემთხვევაში, თუ მოკვეცილ შემდეგ წინადადებაში ერთად იყრება რამდენიმე უხმო ასოები, მაგ. «**წვიმასა გრგვინვა მოყვა**». პირველს სიტყვას არ მოკვეციება „ა“, რადგან მაშინ ერთად შეიკრიბებოდა უხმოები: «**სგრგვ**».

ძრავლობითისა საზოგადო საბოლოო რგვანია: **დაბიური, რომელსაც მხოლოდობითისავე საზოგადო საბოლოო აქვს** (**ასა, სა, მან, დ, თა, რ**), მხოლოდ წინ მიემატება კიდევ **მარცვალნი** «**ებ**» (**«ებ-ისა», «ებ-სა» «ებ-მან», «ებ-ადა», «ებ-რა»**) ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, ყოველი დაბიური ძრავლობითი იბრუნვის როგორც მხოლოდობითი, დაბოლოებული ასოთი: «**ია**», რომელსაც წინ მისდევს შეუცვლელად მარცვალნი «**ებ**» («**ებ-ია**»).

ბ) მწიგნობრივი ძრავლობითი «**სახელობითის და შესმენილობითის**სთჳს «**ნია**», წოდებითისთჳს — «**ნრა**», ზმნის-ზედითისთჳს «**თა-და**», დანარჩენ ბრუნვებისთჳს «**თა**» (§ 27).

§ 66. კერძო მხარე ბრუნვისა: განყოფა ბრუნვათა ანუ განკლედობათი.

გარდა საზოგადო საბოლოოთა, რომელნიც ყველა სიტყვებს ერთნაირად ზედ დაერთვიან, ცვალებადსა სიტყვებს აქვთ საკუთარი გინა. კერძო ანუ, როგორც ზემო მოვიხსენიეთ, **სხვა-და-სხვა-ფორივი** ცვალებადსა ბუნებითის მათის საბოლოოსა: **ა, ი, ე, რ და უ.** იმისდა მიხედვით, თუ როგორ იცვლება ეს ხმოვანი ასოები (**ე, ი, რ** დის იკარგება, რა შემთხვევაში რჩება და რადის სხვა-ხმოვანზე გადადის), ბრუნვები განიყოფება სამ საზოგადოებად ანუ სამ განკლედობად.

1) პირველ კანკლედობრთა იბრუნვიან დაბოლოებულნი ასოებითა «ა» და «ე» (ე. ი. ეს ასოები უოველ ბრუნვებში ერთ-გვარად იცვლება: იკარგება, რჩება, ანუ სხვა-ასოებზე გადადის; მეორისა—დაბოლოებულნი ასოთა «ი» და მესამისა—დაბოლოებულნი ასოებითა: «უ» და «ო».

დავაბრუნოთ სამისავე კანკლედობის სიტყვები და შევნიშნოთ, თუ რით განიზიარებინ იგინი ურთიერთშიორის და რა არის მათში საზოგადო.

კანკლედობა I («ა» და «ე»). კანკლ. II («ი»). კანკლ. III («ო» და «უ»).

	კვრძო.		საზოგ.		კვრძო.		საზოგ.		კვრძო.		საზოგ.	
წოდ.	ა	ე	ი	ო	უ	ო	უ	ო	უ	ო	უ	ო
მამნწ.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე
მიც.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე
მოკ.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე
ნათ.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე
შეს.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე
სახ.	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე	ი	ო	უ	ა	ე

ქელა რომ აღნიშნოთ საფუძველი სიტყვებისა ასოჲთა «x»,
 ხოლო ბუნებითი მათა საბოლოო ასოთი: «y», გამოვა შედეგი
 საზოგადო დამცირებული სქემა სამთავუ განკლედობათა:

- 1) $y = \text{d}$ და მ . 2) $y = \text{ი}$ 3) $y = \text{ლ}$ და უ .

		მ ს ბ ლ ო ბ ი თ ა დ.			მ რ ა კ ლ ო ბ ი თ ი.	
		I	II	III	I და III	II
სახ.		x y	x y	x y	x y ნი	x » ნი
ნათ.		x ი ს(s)	x y ს(s)	x y $\begin{cases} \text{მის(s)} \\ \text{სი} \end{cases}$	x y თ(s)	x » თ(s)
მოქმ.		x ი თ(s)	x y თ(s)	x y $\begin{cases} \text{მით(s)} \\ \text{თ(ი)} \end{cases}$		» » »
მიჯ.		x y ს(s)	x » ს(s)	x y ს(s)	x y თ(s)	x » თ(s)
მოთხ.		x y მ(sნ)	x » მ(s)	x y მ(sნ)	x y თ(s)	x » თ(s)
შენ.		x y დ	x » დ	x y დ	x y თად	x » თად
წოდ.		x y ო, კ	x » ო	x y ო, კ	y y ნო	x » ნო

მეორე მრავლობითი — დაბიური როგორც ზემო ვთქვით, სრულად წააგავს მსოფლობითსა მეორის განკლედობისას, ოღონდ საზოგადო საბოლოოს წინ მიემატება მარცვალნი «ებ» ამ რიგად: დაბოლოებულთა ხმოვანებითა «ბ» და «ი» ეს ასოეი ეკარგებათ, მაგ. ჭიქ-ა=ჭიქ-ები (და არა ჭიქა-ები; უბნ-ა=უბნები, ბად-ი=ბადები, დიდ-ი=დიდ-ები (და არა: დიდი-ები), და დანარჩენებს, კ. ი. დაბოლოებულთ ასოებითა: «მ», «ლ» და «უ» ეს ხმოვანები არ ეკარგებათ მრავლობითშიც, მაგ. სარკ-ე=სარკ-ეები (და არა: სარკე-ები), ხე=ხე-ები (და არა: ხ-ები), ოქრო=ოქრო-ები (და არა-ოქრ-ები), ძუძ-უ=ძუძ-უ-ები, ყრუ=ყრ-უ-ები და სხვ. ამ ხაინაღ წარმოებული მრავ-

ლობითი სასკლობითის ბრუნვისა იბრუნვის, რეგორც ვთქვით, მე-
რე-საბრუნვით ანუ განკლდობით; მაგ. წიგნ-ი=წიგნ-ები, წიგნებ-
ისა, სს, მან, ითა; ოქროებ-ი: ოქროებ=ისა, სს, მან, ითა, ო და სს.

ამ სქემითა იბრუნვის ყოველი სიტყვის ნაწილი, ჯარდა ჰიბრუნ-
თა და მანკებულ ნაცვალ-სასკლთა (მე, შენ, იგი; ეს, ის, ვინ), მაგ.
ა) ზედ შესრულ: ტკბილი, ტბილ=ი-სს+ითა+სს+მან-
+ად+ო+ნი+თა+ნი; ტბილ-ებ=ისს+ითა+სს და სს. ღრმ-ა,
ღრმ+ისს+ი-თა+ა-სს+ა-დ+ა-ო+ა-ნი+ა-თა+ა-ნი, ებ-ი+ებ-
ისს+ებ-ითა და სს. მყავ-ე; მშაპ=ი-სს+ი-თა+ე-სს+ე-მან...
+ე-ნი+ე-თა+ე-ნი; ე+ები+ებ-ისს+ე-ებ-სს; ყრ-უ; შრ-შ-სი
(ანუ ყრ-უ-სს), უ-სს+უ-მან...+უ-დ+უ-ნი+უ-თა...+უ-ები+
უ-ებ-ისს...+უ-ებ-ო და სს. ბ) რიცხვითნი: ერთ-ი მრთ=ი-სს-
+სს+მან...+ები+ებ-ისს...+ნი+თა+ნი...; გ) ნაცვალსა-
სკლნი, მაგ. ხემ-ი, ხმმ=ი-სს+ი-თა+სს+მან+ად+ო+ებ-ი
+ებ-ისს...+ნი+თა+ნი; ამდენი, ამდენ=ისს+ითა+სს...
ები+ებ-ისს...+ნი+თა+ნი; დ.) სასკლზმნანი, მაგ. დგენ-ა;
დგენ=ი-სს+ი-თა+ა-სს+ა-მან+ა-დ+ა-ო+ა-ნი+ა-თა+ა-ნი.

შენიშნვა. 1) სასკლ-ზმნა მრავლობითად არ იბრუნვის ნა-
კვეთითა «ები», არამედ ნაკვეთითა «ნი», მაგ. არ ითქმის: დგენ-
ები, ხვე-ვ-ები, ბჭობ-ები, წოლ-ები, ბან-ები, თქმ-ები და არცა ხმოვანის სა-
ბოლოოდას «ა»-ს დახმარებითა, რეგორც თანამედროვე მწერლებმა იწ-
ყეს, მაგ. დგენ-ა-ები, ხვე-ა-ები, ბჭობ-ა-ებ, ბან-ა-ები და სს. არამედ
უსათუოდ უხდა ითქვას: დგენანი, ხვევა-ნი, ბჭობა-ნი, წოლა-ნი, ბანა-
ნი, თქმა-ნი.—თანამედროვე მწერლობა მაინც სცდილობს ამ გვარი მრავ-
ლობითი შემოიღოს და სწერს, მაგ. გამოცემა-ები, შემთხვევაები, გარემოებე-
ები, მოთქმეები, ღრვები, მოთხრობაები, შრომები და სს.

2) ორისავე საშკალეებითა ნაკვეთების შეერთება უჭაზროს
და უკანონო, მაგ. არ უხდა ითქვას: ხე-ებ-ნი არამედ ხეები ანუ ხენი,
არცა მამებ-ნი, არამედ მამ-ები ანუ მამა-ნი, არცა „რომელ-ებ-თ შუა“ არა-
მედ „რომელი-თა შუა“, ანუ „რომელ-ებს შუა“ და სს.

3) რთულს სიტყვებში მხოლოდ უკანასკნელი იბრუნვის, მაგ.
და-ძმ=და-ძმ=ი-სს+ა-სს+...+ა-ნი+ები და სს. სახლ-ქარ-ი

სა+სა+მან... ავშარ-ლაშაჰ-უნაზირ==ო-სა+ო-თა+სა+
მან...+ნი+ები და სხ.

აკრთოვე: სულ-მოკლე, ოქრო-მყვრდი, ოღრო-ჩოღრო, შავ-თვალ-
წარბი და სხ.

§ 67) საზოგადო დასკვნა განკლედობათათჳს.

ზემო-დადებულ სქემისაგან ცხადად სჩანს, რომ—

1) სახელნო დაბოლოებულნი ასოებითა: «ა» და «ე» კრთ-
გვარად იცვლიან ამ სათუთოო საზოლოო: ნათესაობითს და მოთ-
ხრობითს ბრუნვებში ორივე ასოები შეიცვლება «ი»-დ (ხე==ხ-ი-სა
ხ-ი-თა, დ-ა==დ-ი-სა, დ-ი-თა) და სხვა ბრუნვებში კი არ
იკარგება. (ხ ე-სა, ხ-ე-მან; დ-ა-სა, დ-ა-მან და სხ).—მრავლობითშიც შე-
ინახება ორივე ასოები, და მხოლოდ «ა»-ზე დასოლოებულს სიტყვებს
მდაბიუქს მრავლობითში ეს ასო ეკარგება (დ-ები და არა დაები).

2) სიტყვები «ი»-თა დაბოლოებულები სრულად წინააღმდეგებია
პირველის განკლედობისა: სადაც პირველს განკლედობას საგანკლედო
ასოები («ა» და «ე») ეკარგება, იქ მეორეს განკლედობისა საზო-
ლოო შეინახება (ნათესაობითი და მოქმედებითი) და წინააღმდეგ,
სადაც «ა» და «ე» შეინახება, იქ «ი» იკარგება. მხოლოდ ზმნის--
ზედითის ბრუნვაში «ი» შეიცვლება «ა»-დ (თვალ-ი==თვალ-ა-დ).
ორისავე გვარის მრავლობისაში ასო «ი» იკარგება: თვალ-ნი==თვა-
ლები და არა: თვალ-ი-ნი, თვალ-ი-ები.

3) მესამე განკლედობის საგანკლედო ასოები შეინახება ყოველს
ბრუნვაში, მხოლოდობითის და მრავლობითისაში. საზოგადო საზო-
ლოო საბრუნავთა ნათესაობითს და მოქმედებითს ბრუნვებში მესა-
მის განკლედობისაში ოდენ იცვლება, მ.გ. «სა»-ს და «თა»-ს
მაკიერ «ა-სა», «ა-თა» ანუ «სი», «თი» (ოქრო-ა-სა, ოქრო-ა თა:
ოქრო-სი, ოქრო-თი).

შენიშნვა. მარცხლებითა «ე» და «ჳ» დაბოლოებული სიტ-
ყვებიც იბრუნვის ამავე კანონით, პირველი პირველ განკლედობისათი

და ძეგრე—ძეგრისა, რეგორც ზემო ვსთქვით. მხლელად ძველს მწერლობაში ორთუგორაფიუფად აჩვენებ მათ ამ სასიით: მარცხალი «ჟა» ნათესაობითს და მოქმედებითს ბრუნვებში იქცევა ასოდ «ჯ», სხვა ბრუნვებში კი «უ» შეინახება. წინააღმდეგ, ასოდ «ჯ» შეინახვის მხლელად ნათესაობითის და მოქმედებითის ბრუნვებში; სხვა ბრუნვებში კი იქცევა «უ»-დ. მრავლობითისაში კი ორნივე მარცხალნი «უ» და «ჯ» იცვლებიან «უ»-დ, მაგ.

უა.

3

ა) მხლელ.

მრავლ.

ბ) მხლელ.

მრავლობ.

სახ	ქ-ჟა	ქ-ჟა-ნი	ქ-ჟ-ცბი	ნად-ჯ	ნად-ჟ-ნი	ნად-ჟ-ცბ-ი
ნათ.	ქ-ჯ-სა	ქ-ჟა-თაჲ	ქ-ჟ-ცბ-ი-სა	ნად-ჯ-სა	ნად-ჟ-თაჲ	ნად-ჟ-ცბ-ი-სა
მოქმ.	ქ-ჯ-თა	„ „	ქ-ჟ-ცბ-ი-თა	ნად-ჯ-თა	„ „	ნად-ჟ-ცბ-ი-თა
მიც.	ქ-ჟა-სა	ქ-ჟა-თა	ქ-ჟ-ცბ-სა	ნად-ჟ-სა	ნად-ჟ-თა	ნად-ჟ-ცბ-სა
მოთ.	ქ-ჟა-მან	ქ-ჟა-თა ⁰	ქ-ჟ-ცბ-მა	ნად-ჟ-მან	ნად-ჟ-თა ⁰	ნად-ჟ-ცბ-მან
ფმნ.	ქ-ჟა-დ	ქ-ჟა-თად	ქ-ჟ-ცბ-ად	ნად-ჟ-ად	ნად-ჟ-თად	ნად-ჟ-ცბ-ად
წად.	ქ-ჟა-ლ	ქ-ჟა-ნლ	ქ-ჟ-ცბ-ლ	ნად-ჟ-ლ	ნად-ჟ-ნლ	ნად-ჟ-ცბ-ლ

2) სიტყვა «ღმერთი» (ანუ ძველებურად ღმერთი) ნათესაობითს და მოქმედებითს ბრუნვებში ჰკარგავს შუა-ასლებს «ძერ», რომლის მაგიერ დასდებს ასოდ «კ». დანარჩენ ბრუნვებში მისდევს კანონსა, მაგ. ღ-ვ-თ-ისა, ღ-ვ-თ-ითა, ღმერთსა, ღმერთმან, ღმერთად და სხ.

3) «ფრთხანი»-ს მაგიერ იხმარება: «ფრთ-უ-ნი», ფრთ-უ-თა.

4) მოწამე=მოწმ-ისა, თუ მოწმობას :ღნიშნავს და «მოწამისა»—თუ წმიდანსა, მაგ. წმიდისა მოწამისა (და არა: „მოწმისა“) გიორგისი.

5) ბრუნვა ზმნის ზედიითი კეთილ-ხმოვანებისათვის ხშირად იცვლის საბოლოოსა «დ» „თ“-დ, მაგ. მოკლე თ, ვრცლა-თ და სხ. გარნა მწერლობითის ენის განსაკარგველათ და ორჭოფობის აღსაცდენათ საჭიროა; რომ „თ“ დაიდებოდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს ბრუნვა აღნიშნავს მიზანს ანუ მისაკუთრებასა, მაგ. დასაწერა-თ მინდა (რისთვის?), სანადირო-თ წავიდეთ; სასაცილოთ გიამბეთ და სხ.

6) სიტყვა: ღვინო=ღვინოსი;=ღვინისა, ღვინითა. მხარე—მხარისა, (ქვეყანა) და მხრისა (ასო ტანისა); ამბავი=ამბისა, ხუცესი=ხუც-ისა (და არა: ამბავისა, ხუცესისა); წელი=წლისა, წელიწადი (წაწილი ტანისა), წლისა (დრო); თვალი=თვალისა (ორღანო ხედვითი) და თვლისა (ურმის თვალი, ძვირფასი თვლები).

§ 68. სასოგადოკანონის წინააღმდეგნი შემთხვევანი.

ზემო ნახევრები სქემა სასოგადო კანონია ბრუნვისა, გარნა არა ყოველი სიტყვა ემორჩილება მას: ჯ) მრავალნი სიტყვანი პირველის და მეორე კანკლელობისანი იბრუნვიან შესამეკანკლელობით; ესენი არიან: 1, სათჯთონი სიტყვანი, 2, წარმოებულნი სიტყვები, რომელთაც ბოლოს უხსედან წარმოებულნივე ასოები «ა» და «ე» 3) არა-ცვალება სიტყვანი, რომელნიც ზოგს შემთხვევაში დაიბრუნვიან რამდენითაჲ ბრუნვითა; ლ) მრავალი სახელი ბრუნვის დროს გამოიკლებს საშუაღს ხმოვანსა, ანუ სხვა ხმაზედ შეიცვლიან მათ; ესენი არიან დაბოლოებულნი მარცვლებზე: ლი, მი, ნი; რი, რომელთაც წინ უძღვისთ ხმოვანები: ა, ე და ი=1) ალი, ელი, ოლი, (2) ამი, ემი, ომი, 3) ანი, ენი, ონი, 4) არი, ერი, ორი; ეს წინამძღოლი ხმოვანები (ა, ე, და ი) გამოეკლებათ ბრუნვის დროს და ზ) საცვალსახელი პირკანნი და ზევებითნი (მე, შენ, იგი, ის, ესე, ეგე, ეს, ვინ, თუთ) არც ერთს მოსსენებულს კანკლელობათა კანონს არ მისდევენ.

განმარტოთ ყოველივე თვითოეულად.

§ 69. **ჟ)** შიშველის და მკურეკანკლედობათა სიტყვანი, ბრუნვილნი მესამეკანკლედობით.

შიშველის და მკურეს კანკლედობის სიტყვანი მესამეკანკლედობით ბრუნვილნი არიან შემდეგნი:

1) ყველა სათვითელ ანუ საკუთრებიანი სახელნი, მაგ. პეტრე-ე=პეტრე-მსა, ანუ პეტრე-სი და არა: პეტრისა; პეტრეთი, ანუ პეტრეთა და არა: პეტრიოთა. კვრეოვე: ათინა—ათინასი ანუ ათინა-მთა; ბეთანია—ბეთანია-სი ანუ ბეთანია-მსა, ბეთანიათი ანუ ბეთანიათა; «დრეობა» (გახეთი)=დრეობა-სი (და არა: დრეობ-ისა). ამ სახედვე: ფალავა-სი, ბერიძე-სი, ანუ ბერიძემს, ჭაბუა-სი ანუ ჭაბუა-მს, და არა: ფალავ-ისა, ბერიძ-ისა, ჭუბუისა და სხ.

სათვითნიცა დაბოლოებულნი ასომართა «ი» შეინახვენ ამ სახეს, მაგ. გიორგი-იმ თქვა (და არა გიორგი-მა); „ქოროღლის ძლიერ ეწუინა“ (და არა ქოროღლ-სა).

ერთის სიტყვით, ქართული ენა ჭარბთა აღუკველლობისათვის საკუთარს სახელებს არც ერთს ასომარ არ აკვეცს. ეს განსაკუთრებითად იმისთანა სიტყვებშია საჭირო, რომელნიც უცხოზნი არიან მსმენელისათვის ანუ რომელნიც, თუ განსაკუთრებულნი ბრუნვილნი არ იქმნენ გარჩეულად, ადგადად დაემსგავსებიან რომელსამე საზოგადო სახელსა, მაგ. «სიმი» (სახელის კაცისა)=სიმისი (და არა სიმისა) სიმის (მიცემითი), სიმიმ, სიმით. ჩუნი ძეგლები (და ესლაც სშირად) სსკან და-სხვა საგნების სახელს სდებდენ კაცსა, მაგ. «ლომი», «გურიტი», «თვალთ-ჭრელი» და სხ. ამგვარი სიტყვები იმავე კანონით იბრუნვის: გურიტისი, გურიტის, გურიტიმ და, არა: გურიტისა, გურიტიმა და სხ.

იმისთანა საკუთრებითი გეოგრაფიული სახელები, რომელნიც ყველამ იცის და მამსადადამე რომლის დაბრუნება საზოგადო წესზე ჭარბს არ აღრევს, ხშირად საზოგადო კანონით იბრუნვის ხალხურს ენაში და იშვიათად მწერლობითისაშიც, მაგ. იტყვიან: მცხეთ-

ისა (მაგიერ «მცხეთა-სი»), უფლის-ცისისა (მაგიერ «უფლის-ცინე-სი») და სხ.

უკელა სათჯთო სახელები სახელწოდებითი უხმო სახელები და ბოლოებულეები იბრუნვის მუარეკანკლედობით, ე. ი. როგორც დაბოლოებულნი ხმოვანითა «ი», მაგ. ვანტანგ, დავით, ანტონ, თამარ, მარიამ, სუმბათ, მირიან, მურვანვან—ვანტანგ-ს, დავით-ს, თამარ-ს. ვანტანგ-მა, მირიან-მა, დავით-მა და სხ. და აწა: ვანტანგის (მიცემითი), ვანტანგ-იმ, დავით-ის (მიცემ.), დავით-იმ და სხ. — ძველს ეჩაში შესმენილი ბრუნვა ამ გვარს სახელწოდებათა მიიღებს ხმოვანისა «ი», მაგნამ უმახვილად, მაგ. სახელობითი: დავით, მარიამ, თამარ და სხ. ხალა შესმენილობითი: დავით-ი, მარიამ-ი, თამარ-ი და სხ. წოდებითი იგივე სახელობითინ, მსალად დაესემის ნიშანი, მაგ. დავით^რ, პეტრე^რ, თამარ^რ, გიორგი^რ.

ხმოვანითა «ი» დაბოლოებულნი გვარნი ვანტანგ და სათჯთო სახელებიცა (გარდა სახელწოდებათა ვანტანგ) იბრუნვის სახეობადო ვანტანგით (მუარეკანკლედობით); სხვა ხმოვანებზე დაბოლოებულეები კი—მესამეკანკლედობით. ამასთან სახელ-გვარნი ვანტანგ ერთ სიტყვად მიიღება (თუ სახელი წინ მისდევს) და იბრუნვის მსალად უგანს-სკნელი, მაგ. ნიკოლოზ-ბარათაშვილ-ის, ნიკოლოზ-ბარათაშვილ-სა, ნიკოლოზ-ბარათაშვილ-მა, და სხ. თამარ-მეფე-ისა, თამარ-მეფემ... იესო-ქრისტე-მ, იესო-ქრისტეს და სხ. — საზოგადოდ, რთულს სიტყვებში იბრუნვის მსალად უგანს-სკნელი, მაგ. მეფე-დედოფლის, მეფე-დედოფალს; ცოლ-შვილსა, ცოლ-შვილმა; ას-ოც-და-მეთუთხმეტი-ემ (რთული რიცხვი მიიღება ერთ სიტყვად).

მესამეკანკლედობით იბრუნვის აგრეთვე იმისთანა სიტყვები რომელნიც თუმა დაბოლოებულის პირველის კანკლედობის ხმოვანებითა («ე» და «ა»), მაგნამ ეს ხმოვანები წარმოებულეებისა და აწა ბუნებობები, გარდა სახელწოდებათა, წარმოებულთა ნაკვეთებითა: «ება» «ობა», და «ვა». მაგალითები:

ა) სალათა «ა»: მძინარ-ა—მძინარა-სი—მძინარა-ება... (და აწა მძინარ-ისა...), მტირალ-ა—მტირალა-სი, მტირალა-ება... აგრეთვე: პამპულა-სი, ცუდა, ხენ-ა, ყრუანჩელი-ა, დაი-ა, ღამურ-ა, ბები-ა, დედოფალ-ა, ვაჟ-ა—ვაჟა-სი, მწი-ა-სი, ბიცოლა-სი აგრეთვე შეერთებულ სიტყვებთა წარ-

ძოკბ-უღნი: შავთვალ-წარბა, ხელ-მენ-ა, ცის-ნათელ-ა, სირ-აქლემ-ა, ოთხ-თენ-ა, ვირ-თაგვ-ა და სხ. აგრეთვე კნინობითნი: თამარ-ა, მისაგ-ა, სახლუკ-ა, ბებრუკ-ა, პაწი-ა, პაწაწკინ-ა, პატარ-ა (პატარასი და არა პატარისა), ცოტას-ი (ცოტაჲს ხნის უკან და არა ცოტ-ის ხნის) და სხ. აგრეთვე მდედრობითნი: მონაზონ-ა, მთავრინ-ა, ხელმწიფ-ა... აგრეთვე თამაშობათა სახელები: ჭიაკოკონ-ა, ვეკე-მალულ-ა, ბერუკან-ა, დათვობან-ა, რუსობან-ა.

აგრეთვე იბრუნვის სიტყვები, რომელნიც, თუ შესამე კანკლედობით არ არ იქმნენ დაბრუნებულნი, აღრეკენ ზღვრისა, მაგ. ბაგა—ბაგა-სი და არა ბაგი-სა, მურა— „ზმალი მურა-მსა“ და არა: მურ-ისა, კოჭა-სი და არა კოჭ-ისა; არაბა—არაბასი და არა არაბ-ისა (არაბ-ი), გულ-ა—გულ-ასი (ტყვია) და არა გულისა, «თხის-რქა» (СОЗВЪЗДІЕ)—თხის-რქა-სი და არა თხის-რქისა. აგრეთვე: ცილა-სი (და არა ცილისა), სადა-სი (და არა სადი-სა), ყველა-სი (და არა: ყველისა), თამაშა-სი (და არა თამაშისა), მზა—მზასი (და არა მზისა), პეპელა—პეპელასი, პეპელაები, ნები (ხელისგული)—ნებისი, ნებიმ, და არა ნებითა, კვიცა-სი (პური) და არა კვიცი-სა, ბელურა-სი, ნუნუა—ნუნუა-სი, სულასი (ღელწამი), ზვარასი (შეწირული ხარი), შარასი, აშორა-სი (უარისყოფა) და არა აშორისა, ქერა-სი (და არა: ქერ-ისა), წუთა—წუთა-სი და არა წუთი-სა, ქოსა-სი და არა ქოსი-სა, თარა-სი და არა თარ-ისა და სხ. ამ გვარ სიტყვებში ასო «ა», წარმოკბულდა, მაგრამ მათი წარმოება სშირად დაკვირვებულა.

შენი შნვა. სიტყვა ალაგია ნიშნავს ადგილსა და „ალაგა“ (ალაგასი, ალაგას და არა ალაგს)—მაგიერობას: „შენს ალაგას მოვითმენდი.“

ბ) აგრეთვე წარმოკბულნი ასოთა: «ე» (თუმცა ზუბიან-სიტყვაობაც და მწერლობაც სშირად აღრეკენ ამ კანონისა), მაგ. ა) წარმოკბულნი ნაკვეთითა «მე-ე-ე», მენავ-ე—მენავე-სი, მენავე-თი (და არა მენავ-ისა); მელორე-სი (და არა მელორ-ისა) აგრეთვე: მებერე-სი, მენადირესი, მექარავნესი და სხ. ბ) წარმოკბულნი ნაკვეთითა «მო-ე-ე»: მოხალისე—მოხალისე-სი და არა მოხალისისა, აგრეთვე: მოჯამაგირე-სი, მოძულე-სი, მოწინავესი, მოწესესი, მოსისხლესი, მოხალესი, გულ-მოდგინე-სი და სხ. და არა მოჯამაგირ-ისა, მოწესისა, გულმოდგინ-ისა და სხ. გ) წარმოკბულნი ნაკვეთითა «სა-ე-ე»: საყურ-ე—საყურესი (და არა საყურისა), სადურგლე—სადურგლესი (და არა სადურგლისა); აგრეთვე

სამშვილდე-სი (ანუ სამშვილდემს), სარძევე-სი, სათავე-სი, სანემსესი, სასი-
 მინდესი, სასიკვდნესი და სხ. ამ ნაკვეთით წარმოებულ სიტყვებს ხში-
 რად აბრუნებენ საზოგადო კანონით: სასახლ-ისა (მაგიერ: სასახლ-
 ესი), მოსამართლ-ისა, სადავისა, სათავისა, სამოგვისა, მოქალაქისა
 და სხ. განსაკუთრებით ხშირად არღვევენ კანონსა, როდესაც წარ-
 მოებულ სიტყვა განმძრტველად წინ მიუძღვის მთავარს, მაგ.
 იტყვიან: ამოსამართლის სახლი; (მაგიერ: „მოსამართლემ სახლი“);
 „სანემსის მოწყობილობა“ (მაგიერ: „სანემსემ მოწყობილობა“), „მონელის
 მეცადინეობა“ (მაგიერ: „მონელემ მეცადინეობა“).

ზრეტვე აბრუნვის სიტყვები, რომელთა საბოლოო «ე» თუძ-
 ცა წარმოებულია (უძეტესად მიძღობისაგან), მაგრამ მწარმოებელი
 ნაკვეთები ისე შესრტვებულა ძირეულს სიტყვასთან, რომ ძნელად მი-
 საგნებელია მათი ფილოლოგიური წარმოება. ამგვარს სიტყვებს
 ზოგნი საზოგადო კანონით (ე. ი. ზირველ კანკლედობით) აბრუნებენ;
 სხვები ვა (რადცა უფრო კანონიერად უნდა ჩაითვალეს). — შესამე კანკლე-
 დობით. ამის გამო მათი ხმარება ჩვენს ძველს და ახალს მწერლობაში
 მეტად არეულია: ესეთა, მაგ. სიტყვები: მავნე—მავნესი ანუ მავნემს;
 და არა მავნის; მღვრივე, მნათ-ე, მქონ-ე, მკვირცხ-ე, მწვავე-ე მვის-ე,
 მ-ჩალტ-ე, მდარ-ე, მ-ცირ-ე, მ-ძლ-ე, მ-ხნ-ე, მ-ჭლ-ე, მოკლე (კლ-ება),
 მ-დორ-ე, მ-კვანე, მა-კ-ე, გამ-გ-ე, (და)მ-სწრ-ე, (და)მ-ნა-შავ-ე, ზღვ-ე
 (ქვის იატაკი), რიდ-ე (რიდე-სი), ბუძემს მ-ტ-ე, ღრ-ე, ღელე (ღელ-
 ვა), სწორ-ე, არ-ე, წრ-ე (წრემს იქით, წრემს შემოვლება, და არა წრის
 იქით...), თხლ-ე (თხელი), დუნე (დუნე-სი), გუბე, სეფე, ყორე; ყურ-ე (ყუ-
 რი), კარს-ე (კარი, კარისა—კარს-ე), ცალკ-ე. ერთმარცლოვანნი: ბ-ე (ბემს
 მიცემა და არა: ბის მიცემა) ტლე-სი, ბრვე (ტანადი), დღ-ე (დღემს
 იქით და არა: დღ-ის იქით) და სხვ. — ზედშესრული სიტყვები, წარმოე-
 ბულები ნაკვეთითა: «სი-ჯ-ე» უძეტეს ნაწილად ზირველის კანკლედო-
 ბით აბრუნვის, თუძცა (უფრო ძველს მწერლობაში) შესამე კანკლე-
 დობითაც უბრუნებიათ, მაგ. უძეტესნი სწერენ: სიწმინდ-ის კოლოფი,
 სხვები კი. „სიწმინდემს კოლოფი“; უძეტესნი: სიბერ-ის დღეები; უძცირეს
 ნი: «სიბერ-ემს დღეები». კვრეტვე არეულად უხმარნიათ მაგ. სიტყვები:
 სითეთრის და სითეთრემს, სინოტი-ის და სინოტიე-მს, სიყრუე-ის და სი-
 ყრუვე-მს, სიამაყ-ის და სიამაყე-მს, სიობლის და სიობლე-მს, სირბილ-ის

და სირბილე-მს, სიყმაწვილ-ის და სიყმაწვილე-მს, სითხლის და სითხე-მს ანუ სითხე-სი.

3) შესამესავე განკუთვნილ მისდექს დაბოლოებითი ცვლილება იმ სახელთა და ფრასთა, რომელნიც თუძცა უცვალბებლად ითვლებიან, მაგრამ ზოგს შემთხვევაში დაიბრუნებიან სოლმე. ამ მხრით ქართული ენა წარმოდგენს საკვირველს მოკლენას სხვა ენებში: არა თუ ზმნები დაწყებითის ანუ სასლოობითის ბრუნვისა, არამედ დასრული ფორმებიც, თუთ ფრასებიცა და ყოველი უცვალბებელი სიტყვა შეიძლება დაიბრუნოს, თუ საჭიროება მოითხოვს, შესამე-განკუთვნილბით, მაგ. წინ-ა=წინა-მსა, სი (და არა წინ-ისა), წინა-მთ ანუ წინა-თი, (მაგ. „წინა-კაცი უკანასი უნდა იყოს გზად და ზიდად“), გარე=გარე-მსა, სი, მთა, თი; გარდა=გარდა-მსა, სი, მთა, თი; ზე-სი, მსა, თი, მთა; აგრეთვე: ქვე-სი, ქვე-მან, ზვალე-მან, ვაჟ-ს“ გავიყარე, „უის“ შევიყარე; „სსუ“-მს ძახილი მორთეს, „კოპუნა“-ს მღეროდენ; «ჰარიქა-თი» გაგვყარუვეს. ამისთანა=ამისთანასი,—სა, მან და სხ. „ნოვოსტი“-მ დასწყერა, „გოსტოვი“-სა რედაქცია. „ა“-თი იწყება და „ჟ“-თი აღილევა ანბანი ქართული (მოქმედებითი ბრუნვა); ამდენმა „თუ-და-მაგრამ“-მან მომაწყინა; „ოჰ-და-აჰი“-თი არა გაეთლება რა; ფრასები: ერთი—„მაქვსი, აქს „მქონდეს“-ს მირჩევიან (ანუ «მქონდესა-სა); «კატა-აწონა»-მან ბევრი გვაცინა (კომედია), „კატა-აწონა“-სი მწერალი. „არა-მკითხე“-მან ბევრი ილაყბა; „მაცია-ს მაცია უნდაო“-ს; „არ-დაჰშეერ“-მა „არა ჭამე“- იცისო; „არა-შეედა—მწეერი ხესა“-მ ეს ნაყოფი გამოიღო; „კარგი-ჭამე, კარგი სვი“-სა მივსდევთ; „დალიე-და-დამილიე“-ს მღეროდენ. სოფელში თამაშობდენ: „ლორი-ჭიშკა“-ს, „ლორი-ხედნა“-ს.

§ 3) მეორე-განკუთვნილობის სამ და მეტ მარცვლოვან სიტყვებს, დაბოლოებულებს მარცვლებითა: ლნი, მნი, ნნი, და რნი, რომელთაც წინ უძღვისთ სმოკანნი: 1) ალი, ელი, ოლი, 2) აპნი, ეპნი, ოპნი, 3) ანი, ენი, ონი. 4) არნი, ერნი, ორნი), — გამოკლებათ ეს ასოები («ა», «ე», და «ო»), მხოლოდობითისა და დაბიუჩის მჩავლობითისა ყველა ბრუნვებში (სამწიგნობრო მჩავლობითისაში კი არ გამოკლება). მაგალითების

აღი, ეღი, ოღი.	ამი, ემი, ომი.	ახი, ეხი, ოხი.	აში, ეში, ოში.
მღაბ-აღი==მღაბ(ა)- ღ-ისა, მღაბ-(ა)ღითა, მღაბ(ა)ღად, მღაბ(ა) ღები, მღაბღებს... შშობ-ე-ღი==შშობ(ე)- ღ-ისა,—ითა, ები, ობ- ღი==ობ(ო)ღ-ისა, —ითა, ობ-ღ-ები..	აჭამი==აჭ-მ-ისა, —ითა, აჭ-მ-ები... ირ-ემი==ირმ-ისა, ითა, ირ-მ-ები... დიღ-ო-მი==დიღმ- ისა,—ითა, ად.	შეღ-ა-ნ-ი==შეღ- ნ-ისა, ითა, ად, ები.. ყურძ-ე-ნი==ყურძ- ნისა,—ითა, ად, ები, საპო-ნი==საპნ-ისა, —ითა, ად, ები...	ახე-ა-რი== ახერ-ისა,— ითა, ათ, ები გიშ-ე-რ-ი== გიშრ-ისა, ითა, ად, ები.. გოდ-ო-რი== —გოდრ-ისა. ითა, ად, ები.

ს ს კ ა მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

ბად-აღი	ნატამ-აღი	ლაგამი	ფარფ-არა	საზინად-არი
ბაყ-აღი	მელა-ღი	კალ-ამი	ფილაქ-ახი	ცხედ-არი
ბაწ-არი	ფარგ-აღი	წამწ ამი	შაყარდ-ენი	შზაკვ-არი
დედ-აღი	წამ-აღი	ურ-ემი	ბერძ ენი	თითბ-ერი
ეკ-აღი	ჭურჭ-ელი	მიზ-ანი	დიაკ-ონი	კის-ერი
მამ-აღი	აწინდ-ელი	მელ-ანი	ამქ-არი	ოხ-ერი.
მარცხ-აღი	მეზობ-ელი	მეიდ-ანი	ვაჭ-არი	კოფ-ორი
მალ-აღი	მჭედ-ელი	ლურს-მანი	თათ-არი	ნი-ორი
ღამპ-აღი	რომ-ელი	დიგ-ანი	კვის არი	მინდ-ორი
მწერ-აღი	საბმ-ელი	დედ-ანი	მეკობ-არი	
ნხევა-ღი	სარკ-მელი	გუთ ანე	ყახთ-არი	
ნამგა-ღი	საქონ-ელი	პაემ-ანი		
ნაბერწკ-აღი	საჭმ-ელი	ყალ-ანი		
	ღრუბ-ელი	იაღქ-ანი		
	მასპინძ-ელი	ქვეუ ანა		
	გოდო-ღი			

შენიშვნანი.

1) ორ-მარცხლოვან სიტყვებსაც გამაგებებს მოხსენებულ საშუა-
დობას (ა, ე და ო), განსა მსალოდ შემდეგს შემთხვევაში; ა) თუ
მოხსენებულ ასოებს წინ უნდას ჩახეკარ-სმოვანძ

«ჟ», *) მაგ. ზჟ-არი==ზჟ-რისა,—თა, ად, ები... ძჟ-ალი==ძჟ-ლისა. ეგრეთვე: ფჟ-არი==ფჟ-რისა (დაბიურს თქმაში), შჟ-ლისა (შჟ-სწლი), ჩჟ-რისა, ცჟ-რისი, სთჟ-ლისა, ცხჟ-რისა, მტჟ-რისა, წჟ-რისა, დამწჟ-რისა, მჟ-დრ-ისა, გრგჟ-ლისა, მტჟ-რ-ისა, ძლჟ-რისა, მჭჟ-ლისა, ხჟ-მლ-ისა (ძველად სწერდენ: ჯჟ-მალი==აჟ-ითგან: საჯჟ-მილავი, ჯჟ-მილავიდენ ანუ ყარაულობდენ, იცავდენ). — გარნა სიტყვები: ჩჟ-სნი, თჟ-სნი==ჩჟ-სნისა, თჟ-სნისა და სხ.

სიტყვები: «თჟალი» და «აჟალი» თუ გამოკლებით იბრუნებინ, აღნიშნვენ მიმსგავსებას (მეტაფორაჲდ), მაგ. ძვირფასი თჟლები, ურმის თჟლისა, აჟლები ბოსტნისა, ხნელისა.

ბ) თუ იმავე ასოთა («ა», «ე» და «ო») წინ უზინ ორი ან უმეტე უხმო-ასოები, რამელთაგან ერთ-ერთი არის: «მ», «წ» «ხ» (ც, და «ქ», მაგ. მტ-რი==მტ-რისა, მტ-რები... მღვდ-ელი==მღვდ-ლისა... მხ-არი==მხ-რისა, მხრები... (ნაწილი ტანისა). აგრეთვე: მგ-ელი, მხ-ალი, მსხ-ალი, მმ-არი, კმ-არი, წყ-ალი, მწყ-ერი, ვრც-ელი, სქ-ელი, ქს-ელი, მაგრამ «წელი»==წლისა (თუ აღნიშნავს დროსა) და წელისა (თუ აღნიშნავს ნაწილს სხეულისა); ხ-ანი==ხ-ნისა, მწყ-ერი. რთული სიტყვები, გამომხატველები სსკა: წარისა, არ გამოიკლებს მოხსენებულ ხმოვანთა, მაგ. «თვალ-წყალი», (თვალ-წყალისა), ჩიტ-ყურძენა==ჩიტ-ყურძენასი (და არა: ყურძ-ნისა), სქელ-სქელი (სქელ-სქელისა), მალღ-მალღი (მალღ-მალღისა და არა: მალღ-მალღისა), ქვირთ-ოხერისა (და არა: ოხრისა), ტან-ღელწმისა (და არა: ტან-ღელწმისა) და სხ.

უხმო ასოებთა რიცხვში არ უნდა მივიღოთ ასო «კ», რადგან რა ზემო ჰოვანსენიეთ, ამისთვის სიტყვები: გ(კ)-ელი, წ(კ)-ელი, ს(კ)-ელი, უ(კ)-ელი, ქ(კ)-ელი და სხ., რადგან ერთისა უხმო-ასს მექონენა, საშვადხმოვანთა არ გამოიკლებენ: ეკელისა და არა ეკელისა და სხ.

თუ მახსენებულ საშუალო ხმოვანთა გამოკლების შემდეგ სიტყვაში შევარბა უმეტეს სამის უხმო-ასსა, და ხშირად სამი უხმო-ცა,

*) თუ საშუალო ხმოვანთა წინ უზინო ხმოვანივე, მაშინ საშუალონი არ გამოიკლებიან, მაგ. წყლი-ანი, მადლი-ანი, ინდო-ელი, ღმობი-ერი, მენ-სი-ერი და სხ. წყლიანისა, ბედნიერისა (ბედნირის).

მაშინ კეთილხმკვანებისა დასაცეკლად საშუალო სმოკანი ან გამო-
 იკლება, მ.გ. მთვრ-ალი=მთვრ-ალი-ისი (და არა მთვრლისა); მკრთ ალი-
 სა, მტკნ-არ-ისა, მჭკნ-არ-ისა, ყომრ-ალ-ისა (და არა ყომრ ლ-ისა); ეგრე-
 თვე: ნაპრ-ალ-ისა, პირველ-ისა, უსტ-არ ისა.—ამავ მიზეზით არ ითქმის:
 მეგრ(ე)ლისა, რაჭვ(ე)ლისა, ბუჩქნ(ა)რისა, მალ-ნ(ა)რისა, ქართვ(ე)ლისა,
 ბოქლ(ო)მისა, სადგ(ო)მისა და სხ.—არ გამოყვლებათ საშუალო-ხმოვანი (აო)
 სიტყვებს: ლიტ-ონი, ლით-ონი.

2) მიმღეობათა და სხვა-საწმკებულ წიტყვათაცა, რომელთა
 აქვთ საბოლოო (აწი, აღი, კლი) მხოლოდ იმ შემთსეკვა-
 ში გამოკლებათ საშუალო ხმოვანი, თუ იგინი ნახმან-
 აწიან წმოკრც აწსებითნი ანუ სწულად აწსებითად გაწ-
 დაქცეულან ჰსწმოვანებითა: ხოლო თუ ნახმანნი აწიან მიმღეო-
 ბად, მაშინ აწ გამოკლებენ საშუალო ხმოვანთა, *)
 მაგ. მაცხოვარი (ეფალი)=მაცხოვრ-ისა (მაცხოვრ-ითა); მაცხოვარი
 (მაცხოვრებელი)=მაცხოვართა შექითა მზისათა სულდგმულ არს ქვეყანა;
 მშობელი (დედა თუ მამა)=მშობლისა (მშობლებს პატივსა ვცემ), მშობე-
 ლი (მიმღეობად)=ღვთისაგან, მშობ-ელისა და დამბადებ-ელისა ყოველთასა,
 გეშინოდეს (და არა მშობლისა და დამბადებლისა). ამ სახითვე უნდა ითქვას:
 მგალობელისა (მოქმედება), მგალობლისა (არსება), ხელი მხატვარი, ხე-
 ლისა მხატვარისა, თუ გამოინატება მოქმედება ხელისა; ანუ ხელისა მხატვ-
 რისა,—თუ არსებითა (ვისი?). ამ სახითვე: საგალობელისა—მოქმედება (რაც
 უნდა იგალობოს) და საგალობლ-ისა—არსებითა (მაგ. საეკლესიო საგა-
 ლობლები); საყვარელისა—მოქმედება, რაცა შესაყვარისა და საყვარლი-
 სა—საგანია (არსებითი); საჭმელი=საჭმელისა—მოქმედება (რაც საჭმე-
 ლად დანიშნულია) და საჭმლისა—საგანია, არსებითი სახელი. ეგრეთვე
 განიჩევიან: მჭედელისა და მჭედლის, მწერალისა და მწერლისა, საკუმე-
 ველისა და საკმევლისა, მღევარისა და მღევრისა, მეძებრისა და მეძებარისა
 (ძიება, ძებნა), წინამძღვარისა და წინამძღურისა (ძლოლა); მამლარისა (გან-
 მმარტველად) და მამლრისა (არსებითად), მთავარისა (ვინც თაობს) და მთავრისა
 (არსებითი), მეომარისა და მეომრისა, გამდელისა ანუ გამზრდელისა და

*) მხოლოდ იმ მიმღეობათ გამოყვლებათ საშუალო ხმოვანი, რომელ-
 ნიც წარმოებულნი არიან ზმნათაგან წარსულის დრომსა, ჩამმატებელთა
 ას.ო.მსა „ე“, მაგ. ჭრა=ვჭერ=ნაჭ-ერი=ნაჭ-რისა, ეგრეთვე: ნაღრღნისა,
 ნაფხვინის, ნაკრტნის, ნახრწნისა.

გამ(ზ)დლისა (ზრდა), მკედარისა (განმმარტველად) და მკედრისა (არსები-
თად), მთხრობელისა და მთხრობლისა*). აგრეთვე უნდა იხმარებოდეს: საწყა-
ლიისა (ზედშესრ.) და საწყლისა (არსებითად), მოყვრისა (არსებ.) მშვიერისა
(ზედშესრული) და მშვიერის (არსებ.), საწერელისა და საწერლისა, სამ-
სამიძარიდა სამიძრისა, მდაბალისა და მდაბლისა და სხ.

3) სხვა-და-სხვა ნაკვეთითა წარმოებულ სიტყვათაგან საშკალ
ასოსა გამოკლებენ შემდეგნი: ა) ყოველი სიტყვა წარმოებულა ნაკ-
ვეთითა «რსანი», თუ ხმარებულა არსებითად და არა განმარ-
ტებითად, მაგ. მანდილ-ოსნ-ისა, ჩონ-ოსნისა, ფილოოსნ ისა, პატი-
ოსნ-ისა, მშვილდოსნები, წვეროსნები, ქუდოსნ-ები და სხ. ბ) წარმოე-
ბულნი ნაკვეთითა: «ოვანი», განა მხოლოდ ოთხ და მეტ მარტ-
ვლოვან სიტყვებში და მაშინაც ენაზ ორ ემარჯვება, მაგ. მძიმე გასაგო-
ნია: მყელოვან-ისა, სუნელ-ოვანისა; გულოვან-ისა, დიდსულოვან-ისა,
სახელოვან-ისა, დიდოვან-ისა, ხაკლოვანისა, ახოვან-ისა, ბანოვან-
ისა, და სხ. გ) წარმოებულნი ნაკვეთისი «ინდელი», «ანდელი»,
თუმცა თრიად იშვიათად, ამოკლებენ, მაგ. გუმნდლ-ისა, ამდროინ-დლის.
სხვა ნაკვეთებითა წარმოებულ სიტყვები არ შეიმოკლებიან.

საადგილობრ ნაკვეთები: „ელი“, „ტანი“ შემოკლდება, თუ მარ-
ტან წარმოებულ სიტყვა არსებითად ნახმარია და არა ზედ-
შესრულად, მაგ. აქებენ იმერლ-ის დარდიმანდობას და ამერლის
გულმტკიცობას; ჭყონდიდლ-ის ეპარქია. აქ სიტყვები იმერელი, ამერელი,
ჭყონდიდელი ხმარებულა არსებითათ; იმერელი კაცი, ჭყონდიდელი მიტრო-
პოლიტი; არ ითქმის: იმერლ-ის კაცისა, ჭყონდიდლ-ის მიტროპოლიტისა,
არამედ: იმერელის კაცისა, ჭყონდიდელისა მიტროპოლიტისა.

4. რამდენიმე სამ და მეტმარტვლოვანი სიტყვები, დაბო-
ლოვებულები მარტვლებითა: «ადი», «ედი», «ბი», «ები», «ობი»

*) მიმღობათაგან ბევრი სიტყვა სრულიად არსებითად გარდაქცეულა,
მაგ. მეგობარი (სიტყვისაგან: გება, მიგება, მიმგებარი ანუ მეგებარი),
მწევარი (წევა, მიწევანა), მეზობელი (მეძიბელი), ნახევარი (ხევა, ნახევი ანუ
ნახევარი); სასწემელი (სწემა), მკულობელი (ჟულობა), მწიგნობარი (წიგნობა),
მდიდარი (დიდი, დიდება), მთავარი (თავი, თაობა), მკედარი (კდობა,
მკდომარი ვინც მიუხდება, თავს ეხანება) და სხ.

«**ავია**», ამჟამათად გამოიკვლებენ საშუალო ხმოვანისა (ა, ე, ო), მაგ. ნაბ-ადი—ნაბ-დისა, სახ-ადი—სახ-დი-სა, ნიჩაბი—ნიჩბ-ისა; კაკ-აბი—კაკ-ბისა, ყას-აბი—ყას-ბისა, ბეჭ-ედი—ბეჭ-დისა; ნალები—ნაღ-ბისა (ნალებისა—სხვაა), კოჭ-ობი—კოჭ(ო)ბ-ისა, ხობობი—ხობ(ო)ბ-ისა, ნაგ-ავი—ნაგვ-ისა, ნიფ-ხავი—ნიფხ-ვისა, მაგრამ ამბავი—ამბ(ავ)-ისა—ამბისა, ნიგ-ოზი—ნიგჭ-ზისა, მოყვასი (წარმომდგარია ფონეტიკურად „მოყვარე“-საგან—მოყვ(ა)-რისა ანუ მოყვასისა).

5) მრავლობითი საძწივობობრ (ენია) საშუალო ხმოვანს არ გამოაკვლებს სიტყვათა, მაგ. მდაბ-ა-ღნი, მზაკვ-არნი, მინდ-ო-რნი, მოყუ-ა-სნი, ბეჭ-ე-დნი და სხ.

§ 71. უ) საზოგადო საკანკალოდობათა კანონს არ ემორჩილებიან ნაცვალსახელონი პიროვანნი: მმ, შმნ, იზი ანუ ის, და ჩვენებითნი: იზი, ანუ ის, მმმ ანუ მს, მამი.

ა) პ ი რ ო ვ ა ნ ნ ი.						
	მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ა დ			მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ა დ		
სახ.	მე	შენ	იგი, ის	ჩვენ	თქვენ	იგინა
შეს.	მე	შენ	იგი, ის	ჩვენ	თქვენ	იგინი
ნათ.	ჩემი	შენი ²⁾	მისი	ჩვენი ⁴⁾	თქვენი	მათი
მრჭ.	ჩემით	შენ-ით ⁴⁾	მით	ჩვენით	თქვენით	მათით
მიც.	მე ჩემდა	შენ შენდა ⁷⁾	მას მასდა	ჩვენ ⁶⁾ ჩვენდა	თქვენ თქვენდა	მათ მათდა
ითხ.	მე ⁰	შენ ⁰	მან	ჩვენ ⁰	თქვენ ⁰	მათ ⁰
გმნის გედ.	»	»	»	»	»	»
წოდ.	»	შენ ⁸⁾	»	»	თქვენ ⁰	»

ბ) ჩ ე ე ნ ე ბ ი თ ნ ი.						
მ ნ ლ ლ ბ ი თ ა დ.				მ რ ა ვ ლ ლ ბ ი თ ა დ.		
სახ.	იგი, ის	ეგე, ეს	მაგი	იგი ისინი	¹⁾ ეგე-ეგენი ესენი	»
შეს.	იგი, ის	ეგე, ეს	მაგი	იგი ისინი	ეგე-ეგენი ესენი	»
ნათ.	იმისი ⁴⁾	ამისი	მაგისი	ი-მათი	ა-მათი	მაგათი
მთქ.	იმით	ამით	მაგით	»	»	»
მიც.	იმას ⁶⁾	ამას	მაგას	იმათ	ამათ	მაგათ
მთ.	იმან	ამან	მაგან	იმათ ⁰	ამათ ⁰	მაგათ ⁰
ზმნის ზედ.	იმაღ	ამაღ	მაგაღ	»	»	»
წოდ.	»	»	»	»	»	»

1) ჩვენებითი ნაცვალ-სახელნი (ეგე, ესე, იგი) მრავლობითის რიცხვის სახელობითის და შესმენილობითისა ბრუნვებში არ მიიღებენ სამრავლებო ნაკვეთებს («ნია ანუ «ება»), თუ მთავარი სიტყვა თან ახლავსთ, მაგ. «ინილენ საქმენი ესე» (და არა: ესენი); «სწავლანი იგი» (და არა: იგინი); «მხედარნი ესე» (და არა: ესენი) მეფისანო; „ღმერთი ეგე წარმართთა“. მაგრამ ესევე სიტყვები თუ პიროვნად ნასმარია, უსათუოდ დაბრუნვის მრავლობითად, გაჩნა მხოლოდ ნაკვეთითა ნი» და არა «ება».

ჩვენებითი: ესე, ეგე აღნიშნავს მოქმედისაგან ახლო პირსა ანუ საგანს; ხოლო ი-გი, ი-ს, მაგი—უფრო შორეულს.

2) ნათესაობითი ბრუნვა პიროვნათა და ჩვენებითთა (ჩემი, შენი, მისი, ჩვენა, თქვენი, მათი, ვისი და სხ.) გუთვნილებითი-

საგან განიჩქევს მხოლოდ ჭასრეკანებითა და ბრუნვითაცა: კუთვნილუ-
ბითისაში მოხსენებულ სიტყვები სახელობითია და აჩა ნათესაობითი
და იგანკლედობა კანონიერად, რაგორც «ი»-თა დაბოლოებული
სიტყვები, მაგ. ნათესაობითი: ჩემი, ჩემ-ისა, შენ-ისა, მის-ისა, ვისითა,
ჩვენ-ისა, თქვენისა, მათისა; მიცემითი: ჩემ-სა, შენ-სა; მის-სა, ვის-სა,
ჩვენსა, მათსრობითი: ჩემ-მან, შენმან... მოქმედებითი: ჩემ-ით,
შენ-ით, მის-ით და სხ.—გარდა ამისა კუთვნილებიანი იხმარების
განმმარტველად სსკა—სიტყვებისა, პირიგანნი კი განმმარტველად
აჩ დაიდების; მაგ. «მისი არა ვინ უწყის, გარნა სულმანვე მისმან»
(„მისი“ პირიგანია და „მისმან“—კუთვნილებითი); «ჩემითა
აჩა იქმნების რა (პირიგანნი); „სახელითა ჩემითა ეშმაკთა განასხმი-
ლით“ (კუთვნილებითი). მოქმედებითის ბრუნვის მაგიერ სშირად
იხმარება ნათესაობითი ბრუნვა დამატებითა თანდებულისა «მიერ»
(რომელიც მხოლოდ ნათესაობითისა შეკვაპირება) და იშვიითად
„გან“, მაგ. ჩემ-მიერ იქმნა=ჩემით იქმნა=ჩემ-გან იქმნა; „შენი ვა-
ლი ჩემგან არ გარდინდების“. ეგრეთვე: ჩვენ მიერ, თქვენ მიერ,
მათ მიერ.

3) ჩვენებითთა უსათუოდ წინ დაესვმის ხმოვანები: «ა» და
«ი» (ი-მისი, ა-მისა, ი-მათი, ა-მათი), რითაცა განიჩქევს პირიგან-
ნისაგან (მისი, მათი). თუ ქვედებარედ ნახმარია «იმან», «იმას»,
მაშინ აღნიშნავს შეერთებულად ჩვენებსაც და პირსაც (ი-მან თქვა;
აბ ი-მას უთქვამს).

4) «მათ-ით» არ იხმარება, არამედ «მათ მიერ» (ვისხენით), „მათ-
გან“ (იქმნა ესე).

5) ჩვენებითნი ნაცკალსახელნი შემოკლდებიან, როდესაც წინ
უსხედან სიტყვასა განსამმარტველად, მაგ. ეს (ანუ «ის») საქმე; აბ
(ანუ იმ) საქმემ და სხ. ე. ი. ყველა ბრუნვებში (გარდა სახელო-
ბითისა, შესემნილობითის და წოდებითისა) შეუცვლელად რჩება
«იმ» და «ამ».

დაბიუჩი ენა უფრო მეტად ამოკლებს: ეს=ე; ის=ი, მაგ.
«ჩ უბედურია», «ი უბედურსა», „ი უბედურმა“ და სხ., ე. ი. სრულიად არ
იბრუნვის «ჩ» და „ი“ არც ერთს რიცხვში.

6) მიცემითი ბრუნვა მეორე გვარი იწარმოება მიმატებითა მარცვლისა «და» (ჩემ-და, შენ-და მის-და...) და იხმარება უფრო ძველს ენაში, მაგ. «თქვენ-ღ მაცემულ არს ცნობად ესე, ხალხ მათ-ღ არა მიცემულ არს», «თქვენ-და მოკულ», «შენ-და შენის დიდება». ამ გვარად ბრუნვილი არას დროს დაისვმის ქვემდებარედ, არამედ აღნიშნავს მიმართულებას და დაიდება მხოლოდ შემდეგ იმ ზმნებისა (შესმენილისა), რომელნიც თვისს შორის არ იპურობენ მიმართულებითს ნაკვეთებს: გი, ვუ, გი, მი, მე, უ, გვი, გვე და სხ., მაგ. არ ითქმის „მი-გ-წერენ შენდა“, არამედ: «მივწერენ შენდა», არ ითქმის: აღ-გუ-ვლინე მისდა, «გაგზავნილ მე-ქმნა ჩემდა»,—არამედ: «გაგზავნილ იქმნა (ვისდა) ჩემდა». აგრეთვე დაისვმის შემდეგ თანდებულთა: იმართ, მომართ: ჩემდა მომართ, მათდა მიმართ, მათდა = მომართ და სხ.

7) წოდებითი ბრუნვა პირიდან ნაცვალსახელთა მხოლოდ მეორეს პირსა ეკუთნის (შენ^რ, თქვენ^რ).

შენი შნ ვა. ა) პირიდან ნაცვალსახელთა პირველი და მეორე პირი არ განიზიარებენ ერთმანერთში არც ერთს ბრუნვაში, გვარდა ნათესაობითის და მოქმედებითისაში. იგინი გამოიცნობებიან შენჯანის (ლოგიკურის) მნიშვნელობით, რომელიც გამოისატება კითხვებითა, ხალხ გარკვანად—ნიშნებითა: მოთხრობითი—«გლეჯ ბუღით» (ღ), შესმენილობითი—«მასვილითა» (1), წოდებითი—«განვჯრებითითა» (რ), და მიცემითი—ბრჯგუთი (ი), მაგ. ვინ?—ე(ივანე) ვეძებ (სახელობითი); ვინ?—მჩ (ივანჩ) მომძებნეს (შესმენილობითი); ვინ?—მე (ივანე-მ) მოვსძებნე (მოთხრობითი); ვის—მჩ (ივანეს) მიძებნია (მიცემითი). აგრეთვე მრავლობითში (ჩვენ, ჩვენ, ჩვენ, ჩვენ). ჭარბთა აღურველობისათვის ეს ნიშნები უნდა იქმნეს ხმარებულ იმ შემთხვევაში მაინც, სადაც ორჭლოფობა ჭარბთა შესაძლებელია.

ბ) ნაცვალსახელი «თვთ» დაიდება მუდამ სხვა პირიდანთან (თვთ—მე, თვთ—იგი და სხ.). მრავლობითი არა აქვს, ნაცვალსახელი «რს» აბრუნვის პირველის განკლედობითაც და შესაძობაც.

რა-მსა, რა-მთა, რა-ები ანუ რანი, რაებისა—რათაჲ და სხ. რისა (რის), რითა (რით), რასა, რამ და სხ.

ნაცვალსახელი «ვინ» იბრუნვის ეგრე:

	სახ.	შესმ.	ნათეს.	ძაქ.	მიც.	ძოთხ.
მს.	ვინ	ვინ	ვისი	ვით ანუ ვისით.	ვის ანუ ვისდა	ვინ ⁰
ძრავ.	ვიეთნი	ვიეთნი	ვიეთაჲ	ვიეთთაძიეჲ	ვიეთთა	ვიეთთა ⁰

§ 72. შეთანხმება კავშირთა ბრუნვებთან.

1) ხშირად სიტყვას თან დაჭეუება რამეღიმე კავშირი: მე, ვე, მცა, ცა, და სხ. აგრეთვე რთულნი: ღა-ვე, ღა-ცა, ღა-მცა, ცა-მცა, მე-ღა-მცა, მაგ. ვინ-მე, რა-მე, მეფე-ვე, მეფე-მცა, ეს-ღა, ვინ-ღა-ცა, ეს-ღა-მცა, და სხ.

ამ გვარ შემთხვევაში იბრუნვის მხოლოდ თვთ სიტყვა და კავშირები თან მისდევს დაბრუნებულ სიტყვას შეუცვლელად. დაბიურს თქმის კი (წინააღმდეგ ენის ბრუნის) ეძაწვება დაბრუნება მრთელის სიტყვისა ერთად კავშირითა, მაგ. დეღა-ცა=დეღისა-ცა, დეღასა-ცა, დეღამან-ცა. ეგრეთვე: ვინ-მე=ვისი-მე (დაბიურად: ვინმე-სი), ვის-მე, (დაბიურად: ვინმე-სა), ვინმე „ერთ-მან ვინმე სთქვა“, (დაბიურად: ვინ-მე-მ) და სხ.

რა-მე: რისამე ანუ რამსამე (დაბიურად რამე-სი), რას-მე ანუ რასამე (დაბიურად: რამე-ს), რამმ-ე ანუ რამან-მე (რამე-მ), რად-მე, რით-მე ანუ რამთამე (რამე-თი), აგრეთვე მრავლობითად: რაები-მე ანუ რანი-მე, (დაბიურად: რამე-ები), რათამე ანუ რაებისამე, (რამეებისა).

აგრეთვე იბრუნვიან: იგი-ვე=მისი-ვე, მას-ვე, მან-ვე, მით-ვე; იგინი-ვე და სხ. ეს-ღა: ამისი-ღა, ამას-ღა, ამით-ღა, ესენი-ღა და სხ. რა-ღა-ცა=რამსაღაცა ანუ რის-ღაც (რიღა-სიც), რას-ღაც, რალა-მანც ანუ რალამაც (დაბიურად რალაცამ), რითღაცა ანუ რითღაც (რალაცათი) და სხ. ვინ-ცა-ღა ანუ ვინც-ღა (ვინცნა): ვისიღაც, ვის-ღაც, ვინ-ღაც და სხ. ვან-ღა-ცა: ვის-ღაც (დაბიურად: ვიღაცა-სი), ვის-ღაც, (ვიღა-ცას),

ვინლაც, ვილაცამ (დაბიურად ვინცხას, ვინცხა-მ და სხ). ორილამცა=ორისა-
ლამცა, ორსა-ლამცა და სხ. ხელისაგანი-საცა, ხელისაგანსაცა; ხელისაგან-
მან-ცა და სხ.

შემდეგ სმოკანებისა მოხსენებულ ვაკშიტებს შოკეპეტობათ. უგა-
ნასკნელი სმოკანი «ა», მაგ. მეფე ც, მეფისა-ც, მეფეებსა-ც; ვინლაც
(ვილაც)=ვისილა-ც, ვის-ლაც; რომელი-ლაც, რომლისა-ლაც, რომელსა-
ლაც, რომელნილაც. კეთილი-ვე=კეთილისა-ვ, კეთილსა-ვ, ორი-ვე=
ორთ-ავ.

2) თუ ვაკშიტ-დატულ სიტუკებსა დაეტო
თანდებულცა, მაშინ უგანასკნელი დაიდება სიტუკის
და ვაკშიტის შუა და ატა შემდეგ ვაკშიტისა, მაგ.
ეს-ვე=ამისა-გან-ვე, ამით-გან-ვე, სტოლ-ზედ-ვე, ზეცასა-ზედა-ცა ანუ ზეცა-
ზედვე (და არა ზეცავეზედ ანუ ზეცასვეზედ), რომელზედლაცა (და არა რო-
მომელლაცზე), ვის-თან-მე (და არა ვისმესთან), ფენ-ქვეშ-ვე (და არა ფენ-
ვექვეშ); ჩემს-გარდა-ცა. *) სახლ-შიგან-მცა, ცინის-გარშემო-ლა, რის-გან-მე,
ვის-თან-მე, რაში-ლამ-ცა, (რასში-ლამცა), ღვთის-კენ-ვე, ღვთისა-ებრ-ვე,
ღვთის-მიერ-ცა. გატნა სწეკნ: ვისთანლაც=ვილას-თანა-ც, რის-განლაც=
რალაცასგან, ვისგანლაც=ვილაცასგან ანუ ვილასგანაც.

წინადადებაში იმ სიტუკას მიემატება ვაკშიტ-თანდებულები,
რომელნიცა ლოგიკურად უზარატესობენ, მაგ. მხურვალისა-გან-ცა ვუ-
ლისა (მხურვალე უპირატესია ლოგიკურად), მხურვალისა გულისა-გან-ცა;
(გული უპირატესობს).

შენიშნვა. მრავლობითის ნაკვეთისა მექონნი სიტუკანი, სმა-
რებულნი მსოფლობითად, იბრუნვიან საზოგადო კანონით მოუჭ-
რებად ნაკვეთისა, მაგ. დავით-ნი=დავით-ნი-სა, დავით-ნი-ბი, დავით-ნი
წმინდა-ნი=წმინდა-ნი-სა, წმინდა-ნი-ები, დედა-ნი=დედანი-სა (დედნისა);
დედ-ნი-ები, კურთხევა-ნი, კურთხევანი-სა და სხ.

§ 73. თანდებულნი და ზმნის-ზედნი, სსკა-და-სსკა
ბრუნვათა შთხვეულნი.

*) ძველს ენაში «და» იხმარება დასამტრებლად (ნაკლუკვანთ
თანდებულნი): «ასული ჩემი აწ-და აღესრულა», ე. ი. სიკვდილამდე
მაწეინილია: ეს-და დამტნა, (ე. ი. მტრე, ცოტა).

თანდებულნი და რამდენამე ზმნის-სედანი, შეეკავშირებიან რა სხვა-და-სხვა სიტყვის ნაწილთა, დაიდებიან წინ ასუ უკანა სასელოთა და ითხოვენ სხვა-და-სხვა ბრუნვათა.

ესენი არიან: 1) თანდებულნი, რომელნიც მუდამ დაიდებიან უკანა სახელთა და მათგან არ განიყოფებიან: **შინა** ასუ **ში**, **ზედა** (**ზედ**, ასუ **ზე**), **მდე**, (**მდინ**, **მდას**, **მდისინ**, **მდი**), **ბან**, **თანა**, **თან**, **მიერ**, **თვს**, **ბამო**, **მბრ**, **მმბრ**, **მლი**, **მღე**, **ურთ**; **ოღენ**, **ვით**.

ამათგან თანდებულნი:

ა) **ზედა**==**ზედ**, **ზედა** **შინა**==**ში** (**შიგ**, **შიდ**; **შიკან**) შეკთხვიან მუდამ შიცემითს ბრუნვასა, მაგ. **სახლსა შინა**, **თავსა—ზედა**, „**ვით მოიხმაროს მონამან პატრონსა-ზედა ხრმალია**“. დაბიურს ენაში თანდებულნიც შემოკლდება ხოლმე და სიტყვაც ჰკარგავს საზოგადო საბრუნავ ნაკვეთს, მხოლოდ რჩება ძირი სიტყვისა. ამ გვარ შემთხვევაში ბრუნვა გამოიწინობება მხოლოდ თანდებულის თავისუფლთა, მაგ. **სახლ(სა)ში(ნა)**==**სახლ-ში**, **ზე** და **სხ**. მასსადაც სიტყვები: **სახლ-ში**, **თავ-ზე**, **მიწა-ში**, **ამა-ზე** (**ამასაზედა**)—შიცემითად ბრუნვილებია. მაგრამ პირვან ნაცვალსასეულში: **ემ-ზე** და **არა მე-ზე**, **შენ-ში** და **სხ**.

ბ) თანდებული **მღე** (ასუ შეცვლილად: **მდი**, **მდინ**, **მდის**, **მდისინ**) მუდამ თხოულადს ზმნისზედითსა ბრუნვას, რომლისა საზოგადო სახელად (**ღე**) კეთილხმოვანობისათვის ჩშირად გამოეკლება სიტყვასა, მაგ. **სახლა-ღ-მღე**==**სახლა-(ღ)** **მღე**(+**მდის**+**მდი**+**მდინ**, **მდისინ**), **თავა-ღ-მღე**==**თავა(ღ)მღე** (**თავა-მდი**,—**მდისინ**,—**მდინ** და **სხ**.), **დრო-ღ-მღე**==**დრო(ღ)მღე**==**დრომღე**, **დრომდი**, **დრო-მდის** და **სხ**. **ეზო-ღ-მღე** (-**მდი**,—**მდის**,—**მდისინ**): **აქა-ღ-მღე** (**ანუ აქანა-ღ-მღე**)==**აქა(ღ)მღე**—**აქამდი**—**აქამმღე**—**აქამდის** (**აქანამდის**). **ეკრეთვე**: **ღღე(ღ)მდის**. **უგუნის(ღ)-მღე**. **სიტყვა**: **«ღღეანღელი»**==**ღღეანღლა(ღ)მღე**.

გ) თანდებულნი: **თვს** (ასუ **თვინ**), **მიერ**, **ბამო**, **მბრ**, **მმბრ**, **მართ**, **მომართ**, **კენ**, **ოღენ**(ასუ **ოღენი**, **ღენი**, **ტენი**, **თენი**) შეკთხვიან მუდამ ნათესაობითს ბრუნვას: **ღვთ-ის-თვს**, **სამშობლომსა-თვს** (**სამშობლო მს-თვს**), **ღვთ-ის-მიერ**, **შემთხვე-ისა-გამო**, **სარწმუნ-**

ნოებ-ისა-ებრ შენისა, საქმე-თა ებრ *) თქვენთა; ღვთ-ისამიმართ, მამ-ისა-
 მომართ ჩემისა; ვაჟკასიონ-ის-კენ, ზღვ-ის-კენ და სხ. („კენ“ წარმომდგარია
 სიტყვისაგან კერძო=ზღვის-კერძო). შენი შნვა. „მომართ“ შემოკლ-
 დება «დ-მი»-დ, მაგ. ღვთისა-მომართ=ღვთისა-დ-მი, მეთვისა-დ-მი, მეგობრისა-
 დმი და სხ. ზღვ-ის-ოდენი, ჩემ-ოდენი, მთის-ოდენი, თქვენის-ოდენი და სხ.
 პირდაპირ ნაცვალსახელში პირველის და მეორეს პირისაში «მი-
 ძაწთ» და «მომძაწთ» ითხოვს მეორეს თვალმძას მიცემითისას,
 მაგ. ჩემ-და მომართ, თქვენ-და მომართ, ჩვენ-და მომართ და სხ. (და არა:
 ჩემ-მომართ, თქვენ-მომართ). «ოდენ» ნაცვალ-სახელში მოკლდება ანუ
 იტყლება ესრეთ: იმ(ის)ოდენ=იმ-ოდენ, ამ(ის)ოდენ, აძდენი, ამ-
 ტენი, ამ-თენი, მაგ(ის)ოდენ, მაგ-დენი და სხ.

§ 74 დ) თანდებული ურთ, როგორც ზემო თქმულთა,
 შეეკავშირება მხოლოდ მოქმედებითსა, მაგ. შეიღებით-ურთ, ოჯახ-ით-
 ურთ, დედით-ურთ მის-ით, მოწათ-ით-ურთ (მხოლოდობით), მოწათ-ურთ (მრავლ.);
 «თანა მამ-ით და სულ-ით-ურთ წმიდ-ით». სშირად ეს თანდებული მხო-
 ლოდ იგულისხმება, მაგ. მეფე შემოვიდა ჯარით(ურთ), მეგობარი მეს-
 ტუმრა ძმებით(ურთ), დებით(ურთ), და სხ.

ე) თანდებული თანდ ითხოვს ნათესაობითს ბრუნვას,
 როდესაც აღნიშნავს დამსჯაკსებს და ამ შემთხვევაში არ შეიძლე-
 ლება, მაგ. ჩვენის ბატონ-ის-თანა კაცი; ამის-თანა, ჩვენის-თანა და სხ., და
 მიცემითსა, როდესაც აღნიშნავს ადგილსა, ერთად ყოფნასა,
 ანუ ერთად მოქმედებასა: ვისთან? სად? აგრეთვე მოძრაობასა სადმე:
 მიწას-თან გაასწორა, იას-თან ყვავდა; «მისსა ხმასა თანა ბუღბუღისა-
 ჭკანდას ბუსა» (შ. რ.); ერთად პეტრესთან მიდიოდა (ერთად
 მოქმედება), პეტრეს-თან მიდიოდა (მოძრაობა სადმე), ორმოც-თან

*) «ებრ»=უფრო ნაკვეთი მწარმოებელი, ვინემ თანდებელი და სში-
 რად მიემატება მხოლოდ სიტყვის ძირს, მაგ. ღვთ-ისა-ებრ=ღვთ(ისა)ებრ=ღ
 ღვთ-ა-ებრ („ა“-ნი ჩამატებულია კეთილ-ზმოვანებისათვის), ტარიელ(ის)-ებრ=
 ტარიელებრ-ლომ-(ის)ებრ. თუთ ნაკვეთიცა «ებრ» შემოკლებულია, სიტყვისა-
 გან «ებრივი», და ზოგს შემთხვევაში ეს ნაკვეთი შემოკლებით ზმნისზედი-
 თად დადებულია, მაგ. ლომებრივ(ად), ღვთაებრივ(ად), მწყობრივ(ად), და
 სხ.

იდგა (ყოფნა). მეორე-კანკაუდობის სიტყვები («ი-თი დაბოლო-
ბულები), გარდა სათვითოთა, სრულად მოიკვეცს საბრუნავებსა, მაგ.
სახლ-თან (და არა სახლს-თან), ბატონ-თან იდგა; სულ-თან ხორციც წარწყმდება.
ძველს ენაში კი შეუძოკლებულად იხმარებოდა და ნათესაობი-
თის ბრუნვითა (და არა მიცემითის): «და სულ-ისა-ცა შენ-ისა-
თანა»; «მამ-ისა თანა და ძისა-თანა თაყვანის იტყუების»; მოლ-
ტოლვილი ღვთ-ისა თანა, მართლისა თანა დაქვედრების; «და
სიტყვა იგი იყო ღვთ-ისა თანა», და სხ. ამ ორ წარმონებათა გარ-
ჩხევისათჳს დაბიური ენა სშირად უმატებს სიტყვას «ერთად»,
როდესაც ერთად მოქმედებსა აღნიშნავს: ურთად ძმასთან მიდიან
(სულ სხვაა: ძმასთან მიდიან).

შენიშნვა: «თანა» როგორც კავშირი, მედამ დაიდება სიტყვის
წინ: თანა-მეგროვე, თანა-მეძამეულე, თანა-მდები, თანა-ხმა, თანა-ძმა,
თანა-მშრომელი, თანა-მოჭაზრე, თან-წყაყანა.

ვ) თანდებული «გან» შეეტხზება ნათესაობითს ბრუნვა-
სა, როდესაც აღნიშნავს მიზეზს ანუ წარმოებას რისგანმე (და არა
მოძრაობასა), და მოქმედებითსა როდესაც აღნიშნავს მოძრა-
ობასა საითგანმე, მაგ. მიწ-ისა-გან იზრდება მცენარე; (ნათეს.), მიწ-ით-გან
ამოძვრა (მოქმედ.); აღამ-ისა-გან წარმოსდგა ყოველი ნათესავი კაცთა (ნათ.),
აღამ-ით-გან (ანუ აღამის-ით-გან) ეხლამდის 7397 წელი გასულა (მოქმ.);
ღრუბლისა-გან წარმომდინარეობს წვიმა-თოვლი (ნათ.), „ღრუბლ-ით-გამო-
იყო ხმა“ (საითგან?—მოქმედ.) და სხ. „ვარ მუცლ-ით-განვე დედისა თქვენად
მონებად შობილი“ (საითგან, და დროითგან?). სშირად მოქმედებითს ბრუნ-
ვას ისე შეუხარცდება ეს თანდებული, რომ ძნელად გამოსაცნობია
ბრუნვა მაგ. ხელი-დამ—ხელ-ით-გან («და შეცვლილია «თ-დ და «გან»—
«დამ», „ამ»); წყლ-იდ-ამ—წყლ-ით-გამო; ეგრეთვე: მტკვრ-იდ-ამ, ბან-იდ-ამ,
სახლ-იდ-ამ, სა-იდ-ამ (სა-ით-გან ანუ სად-ით-გან); ზევ-იდ-ამ (ზევ-ით-გან),
დღე-მდ-ამ (დღე-მთ-გან), გარ-ედ-ამ (გარ-ეთ-გან), შორ-იდ-ამ (შორ-ით-
გან), იქ-იდ-ამ (იქ-ით-გან) და სხ.—ძველს ენაში სშირად იხმარება:
თჳსა-გან იყო, ე. ი. მარტო თჳთონ, ანუ თავის კაცებთან; ვარქუ
მარტო-მსა-გან, ე. ი. როდესაც მარტოდ იყო.—რიცხვითში: ერთ-
გან, ორ-გან, ხუთგან—აღნიშნავს ადგილსა, მხარესა: ერთს, ორს ადგილას
(ანუ ერთს, ორს მხრით).—წინადადებაში თანდებული ესე სშირად მოქ-

გვერდებს მოთხრობითს ბრუნვას, მაგრამ იგულისხმება იგი მაგ. „გველსა ხერულ-ით (გან) აღმოიყვანს ენა-ტკბილად მოუბარი“; „მოვიდიან შესამკობლად ქვეყნ-ით(გან) ყოვლნი სულოური, ტყ-ით(გან) ნადირნი, წყალში თევზნი, ზღვით(გან) ნინგნი, მფრინველნი ც-ით(გან); ინდოეთ, არაბთ, საბერძნეთ-ით(გან) მაშრიენი და მალრიბელნი“.

ზ) თანდებულნი «კით» წარმომდგარია სიტყვისაგან «კითარცა», რომელიც სიტყვის წინ დაიდება და აქა ბოლოსა, მაგ. ლომივით იბრძვის=ვითარცა (ანუ როგორც) ლომი; ტყვესავით მყავს=ვითარცა (როგორც) ტყვე.

თანდებულნი ესე შეკთხვის ანუ სახელოობითს ბრუნვასა მეორეკანკლედობისას, მაგ. ნადირი-ვით, ჩიტი-ვით, თოვლი-ვით;—ანუ მიცემითსა, თუ სხვა სმოკანებზეა დაბოლოებული (ა, ე, ო, უ), მაგ. კლდ-ესა-ვით მაგარია, ოქრო-სა-ვით ყვითელია, ჩალსავით მჩალტვა, ბუსავით დაბლვერილია.

გარნა «ი»-თა დაბოლოებული სახელებიც მიცემითად და შესმენილობითადაც შეკთხვიან თანდებულსა ამას, როგორც ძიება ზმნისა, თუ შედგენილი ფრაზა აღნიშნავს იმ სიტყვის წახაქვას, რომელიც დადებულა მიცემითად და შესმენილი შემოქმედებითა, მთხვენელი ძიებისა მიცემითად (აწ-მყო და მისგან წარმოებულნი), ანუ შესმენილობითად (ნამყო სრული და წარმოებულნი მისგან), მაგ. ნაფოტ-სა-ვით ჰყრის სიტყვებსა; ე, ი. სიტყვასა ჰყრის ისე, როგორც ნაფოტსა; ნაფოტივით გამოყარა (როგორც ნაფოტი); წყალ-სავით სვამს ღვინოსა=წყალ-ივით სვა ღვინოა; მტვერსა-ვით ახნევს ქონებასა=მტვერივით დაახნია ქონება და სს.

შენიშნვა. თუმცა შემოხსენებული თანდებულები მუდამ უკან მისდევს სიტყვასა, გარნა ძველს ენაში სიტყვის წინაც დასდებენ, თუმცა ფრად იშკიათად, მაგ. «დაკდექ მის მიერ ზედა სიონსა» (სიონსა ზედა); „თჯს ლექსთ წარმოებისა“ (ლათინურის ლექსობილობის ზედგავლენით), «შიგან მეღნისა მორევსა».

2) აქიან თანდებულნი საზმნებონი, რომელნიც შეუერთდებიან ზმნათა და არ ითხროვენ ბრუნვათა, მაგ. ბა, წა, შა, შთა, ში, ბამო, ბარდამო, აღ, აღმო, ამო და სხ. (ახ. ზმნებში).

3) ზრიან თანდებულნი და უმეტესად ზმნის-ზედანი, რომელნიც არ შეუსაზღვდებიან სიტყვათა, როგორც ზემოხსენებულები, და დაიდებიან წინაცა სიტყვათა და შემდეგცა განყოფილად მათგან და ითხოვენ ნათესაობითს ბრუნვასა, ესენი არიან:

გარე, გარეგან, ვარემო, ვარეშე, ვარეშემო, ვარდა; ვადმა, ვამოვმა, აძიერ, იძიერ, აქეთ, იქით, ახლოდშენ, შორის, წიად, ქვეშე, ქვემო, ქვევით, ზემო, ზევით, ძირს, წინა, უკან, წინეთ, უწინარეს, უწინ, მერმე, შემდეგ, წილ, თჳნიერ, მაგიერ, მაგ. გარე ქალაქ-ისა; ქალაქ-ის ახლოს, გარემოს სახლ-ისა; „ვინ არს ღმერთი უფლისა გარეშე“, სოფლ-ის ახლო, ხის ქვეშ, სარტყელის ქვემოთ, ვარდა ამი-სა, ვარდა მთებისა, იძიერ მდინარისა, მტკვრის გამოვმა, ღვთის ვარდა, უწინარეს დაბადებისა, ომის წინ, სიკვდილის შემდეგ, კეთილისწილ, შუა ტაძრისა და სხ.

თუ ზემოხსენებული თანდებულება (განსაკუთრებით ვარდა, აქეთ, ახლო, ვადმა, ვარე) უკან მისდევს სიტყვას, მაშინ «ი»-ზე დაბოლოებულებს დაბიური ენა საბრუნავ საბოლოოს სრულიად ჰქვევს, მაგ. თვეს-ქვეშ (და არა თვეის-ქვეშ), წყალ-ვადმა (და არა წყლის ვადმა) და სხ.

მაგრამ უმეტეს ნაწილად, განსაკუთრებით პირველის და მესამე-განსაკუთრების სიტყვებს, დასდებენ მიტეპითს ბრუნვასი, მაგ. სახლ-ს უკან (გარე), მთას იქით, გორს ახლო, «ი»-სა და ვარდ-სა შუა მე შრომანი მირჩევნია“, ბანსზემო, (ზემო ბანისა), ზღვას იქით, თქვენს წინაშე, ზურგს უკან, «მას დღეს აქეთ», თქვენს შემდეგ.

შენიშვნანი.

ა) საეკლესიო მწერლობა უფრო წინა სდებს თანდებულთა და ამის გამო ნათესაობითად აბრუნებს სიტყვათა, ხოლო საერო მწერლობას ემარჯვება ბოლოს მოქცევა მათი და უმეტესად მიტეპითად აბრუნებს სიტყვებს.

ბ) ჩამდენიმე ამ თანდებულთაგანი ზმნებსაც შეეთხზვის განყოფილად, მაგ. ზე-ფლობა, ქვემო-დგობა, გარე—შე-წერა, წინა-თქმა, შინა-განცემა.

ც) მიტეპითად შეთანხმებული თანდებული უმეტეს ნაწილად აღნიშნავს ახლოდშენ, ახლოს, განსაკუთრულს დროსა, ად

გილსა; ხალხი ნათესაობითად შეთანხმებულად — შორეულსა ანუ განუსაზღვრელსა ადგილსა, გინადროსა, მაგ. «ხეს ქვეშა» — თუ წაქცეულს ხეს ქვეშ მდებარებს, ეკარება; «ხის ქვეშ დავირდილით» — თუ ხეს არ ვეკარები; «სართუელი ქვეშ» — იქვე სართუელს ახლო, «სართულ-ის ქვეშ» — განუსაზღვრელად სართულის ქვემო ადგილი; თფილისს ახლო — იქვე, თფილისის გვერდზედ; თფილისის ახლო — არ აღნიშნა ნიშნავს ზედ თფილისთან. ყოფნასა, არამედ საზოგადოდ ახლოობასა, ახლო მახლო ადგილებს; «მთებს იქით» — იქვე მთებს გაღმა; «იქით მთებისა» — რაც მთებს იქით არის, ახლო თუ შერეული. «წყალ გაღმა» — რაც ძვეს წყალს გაღმა, იქვე მოუშორებლად; გაღმა წყლისა — რაც გაღმა ადგილებია განუსაზღვრელად, შორეული თუ ახლო (მ. ი.).

§ 74. შენიშნვა ზმნის-ზედათაჲს.

ზმნის-ზედა ხშირად წარმოგვიდგენს რომელსამე დაბრუნებულს. სიტყვას, მიცემითის, ზმნისზედითის, ანუ მოქმედებითის საბრუნავ-ზე დადებულს, მაგრამ შემოკლებულს, ანუ გარდაქმნილს, მაგ.

ა) მიცემითის საბრუნავზე: წრეულ ანუ წლეულ — წლეულსა, წელს; გაისს — გავლილს, გასულს წელს; გარემო — გარემო-სა, გარემოს; გარს — გარესა, გარეს; დღეისწორ — დღეის სწორს; წამ ერთ — წამ ერთსა, ყოველ დღე — ყოველსა დღესა; წინაშე — წინა-ში ანუ წინა-სა შინა; ძირ-ს(ა), ახლო-ს(ა) შორ-ს(ა), და სხ.

ბ) ზმნის-ზედითის საბრუნავზე: ესრეთ — ესრედ ანუ ესრედ (ასრეთ-ი), მაგრა — მაგრა-დ (მაგარი), მალე — მალე-დ, მალიად; აღმართ — აღმართ-ად (აღმართი); მრჩობლ- (ად); რამდენ- (ად); რაოდენ- (ად); ჩამდგლ- (ად); ჩაცვალ — ჩაცვალ-ად, განგებ- (ად); შიმდგომ- (ად); ამოდენ- (ად), განზე- (ად); სულ — სრულ — სრულ-ად (სრული-ად); ზეპირ- (ად), უმეტეს- (ად), უცებ — უცები — (ე. ო. უვიცი, უცოდინარი) — უცებ-ად — უცვათ; უცრ — უცრ-ად, (უვიცარი — უვიცრად — უეცრად); ნაკუწ — ნაკუწ- (ად); პირ-და-პირ- (ად); ამისწილ- (ად); ადგილ-ადგილ- (ად); კარ-და-კარ- (ად); რიგ-რიგ- (ად); დილ-დილ- (ად); ტოლ-ტოლ (ად), ცოტ-ცოტა- (ად), ხელ-და-ხელ- (ად), თვალ-და-თვალ- (ად), ანუ თვალად და თვალად, შორ-და-შორ — შორ-

და-შორ-ად, ანუ შორად-და-შორად; გან-და-გან-(ად), ანუ განად და განად; გულ-და-გულ-(ად), მეტ-ნაკლ-(ედ). აგრეთვე: ეგრე-(დ), აგრე-(-დ, -თ); როგორ==რაგვარ==რაგვარ-(ად), ვითარ==ვით-არი ანუ ვით არის (ვით-არ-ად), რაფერ (რაფერი, რა ფერ-ად), რაფრ-ად, მართლა=(დ), ლუთაებრ-(ად), მაგიერ-(ად), სიტყვები: ვიდრემდის==ვის-დრომდის; ვიდრემდე==ვი(ს)დროდ-მდე; თვარა==თუ არა==თვარემ==თორემ==თუ არა-(მან;) ვითომ==ვით რამ. შორისდებული „მარე“ წარმოებს სიტყვისაგან რება, არება, მ-არე; ე. ი. ჩემგან არე, ჩემგან იარე, წადი, თავი დამანებე, (აქითგან: სა-მარე).

გ) მთქმედებოთ სსაბჭუნაჳე: იქ-ით, აქ-ით, (აქა, აქამ-სა, აქამთ==აქ-ით, აქ-ით), მანდ-ით ანუ მანდ-ით, შიგნ-ით (შიგანი, შიგნი-სა, შიგნ-ით), გარ-ით (გარე-ით), ზედმიწევნ-ით, ქვე-ით (ქვე-ით), წინ-ით (წინა-ით, წინა-ით), ზემო-ით (ზემო-ით), ზე-ით ანუ ზევით, (ზე, ზესი, ზე-ითი ანუ ზე-ითა, ზე-ით), რათა (რათა-ით), თვ-ით (თავ-ით), ამიერ-(ით), ვინა-და-გან==ვინა-ით-გან==ვინა-ით-გან; რად-გან==რათ-გან==რათ-გან. მუნ-(ით), ყოვლგნ-ით, ვ-ით (ვინ, ვ-ისი, ვ-ით).

§ 75. წთუღი ბჭუნვა.

წთუღ ბჭუნვად ვუწოდებთ იმ ბჭუნვითთა ცვალებათა, რომელნიც წარმოადგებიან განმმარტველ სიტყვათა მთავარ-სიტყვასთან. შეთანხმებას დროს. ამისთვის წთუღ ბჭუნვათა გამოკვლევას იგივე შეთანხმებას მთავარ სიტყვისა განმმარტველ სიტყვებთან.

განმმარტველ სიტყვებად დაიდებათ ანუ აწესებიან სახელნი, სახელწმინანი აწესებთად წახმარნი, წარმოებულნი სიტყვანი და ანუ სხვა სიტყვის ნაწილნი: ზედშესრულნი, მიმღობანი, რიცხვითნი და ნაცვალ-სახელნი, გარდა შიშობანთა.

I. შეთანხმება განმმარტველთა აწესებოთთა მთავარ სიტყვებთან.

აჩსებითი ანუ აჩსებითად ნახმარე განმმარტველი უსათუოდ დაიდებს ნათესაობითს ბრუნვაში მხლელობითის ანუ მრავლობითის რიცხვისა, მაგ. განმგეობა ღვთ-ისა, სინათლე თვალ-თა (თვალე-ისა), სურამ-ის ციხე, ძმის ბედი, თავგასულობა უმეცარ-თა და სხ.

განმავითარებელი აჩსებითი უ) ანუ დაიდებს მთავრისა წინ, ყ) ანუ მის შემდეგ.

§ 76. უ) თუ განმმარტველი აჩსებითი წინ უძღვის მთავარსა, მაშინ განმმარტველი დაბრუნების დროს შეუტყველად ჩება, მაგ.

სახ.	დედ-ის გულ-ი	გმირ-თა სახე	მგლ-ებ-ის სრლვა
შესმ.	დედ-ის გულ-ი	გმირ-თა სახ-ი	მგლ-ებ-ის სრლვა
ნათ.	დედ-ის გული სა	გმირ-თა სახ-ისა	მგლ-ებ-ის სრლვისა
მაჭ.	დედ-ის გულ-ითა	გმირ-თა სახ-ითა	მგლ-ებ-ის სრლვ-ითა
მიც.	დედ-ის გულ-სა	გმირ-თა სახ-ე-სა	მგლ-ებ-ის სრლვ-ა-სა
მოთ.	დედ-ის გულ-მან	გმირ-თა სახ-ე-მან	მგლ-ებ-ის სრლვ-ა-მან
ფმნფ	დედ-ის გულ-ად	გმირ-თა სახ-ე დ	მგლ-ებ-ის სრლვ ად
წოდ.	დედ-ის გულ-მ	გმირ-თა სახ ე-მ, გ	მგლ-ებ-ის სრლვ-ა-მ, გ
სახ.	დედ-ის გულ-ები და სხ.	გმირ-თა სახ-ე-ები..	მგლ-ებ-ის სრლვ-ები...
სახ.	დედ-ის გულ-ნი და სხ.	გმირ-თა სახ-ე-ნი ..	მგლ-ებ-ის სრლვ-ე-ნი...

განმმარტველად დაიდებს ხშირად ორი და მეტიც ნათესაობითად ბრუნვილი სიტყვები, რამდენიც ამავე კანონსა მისდევნ; მაგ.

საქართველომ მეთვის ერეკლემ ღვაწლი; საქართველოს მეთვის ერეკლემ ღვაწლ-ისა; საქართველომ მეთვის ერეკლე-მს ღვაწლ-ითა, საქართველომ მეთვის ერეკლემ ღვაწლსა; საქართველო-მს მეთვის ერეკლე-მს ღვაწლ-მან და სს.

მრავალი განმმარტველი აჩსებთი ანუ ერთს მთავარს კეუთნის, ანუ სსვა-და-სსვას, ე. ი. თვთ განმმარტველსა, განსაკუთრებით მიძღობათა, შეიძლება ჰქონდეს სსვა განმმარტველი ნათესაობითად ბრუნვილი, ანუ სსვა სიტუეის ნაწილებითა (სსვა ბრუნვასზე, გარდა სახელაობითისა) გამოთქმული (ის. § 43). ორსავე შემთხვევაში რთული მათი ბრუნვა მისდებს იმავე კანონს, ე. ი. იბრუნვის მხოლოდ უკან-მდებარე უმთავრესი სიტუება, ხოლო წინა-მდებარენი შეუტრეულად რჩებიან. მაგალითი პირველის შემთხვევისა: სან. ცისა, ქვეყნისა, ხილულთა და უხილაგთა შემოქმედი ღმერთი, ნათ. ცისა, ქვეყნისა, ხილულთა და უხილაგთა შემოქმედისა ღვთისა; მიც. ცისა, და ქვეყნისა, ხილულთა და უხილაგთა შემოქმედსა ღმერთსა. მოთხ. ცისა, ქვეყნისა, ხილულთა და უხილაგთა შემოქმედმან ღმერთმან და სს.

მეორე შემთხვევის მაგალითი, ე. ი. როდესაც განმმარტველებს თვისი განმმარტველები წინ უხდისთ სსვა-და-სსვა ბრუნვებში.

ს ა ნ. ჭირთა შინა მყოფის საქართველომს სამეფო-მსა მხნეთა მხედართა მხნეობა; ნ ა თ ე ს. ჭირთა შინა მყოფის საქართველომს სამეფო-მსა მხნეთა მხედართა მხნეობისა; მ ი ც. ჭირთა შინა მყოფის საქართველომს სამეფო-მსა მხნეთა მხედართა მხნეობასა; მ ო თ ხ. ჭირთა შინა მყოფის საქართველო-მს სამეფო-მსა მხნეთა მხედართა მხნეობა-მან და სს.

ამ მაგალითში უმთავრესი სიტუება (მთავართა მთავარი სიტუება) არის «მხნეობა». ამ სიტუებას («მხნეობა»-ს) განმარტავს «მხედართა»; ამ უკანასკნელს თვისი საკუთარი განმმარტველები აქვს: „მხნეთა“ და „სამეფო-მსა“ (სამეფო-მს მხნეთა მხედართა მხნეობა); ხოლო უკანასკნელს სიტუებას («სამეფო-მს») განმარტავს ფრასი: «ჭირთა შინა მყოფისა საქართველო-მს».

საზოგადოებრივი უნდა აღნიშნოს, როგორც ზემოთ (§ 43.) გვითქვამს, რომ განმმართველთა დადებული მიმდევრობანი და სასჯელ-ზმნანი სშირად მიიღებენ საკუთართა განმმართველთა სხვა-და-სხვა ბრუნვასე მდებარეთა (სხვა სიტუაციის ნაწილი კი უსათუოდ დაიდუბიან სასჯელობითად ანუ ნათესაობითად), მაგ. გულსმოდგინედ მშრომელთა მუშაკთა ცხოვრება (ზზდთ.); კეთილის გულით მიმცემელითა მადლი (მოქმ.), ომთა შინა სახელოვანად მოკლულთა გმირთა დიდება (მიცემ. და ზმზდთ.); ჯუძილობისაგან გაღაზულმან ფიქრის ჭიდილში მოქანცულმა ოთარიანთ ქვრივმან თავი ველარ დაუჭირა გულსა (ნათეს. და მიც.) და სხ.

ამ გვარნიცა მთავარ-სიტუაციის წინადადებული სიტუაციები, იმავ განონის ძალით, ბრუნვის დროს არ იცვლება; იცვლება მხოლოდ მთავარი სიტუაცია და მასთან სასჯელობითად შეთანხმებული.

77. უ) თუ განმმართველი წესებითი სიტუაციები დადებულია შემდეგ მთავართა ძაშინ ორნივე იბრუნვიან: პირველი საზოგადოებრივით, ხოლო მეორე «ორკეც» ანუ «სამკეც» ბრუნვითა, ე. ი. ორად ანუ სამად განმეორებული საზოგადოებრივების საბოლოოთა. (-ასა-სა, სა-მან...; თა-სა, თა-მან...; სა-თა-მან... და სხ.).

ორკეცი ანუ მრჩობლი ბრუნვა.

ორკეცი ბრუნვა წარმოდგება იმ შემთხვევაში, თუ იბრუნვის ორი წესებითი სიტუაცია, რომელთაგან უკანასკნელი ნათესაობითია მხრელობითის ანუ მრავლობითის რიცხვისა და განმართველს პირველსა, მაგ. ძლი მათმინებ-ისა, (ნათეს. მხრე.); ლხინი ქაჩთველთა (ნათესაობ. მრავლ.). თუ ეს სიტუაციები შეუცვლელად ადგილისა დაკაბრუნეთ, ძაშინ ორნივე იცვლიან საბოლოოთა ამ სახედ:

ნათესაობითის მხლელაობ. (ისა). ნათესაობითის ძრავლუობითისაგან (თა).

სსხ.	ძალ-ი მლთ- მინებ-	ისა		ფერ-ი ოქრო- ანუ ოქრო-	სი მსა		ლხინ-ი ქართუელ-	თა	
შესმ.	ძალ-ჩ მლთ- მინებ-	ისა-		ფერ-ჩ ოქრო- ანუ ოქრო-	სი მსა		ლხინ-ჩ ქარ- თუელ-	თა	
ნათ.	ძალ-ისა მლთმინებ-	ისა-	სა-ა	ფერ-ისა ოქრო-	მსა	სა-ა	ლხინ-ისა ქართუელ-	თა	სა-ა
ძალ.	ძალ-ითა მლთმინებ-	ისა-	ა თა	ფერ-ითა ოქრო-	მსა	ა თა	ლხინ-ითა ქართუელთა	თა	ა თა
მიც.	ძალ-სა მლთმინებ-	ისა-	სა	ფერ-სა ოქრო-	მსა	სა	ლხინ-სა ქართუელ-	თა	სა
მლთხ	ძალ-მან მლთმინებ-	ისა-	მან	ფერ-მან ოქრო-	მსა	მან	ლხინ-მან ქართუელ	თა	მან
ფხდ.	ძალ-ად მლთმინებ-	ისა-	ად	ფერ-ად ოქრო-	მსა	ად	ლხინ-ად ქართუელ-	თა	ად
წოდ.	ძალ-ლ მლთმინებ-	ისა-	ლ	ფერ-ლ ოქრო-	მსა	ლ	ლხინ-ლ ქართუელ-	თა	ლ
	მ რ ა კ			ლ ო ბ ი			თ ი		
სსხ.	ძალ-ნი მლთმინებ-	ისა-	ნი	ფერ-ნი ოქრო-	მსა	ნი	ლხინ-ნი ქართუელ-	თა	ნი
შესმ.	ძალ-ნი მლთმინებ-	ისა-	ნი	ფერ-ნი ოქრო-	მსა	ნი	ლხინ-ნი ქართუელ-	თა-	ნი
ნათ.	ძალ-თა მლთმინებ-	ისა-	თა-ა	ფერ-თა ოქრო-	მსა	თა-ა	ლხინ-თა ქართუელ	თა-	თა-ა
მიც.	ძალ-თა მლთმინებ-	ის -	თა	ფერ-თა ოქრო-	მსა	თა	ლხინთა ქართუელ-	თა-	თა
მლთხ	ძალ-თა ⁰ მლთმინებ-	ისა-	თა	ფერ-თა ⁰ ოქრო-	მსა	თა	ლხინ თა ⁰ ქართუელ-	თა-	თა
წოდ.	ძალ-ნლ მლთმინებ-	ისა-	ნლ	ფერ-ნლ ოქრო-	მსა	ნლ	ლხინ-ნლ ქართუელ-	თა-	ნლ

ეგ რეკუთვე იბრუნ ან: ძლევა ფვარისა, ძლევისა ფვარისა, ძლევა მან
ფვარისა მან, ძლევა ნი ფვარისა ნი და სხ. ძლევა ფვართა, ძლევისა ფვართა-
სა, ძლევა სა ფვართა-სა, ძლევა მან ფვართა მან... ძლევა ნი ფვართა ნი და

სხ. დიდება მეფეთა, დიდები-სა მეფეთასაჲ, დიდებითა მეფეთაჲთაჲ, დიდებანი მეფეთანი, დიდებათა მეფეთათაჲ.

ამ სჭეპიდაჲ ცხადია, რომ ორგეცტი ბრუნვა წარმოებს მესამე კანკლედობით, ე. ი. საბოლოო ნათესაობითის ბრუნვისა (მსოფლოებითის ანუ მრავლობითისა) სრულიად არ შეიცვლება, არამედ მათ ზედ დაერთობათ მხოლოდ საზოგადო საბოლოონი ბრუნვათა (ასა, თა, მან და სხ.).

ნათესაობითს ორგეცსა მიეძატება ბოლოს მიღრივ რიცხში «ა» გასაჩხეკად მიცემითისაგან და მოქმედებითს ჩაქმატება იგივე «ა» სიტყვის და სამოქმედებითო საბოლოოს შუა (ა-თა). მრავლობითსა მოქმედებითი არა აქვს. ზმინს-ზედითიცა ფრიად იშვიათად იხმარება მრავლობითად, მაგ. ძალთა-დ მოთმინებასა-თად. ერთსმოვანობისაგამო ეს ნაკვეთები: «თა-თა-და» მძიმე გასაგონია და ამისთვის ანუ სრულიად არ ხმარობენ, ანუ, თუ ვინმე ხმარობს, ამოკლებენ: ძალ-თა-დ მოთმინებ-ისა-დ (და არა მოთმინებ-ისა-თა-დ).

იმ სიტყვებს, რომელნიც დაბოლოვების მარცვლითა «ნი» ანუ «ასა», უფრო ხშირად აბრუნებენ ნასკეარ ხმოვანის «ა»-ს გამომშვებით, მაგ. ფერისა ოქრო-სა-საჲ (და არა ოქრო-ა-სასაჲ), ფერსა ოქროსა-სა, ფერ-მან ოქრო-სამან და სხ.

მრავლობითად ორგეცტი ბრუნვა იცვლება მხოლოდ სძმწიგნობრო კილოთი, ე. ი. ნაკვეთებითა, «ნი», «თა» და სხ., მაგ. არ იტყვიან: ძალები მოთმინებისა—ები, ძალებისა მოთმინებისა-ებ-ისა და სხ. ანუ ღვინები ქართველთა-ები, ღვინებისა ქართველთა-ებ-ისა და სხ. მაგრამ დაბიური ფორმა მრავლობითისა ნათესაობითა შეიძლება დაჭეკეს სიტყვას განმმარტველად და ორგეცტი ბრუნვით დაიბრუნოს, მაგ. ღვინი ქართველ-თა-ს მაგიერ შეიძლება ვთქვათ: «ღვინი ქართველ-ებ-ისა», და ეს სიტყები ერთად დავაბრუნოთ ეგრე: ღვინ-ისა ქართველებისა-საჲ, ღვინსა ქართველებისასა, ღვინმან ქართველებისამ(ან) და სხ.

§ 78. საბეგეცტი და მრავალგეცტი ბრუნვა.

ორივე სიტყვა ორგეცტის ბრუნვისა ნათესაობითად დადებული ხშირად დაიდება განმმარტველად შესამის რომლისამე მთავარ სიტყვისა და

მასთან ერთად ხელ-ახლა დაიბრუნვის. ამ შემთხვევაში პირველი სიტყვა (მთავარი) იცვლება საზოგადო კანონით, საშუალო სიტყვა შეუცვლელად რჩება, ხოლო უკანასკნელს ორგვეცად დაბრუნებულს, დაბოლოებულს ნაკვეთებითა: «ისა-თა» ანუ «თა-სა», მიემატება ახალი საზოგადო საბოლოო ბრუნვათა. ავიღოთ ნათესაობითად დაბრუნებული სიტყვები: «ძალთა მოთმინებისათა» (ნათესაობითი-საგან მრავლობითისა); ეს სიტყვები ვუთუ განმმარტველად სხვისა მთავრისა, მაგ. «გამოცდა ძალთა მოთმინებისათა» და ხელახლა დაკავბრუნოთ.

	1	2	3	ს ა ბ ო ლ ო ო .		
				3.	2.	1.
სახ.	გამოცდა	ძალ-თა	მოთმინებ	ისა	თა	»
შეს.	გამოცდა-ე	ძალ-თა	მოთმინებ	ისა	თა	»
ნათ.	გამოცდა-ისა	ძალ თა	მოთმინებ	ისა	თა	სა-ე
მოქ.	გამოცდა-ითა	ძალ-თა	მოთმინებ	ისა	თა	ე-თა
მიც.	გამოცდა-სა	ძალ თა	მოთმინებ	ისა	თა	სა
ითხ.	გამოცდა-ა მ-ნ	ძალ თა	მოთმინებ	ისა	თა	მ-ნ
ზმნის ზედ.	გამოცდა-ად	ძალ-თა	მოთმინებ	ისა	თა	დ
წოდ.	გამოცდა-ო	ძალ-თა	მოთმინებ	ისა	თა	ო

	მ 1	რ 2	ს 3	კ	ე	ლ	ო	ბ	ი	თ	ი	
	1	2	3	3	2	1						
სახ.	გამოცდა-ნი	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	ნი						
შეს.	გამოცდა-ნი	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	ნი						
ნათ.	გამოცდა-თა	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	თა						
მოქ.	»	»	»	»	»	»						
მიწ.	გამოცდა-თა	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	თა						
მოთ.	გამოცდათა ⁰	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	თა						
ფშნის ფედ.	»	»	»	»	»	»						
წოდ.	გამოცდა-ნა	ძალთა	მოთმინებ	ისა	თა	ნა						

ამ ცხრილითგან ცხადია, რომ საზოგადო კანონი სამ-კეტ და მრავალ-კეტ ბრუნვისა იგივეა, როგორც ორკეტისა, ე. ი უკანასკნელი სიტყვა ორკეტსა საბოლოოსა თვისსა ან მოიკეტს; მას მხოლოდ მიემატება ის საზოგადო ბრუნვათა საბოლოო, რომელსაც მიიღებს მთავარი სიტყვა. საზოგადო სიტყვა რჩება მუდამ შეუცვლელად.

სამეცად დაიბრუნვის მხოლოდ ის სიტყვა, რომელსაც აქვს ორკეტი საბოლოო: «სა-თა», «თა-სა». ორდერ განმეორებულს ერთ-და-იმავე ნაკვეთს მესამე არ მიემატება, მაგ. არ ითქმის: სიტყვი-სა-სა-სა, სიტყვა-თა-თა-თა.

სამეცეტი საბოლოო მაშინ იხმარება, როდესაც ერთად შეიყრება სამი ქვე-დამოკიდებული სიტყვები: ერთი მთავარი, მეორე მისი განმმარტველი ნათესაობითად დადებული და მესამე განმმარტველის განმმარტველი ნათესაობითად დადებული. თითოეული მათგანი ბრუნვის დროს თვისსა საბოლოოს გარდასცემს უკანასკნელს.

მაგალითები:

მხსენება-მან(1) კართი-სა(2) სათესავ-თა(3) ჩვენთა(3)-გან-ისა-(2)-მან(3) დაარღვივნა მასე-ნი(1) მტერ-თა(2) სარწმუნოებ-ისა(3) ჩვენისა-(3)-თა-(2)-ნი(1). ამ ნაირად სამკეტი ბრუნვა წარმოსდგა კბრე:

- 1) სარწმუნოებ — ისა ჩვენ — ისა(1);
- 2) მტერთ — მთა სარწმუნოებ — ისა ჩვენ — ისა — მთა(2);
- 3) მასე-ნი მტერთა სარწმუნოები-სა ჩვენ — ისა — თა — ნი(3).

სხვა მაგალითები:

დღე-სა(1) სიკვდილი-სა სახელგან-თა რეილ-მთა(2) ქვეგნ-ისა(3) ჩვენ — ისა(3) — მთა(2) — სა(1).

სამრავლე-ჰან(1) მოწაფე-მთა(2) უფლისა ჩვენ — ისა(3) იესო — ქრისტე — მსა(3) — თა(2) — მან(1).

ქართულს ესა სქეს ოთხკუთხედა ბრუნვა, მაგ. ავიღეთ სიტყვა «მშ», დავაბრუნოთ და პირველჯერ დაბრუნებულსაგან ავიღოთ ნათესაობითი ბრუნვა: ჩვენი, რომელიც დაიდება განმძარტველად რომლისაჲ სატყვისა (საქმე ჩვენი).

ეს სიტყვა შეიძლება დავაბრუნოთ და ავიღოთ ნათესაობითი-ვე მრავლობითისა: ჩვენთა, განმძარტველი რომლისაჲ უფლისა; ამას მიუგმატოთ თანდებული «გან» (ჩვენთაგან) და ვაჭვიოთ იგი წარმოებულ სიტყვად მიმატებითა ხმავანისა «ა» (§ 53) = «ჩვენ-თაგანი»; მესამედ დავაბრუნოთ და ავიღოთ ნათესაობითი მხოლოდობითი: ჩვენ-თა-გან-ისა.

ესეცა შეიძლება დავაბრუნოთ: ჩვენ-თა-გან-ისა, ჩვენთაგან-ისა-სა-სა-მ... ჩვენთაგანი-სა-მან. აჭიოგან ცხადია, რომ სიტყვა «ჩვენ-თა-გან-ისა-მან» ოთხჯერ ბრუნვილია.

ეს სიტყვა შეიძლება მესრუთედაც დაბრუნდეს, მაგ. ავიღოთ ნათესაობითი ბრუნვა მრავლობითისა ამ სიტყვისგან, რომელიც იქმნება: ჩვენ-თა-გან-ისა-თა, და ხელახლა დავაბრუნოთ: ჩვენთა-გან-ისა-

თა-სა-ა-(ნათ.). ჩვენ-თა-გან-ისა-თა-სა(მიც.), ჩვენ-თა-გან-ისა-თა-მან (მოთხ.), ჩვენ-თა-გან-ისა-თა-აჲ (მოქ.), ჩვენ-თა-გან-ისა-თა-ო (წოდ.), ჩვენ-თა-გან-ისა-თანი, ჩვენ-თა-გან-ისა-თა-თა და სხ.

ეგრეთვე სიტყვა: გულითადითისა სახუფერ დაბრუნებულია: 1) გულითა, 2) გულ-ითა-დ, 3) გულ-ითა-დ-ითა, 4) გულ-ითა-დი-თ-ისა, 5) გულ-ით-ად-ით-ისა-სა-ა. გაჩნა პირველი საძი ნაკვეთები (ით-ად-ით) საწარმოებონი არიან და არა საარაკებონი, რადგან რგინი არ არიან ნათესაობითად დადებულნი (§ 53).

§ 79 ხმარება ორკეც და სამკეც ბრუნვათა დაბიურს ენაში.

ორკეც და სამკეცს ბრუნვას მეტად სშირად წმარობს ძველი ეკლესიური ენა. დაბიურს ენაში კი უფრო იშვიათად იხმარება. რათა? მისთვის კი არა ვითომ ორკეც-სამკეცი ბრუნვა ჩვენის ენისთვის უცხო იყოს ანუ წინააღმდეგი მისი, არამედ მისთვის რომ დაბიური ენა განმმარტველ სიტყვებს დასდებს მთავარ სიტყვის წინ და განმმარტველის განმმარტველსაცა განსამარტავის წინ, და ამ გვარს შემთხვევაში, როგორც ვსთქვით ზემო (§ 75), ორ-და-სამკეცი ბრუნვა არ იწარმოება, მაგ. ზემოხსენებული ფრასები ორ და სამკეცად დაბრუნვლის სიტყვების ძქონებულები, დაბიურად ეგრე ვამოიხატება:

ერთის ჩვენის ნათესავთაგანის მხნეობამ ჩვენის სარწმუნოების მტრების მხნეები დაარღვია, ეუფლისა ჩვენის იესო ქრისტემს მოწაფეების სიმრავლემ გაავრცელა ქრისტემს სარწმუნოება და სხ.

ცხადია, დაბიურს ენას მიუღია შემდეგი საზოგადო განწყობა წინადადების სიტყვათა: 1) ჯერ დაიდება ქვემდებარე, რომელსა წინ მისდევს ყოველი მისი განმმარტველის სიტყვები, და განმმარტველნიცა განმმარტველთა წინა უძღვიან მათთ მთავართ; 2) შემდეგ დაიდება შესმენილი, რომელსა აგრეთვე წინ უძღვის დამატებითი სიტყვები. ერთის სიტყვით, ყოველი განმმარტველი (მოქმედებისა, თუ ვითარებისა, თუ მდგომარეობისა) წინ უზის მათს მთავარს.

ამ გვარი განწყობა სზობს ორკეცს და სამკეცს ბრუნვას,

მაგრამ ესე გვარი აკებულება ძეტად მძიმედ გასაგონისა და მქი-
სე, განსაკუთრებით ვრძელ წინადადებაში და სამეცნიერო ენაში, რომ-
ელიც მოუხერხებელია უგრძელ-წინადადებად; მაგალითად საკმაოა ზე-
მოხსენებულნი გადაკეთებული წინადადება: «ერთის ჩვენის ნათესავთაგანის
მხნეობამ ჩვენის სარწმუნოების მტრების მახეები დაარღვია... აქ ცხრა სიტყ-
ვასა და ექვსი მათგანი სულ ერთნაირად უსიამოვნოდ იძახის: ის...
ის... ის...»

ასაცილებელად ეგრეთის უსიამოვნო ერთხმოვნებისა და დასაც-
კელად განწყობისა სიტყვათა ლოდიუერთის მათის მნიშვნელობისა
მიხედვით დაბიური ენაცა ხშირად გარდი-გარდმოხსნამს სიტყვებს წინა-
დადებაში, რადესაჲმო წასმოსდგება ორკეცი და სამკეცი ბრუნვები,
მხოლოდ იმ განჩნებით, რომ დაბიური თითქმის მუდამ ამოკლებს
ორკეცს საბოლოოს საზოგადო-კანონის ძალით, ე. თ. უკანას-
კნელს ხმოვანსა სჭრის, მაგ. «რძალმა(ნ) ბატონის შვილის(ა) ვახტანგ-
ისა-მ(ან) მოგახსენათ», «ვახან(ა) გიკერავ ჩით-ისა-ს(ა)»; «მიწ-ისა ვნახავ ბა-
ტონ-ისა-ს(ა)»; «შე უბედურ-ის დღ-ისა-ვ („დღ-ისა-ო“); «ვალს მისდევდა
ურმ-ებ-ისა-ს(ა)»; «დარდა მომკლა ჩვენ-ებ-ისა-მ» (ჩვენებ-ისა-მან) და სხ.

§ 80 მაგრამ დაბიური ენა ხშირად სრულად გამოუშვებს
ხოლმე მთავარ-სიტყვას და სტოკებს მხოლოდ მისს განმძაბრტეკელს
ორკეცად დაბრუნებულს. ესრეთ ექმნების უფრო ხშირად, როდესაც
მთავარი აღნიშნავს:

1) დროსა (მიცემითად ბრ.), მაგ. დიღ+ისა-ს(ა)=(დროსა
შინა დიღისასა). ეგრეთვე: სადილობ-ისა-ს(ა)=დროსა შინა სადილობი-
სასა; სიგრილ-ისა ს(ა), ზამთრ-ისა-ს(ა), მკათათჳსა-ს(ა), შეღამ-ისა-ს(ა),
ჭირიანობ-ისა ს (დროსა შინა ჭირიანობისასა), მზის ჩასვლისას, ყურძნობისას,
სიბერისას (დროსა შინა სიბერისასა), პატარაობისას (დროსა შინა პატარაო-
ბისასა ანუ როდესაც პატარა ვიყავ); ოც-და-ექვსის წლ-ისა-ს(ა) მომიკვლა
მამა და ექვსის თვისა-ს—დედა; ოც-და-შვიდის წლ-ისა-მ(ან) შევასრულე
სწავლა (ე. ი. მექონემან ოც-და-შვიდ-ისა წლ-ისა-მან). იხმარება ფრ. სი:
დიღით-მზ-ის-ით; ეგრეთვე: „დღ-ის-ით—მზ-ის-ით“.

2) ანუ როდესაც მთავარი აღნიშნავს ოჯახობასა, სახლსა
და სხ. მაგ. თქვენ-სა-ს ვიყავ; ალექსანდრე-სა-ს ესტუმრნენ; მეფ-ისა-ს

განვლით... ე. ი. ოფანობასა შინა ალექსანდრე-მსა-სა, დარბაზსა შინა მე-
ფ-ისა-სა და სხ.

3) ცოლსა ანუ ქალ-შვილსა ვისსამე, მაგ. გაბაშვილ-ი-
სა-მ (ასუღმან გაბაშვილ-ისა-მან), თამარ ჩიქოვან-ისა-მ და სხ.

4) საქმესა რასმე ანუ შესახებსა რისამე, ცემე-
ლიც იგულისხმებს ანუ წინამდებარეწინადადებთაგან ანუ თჯნიერ
მისაცა, მაგ. ამ საქმ-ისა-ს მოგახსენებ (ე. ი. შესახებსა მაგ. საქმისასა); ომი-
ანობ-ისა-ს რას მეტყვი? ერვალე-მსა ს გამობ; ძმებ-ისა-ს ნუ გამახსენებ,
მაგ-ისა-ს ნუ მკითხავ, დღეში ათის დღ-ისა-ს ვხნავთ (მიწასა ათის დღისა-
სა) და სხ.

დაბოლოს ენაში იხმარება, თუმცა იშვიათად, სამკეცი ბრუნვაცა
შემოკლებულად ხმარებული, მაგ. ბარათიან-თ-სა-ს ვიყავ, ე. ი. ოჯახ-
სობსა შინა ბარათიან-თ-სა-ს; ელენემ პატიან-თ-ისა-მ მითხრა, ე. ი.
ელენემს ოჯახისაგან პატიან-თ-თა-სა (ოთხკეცი); წინამძღვარიან-
თ-თ-ის-ებ-მა ისახელეს თავი, ე. ი. მწევრებმა ოჯახობისა წინამძღვარი-
ან-თ-ის-ებ-ისა-მ და სხ. — სახელ-გვარი საფსში იხმარება ეგრე: პეტრემ
პატიან-თამ ანუ პატიანთ პეტრემ, ქვრივმა ოთარიან-თამ ანუ ოთარიანთ-
ქვრივმა და სხ.

§ 81. II. შეთანხმებისა არა-არსებითთა განმარტებელ
სიტყვათა მთავარ-სიტყვებთაჲ.

თუ განმმარტებელი სიტყვა არ არის არსებითი, არცა არსებითად
ნახმაძი, არამედ სხვა სიტყვის ნაწილი, მაშინ იგი მთავარს სიტ-
ყვასა, სახელობითად დადებულს, შეეთნობის სახელობითადვე და არა
ნათესაობითად და ერთად მთავართან იბრუნვის მიუსხედვად იმისა,
წინ მისდგეს მთავარს თუ უკან, მაგ.

	მ ს ლ ლ	დაბიურ მრავ.	ლ ბ ი თ ი.
სსს.	კეთილ-ი კან-ი	ებ-ი	კან-ი კეთილ-ი
შესმ.	კეთილი კან-ი	ებ-ი	კან-ი კეთილ-ი
ნათ.	კეთილ-ი-ს(ა) კან-ისა	ებ-ისა	კან-ისა კეთილ-ი-ს(ა)
მეჟმ.	კეთილ-ი-თა კან-ითა	ებ-ითა	კან-ითა კეთილ-ი-თ(ა)
მიც.	კეთილ-ს(ა) კან-სა	ებ-სა	კან-სა კეთილ-ს(ა)
მლთბ	კეთილ-მა(ბ) კან-მა(ბ)	ებ-მა(ბ)	კან-მა(ბ) კეთილ-მა(ბ)
ზმნ.	კეთილ კან-ად	ებ-ად	კან-ად კეთილ-ად
წლდ	კეთილ-ლ კან-ლ	ებ-ლ	კან-ლ კეთილ-ლ
მ რ ა ვ ლ ლ ბ ი თ ი.			
სსს	კეთილ-ნი კან ნი		კან-ნი კეთილ-ნი
შეს.	კეთილნი კანნი		კან-ნი კეთილ-ნი;
ნათ.	კეთილ-თ(ა) კანთაჲ		კან-თაჲ კეთილ-თა
მეჟმ.	„ „		„ „
მიც.	კეთილ-თ(ა) კანთა		კან-თა კეთილ-თა
მლთ.	კეთილთ(ა) კანთა ⁰		კან-თა ⁰ კეთილ-თა
ზმნ.	„ „		„ „
წლდ.	კეთილ-ლ კანლ		კან-ლ კეთილ-ლ

ეგრეთვე იბრუნვის: საზოგადო-მს(ა) საქ-მის(ა), ანუ საქმ ის(ა) სა-
ზოგადო-სი (საზოგადო-მს); საზოგადო-ს(ა) საქმე-ს(ა) = საქმე-ს(ა) საზოგა-
დოს(ა); საზოგადო-მ(ან) საქმე-მ(ან) = საქმე-მ(ან) საზოგადო-მ(ან) და სხ.

ამ გვარად, ყოველი განმმარტველი სიტყვა, რომელიც სასკლუ-
ობითად დადებულს მთავარს შეეთსვის სასკლუობითადვე, იბრუნვის მთა-
ვართან ერთგვარად: ანუ სრულის საბოლოოთი, რაღაცა იხმარება
უფრო ძველს მწერლობაში, ანუ შემოკლებულისათი (ს, ის, მ, მს,
ით და სხ.), რომელიც აწინდელ მწერლობას უფრო ეძარკვება.

§ 82. ვარსა იხმარება კადვე მეორე გვარა შემოკლება, რომე-
ლიც უფრო დაბიურს ენას შეუთვისებია; ეს შემოკლება იმაში მდგო-
მარებს, რომ ყოველი განმმარტველი სიტყვა წინ დაესვმის მთავარსა,
და ამ შემთხვევაში მეორე განკლედობის სიტყვები მოიკვეცს საბოლოოსა
(„ი“) და სხვა არსებითი კი (ა, ე, ი და უ დაბოლოებულნი) სრუ-
ლიად არ შეიცვლიან თვსთა საბოლოოთა, და უკანასკნელს შემთხვევაში
ჭაზრთა აღუწვევლობისათვის შეუერთდებიან მას გარდაბმითის ნიშ-
ნით (-).

	მაგალითნი: «ი»-ზე, დაბოლოებულნი.	დაბოლოებულნი «ა: ე», «ი» და «უ»	ასკობითა:
სახ.	კეთილ-ი ვაწ ი, კეთილი ვარ ებ-ი	კონტ ა-ქალ-ი, კონტა-ქალ-ებ-ი.	ბლ-ურენ-ა ბლურენები.
ნათ.	კეთილ ვაწ ის(ა), კეთილ ვარ-ებ-ის(ა)	კონტ-ა-ქალის (ა), კონტარქალ-ებ-ისა	ბლ-ურენ-ისა ბლურენები(ს)
მოქ.	კეთილ ვაწ ით(ა), კეთილ ვარ-ებ-ითა	კონტ-არქალ-ით(ა) კონტარქალ-ებ-ითა	ბლ-ურენ ით-ა ბლურენები-თა
მიც.	კეთილ ვაწ-ს(ა), კეთილ ვარ ე-სა	კონტ-არქალ ს(ა) კონტ-არქალ-ებ-ს(ა)	ბლ-ურენ-ას(ა) ბლურენებს(ა)
მოთ. და სხ.	კეთილ ვაწმ(ან), კეთილ ვარ-ებ-მან.	კონტ არქალ-მან(ან). კონტარქალ ე-მან(ან)	ბლ-ურენ-ამან(ან) ბლურენებმან(ან).

ეგრეთვე: მძიმე-საქმ-ეს, მძიმე-საქმემ და სხ. სამღვდელო-ნივ-
თ-ის, სამღვდელო-ნივთს, სამღვდელო-ნივთიან და სხ. სადაც ორ-ჭაზ-
რთა აღუწვევლობისათვის შეუერთდებიან მას გარდაბმითის ნიშ-
ნით (-).

რეკონსტრუქცია იხდება, იქ არ უნდა მოეპოვება საბოლოო ბრუნვას, მაგ. არ უნდა დაიწყო: „შემდეგ სახით გვეჩვენა“, „გულმოდგინებით საქმიან დაგვიმტკიცა“ და სხ., არამედ: «შემდეგ-ის სახით», «გულ-მოდგინებით-ისა საქმიან» და სხ.

შენიშვნები:

1) ზოგნი მწერლები და თანამედროვე განმმარტოვანნიც კი ანუ სრულიად არ სცდიან ერთად მთავართან განმმარტველს სიტყვას მეორის განკუთვნილობისას, ანუ მხოლოდ რამდენსავე ბრუნვაში აკვეთენ საბოლოოსა და.

აგრეთვე უცვლელობას განმმარტველის სიტყვისას სშირად მოსდევს ჭაზრთა აღწერა. ავიღოთ მაგალითად: „სიტყვა-კეთილი მეფისა“. აქ საცლილობად შეიძლება დაიდვას ის, თუ რომელს მთავარს განმარტავს «კეთილი», ე. ი. სიტყვას (კეთილი სიტყვა მეფისა); თუ მეფესა (სიტყვა კეთილის მეფისა). ეს ორჭაზროვნება თან მისდევს შემდეგს ბრუნვებსაც.

აგრეთვე სულ სხვაა: «მეფე ერთგული ერისა» და „მეფე ერთგული ერისა“ (მეფემან ერთგულმა ერისამ და მეფემან ერთგულის ერისამ და სხ.); „ქცევა სამეფო-კაცისა“ და „ქცევა სამეფო კაცისა (ქცევამ სამეფომ კაცისამ და ქცევამ სამეფომ კაცისამ.); საქმე-ბოროტი მტრისა; და: საქმე ბოროტი-მტრისა; დროშა-უძლეველი მხედრობისა და: დროშა უძლეველი მხედრობისა და სხ.

2) გარდაბითი ნიშანი () მე-XVIII საუკუნეებს მწერლებს უფროდ შემოადეს. უფრო სშირად ჭაზრობდა მას გ. თუძანიშვილი.

3) მოქმედებითს ბრუნვაში სშირად იცვლება ესე საზოგადო განონი განმმარტველთა და მთავარ სიტყვათა შეთანხმების მით, რომ წინ-დადებულნი განმმარტველი არა-არსებითი სიტყვა შეეთხზვის მთავარსა არა თუ მოქმედებითისავე ბრუნვითა, არამედ ნათესაობითის ბრუნვითაც. მაგ. წმინდ-ის გულ-ით გაძლევ; „დამლოცვიდით კეთილისა თქვენის პირით“; „ძლიერ-ის და ლაზარის-ის ლექს-ითა გვატკობენ პოეტნი“; ერთ-ის მოქმედ-ით ხმლისა თავი მოსჭრა.

ძველმა მწერლებმა არ იცის ეს უკუ-რღვევა ჩვენის ენის განონისა. მე XIV საუკუნითგან კი თან-და-თან შემოუდიათ ეს ფორ-

მა, ჯაბათ, კეთილ-ხმოვანებისათვის, რადგან სშიდად განმეორებული
 სამომქმედებით-ბრუნვითა და ნაკვეთი: იოა, იოა... ერთხმოვანობისაგან
 უსამოვანოა. მაგრამ სამაგიეროდ ამ ფორმის ხმოვანებით სშიდად
 აღიარება ხელაე ჭასრი, რათა? — მისთვის რომ დასაწყისი ბრუნვითა:
 ტურფის სამოსლით, ობოლ-ის ცრემლით, მტირალ-ის თვალებით, გგუნურის
 რჩევით და სხ., ანის ჩვენის ენის განონით: კეთილ-ის გული (და არა:
 კეთილ-ი გული); ობოლის ცრემლი (და არა ობოლი...) მტირალ-ის თვა-
 ლები (და არა მტირალი...); გგუნურ-ის რჩევა (და არა: გგუნური რჩევა);
 ტურფის სამოსელი (და არა: ტურფა სამოსელი) და სხ.

გაჩნა რადგან დიდი ხანია ეს უკანონობა შემოუღიათ კანონ-
 ნად, ამისგან ჭასრითა აღუარებულობისათვის საჭიროა ეკრეთი შეთან-
 ხმება აღნიშნულ იქმნეს «გაქდაბნობისა» ნიშნითა მანც: დიდებუ-
 ლის ენით, ფიცხის ქცევით, ურფულობის ქცევით და სხ.

±) თუ მთავარი სიტუვა მრავლობითად წარმოებულია ნაკვეთი-
 თა «ება», მაშინ განმმარტველი შეეთხივის მას მხოლოდობითის
 შესაფერის ნაკვეთებითა, მაგ. კეთილ-ი ვაცები, კეთილის ვაცებისა, კე-
 თილს ვაცებსა და სხ. (და არა: კეთილები ვაცები და სხ). მაგრამ თუ
 განმმარტველი დადებულია შემდეგ მთავრისა, მაშინ
 რჩნივ მიიღებს სამრავლობითად ნაკვეთს «ება-ს»
 აგრეთვე ამ შემთხვევაშიც, თუ განმმარტველსა თან არ ახლავს მთა-
 ვარი, რომელიც მხოლოდ იგულისხმება, ანუ თუ იგი განმეორებუ-
 ლია მთავრისაგან სხვა სიტუვებითა, მაგ. კამბერები მინაწავს შავები,
 თეთრები კი არსად შემწვედრია. ვაბებს ჩავიცვამ სულ ახლებს (ახალ ვა-
 ბებს); ჩონები ეცვათ მოკლები. სხანს, რომ ენა ჩვენი კეთილხმოვან-
 ბისათვის სცდილობს მოამოროს განმმარტველი სიტუვა მთავარს,
 რასათვის შეაში ჩასვდება ერთი ანუ რადენიმე სხვა სიტუვები წი-
 ნდადებისა.

5) ამ მიზეზის გამო ზემომხსენებულ შემთხვევაში ჩვენი
 ენა ამჯობინებს მრავლობითის წარმოებას ნაკვეთითა «ნი»: ვაცნი
 კეთილნი, ანუ კეთილნი ვაცნი. ამკვე ნაკვეთით იწარმოებიან: ა) ეკელა
 სახელშმნანი (§ 66), მაგ. წყარ-ნი და არა წყარები, შენობ-ნი და
 არა შენობები, არცა შესობები, შემთხვევანი და არა შემთხვევები და

სს. ბ) მიძლეობანი უფრო სშიდად «ნი»-თა იწარმოებიან, ვიდრე «ებ»-ითა, მაგ. მჭრელ-ნი, მომცემელნი, აღმშენებელნი; გულ-მოსუღნი, ღვთის მსახურნი;—და არა: მჭრელები, მომცემლები, აღმშენებლები, ღვთის მსახურები და სს. გ) ყველა პირველის განკლედობისა სიტყვები, რომელნიც იბრუნვიან მესამე-განკლედობით (§ 69) უფრო სშიდად იბრუნვიან მრავლობითად «ნი»-ითა, მაგ. ყველანი, ცქრიალ-ანი, ცოტანი, მოსისხლე-ნი და სს. სსკა შემთხვევაში კი ის სამრავლობითო ნაკვეთი იბმარება, რომელნიც უფრო ტკბილ და კეთილხმოვანად შეეთხზვის წინდადებაში დადებულს სიტყვებს. ხშირად წინდადებაში შეიყრება ერთგვარი საბოლოო; ამ შემთხვევაშიც ორგვარი საბოლოო მრავლობითისა მეტად შევლის ენის გაღმართიანებას, შით რომ, გარემოებთა მიხედვით, ან ერთს ან მეორე-გვარს მრავლობითისას კეთილხმოვანად შეაწყობს, მაგ. თუ ერთსა და იმავე წინდადებაში იშობება სასულუმის დაბოლოებულნი: «ება», «ობა», «ობა» და სს., მაშინ ნაკვეთი: ები, ებ-ისა, ებ-სა... არ შეეთხზება კეთილ-ხმოვანებით ამ წინდადებას, არამედ «ნი», «თა» და სს. აგრეთვე თუ რამდენიმე სიტყვანი ზედიზედ დაბოლოებულნი არიან საბოლოოთი: სი, სი, ისა, ისა-სა, სა-სა და სს., მაშინ ამ გვარს სიტყვებს არ მოუხდება მრავლობითისა ნაკვეთები, რომელთაც იგივე საბოლოო აქვთ, მაგ. ებ-ისა, ებ-სა და სს. და სჯობია ოქმა: თა, მთა და სს. წინააღმდეგ, სადაც შეუძლია რამდენიმე საბოლოო მოქმედებითის ბრუნვისა «ითა», იქ მრავლობითად სჯობია იხმაროს «ებისა», «ებსა»... და არა: «თადა», «თა» და სს.

6) ზმნისზედითს ბრუნვას წინდადებული განმმარტველი კეთილ-ხმოვანობისათვის შეეთხზვის მრთელის საბრუნველო ნაკვეთის მოკვეცითა, მაგ. დიდ ხელმწიფედ (და არა: დიდად ხელმწიფედ); ღაზათიან ლექსად, ტრიალ მინდვრად და სს.

ბოლო-სიტყვაობა.

წინამდებარეს გრამმატიკაში მოქცეულია ეტიმოლოგიური და სინტაქსიური კანონები ქართულის ენისა. მართალია, მეორე ნაწილი ჩვენის შრომისა (განყოფილება მეორე მეორის ნაწილისა), რომელშიც დაწვლილებით განხილულია უღვლილება ზმნათა და მათნი სინტაქსიური თვისებანი, დაუბეჭდავთ დაგვრჩა ჩვენის ხელმოკლეობით, მაგრამ, სამაგიეროდ, ჩვენ ჩაუერთეთ „საზოკადო განხილვაში“ მეორე ნაწილისაგან ამოკრეფილი და შემოკლებული გამოკვლევა ზმნებისა (გვ. 50—60). ვინც მოთმინებით და ყურადღებით დააკვირდება ამ გამოკვლევას, საკმაოდ შეიგნებს რთულს და მრავალფეროვან კანონებს ზმნების რყევისას. გამოცემის შესამსუბუქებლად და გასაიაფებლად ცოტათი-თუ-ბევრად შევამოკლეთ პირველი ნაწილიცა; შევამოკლეთ მაგალითების რიცხვი (განსაკუთრებით სიტყვა-კაზმული მაგალითები), უფრო კი იქ, სადაც, ჩვენის ფიქრით, ყოველი მასწავლებელი შეიძლებს მაგალითების პოვნას; წინააღმდეგ, ვცდილობდით ბევრის მაგალითებით დაგვემუარებინა იმ გვარნი დასკვნანი, რომელნიც საცილობოდ დადებულ არიან, ახუ შეიძლება დადებულ იქმნენ და იმისთანაცა გრამმატიკული ფორმები, რომელნიც თუმცა საცილობოდ დადებულნი არ არიან და დაბიერი ენა კიდევ კზმარობს, მაგრამ მწერლობითს ენას კი საკმაოდ არ შეუთვისებია. — ჩვენს გრამმატიკაში ბევრი რამ აღმოჩნდება იმისთანები, რაიცა თანა-მედროვე მწერლობისაგან სრულიად უარყოფილია. ამისთვის სასურველია მწერლობამ ნახლად გამოარკვიოს ჭეშმარიტი და მკვიდრს ნიადაგზედ დაამყაროს ჩვენის ენის გამოკვლევა. ყოველი დასახლებული მსჯელობა ჩვენის შრომის ავ-კარგიანობაზე ჩვენგან მაღლობით იქმნება მიღებული.

გვსურდა ჩვენის შრომით მცირეოდენი სარგებლობა მაინც მოგვეტანა ჩვენის ენის მოსწავლეთა და გამომკვლევებელთათვის და თუ მცირე ნიშნებიც ვინილეთ ამ ჩვენის სურვილის აღსრულებისა, მაშინ საკმაოდ დაფილდობული იქმნება ხუთწლოვანი ჩვენი დღე-და-ღამი შრომა.

თ. ყ.

უძთავრესნი შეცთომანი.

გვერ.	სტრიქ.	დაბეჭდილია:	უნდა იკითხოთ:
4	9	გრამატიკისა	გრამმატიკისა
7	15	მთელი	„
9	11	ფ	ჭ
12	9	დ	და
18	12	ჩარიჩხულია	ჩარიცხულა
30	2	დ	„
34	30	მნახი	მნათობი
133	114	ვავისა	ნავისა